

.....
220.545

OSZK

BRANKOVICS

A magyar

szabadságharc

története

OSZK

N. M.

21

Országos Széchényi Könyvtár

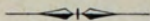
849m

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A

MAGYAR SZABADSÁGHARCZ
TÖRTÉNETE.

IRTA

BRANKOVICS GYÖRGY.

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST,
MÉHNER VILMOS-féle KÖNYVKIADÓHIVATAL.

(IV. ker., Egyetem-utca 4.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

220545

M. N. MUSEUM
I. Nyomt. Növendékegyetem
1899 év 399. sz.

Budapest, Nagy Sándor könyvnyomdájából. (IV., Papnövelde-utca 8.)

„A szabadság szép virági,
Úgy akarták végzetek!
Ész mindenható tűzében,
S vérmezőkön nőjenek!”

Bajza.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ELŐSZÓ.

„Csak az Istent illeti meg joggal az „Úr“ cím s a szabadság jobb, mint az élet!“

Ez egyszerű és mégis tartalomdús szavakat a testté lett Igének, a világ Megváltójának egyik tanítványa vágta a gögös római Quirinus szemei közé.

És az isteni mester tanítványának igaza volt!

A szabadság jobb mint az élet, mert szabadság az Isten. A ki a szabadságot imádja: az az Istent imádja s a ki a szabadságért küzd: az az Isten harczosa.

Az Isten: e föld minden férgének Istene, s a ki képeére teremtetett, az szolga nem lehet, annak szabadnak kell lennie, a szabadság pedig csak testvért, csak egyenlő jogokkal felruházott felebarátot, de urat, zsarnokot nem ismer, s éppen azért az ellen, a ki igát farag a népek nyakára: a világ alkotója megteremté a vasat!

Ime, ez az 1848—49-ik évi magyar szabadságharcnak a szűk, de fényes keretbe szorított magyarázata! S a midőn e szabadságharc történetének a megírásához fogok, nem akarok a politikai pártoknak a kedvében járni, nem szándékom senkit megsérteni, egyedül csak az *igazság* lebeg szemeim előtt s azon szent cél, hogy a magyar szabadságharc története kedves otthont leljen a magyar nép szívében, hogy a legutolsó kunyhóban is ápolják a haza- és az

alkotmányszeretetet, a nemzet nagyjai, vértanúi s névtelen hősei iránti kegyeletet; hogy a nemzet minden fiának kebelében élő legyen ama hit, mely szerint az isteni Gondviselés nem azért tartotta fenn egy ezredévig a magyart, hogy az ó-kor népeiként megsemmisüljön, hanem azért, hogy a szabadság, testvériség s az egyenlőség zászlaját fennen lobogtassa a jövő századok népei számára; legyen *mindenki* meggyőződve arról, hogy az idő, a kor szelleme s a közérzület fel fogja a magyar államot ama polczra emelni, a melyet ezredéves multjánál, szabadságszereteténél, törvénytiszteleténél, nemes lelkületénél, s amaz imádatnál fogva megérdemel, a mely imádatnál Szent István koronája iránt viseltetik.

Az a czélom, hogy Kárpátoktól Adriáig e hazának minden polgára, legyen az szegény, jómódú avagy gazdag, Vesta-tűzként ápolja ama szent eszméket, melyek a szabadságharczot születték, s a melyeket a szabadságharcz szült s ha szükséges, a szabadság vértanuinak magasztos példáját követve, mindenki megtanuljon a hazáért, az alkotmányért, a nemzet szabadságáért meghalni. Mert hát:

„Tudjátok-e, mi a haza?
Mindnyájunknak szent bölcsője,
Őseinknek pihentető
Szép virágos temetője;
Mindnyájunknak édes anyja,
Híven ölel kebelére
Érte éljünk, ha kell, halljunk!
Áldás minden porszemére!
— Bár hová vet is szerencsétek,
A hazát hűn szeressétek!“

és mert a „szabadság csak annak való, kinek lelkében él annak a szelleme!“

Brankovics György.

I.

A nemzet ébredése.

„Mi a magyar most? — rût szybarita váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
S hazája feldúlt védfalából
Rak palotát heverő helyének;
Elődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megúnván, rût idegent cserélt,
A nemzet öslelkét tapodja
Gyermeki báb puha szive tárgya!”

Igy zengett elkeseredésében a nemzet dalnoka s a leg-szomorúbb a dologban az, hogy igaza volt.

A honszerzés s a honalapítás nagy munkája; a görögök, szlávok, oláhok, bolgárok, németek, tatárok, mongolok és mohamedánok ellen folytatott harczok: megtizedelték az isten ostorait, amint hajdanában a magyarokat nevezték; a mohácsi vész eltemette a nemzet virágát s az a nép, amelytől egy félvilág rettegett, annyira elgyengült, hogy a Habsburgház uralkodói s kormányai, elérkezettnek látták a pillanatot, amelyben a magyar nemzet megsemmisítéséhez, a magyar állam beolvasztásához bátran hozzáfoghatnak.

Hozzá is fogtak szép szóval és erőszakkal, politikai, nemzetgazdászati és társadalmi uton. A magyar kormányt annyira kivetkőztették a maga valóságából, a lényegéből, hogy már csak a törvénykönyvekben létezett; a magyar alkotmányt, a nemzet jogait, annyira megnyirbálták, meghamisították, hogy már alig lehetett az üvegtől megkülönböztetni a gyémántot; a népet annyira megsarcolták a jogtalan adókkal, hogy csaknem kimerült.

Szerencse, hogy a nemzet fiai között mindig volt egy-egy Bocskay, Bethlen Gábor, Rákóczy, Wesselényi; szerencse, hogy a vármegyékben mindig lüktetett egy kis őserő, s így az előbbieket felkelései, az utóbbiak feljajdulásai megakasztották a gonosz tervek megvalósulását.

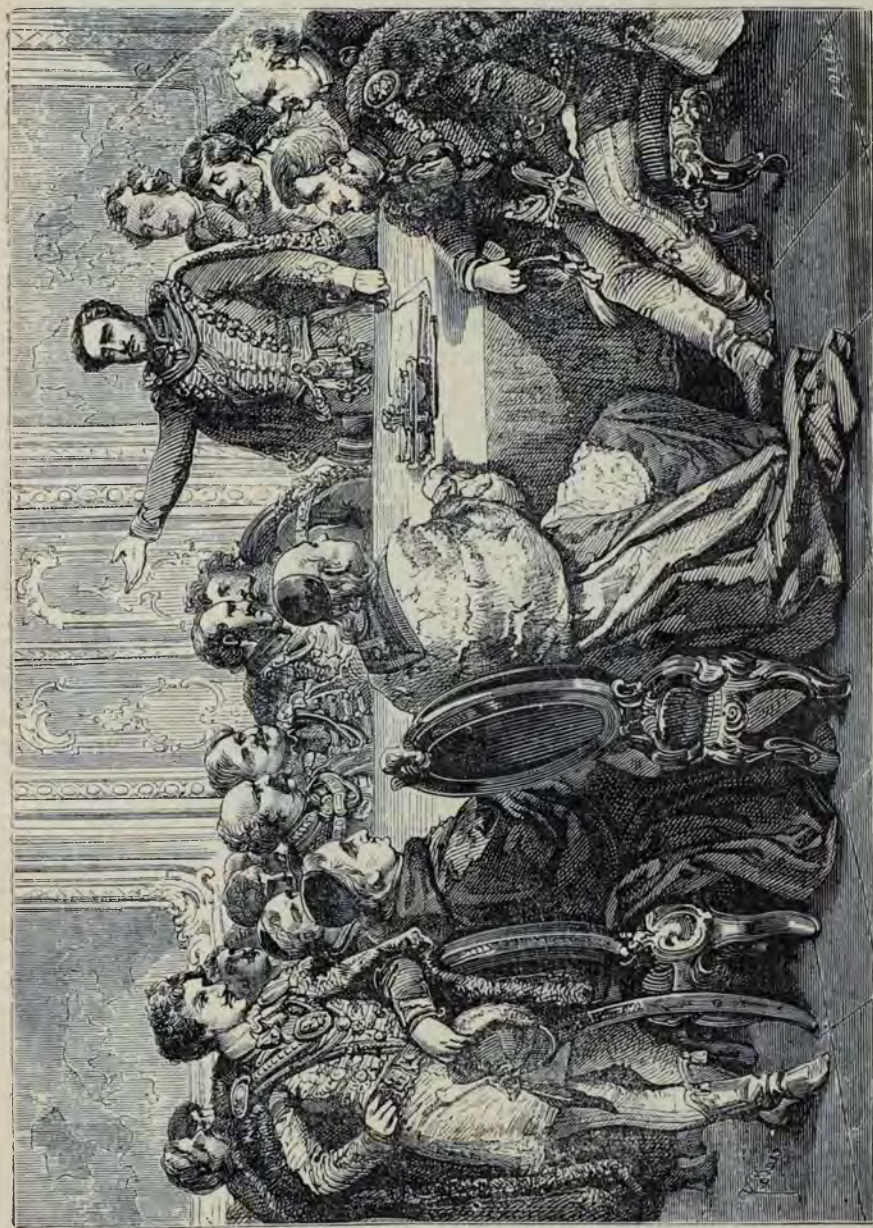
Hasztalan kiáltották őseink a pozsonyi várban „éltünket és vérünket királyunkért“; hasztalan győztük le Mária Terézia ellenségeit; hasztalan ragaszkodtunk Ferencz császárhoz akkor, amidőn az auszterliczi fényes győzelem után arra szólította tel a magyar nemzetet Napoleon, hogy válasszon magának a Rákos mezején tetszése szerinti új királyt: a magyar önfeláldozó vitézségének, hűségének nem volt semmi értéke, a bécsi urak szemében; az önkényes kormányrendeletek ép olyan bőségesen szakadtak a nyakunkba, mint azelőtt; az önkényes adókat ép úgy kivetették s az ujonczokat ép úgy kirótták az országgyűlés összehívása s megkérdezése nélkül mint azelőtt. Végre azt kérdezé a költő:

„Kíé a hon, ha nem miénk?
Ha érte mindent megtevének,
Ha tiszta kézzel áldozánk,
S lettünk, mi eddig nem valánk:
Nincs hatalom,
Mely visszanyom,
És még neked virulnod kell, óh hon,
Mert Isten, ember virraszt pártodon!“

és a nemzet zöme ébredezni kezdett a maga nagyságában. Barsmegye megtagadta beleegyezését a törvények megszegésébe s letiltotta az adószedőket. Pestmegye pedig honárulóknak nevezte el a királyi biztosokat s nemcsak a visszahívásukat, hanem a megbüntetésüket is követelte.

Az alvó oroszlán megmozdult s a mozdulata mutatta, hogy összefogja törni vasketreczének a rostélyát!

Ferencz király észrevette, hogy a magyar nemzet békén tűrte az igát, de Bécsig semmi szín alatt sem fog szántani; eszébe jutott, hogy koronázási esküjében a nemzet jogainak épségben tartását ígérte s országgyűlést hívott egybe az 1825-ki év szeptember hó 11-kére Pozsonyba.

Gróf Széchenyi István egy évi jövedelmét felajánlja.

Ez az országgyűlés, — ha szabad ily hasonlattal élnem, — az a bethlehemi csillag, amely a nemzet ujjászületését jelezte; ettől az országgyűléstől kezdve óriás léptekkel haladt előre a nemzeti művelődés, melynek alapját, egy huszártiszt, egy csász. királyi kapitány, gróf Széchenyi István vetette meg.

A karok és rendek kerületi ülést tartottak nov. 3-án s a nemzeti nyelv előmozdítására szolgáló eszközök fölött tanácskoztak. Már egy egész álló nap folyt a vita, de gyakorlati eredményre nem vezetett. Végre fölkelt Nagy Pál, a bars megyei ellenzék ünnepelt vezére s erőteljes vonásokkal rajzolta, mit köszönhet egy nemzet irodalmának s hogy a sülyedő nemzetiség egyetlen mentő horgonya, a nemzeti nyelv kulturája s miután éig magasztalta azon férfiakat, kik az utóbbi évek alatt, magános kamrában, nyomoruságos lámpa világa mellett éhezve és dideregve szívvérökkel ápolták és fejlesztették a hazai nyelvet és irodalmat, kinyilatkoztatta, hogy most az ország dús mágnásain a sor megnyitni az erszényt s fölállítani a magyar akadémiát, melynek eszméje félszázad óta kísért, de testet ölteni nem bir, mert ehhez is, mint a háborúhoz — pénz, pénz és ismét pénz kell! . . .

Az ország jelenlévő „dús mágnásai“ azonban szemle-sütve hallgattak s a kinos, nyomasztó némaság közepette, Nagy Pál széke mögött fölemelkedett helyéről huszártiszti egyenruhában, gróf *Széchenyi István* s nyugodt hangon mondá: „Nekem itt szavam nincs, az ország nagyja nem vagyok, de birtokos vagyok s ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti honosainknak magyar nevel-tetését, jószágomnak egy évi jövedelmét fölládozom.

„Mennyi lehet az? kérdi néhány álmélkodó!

„Hatvan ezer forint!“ hangzik a válasz, mire végtelen éljenzés tör ki.

Károlyi György rögtön 40,000 frtot, *Andrássy György* gróf 10,000 frtot, *Vay báró* 8000 frtot ajánl fel s egy negyed óra alatt együtt volt a 250,000 pengő forint, mely az akadémia első alaptökéjét képezte s a magyar tudományos akadémia a hazai törvények közé lön iktatva.

Széchenyi nagyszerű tette roppant hatással volt lefelé és fölfelé. *Metternich* herczeg hat nap alatt kétszer is magá-

hoz kéréte Széchenyit s visszavonulásra akarta őt bírni. De Széchenyi férfiasan kijelenté, hogy „Veszélyes és jogtalan lenne, ha a király hatalmi körét feladva, nem védelmezné mindenekelőtt minden erejével szent trónját és fölségjogait, — ép úgy azonban mi, a rendek is kötelesek vagyunk, amikhez jogunk van, férfias méltósággal föntartani“ s rögtön hozzá is fogott a magyar mágnások Bécsből való kimozdításához, ami neki, nem ugyan a haza szent nevével, hanem a lóte-

Deák Ferencz.

nyésztési egylettel, s a nemzeti kaszinóval, stb. sikerült is s a degenerált mágnások közül nem egy szívesen vállaira vette a hazafiság és nemzetiség köpönyegét, hogy az átköltözködés Bécsből Budapestre annál könnyebb s ünnepélyesebb legyen.

Az 1832-ki országgyűlést még erősebb nemzeti szellem lengette át. A reformok erőteljesebb hangon követeltettek s ezek érdekében *Deák Ferencz*, aki ekkor jelent meg először Zalamegye mandátumával, az országgyűlésen, mint a szabad-

elvü párt vezére hatalmas tevékenységet fejtett ki s mindenek előtt a jobbágyok sorsának a javítását tűzte ki feladatául.

A reform-pártot hatalmasan támogatta *Kossuth Lajos*, aki mint fiatal ügyvéd jelent meg az országgyűlésen s az „Országgyűlési Tudósításokat“ oly ügyesen szerkesztette,

József nádor.

hogy a szabadelvü beszédek elragadták s fellelkesítették a népet, a szabadelvü eszmék pedig hétről-hétre nagyobb tért hódítottak.

A reform-mozgalmak terjedésében nagy érdeme van *József nádor* buzgó közreműködésének is, aki az ország ügyei iránt megbecsülhetetlen jóakarattal s érdekekkel viseltetett.

Kossuth Lajos 1841-ben.

Ferencz király halála után, V. Ferdinánd alatt még erőlyesebben indultak meg a reform-mozgalmak, de *Metternich* birodalmi főkanzellár, daczára annak, hogy Ferdinánd király azt a jelmondatot választá magának „Védni az igazat“ a kényuralmi rendszer megszilárdítását óhajtotta érvényre juttatni s egy szép napon perbefogatta s várfogságra íteltette *Wesselényi Miklós* bárót, az örökváltság ügyében mondott szabadelvü beszédjeért, *Kossuth Lajost*, az irott hirlapjáért s *Lovassy Lászlót* a reform-társulat alakításáért.

A szabad vélemény s a szólásszabadság e hallatlan korlátozása olyan visszahatást szült az országban, hogy Ferdinánd király az 1839-ki országgyűlést azzal a királyi ígérettel volt kénytelen megnyitni, hogy a szólás törvényes szabadságát fenn fogja tartani. E kijelentés után csakhamar visszanyerte szabadságát *Wesselényi*, *Kossuth* és *Lovassy* is, csak hogy az első a szeme világát vesztette el a börtönben, s az utolsó tébolyodottan hagyta el Buda várát. *Kossuth* ellenben lelkiileg megizmosodva hagyta oda börtönét, s miután az országgyűlésen törvénynyé vált az „örökváltság“, mely szerint a jobbágyok szabaddá válthatják földjeiket; miután a magyar nyelv törvényes nyelvvé tétetett a latin helyébe s a szólásszabadság is biztosított némileg, *Kossuth Lajos* megindította a „Pesti Hirlap“ czimű ujságot s megragadó vezércikkeivel olyan eszmeáramlatnak lón a forrása, amely mindenkit magával ragadott, amely megrémíté még a konzervatív pártot is, sőt aggodalmakat ébresztett *Széchenyi István*-ban is, abban a *Széchenyi István*-ban, akit *Kossuth Lajos* nevezett először Pestmegye gyűlésén „legnagyobb magyar-nak“, s aki forradalomtól félve, a „Kelet népe“ czimű röpiratban helytelenítette *Kossuth* modorát és taktikáját, míg *Desseffy Aurél* gróf a „Világ“ czimű hirlapban szállt síkra a „Pesti Hirlap“ izgatásai ellen. Deák *Ferencz* azonban a legkisebb aggodalomra sem látott okot *Kossuth* modorában — s így az általa terjesztett reformeszmék oly kedveltekké lőnek, hogy a megyék többsége utasításul adta azokat az adófizetés kivételével követeinek az 1843/4-iki országgyűlésre. E reformok a következők valának: Az ösiség eltörlése. Telekkönyvek s bank felállítása. Örökváltság minden

jobbágy földre. Czéhek, egyedáruságok megszüntetése. Általános birtoklási s hivatalviselhetési jog. A papság és nemeség adózása a megyei házi pénztárba. Népinevelés szabályozása. Sajtószabadság. A városok rendezése. Új polgári és büntető törvénykönyv. Esküdszék. A közigazgatás és igazságszolgáltatás elválasztása. Népképviselet.

E reformokat azonban korántsem lehetett egytől egyig az országgyűlésen keresztül vinni. A felsőházban a konzer-

Lovassy László. 1815—1892.

vativpárt volt Dessewffy Aurél, majd *Apponyi György* vezérlete alatt többségben; az alsó házban Zsedényi Ede, Somsich Pál s ifj. Majláth György vezérlete alatt kisebbségben valának ugyan, de a kormány titkon és nyíltan támogatta őket, és így alig határozottatott el, hogy ezután a törvények magyarul szerkesztessenek, az országgyűlésen a tanácskozások magyarul folyjanak, a király magyarul szóljon és írjon a nemzethez, s az iskolákban a magyar nyelv használtassék: rögtön felhangzott a „Nem adózunk“ s másfél évi zajos és ingerült viták után a *közös teherviselés* megbukott.

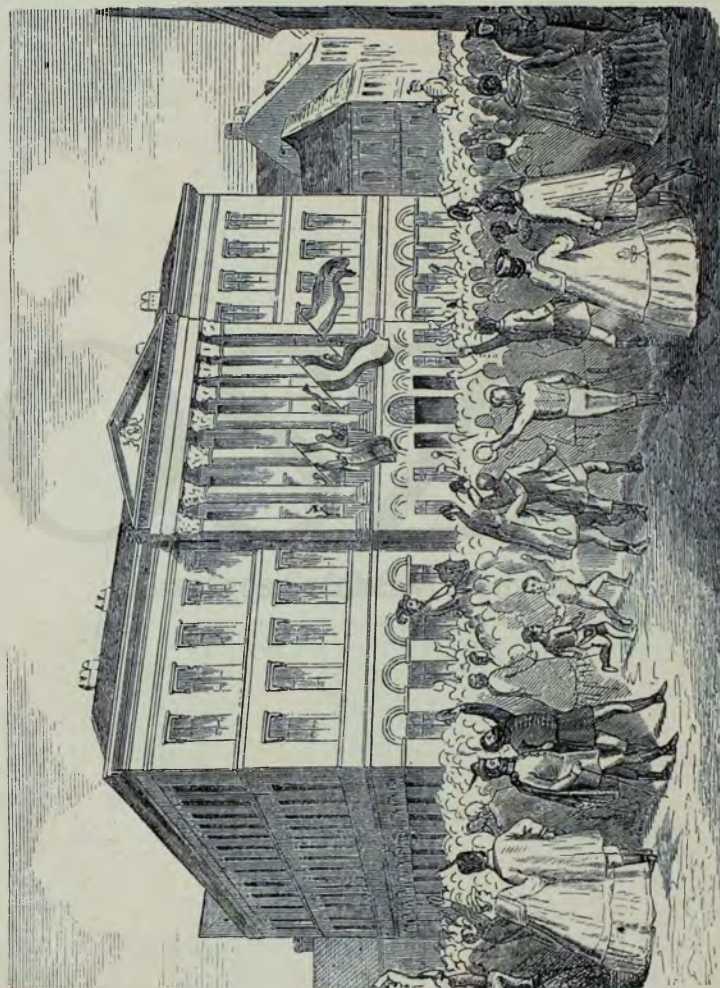
Nem így a társadalmi téren. Kossuth ama szavainak hatása alatt: „Jól rendezett statusban az adótóli mentesség polgári lealacsonyítás. Ki az, ki Angliában, Frankhonban, a szabad Amerikában, adót nem fizet? A rabszolga, a béres, a cseléd, a koldus.“ *Bezerédy István* felajánlotta, hogy tolna-megyei birtoka után önként megfizeti az aránylagos adót s a hazafias példa számos követőre talált.

Ugyancsak társadalmi téren igyekezett most Kossuth Lajos egy másik nagy bajon is segíteni. II. József császár óta ugyanis vámsorompó huzatván Magyarország és Ausztria között, Ausztria potom áron kapott meg mindent, amire szüksége volt, mi pedig méreg drágán fizettünk meg mindent, amit megvenni kénytelenek valánk. Kossuth Lajos most kiadta a jelszót. „Éljen a hazai gyártmány, nem kell külföldi czikk!“ s rögtön megalakult az országos *védegyelet*, melynek *Batthyány Kázmér* lón az elnöke, *Teleky László* gróf az alelnöke s *Kossuth Lajos* az igazgatója. A választmányba pedig: Deák Ferencz, Vörösmarty Mihály, Fáy András stb. választattak be. A lelkesedés kiterjedt a vidékre; 1845-ben már 138 fiók-védegyelet alakult az országban s honi kartonszöveget viseltek még a mágnásnők is.

Ez a dolog már pénzkérdés lévén, elevenébe vágott a bécsi kormánynak s Metternich herczeg úgy látta, hogy mégis csak jó lesz valami mézes madzagot nyújtani a magyaroknak s a konzervatívek közül csakhamar kinevezte Magyarország kancellárjává gróf *Apponyi Györgyöt*, erdélyi alkancellárrá pedig *Jósika Sámuel* bárót. Apponyi erős kormányt s a megyei igazgatásba nagyobb befolyást óhajtott létesíteni; nem volt ellensége a fontolva haladásnak; szükségesnek tartotta a gyors igazságszolgáltatást, az anyagi érdekek előmozdítását, de mindenekelőtt a megyék megpuhítását, s hogy ezt elérhesse, főispánok helyett fizetett tisztviselőket „adminisztrátort“ küldött a megyék nyakára. Kossuth Lajos egy csattanós óvást fogalmazott ez ellen a pest-megyei gyűlésen, s a megyék nagy része követte a példát.

A konzervatív párt most, melynek gróf Széchen Antal Vay Miklós báró állott az élére, erélyesen támogatta a kormányt, de a szabadelvű ellenzék nem a kormányhatalmat,

hanem az alkotmányosságot óhajtotta szilárdítani s Kossuth Lajos és Deák Ferencz együttesen elkészítették az „Ellenzéki nyilatkozatot“, mely programmul szolgált az 1847-ik évi országgyűlési választások alkalmával.

Kossuth Lajos követé választása.

Ez „Ellenzéki nyilatkozat“ a „pragmatica sanctio“ tiszteletben tartása mellett szorosán ragaszkodik az 1791-ik évi 10. törvénycikkhez, amely azt mondja, hogy „Magyarország független, szabad állam, mely semmi más országnak alávetve

nincsen s melyet nem önkényes rendeletekkel, hanem egyedül saját törvényei és szokásai szerint kell kormányozni.“ Ez „Ellenzéki nyilatkozat“ az alkotmányosság törvényszerű biztosítására azt követeli, hogy: az egyesülési jog fentartásuk, a sajtószabadság szabatosan körülírassék, Erdély és Magyarország egyesíttessék. A honpolgárok egyenlősége a nemzetiség s az alkotmányosság alapján kimondassék. A vallásszabadság kérdése befejeztessék. A honpolgárok, képviselőlet alapján a törvényhozási s helyhatósági jogokban részesíttessenek. A törvény előtti egyenlőség kimondassék. Az úrbéri viszony, kártérítés mellett, szüntettessék meg. Az ősiség eltörlésével a hitel és birtokszerzés biztosíttassék. A köznevelés oly irányban vezetessék, hogy a polgárok személyes függetlensége ez uton is előmozdítottassék.

Képzeltetni, hogy a kormány s a konzervatív párt a borkulaestől kezdve minden eszközt felhasznált, hogy e programm hívei, követjelöltjei meg ne választassanak. Országosan szervezte a korteskedést s miután főkortese *Pecsovics* nevet viselt, elnevezték az egész konzervatív pártot *Pecsovics-pártnak*. A lélekvásárlás azonban nem sokat használt. A bécsi kormánykörök egyszerre csak azt hallották, hogy Batthyány Lajos gróf vezetése alatt azt éneklék a választók Pest utcáin

„Egy halálom, egy életem
Kossuth Lajos a követem“,

s hogy Kossuth csakugyan Pestmegye követe lön, és megdöbbsentek.

Nem ok nélkül. E választás, Kossuth Lajos megjeleneése az országgyűlésen döntő befolyást gyakorolt az ország jövőjére. Deák Ferencz maga úgy nyilatkozott az 1867-ki országgyűlésen, hogy „Magyarország közjogának történelmében legfontosabb korszakot képez azon átalakulás, mely 1847—48-ban tétetett, mert enélkül a korszak igényei s a fejlődő eszmék hatalma rég elsöpörték volna alkotmányunkat. Ezen átalakulást összefogja kötni a történelem azon férfunak nevével, ki azt 48-ban megindította s ernyedetlen eréllyel keresztül vitte. Daczára a bekövetkezett szerencsétlen eseményeknek, művének ezen része fenmarad és fen fog

maradni, míg nemzetünk él és országunk áll s ahhoz a nemzet emléke és hálája lesz mindig csatolva“.

A követek 1847. november 7-én gyűltek össze Pozsonyban V. Ferdinánd király e néhány magyar szóval: „Magyarország rendeit itt látni örvendek; atyái szándékomat a királyielőadások mutatják. Fogadják bizalommal!“ nyitotta meg.

Gróf Batthyány Lajos.

Századok óta ez volt az első eset, hogy magyarul szólott a magyarhoz a király s így leirhatatlan lelkesedést és örömet idéztek elő szavai. Az országgyűlés rögtön meg is kezdte a működését. József nádor 1847 elején elhalálozott s a nemzet bizalma *István* főhercegben összpontosulván, a karok és rendek egyhangulag őt kiáltották ki az ország nádorának. „E választást királyi hatalmammal öröme-
2*

erősítem. Kedves öcsém, kövesse hivatalában édes atyja példáját“ szóla a király ismét magyarul s eltávozott az országgyűlési teremből, ahol rögtön a felirati vita kezdődött meg. A kormánypárt egyszerű hála feliratot akart intézni a királyhoz, a szabadelvű ellenzék azonban, amelynek nevében Kossuth szólalt fel az „Ellenzéki nyilatkozat“ értelmében kész felirati indítványt olvasott fel, amelyben nyíltan és leplezetlenül felsoroltattak az eddigi sérelmek, s a szükséges reformok s őszinte kifejezést nyert a gyökeres változtatások kívánalma. E felirati javaslat öt napi szóvita után elfogadtattott s e pillanattól fogva vezérszerepet játszott az országgyűlésen is Kossuth Lajos.

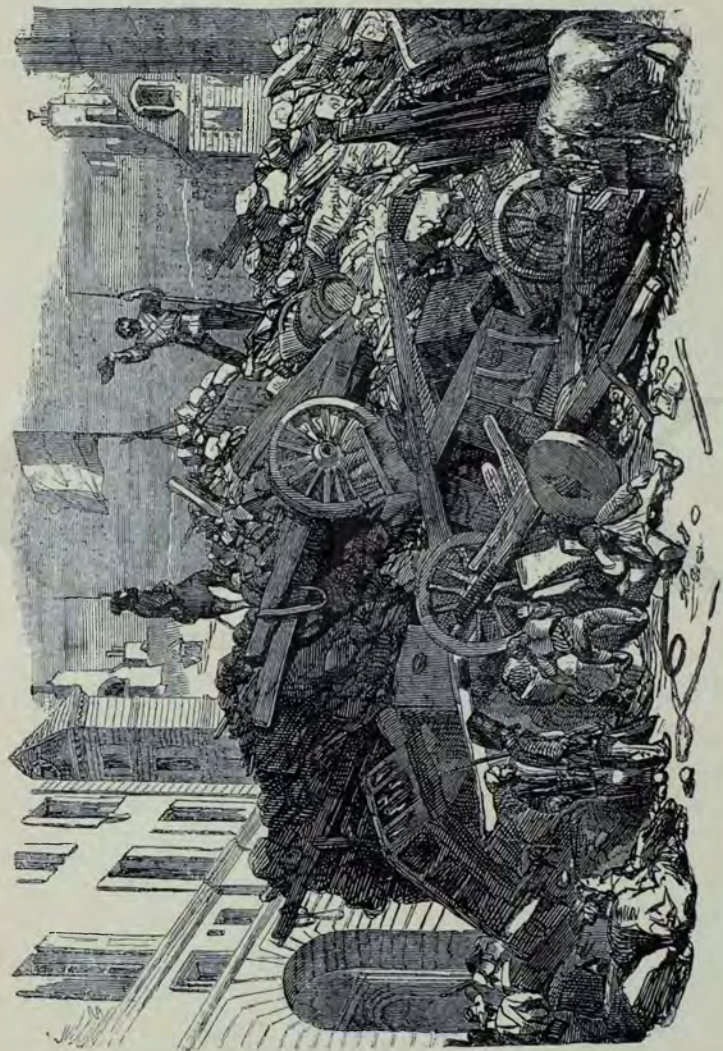
A felsőházban *Batthyáni Lajos* gróf, mint a felsőházi ellenzék vezére, azt indítványozta, hogy a felirat egész terjedelmében fogadtassék el, a főrendek azonban hat napi vita után, annyira megváltoztatták, annyira megnyirbálták a feliratot, hogy mire visszakerült, Kossuth sem ismert rá szellemi gyermekére s egyszerűen azt indítványozta, hogy a főrendekkel szóba se kell többé állni, s a feliratot a levéltárba kell helyezni, s a sérelmeket majd külön kell a királyhoz felterjeszteni.

A szabadelvű párt ekkor azt kívánta, hogy az adminisztratori rendszer még ezen országgyűlés alatt szüntettessék meg. Kossuth lángeszének teljes erejével küzdött a javaslat mellett, de szavazás alkalmával 23 szavazat adatván be mellette és 23 ellene — Horvátország szavazata döntött s megbuktatta a javaslatot.

Ekkor mondá Kossuth ama nevezetes szavakat: „E szavazat következtében az országgyűlésen többé béke nem lehet. Legyen tehát harc — és lesz harc utolsó perczig.“

És a harc ki is tört nemsokára. Franciaországban kitört a forradalom, a reformokat követelő nép megostromolta a Tuilleriákat, a királyi lakot s összetört benne mindent, csak Lajos Fülöp királyt nem, mert az ideje korán elmenekült, mire kikiáltották a vészharangok zugásai s puskaropogás között a köztársaságot, mitől megrendült a vén Európa s népei a legkisebb fejedelemségben is alkotmányt kértek.

A kormánypártiak megdöbbenve vették észre, hogy az álláspont, amelyet eddig elfoglaltak, tovább nem tartható fenn, a szadadelvüiek pedig siettek felhasználni a kedvező alkalmat.

Jelenet a francia forradalomból.

Kossuth Lajos márczius 3-ki gyönyörű beszédében a nemzeti politikát teljes érvényre emelte s az osztrák kormányrendszer alaphibáit, melyek a birodalom nyugalmát veszélyeztetik, kimutatván, így végzé beszédét:

„A nép örök s örökre kívánjuk e nép hazájának s ama dynasztiának a fényét, melyet uralkodónknak ismerünk.“

„A mult kor emberei egy-két nap után sirba szállnak, de a Habsburgház nagyreményü ivadékára, Ferencz József főherczegre egy fényes trónus öröksége vár, mely *erejét a szabadságból meríti*, s melyet ősi fényében megőrizni a bécsi politika szervezetlen mehanizmusával bajosan lehet.“

„A dynastiának tehát választani kell saját java, s egy korhadtt kormányrendszer tartogatása között.“

„Dynastia iránt, mely népeinek szabadságára támaszkodik, keletkezni fog mindig lelkesedés, mert szivből hű csak szabad ember lehet; akit nyomnak, az csak szolgálni fog, amint kénytelen: de bürokraták iránti lelkesedés nem keletkezhetik.“

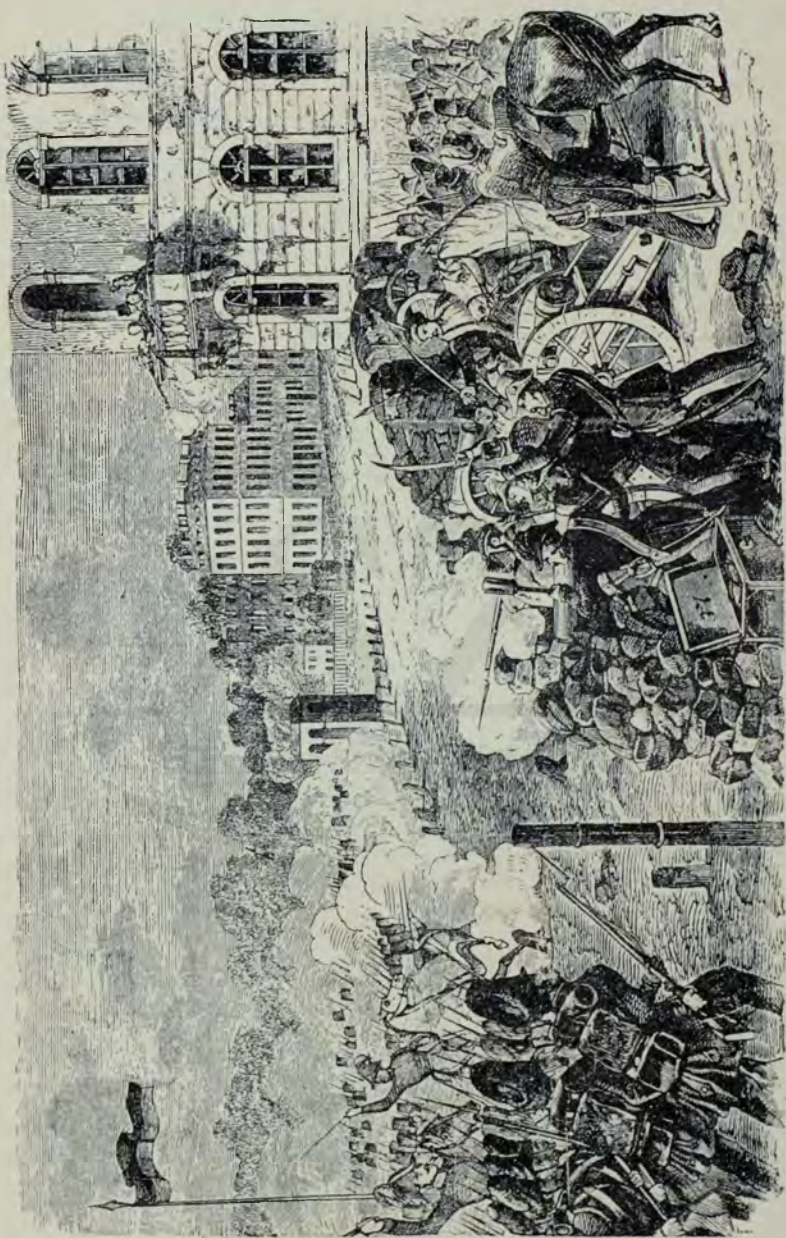
„Életet és vért adhatnak a népek, szeretett dynastiájukért, de egy nyomasztó kormányrendszer politikájáért egy verébfútnak sem lesz kedve soha meghalni.“

„Erős meggyőződése, hogy dynasztiánk jövője a birodalom külöfféle népeinek, egy szivben, lélekben egyesüléséhez van csatolva, ezen egyesülést csak az alkotmányosság érzelem rokonító forrasztéka teremtheti meg.“

„Bureau és bajonett nyomoru kapocs!“

E nagy lelkesedést előidézö beszéd után rögtön előterjesztette felirati javaslatát is, melyet az alsó tábla egész terjedelmében egészen elfogadott s a főrendekhez még az nap át is küldött.

A felirat hangsúlyozta, hogy a birodalombeli kormány eddigi alkotmányellenes iránya nem folytatható s így a kettő összhangzásba hozandó. A reformokat illetöleg pedig, miután a rendek már elfogadták a közteherviselést s az úrbériség eltörlését, kívánatos a katonai elszállásolás és élelmezés megkönnyítése, a szab. kir. városok rendezése, a honvédelmi rendszer gyökeres átalakítása, a földmivelés, ipar s kereskedelem szükségégeinek számba vétele s felelős kezelés alá helyezése, az ország alkotmányának képviseleti rendszeren való kifejlesztése, végül pedig minden reform biztosítékául egy *magyar független felelős miniszterium* ki-nevezése.

Jelenet a bécsi forradalomból.

Képzeltető mily hangulatot szült a felirat a felsőházban s a kormánykörökben. A nádor rögtön Bécsbe utazott, őt követte Széchén Antal, Dessewffy Aurél, majd Majláth György országbíró, gróf Keglevich Gábor tárnok s a magnások nagyrésze, s ott tanácskoztak Apponyiékkal s abban állapodtak meg, hogy az országgyűlés intessék meg, térjen a királyi előadások tárgyalására s ha nem teszi, oszlattassék fel rögtön az országgyűlés. Kossuth pedig látván, hogy a főrendek a felirat tárgyalása elől ily módon kitérnek, azt indítványozá, hogy a felirat a főrendek mellőzésével küldessék fel a királyhoz.

„A kormányrendszerrel elégedetlenek vagyunk! Éljen az alkotmányos Ausztria!“ hangzott fel e pillanatban a kiáltás Bécsben! „Lea régi rendszerrel! Le az önkényuralommal! Éljen a szabaság! Alkotmányt és felelős miniszteriumot nekünk is!“ kiáltá a Burg körül, a császár ablakai alatt a bécsi nép és kitört a bécsi forradalom!

Metternich Kelemen, a hatalmas házi, udvari s államkancellár, paraszt ruhába öltözve megszökött, hivatalát letette s vele bukott Apponyi és Jósika Samu is.

István nádor ekkor rögtön visszautazott Pozsonyba, s az alsóház, márczius 14-ki ülésén, Kossuth indítványára arra kérte a nádort, hogy a feliratot rögtön tárgyalassa a főrendekkel s hasson oda, hogy az egyhangulag fogadtassék el. A nádor a nála járt küldöttségnek, megígérte a kérelem teljesítését s másnapra összehíván a főrendeket, maga indítványozta, hogy a felirat fogadtassék el úgy a mint van, s kiemelte, hogy ő, az alkotmány kifejtésében az országos rendekkel kezet fogni, ezután is kedves kötelességének fogja tartani.

A főrendek végre beadták a derekukat. A feliratot egyhangulag elfogadták s Kossuth indítványára elhatározott, hogy a feliratot a nádor vezetése alatt egy küldöttség vigye fel Bécsbe. A küldöttség úgy az alsó tábla, mint a főrendek részéről rögtön meg is választott, Pozsony városa pedig az nap este fáklyás zenével tisztelte meg Kossuth Lajost, a ki a rend és a csend fenntartására intvén a népet s különösen az ifjúságot, másnap márczius 15-én a küldöttséggel együtt Bécsbe utazott.

II.

A „vérnélküli forradalom“ márczius 15-kén.

„Holnap ki kell vívnunk a sajtószabadságot! És ha lövöldöznek? Isten neki, ki várhat szebb halált!“

Ily szavakkal mondott jó éjszakát márczius hó 14-én *Petőfi Jókainak* és másnap reggel márczius hó 15-én ugyancsak Jókainak a lakásán Petőfi, Vasváry, Bulyovszky és Jókai arra a kérdésre: „Mit kíván a magyar nemzet?“

Jókai Mór.

megfogalmazták azt a 12 pontból álló kiáltványt, amely reánk nézve éppen olyan megbecsülhetetlen és szent, mint akár csak a szent István alkotmánya, mert e 12 pont Magyarország második évezredének az alapja.

A kész proklamációt, még meg se száradt a ténta a papiroson, ugyancsak a reggeli órákban olvasta fel a Pilvax zsúfolt kávéházában, egy asztal tetejéről Jókai.

„Testvéreim — mondá — a pillanat, melyet élünk, komolyabb teendőkre szólít fel bennünket. Európa minden népe halad és boldogul; haladnunk, boldogulnunk kell nekünk is.

Legyen béke, szabadság, egyetértés!

Követeljük jogainkat, melyeket eddig tőlünk elvontak s kívánjuk, hogy legyenek azok közösek mindenkivel.

1. Kívánjuk a sajtószabadságot, a cenzura eltörlését!
2. Felelős miniszteriumot Budapesten.
3. Évenkinti országgyűlést Pesten.
4. Törvényelőtti egyenlőséget polgári s vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereget.
6. Közös teherviselést.
7. Esküdtszéket, képviseletet egyenlőség alapján.
8. Urbéri viszonyok megszüntetését.
9. Nemzeti bankot.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre; a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. Végül uniót Erdélylyel.
12. Azután legyen béke, szabadság, egyetértés.

És ezen jogokat — végzé beszédét Jókai — követelni tartozik a nemzet, bizva önerejében s az igaz ügy Istenében.“

S a riadó éljent, a tetszésnek örömkönyvek által kísért nyilatkozatait, a lelkesedésnek ama magasztos fokára emelte Petőfinek: „Talpra magyar“ kezdetű költeménye, melyet maga szavalt el, amely lelkesedésnek fokán a „népszava“: valóban „Isten szava.“

Pilvax kávéházából, az egyetemi fiatalságot kereste fel a lelkesült csapat. Először az orvosnövendékekhez, majd a technikusokhoz mentek, végre pedig a jogászokhoz irányította lépteit a felszaporodott tömeg. Mindenütt felolvasták a 12 pontot, mindenütt elszavalták a „Nemzeti dalt“, a Talpra magyart“ s e költeménynek az utolsó sorainál, a szabadság e páratlan tárogatójának a végső hangjánál: mindenki esküre emelte a kezét.

Az esküre emelt kezeket meglátta az egész főváros, meglátta az egész ország s mintegy villanyütésre megmozdult minden kebelben a sziv s az esküt:

„A magyarok Istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!“

Kárpátoktól Ádriáig visszhangozta minden ajk.

Az egyetemi ifjuság nevében *Vidacs János* felelt s a hatás — mit válaszával elért, — rendkívüli volt.

„Menjünk a Cenzorhoz s irassuk alá vele a proklamációt és a „Nemzeti dalt!“ kiáltá valaki.

„Cenzorhoz nem megyünk!“ kiáltá vissza *Petőfi*. „Cenzort többé nem ismerünk, el egyenesen a nyomdába!“

Ez volt az első kalapácsütés, mely a szabad szó tömlő-czének a lakatját érte.

Petőfi Sándor.

Az ifjuság, az ezer meg ezerre szaporodott tömeggel a hatvani utczába, a *Landerer* nyomdájába sietett, amely előtt már ekkor együtt voltak az írók s a nemzeti színház tagjai. *Petőfi*, *Jókai*, *Vasváry* és *Vidacs* rögtön lefoglalták a nép nevében a nyomdát s azonnal szedni és nyomni kezdték a 12 pontot s a „Nemzeti dalt“. A lelkes ifjuság maga ragadta meg a gépet, maga hajtotta szakadatlanul a sajtó kerekeit, úgy hogy délfelé már ezrenként osztogatták a példányokat. *Irinyi József* mutatta fel az elsőt s midőn ajkáról elhangzottak

ama szavak: „Ime, itt van a sajtószabadságnak első példánya, a nép hatalmának első műve! — Ezt magunk vívtuk ki!“ az utcán várakozó néptömeg — melyet Egressy Gábor, Degré Alajos, Irányi Dániel, Vasváry Pál, Jókai Mór s Bulyovszky Gyula felváltva lelkesítettek beszédeikkel — örömkialtásával betöltötte a várost, megrázkódtatta a levegőt s megingatta a zsarnokság falait.

A jónak azonban mindig nyomában leselkedik a rossz. Így történt, hogy a szabadság édenkertjébe is, alig nyitlak meg a kapui, rögtön beakart osonni az ördög. Addig ugyanis, amíg a 12 pontot a nyomdában szedték, a nemzeti kaszinó egy tagja, a legkonzervatívabb mágnások egyike, magához hívatta Jókait s azt tanácsolta neki, hogy a 12 ponthoz vegyenek még fel egyet: a papi jószágok elvételét.

„Ugyebár azért — válaszoló Jókai, — hogy a 13-ik ponttal megbuktassuk a többi 12-öt! Köszönöm a jó tanácsot, de nem kérek belőle.“

Ez az ördög együgyűbb volt a paradicsom ördögénél.

Délután három óraker mintegy tizezer ember gyült egybe a muzeum előtt s kijelentette, hogy ama reformokért, melyek a 12 pontban foglaltatnak, s melyek felirat alakjában az országgyűlés elé terjesztendőek, ha kell, a vérét s az életét is kész feláldozni. E kijelentés után a városházat kereste fel a néparadat, még pedig oly czélból, hogy a 12 pontot tegye magáévá a polgárság is és egyesüljön a néppel.

Pest város tanácsa rögtön nyílt ülést tartott s Nyáry Pál és Klauzál Gábor beszédei után magáévá tette a proklamációt s a polgármester Rottenbiller Lipót aláírásával s a város pecsétjével ellátva, kimutatták az ablakból az alant álló sokaságnak.

A tanács ugyanekkor a rend és a közbátorság fentartására 13 tagból álló választmányt alakított s elhatározta, hogy a nemzet 12 pontból álló kívánatát egy másik választmány haladék nélkül terjessze elő az ország rendeinek; sürgesse a királynál, s a nádornál az országgyűlésnek áttételét Pestre s menesszen egy küldöttséget Budára a helytartótanácshoz s eszközölje ki *Táncsics Mihály* politikai fogoly

szabadon bocsátását s a katonaságnak a közrend fentartásába való bele nem avatkozását.

A küldöttséget Nyáry Pál vezette ezer meg ezer ember kíséretében, Zichy Ferencz grófhoz, a helytartótanács ideiglenes elnökéhez, aki megértvén a nép óhajtását, rögtön megszüntnek nyilatkoztatta ki a cenzurát, szabadon bocsátotta *Táncsics Mihály* író, akit a „Nép könyve“, a „Józan ész“ című

A szabad sajtó első terméke.

műveiért fosztottak meg szabadságától, végre kiadta a rendeletet a katonaságnak, hogy ne avatkozzék semmibe.

Táncsicsot nagy diadallal hozta vissza Pestre a nép. A fáklyák füstölgő világánál kifogták kocsijából a lovakat s úgy vitték a városházterre, ahol Táncsics köszönetet mondott polgártársainak megszabadításáért. Este a színházban nemzeti színű kokárdát viselve jelentek meg a nők s csakhamar felhangzott a „Rákóczy induló“ és a „Marseilles“,

amely után Egressy Gábor elszavalta Petőfi „Nemzeti dalát“ s a kar elénekelte Vörösmarty „Szózatát.“

Ime, ez volt s ilyen volt márczius 15-ke Pesten. Így született meg a sajtószabadság, amely leverte a szellem bilincseit, anélkül hogy egy csepp vér folyt volna is ki; amely a művelt népek sorába emelt minket s amely, hogy legdrágább kincse a magyarnak, azt legjobban bizonyítja Petőfi Sándor naplójának akkor jegyzett következő szavai:

„Szabad sajtó!“ . . . Ha tudnám, hogy a hazának nem lesz rám szüksége, szívembe mártanám kardomat s úgy irnám le haldokolva, piros véremmel e szavakat, hogy itt álljanak a piros betűk, mint a szabadság hajnalsugarai.“

„Ma született a magyar szabadság, mert ma esett le a sajtóról a bilincs . . . Vagy van olyan együgyű, ki azt képzelje, hogy szabad sajtó nélkül lehet bármely nemzetnek szabadsága? Üdvözlégy születésed napján magyar szabadság! Először is én üdvözöllek, ki imádkoztam és küzdöttem érted, üdvözöllek oly magas örömmel, amilyen mély volt fájdalom, midőn nélkülöztünk tégedet!“

Oh szabadságunk, édes kedves újszülött, légy hosszú életű e földön, élj addig míg csak egy magyar él s ha nemzetünk utolsó fia is meghal, borúlj reá szemfedő gyanánt . . . és ha előbb jön rád a halál rántsd magaddal sirodba az egész nemzetet, mert tovább élni nélküle gyalázat, veled halni pedig dicsőség!“

Van-e közöttünk, van-e a hazában olyan köszivű ember, akinek a lelke mélyéig ne hatnának e bibliai ihletséggel irt s honszerelmet lehellő szavak? Vajjon ki ne adna igazat a dicső mult lantosának akkor, amidőn e versét olvassa:

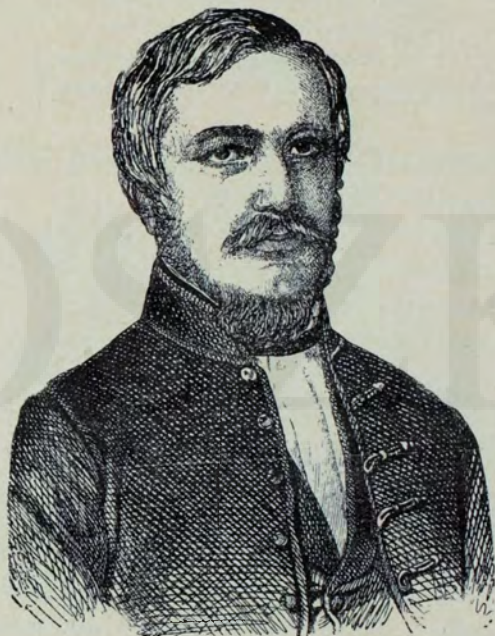
„Nagyapáink és apáink
Míg egy század elhaladt.
Nem tévének annyit, mint mi
Huszonnégy óra alatt!“

Másnap Budapest a vívmányokhoz méltóan megünneplé a békés átalakulást.

A házak zászlódiszt öltöttek, a lakosság s a tanulók zászlók alatt kivonultak a városházterére, innen egy nép-

küldöttség küldetett a helytartótanácsához s a „kétfejű sas“ és a „fekete sárga szín“ eltávolítását követelte, egy másik küldöttség pedig arra a célra választatott meg, hogy a 12 pontot, a nemzet közóhajtását Pozsonyba az országgyűléshez s Bécsbe a királyhoz felvigye.

Az egyetemi ifjuság szintén választott a tanári karból egy küldöttséget, amely az ifjuság nevében, a magyar egyetem s a jószágok felszabadítását, az egyetem szabadelvü

Nyári Pál.

kormányzását, a tanítás és tanulás szabadságát, a tanszékeknek pályázat útján s valláskülönbség nélkül való betöltését, a nyilvános s díjnélküli vizsgák behozatalát kérelmezze.

Este fényes kivilágítás volt. Vasárnap pedig ünnepélyes „Te Deum“ tartatott az összes templomokban. Mindenki nemzeti kokárdát, s Kossuth kalapot viselt, még a gyermekek is nemzeti dalokat énekeltek utczahosszat s a rendet a közcsendet nem háborította senki, mert a fölött maga a polgári „órsereg“ a „nemzetörök“ örködtek.

A lelkesedés, az öröm beszárnyalta az egész országot s a jogegyenlőség, a szólás- és sajtószabadság ünnepét megünnepelte az egész nemzet.

„Földön, égen, szívben, gondolatban,
A tavasz ragyogva tört elő,
A dicső nap lángján halhatatlan
Alkotásra ébredt száz erő.

.
A magyar hazát akárki bántsa,
Szabadságunk öre fenn virraszt,
S ha veszély jön: márczius varázsa
Hoz megint ránk oly dicső tavaszt!”

Az országgyűlési küldöttséget ezalatt leirhatatlan lelkesedéssel fogadták Bécsben.

István nádor és Kossuth Lajos a szó szoros értelmében bálványozás tárgyai valának, István nádornak, kifogta kocsi-jából a bécsi nép a lovakat s a polgárok vonták be a császári palotába. Kossuth Lajosnak pedig négyszer kellett szónoklatot tartani hozzájuk, akik nemcsak tisztelgő őresapattal zászlókkal, virágkoszorúkkal fogadták falaik között a magyarokat, hanem a legfényesebben kivilágították este a városukat.

A küldöttséget másnap déltájban fogadta a király s István nádor egy gyönyörű beszéd kíséretében nyújtotta át Ő felségének az országgyűlés feliratát. Hangsúlyozta, hogy a feliratban foglalt kívánatok, a nemzet alkotmányos életének szellemi és anyagi javának a követelményei. Kijelenté, hogy a magyar nemzet tökéletes bizalommal teszi le e kívánatait a trón zsámolyához s meg van győződve, hogy Ő felsége is bizalmat tanusítand a nemzet iránt. Végül biztosította a királyt, hogy hű Magyarországá mindenkor tántoríthatatlan támasza, oszlopa s ha kell, védfala lesz trónjának.

V. Ferdinánd köszönettel fogadta a nemzet nevében tett nyilatkozatot s kijelenté, hogy a felirat kívánságait mielőbb sikeresíteni fogja.

E kijelentés véghetetlen lelkesedéssel töltötte el a küldöttség tagjait s a bécsi népet is, *Lajos* főherczeg azonban

az udvari párttal, minden követ megmozdított, hogy a király ígéretének a beváltását megakadályozza s habár gróf *Széchenyi István*, de különösen *Eszterházy Pál* herczeg kijelentték előtte, hogy ez esetben „a korona megtartásáról és elvesztéséről van szó“, mégis húzta halogatta a királyi kézirat kiadását. *István* nádor ekkor kijelenté ünnepélyesen, hogy azon esetre, ha a magyar nemzet kívánalmái nem teljesíttetnek, azonnal lemond nádori méltóságáról.

Táncsics Mihály.

Ez döntött!

Lajos főherczeg elnöklete alatt rögtön családi tanácskozás tartatott *Ferencz Károly* főherczegnél s a kancelláriai bizottság is összeült *Szögyéni* alkancellárnál. Itt *Bartal* elkészítette a királyi kézirat javaslatát, amely felett éjfélig tanácskoztak a főherczegek, s végre másnap megjelent az *István* nádorhoz intézett legfelsőbb kézirat, melyben a koronás király kijelenti, hogy a nemzetnek „a fennálló honi törvények értelmében, a független magyar minisztérium alkotása

iránti kívánataát elfogadni hajlandó,“ egyuttal felhatalmazza a nádort, hogy a minisztereket jelölje ki s a hatáskörüket szabályozó törvényjavaslatokat készíttesse el s legfelsőbb szentesítés céljából terjessze föl.

István nádor, még aznap kinevezte miniszterelnökké gróf Batthyány Lajost.

Az országos küldöttség tehát fényes eredménnyel tért vissza Pozsonyba, ahol örömujjongások fogadták.

„Megjöttünk Bécs falai közül — szóla Kossuth a néphez — hol az absolutizmusnak századokon keresztül tartogatott rendszere összedélt!“

„Mint a magyar szabadság hirnökei üdvözöljük Magyarhon szabadságának napját.“

„Az eseményekben Isten szól hozzánk!“

„Még nem sok hetek előtt, az volt a kívánságunk, hogy reformjainkban, törvényeinkben, közigazgatásunkban ne Bécs, hanem Buda felé haladjunk, . . . ma már benn vagyunk Budán . . . A király nevében István főherczeg, teljes hatalommal felruházott királyi helytartó, fogja a felelős magyar miniszterium által Budáról kormányozni az országot.“

„És ime“ — folytatá gróf Batthyány Lajost bemutatva — itt azon férfit, kit a nemzet kívánsága következtében, a király akarata a nemzet felelős miniszteriuma első alkotója és elnökévé kinevezett.“

„Azt gondolom urak, hogy az ő személyisége, az ő élete, az ő lelke, biztosítják a nemzetet: miszerint az, minek ennek következtében történnie kell, magyar földön, magyar lélek által, magyar kezekkel, — kevés óra, kevés nap alatt végre lesz hajtva.“

„Most a munka napja következik, . . . mert a szabadság megszilárdulására jogszerű rend és jogszerű nyugalom kell.“

Végül kifejezte reményét, hogy ezen törekvésben a törvényhozó testületet, a nemzetnek minden tagja pártolni s támogatni fogja s áttért István nádor magasztalására s így végzé beszédét:

„Ő, uraim, a királyi székhez azon határozottsággal járult, hogy ha ő felsége a nemzet kívánatait nem teljesíti, megszünik Magyarország nádora lenni. Hajoljunk meg uraim,

e magasztos honszeretet előtt; hajoljunk meg előtte, mert abban le van téve a magyar szabadság alapja.“

Hogy az ügyis népszerű nádor, e kijelentések után, még nagyobb tért foglalt el a nemzet szívében: az igen természetes!

Magyarország fővárosának polgársága ezalatt lázas türelmetlenséggel várta az események fejleményeit. Sejtette ezt a pozsonyi országgyűlés s hogy megnyugtassa a kedélyeket

Szögyéni.

gróf *Keglevich Gábor* tárnok vezetése alatt egy 22 tagból álló küldöttséget menesztett Budapestre, amely márczius 20-án érkezvén meg, *Szentiványi* olvasta fel az országgyűlési értesítést a tanácsteremben a vívmányokról s az új kormány iránti bizodalomra és engedelmességre szólította fel a polgárságot. A riadó éljennel fogadott beszédre *Nyári Pál* válaszolt s hangsúlyozta, hogy ez az első eset, melyben a törvényhozás a nép akaratával egyesült, örökítse meg tehát az országgyűlés ezt az esetet minél előbb s foglalja azonnal törvénybe a 12 pontot.

Az országgyűlési küldöttség tiszteletére e napon esküdtek fel a városháztéren, mely „Szabadság-tér“ nevet kapott a nemzeti őrsereg újabban felavatott tagjai, valamint a fekete sereg is, amely Mátyás király emlékére alakult.

A főváros küldöttsége, az egyetemi ifjúság küldöttségével márczius 19-én érkezett Pozsonyba s azon megtiszteltetésben részesült, hogy a márczius 19-ki kerületi ülésben hallgattott meg.

A 12 pontot Széchenyi István vette át s a küldöttségnek, melynek *Hajnik Pál* volt a szónoka, Kossuth Lajos válaszolt.

Válaszában köszönetet mondott a fővárosnak a rendfentartásáért, az átalakulás vérontás nélküli keresztülviteleért, de értésére adta a fővárosnak, hogy bár az ország szívének tartja, de mint törvényhozó utána nem indul.

„Csak a nemzet az, akit illet a nemzet sorsának eldöntése s ez a nemzet, jogainak, hivatásának s rendeltetésének érzetében oly erős, hogy mindenkit, minden egyest, minden kasztot, s egyes municipiumot, melynek ellenkező gondolat jutna eszébe, letiporni képes.“

A 12 pontra nézve megjegyezte, hogy annak legnagyobb része már megvalósult, részint még ezen az országgyűlésen megvalósul. Hogy az országgyűlés az ország széléről az ország fővárosába tétessék át, az egész nemzet kívánja, de az országgyűlésnek most nem szabad az időt átköltözködéssel elfecsérelni, az országgyűlésnek dolgoznia kell, Pest városa tehát várakozzék egy kicsit, türelmét eléggé megfogja jutalmazni az, hogy a *nemzet* képviselőit ő fogja látni először.

Kossuth e véleményét az országgyűlés is magáévá tette s azt végzésekép kimondta.

Az országgyűlés ezután lázas tevékenységgel fogott a munkához. Márczius 18-án már kimondta, hogy a *nemesi kiváltságok* s a *hűbéri viszonyok eltörültetnek*, azután nyomban megalkották a *közteherviselésről*, az *úrbéri és papi tized megszüntetéséről*, az Erdélylyel való egyesülésről szóló törvényeket. A városok rendezéséről is elkészült az alsó táblán a törvényjavaslat, ez azonban a választási jogot, bizonyos

cenzus alapján, valláskülönbség nélkül mindenkire, tehát a zsidókra is kiterjesztvén, ingerültséget szült s a zsidók üldözésére szolgáltatott alkalmat. A közcsend érdekében tehát oda módosította az országgyűlés a törvényjavaslatot, hogy a választási jog csak törvényesen bevett vallásfelekezeteknek, valláskülönbség nélkül, adatik meg.

A *sajtótörvényt* is módosítani kellett az országgyűlésnek. *Szemere Bertalan* igen szigorú feltételek közé szorította a

Hajnik Pál.

sajtószabadságot. Az ifjuság a törvényjavaslatot a Szabadságtéren elégette s a csendbizottság *Pulszky Ferenczet* küldötte fel a miniszterelnökhöz, hogy a polgárság rosszaló véleményét kifejezésre juttassa.

„Miniszterelnök úr“ — mondá Pulszky — az idő perczei drágák, intézkedjék ön, nehogy az intézkedés késő legyen!“

És intézkedett. A sajtótörvény szabadabb szellemben lön kidolgozva.

Az országgyűlés ezután megalkotta a *népképviselőtről* s a *független felelős miniszteriumról* szóló törvényjavaslatot s e javaslatnál véleménykülömbőség támadt Széchenyi István gróf és Kossuth Lajos között.

E törvényjavaslatban ugyanis, miután kimondatott, hogy a királynak az országból való távolléte alatt a nádor, mint helytartó, felelős miniszterek által gyakorolja a végrehajtó hatalmat, az Ausztriával való birodalmi kapocs épségben tartására tért át, s *Kossuth* e kapcsot, csupán a fejedelem azonosságában s veszély idejében a kölcsönös védelem kötelességében óhajtotta fentartani s így a pénzügy, hadügy és kereskedelmi ügy miniszteriumát is teljesen függetleníteni kívánta Bécestől. *Széchenyi* ellenben, nem akart teljes szakítást, a régi viszonyok közül fenn akart tartani egy és mást. *Kossuth* azonban diadalmaskodott Széchenyi felett s kivívta a teljes függetlenséget.

Ugyan ekkor merült fel az a kérdés is, hogy a miniszterium végrehajtó hatalma mellett mi történjék a vármegyékkel? *Pázmándy* egészen elakarta azt törülni, Széchenyi István gróf a régi alakjában kívánta fenntartani, *Kossuth* Lajos ellenben a municipális szabad rendszer mellett nyilatkozott s kijelenté, hogy később a miniszteriális törvényt megbuktatni, mintsem a megye megszüntetésébe beleegyezni. Végre *Deák Ferencz* egyenlítette ki a véleményeket.

Márczius 23-án Batthyány Lajos gróf miniszterelnök, azzal lepte meg az országgyűlést, hogy felolvasta az általa összealakított miniszterium névsorát, amivel oly határtalan lelkesedést idézett elő, hogy a rendek nem valának képesek tovább folytatni a tanácskozást s lelkesedésük átszármazott az egész nemzetre, mindenki a legnagyobb bizodalommal függött az első független magyar miniszteriumon.

A magyar nemzet történetének e felséges szakát nem zárhatnám be szebben, mintha gróf Széchenyi Istvánnak ideiktatom naplójának az ide vonatkozó sorait:

„Hosszú, halálos álmom után . . . ime új, eddig alig vagy sejtelemként csak későbbi időkben reménylett gyönyörű reggel tünt fel oly sokáig eltaposott hazánk fölött. — Bátorabbak, merészebbek, kikkel nagyobb, láthatatlan hatalmak

látszanak szorosb kapcsolatban lenni, rövid napok alatt oly alapra fektették hazánk jövőjét, melyet — tisztelet, becsület, de igazság is — velem együtt mi hangyamunkások soha, vagy csak generációk után lehattunk volna képesek megalakítani, s mely alapon bizonyosan felvirul s pedig hamarabb, mint magunk is gondolnók, fajtánk, ha nem vagyunk saját magunk ellen hűtlenek és ha nem döfjük saját magunk a megsemmisítő gyilkot keblünkbe.“

Szemere Bertalan.

III.

Az első független magyar minisztérium s az 1848-iki törvények.

Amiért a nemzet 1526 óta hasztalan küzdött, az most a megvalósulás küszöbén állott. Érezte azonban mindenki, hogy a nemzet függetlenségeért még nagyon sok nehézséggel kell megküzdeni addig, amíg az megszilárdul, éppen

azért jól meg kellett választani az első felelős minisztérium tagjait.

S valóban, jól megválasztattak. Csak kipróbált hazafi s kiválóan jeles államférfiakból alakult az meg. Ime bemutatom őket:

Gróf Batthyány Lajos, miniszterelnök, Pozsonyban született 1809-ben. Mint az akkori időben minden mágnás gyermek, ő is német nevelésben részesült s 11 éves korától 16 éves koráig Bécsben tanult. Ekkor mint kadet a hadseregbe lépett s Olaszországba ment, hol a Miklós-huszároknál csakhamar hadnagygyá lőn. Huszonegy éves korában azonban nagykorúsíttatván, mint egyedüli fiú, anyja korán juttván özvegyiségre, átvette a család ikervári uradalmát. E pillanattól fogva, komolyan hozzálátott a tanuláshoz, hogy ifjúkori mulasztásait helyre üsse s miután érdekelni kezdték a közügyek s tevékeny részt akart venni a megyei gyűlésekben, az államtudományokat olvasgatta s a magyar nyelvet tanulta szorgalmasan. 1839-ben — miután Zichy Antónia grófnőt élettársúl választá — jelentékeny részt vett a szabadelvű követek választásában.

A jogegyenlőség s a nép érdekeinek bátor védelmezője volt kezdettől fogva. „Ész, erény, becsületesség — mondá egy alkalommal — nincs kötve osztályhoz, sőt e tulajdonok sokszor megfordított arányban állanak a nemesi kiváltsághoz!“ Az 1843—4-ki országgyűlésen már kitűnő tagja s vezére volt a főrendiháznak. Tevékeny részt vett a társadalmi életben is. A védegylet, az iparegyesület, a gyáralapító s a kereskedelmi társulat megalapítása körül senki sem fáradozott annyit mint ő. Kossuthal akkor érintkezett legelőször, amidőn Kossuth indítványára az iparegyesület őt választá elnökéül. E pillanattól fogva úgyszólván kiegyeztetette egymást a két férfiú. Az 1847—48-iki országgyűlésen a mágnási táblánál ismét ő volt az ellenzék vezére s József később István nádornak is legkedveltebb embere volt. A köztiszteletet, amelyben részesült, jellemtisztaságával, szilárdságával, akarateréjével, higgadságával, nyugodtságával, s lángoló honszeretetével méltán kiérdemelte. Midőn Kossuth mint miniszterelnököt bemutatta őt Pozsonyban, ily szava-

kat intézett a néphez: „Igéretet tenni nem akarok. Hanem azt várhatják tőlem, hogy én életemnek napjait kirekesztőleg feladatomban teljesítésére fordítandom; de hogy azt jószándékkal elősegíthessem, és e tekintetben sikert nyerhessek, egyre van főképen ezen első perczben szükségem: a nemzetnek irántam való bizalmára!”

És e bizalmat ép úgy megnyeré, mint a hogy az életét a hazának szentelé egészen vértanúságának a pillanatáig.

Szemere Bertalan belügyminiszter, született 1812. évben. A megyei életben már mint fiatal ember kiváló szerepet játszott s mint szervező erő nagy hírben állott. Az országgyűlésen rendszeren Borsod vármegyét képviselte s beszédei soha sem maradtak hatástalanok, nem különösen akkor, amidőn a támadásokra felelt. Nyugodtsága, csipőssége, hideg bonczoló esze mindig biztosították számára a sikert.

Herczeg Eszterházy Pál külügyminiszter, daczára annak, hogy mint Ausztria követe az osztrák kormányt szolgálta s élete legnagyobb részét Angliában töltötte el; aggkorában mégis megbecsülhetetlen érdemeket szerzett magának a függetlenség kivívása körül s minden gondolatát, minden érzetét az alkotmányosság hatotta át. Ő volt az, aki Lajos főherczegnél a legerélyesebben sürgette a reformok megadását s amidőn ez arra erőltette őt, hogy várakozzék, nyersen kijelenté, hogy „most nincs ideje az udvari szertartás szabályaihoz ragaszkodni”; ő volt az, aki Angliában hangulatot csinált, itthon pedig a mágnások rokonszenvét biztosította a nemzeti átalakulások számára.

Kossuth Lajos pénzügyminiszter, született 1802-ben szept. 16-án Mocsonokon, Zemplénmegyében, ahol atyja Kossuth László, a gróf Andrássy családnak volt az uradalmi ügyésze, anyja Wéber Sarolta, egy rendkívül szelid és gyöngéd nő vala. Iskoláit Sátoralja-Ujhelyen, Sárospatakon s Eperjesen végezte. Jogi tanulmányait befejezve Pestre jött magasabb törvényszéki gyakorlatra s miután az ügyvédi vizsgát kitűnően letette, visszament Zemplénbe s atyja mellett ügyvédeskedett. A Zemplén megyei közgyűléseken csakhamar feltűnt ékesszólása, s az 1832. országgyűlésen már, mint Szapáry grófnő és más mágnások helyettese a „jelen nem lévők

követei“ között foglalt helyet. Az „országgyűlési tudósítások“ szárnyra kapták nevét, s remek szónoklatai, melyek mint az ég mennyköve, megolvasztották a szívben a jeget, s mint a legbájosabb legédesebb dal, elbűvölték az értelmet: rövid idő alatt az ország legnépszerűbb emberévé tették őt. Az ő lánglelke, elragadó ékesszólása, merész határozottsága vezették a nemzetet óriási léptekkel előre úgy, hogy hetek sőt napok alatt valósult meg mindaz, amiről a nemzet álmodozott s aminek kiküzdésére, az ő emberfölötti varázsa, tevékenysége nélkül száz esztendőre lett volna szüksége.

Batthyány érezte, hogy Kossuth nélkül a miniszteriumnak nem lesz éltető lelke, nem lesz népszerűsége, azért mindent elkövetett, hogy őt, aki vonakodott miniszteri tárczát vállalni, a kormány tagjául megnyerje. És talán minden érdemek között, ez Batthyánynak a legnagyobb érdeme, mert ha az első független magyar miniszteriumnak nincs Kossuthja, akkor a bécsi kormány eltörölte volna, az akkori viharok korában a magyar alkotmányt s Magyarországot beleolvasztotta volna Ausztriába.

Gróf Széchenyi István közlekedési miniszter, 1791. szept. 21-én született Sopron vármegyében, Czenken. Tanulmányait otthon nevelők oldalán végezte. Tízennyolcz éves korában, mint messze földön híres lovas, s bátor vívó a negyedik számú huszár ezredbe lépett s a lipcsei csatában már mint kapitány és segédtsízt szerepelt s a csata után temérdek rendjelet nyert. Napoleon leveretése után utazni ment s keresztül-kasúl járta Német- Olasz- Francia- Angol- Spanyol- Görög- és Törökországot s hazaérkezve fogott csak hozzá a komoly tanulmányokhoz, hogy helyre üsse ifjúkori mulasztásait s hogy hazája újjáteremtésének szentelhesse az életét. Ő mondá: „Magyarország nem volt, hanem lesz!“ s hogy legyen, senki annyit nem tett, nem áldozott, mint ő. Tollával, műveivel felrázta a nemzetet, tetteivel példát adott a nemes versenyre. „Gróf Széchenyi, ujjait a kornak üterére tevő“ — írja Kossuth Lajos a Pesti Hirlapban — „és megértette lüktetéseit. Ezért tartom én őt a legnagyobb magyarnak; mert nem ismerek más senkit históriánkban kiről

elmondhatnók, hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem későn nem érkeztek.“

Az országgyűlésen Mosony-megyét képviselte s az átalakulás harcában hatalmas tényező volt úgy a felső, mint az alsó házban. Eleinte együtt haladt a reformpártiakkal, később az arany középútat választá, de a kormányból nem maradhatott ki, Batthyány ép úgy ragaszkodott hozzá, mint

Pulszky Ferencz.

Kossuth, Szemere kineveztetéséhez és így ő is segített az „új rendet“ szervezni és biztosítani.

Báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter azon ritka férfiak közé tartozott, akikben nemes szív, magasztos lélek, szeplőtlen jellem s költői szellem párosulnak. Mint író, a „Karthausi“, „Falu jegyzője“ után ismerte már az egész nemzet, de az országgyűlésre csak a márcziusi napok elején ment fel s tevékeny részt vett az ellenzék szervezé-

sében a főrendi táblánál. Batthyány Lajos, az egyházi rendnek óhajtván kedvezni, azon nemes tetteért, hogy a papi tizedről önként lemondott, a protestáns Teleky László helyett, aki Eötvösnél sokkal népszerűbb, de protestáns volt, a katolikus Eötvöst választá.

Mészáros Lázár hadügyminiszter 1796-ban február 20-án született Baján, Bácsmegyében. Atyja, Mészáros János ottani földesur, gondos nevelésben részesítette. 1812-ik évben két önkéntes századot állított fel Bácsmegye s ezek egyikébe Mészáros Lázár is belépett 16 éves korában, még pedig főhadnagyi ranggal. Ezt a rangot megtartá akkor is, amidőn az önkéntes század feloszlatott s ő a 7-ik huszárezredbe lépett át. 1837-ben őrnagygyá, 1842-ben alezredessé s 1845-ben ezredessé és az 5-ik huszárezred parancsnokává léptettetett elő. Radeckynek ő volt a legkedvencebb ezredese. Harminczöt évet töltött már a katonaságnál s 20 év óta távol volt a hazájától. Kossuth csak onnan ismerte, hogy az általa szerkesztett „Pesti Hirlap“-ra folytonosan előfizetett, a közhasznú honi czélokra áldozott s a Magyar Tudós Társaság levelező tagja volt, feltette tehát róla, hogy jó hazafinak kell lennie s javaslatba hozta őt. Nem is csálódtak benne, jó hazafi volt s az is maradt mindvégig s miután gyakorlati katona létére egy hadsereg minden szellemi és anyagi kellékeit igen jól ismerte, megfelelt ama feladatnak, melyet Magyarország első hadügyminisztere elé a viszonyok tűztek.

Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter született 1804-ben, s tanulmányai befejezte után ipars gazdasági kérdésekkel foglalkozott s e téren olyan bő ismereteket gyűjtött, hogy nálánál az ellenzék soraiban senki sem bírt bővebb szakismeretekkel. Az országgyűlésen 1832. óta Csongrádmegyét képviselte rendszeren s nagyszabású szónoklatai nagy népszerűséget szereztek neki.

Deák Ferencz igazságügyminiszter született 1803. évben okt. 17-én Söjtörön, Zalamegyében. Atyja szintén Ferencz, birtokos, s anyja Sibrik Erzsébet volt. Iskoláit Keszthelyen, Pápán, Kanizsán, Győrött és Pesten végezte. Az ügyvédi vizsga letévése után Zalamegye reábizta az árvaügyek veze-

tését. Az országgyűlésen 1832. óta Zalamegyét képviselte s a szabadelvű-párt vezére lön, s mint ilyen, kitünő szónoklataival nemcsak irányadója, hanem mérséklője is lön az országgyűlési tárgyalásoknak. Az 1840-iki országgyűlésen mondá amaz arany szavakat: „Ha szabadok akarunk lenni, legyünk igazságosak s ha igazságot kívánunk felülről, legyünk igazságosak lefelé is“ s Batthyány miniszterelnök jobb igazságügyminisztert nem választhatott volna nélánál.

Pázmándy Dénes.

István nádor a miniszteri névsort s a minisztérium hatásköréről szóló törvényjavaslatot személyesen vitte fel megerősítés végett Bécsbe.

A megerősítés azonban sehogy sem akart bekövetkezni az udvari párt s a bécsi kormány fondorlataival körülhálózta a jószívű, de gyöngé fejedelmet s miután időközben Prágában is kitört a forradalom s a csehek is független minisztériumot követeltek, azon szerencsétlen gondolatra jött, hogy

a magyaroktól is vissza kell vonni a megígért minisztériumot, mert különben széjjelesik a birodalom.

Márczius hó 25-én tartatott meg Lajos főherczeg elnökléte alatt az az udvari tanácskozás, amelyben Ferencz Károly főherczeg, Windischgrätz, Fiquelmont, Kolowrat, Hartig, Gravenegg, Mayer, Jósika Samu, Szögyéni és Cillick vettek részt s amelyben elhatároztatott, hogy a független pénzügy s hadügyminiszteriumból nem lesz semmi s hogy az udvari kancellária hatásköre tovább is fenntartatik.

István nádor márczius hó 27-én érkezett vissza Pozsonyba s magával hozta a fenti határozat értelmében szerkesztett királyi választ, amelyet *Zsedényi* udvari tanácsos irt alá.

Ugyanaz nap délután vegyes országos ülés tartatott s a terem minden zuga megtelt. A leiratot *Ghiczy Kálmán* nádori ítélőmester olvasta fel s midőn mindenki meggyőződött arról, hogy a király csakugyan visszavonta a szavát s megtagadta a független teljes minisztériumot, levertséggel, haraggal, gúnynyal, elkeseredéssel vegyes elszántság szálotta meg a kebleket.

„A most felolvasott királyi leirat — szólla Batthyány — sem a nemzet törvényes igényeinek, sem a méltányos vára-kozásnak meg nem felel. Minden indokolás nélkül arra kérem tehát ő főherczegségét, méltóztassék e leirat olyatén megváltoztatását kieszközölni, melynek következtében ő felségének adott szava beváltassék . . . mert ha ez nem történik, akkor én mind magam, mind minisztertársaim nevében kinyilatkoztatom: miszerint mi felelős minisztériumot elvállalni képesek nem vagyunk és arra feljogosítva magunkat nem érezzük.“

„A mostani komoly és nagyszerű pillanatban — válaszolá a nádor — midőn bizonyosan Magyarország jövendője döntetik el, méltóságtok hazafiságához azon forró óhajtáso-mat intézem, hogy most már azon hivatalról, melyre általam s az egész ország s az egész nemzet bizodalma által felvannak híva, ne mondjanak le. Én itt ünnepélyesen szavamat adom, hogy ő felségének azokat az észrevételeket, melyeket a felelős miniszterek velem közölni szívesek lesznek, felter-

jesztem s keresztül is fogom vinni s ettől, ha kell, állásomat is függővé teszem!”

A vegyes ülés után az alsóház termébe vonultak a rendek s országos és kerületi ülést tartottak. Ez utóbbin mondá Kossuth: „ . . . részemről kijelentem, hogy bármi történjék, de a cselszövények, melyek Bécsben játszanak, nem fognak célt érni a nemzetenél . . . ” — „A királyi szónak szentnek kell lenni az utolsó vonalig, a szónak minden betűjében. Mikor a fejedelem kimondotta: „akarom, hogy

Báró Jósika Sámuel.

legyen felelős magyar minisztérium és azt alakítsa meg gróf Batthyány Lajos’ — akkor a fejedelemnek más tanácsadója a magyarországi dolgokra nézve nem lehet, mint gróf Batthyány Lajos.“

„És mégis, kiknek a magyar dolgokhoz semmi törvényes joguk, semmi törvényes szólásuk nem lehet, azok adnak tanácsot a törvényesen erre hivatott magyar miniszterek helyett.“

„Ezt látva ki nyilatkoztatom, hogy teljes bizodalmat helyezek ugyan a főherczeg nádor férfias elszántságában, ki

a dolgot rendbe hozni ígérte s reményilem, hogy adott szavát lehető legrövidebb idő alatt beváltja; de ha ez nem történik, akkor vessenek számot magokkal, kik e dolognak okozói voltak s én Apponyit, Jósikát, Wirknert hazaárulással vádolva, proscribáltatni (száműzni) kívánom.“

A rendek e beszéd után határozatként kimondták, hogy az adott királyi szó minden elcsavarását, megnyirbálását vakmerő játéknak tekintik, mert a királyi szó szentségében való kételkedés által, a király iránti hit is csorbát szenved: elvárják, hogy a felelős minisztérium iránti törvény szentesítettik s az ügy a legrövidebb idő alatt a nemzet kívánalmái szerint elintéztetik.

Ugyanaz nap este népgyűlés tartatott. A királyi leirat Zsedényi arcképével együtt a sétatéren ünnepélyesen megégettetett.

Midőn a szerencsétlen leirat Pestre érkezett, a nép tömegesen tódult a szabadságtérre s minden oldalról azt kiáltá, hogy: „Fegyverre! Le a német kormánynyal! Fegyverre!“

Mint a felkorbácsolt tenger, úgy zúdult, hullámozott a nép az utczákon, de Egressy, Klauzál, Szemere és Nyáry szónoklatainak sikerült a népet lecsendesíteni, de elhatározatott, hogy a nemzetörségbe köteles minden polgár belépni, s ha a nádor és minisztérium lemond, akkor ideiglenes kormány neveztessek ki, amelynek aki nem engedelmeskedik, a haza ellenségének fog tekintetni.

István nádor ezalatt minden követ megmozdított Bécsben, hogy szavát beválthassa.

Lajos főherczeg és Ferencz Károly elnöklete alatt, a német kormány kizárásával s Batthyány Lajos, Deák Ferencz, Széchenyi István, Eötvös József, Szögyény alkanczellár és Bartal udvari tanácsos jelenlétében újabb értekezlet tartattak s végre márczius hó 31-én egy új királyi leirattal tért vissza a nádor, mely a felküldött törvényjavaslatot lényegében szentesítette s az országgyűlésen felolvastatván, általános örömet és meglepődést szült.

„Meg van adva vélekedésem szerint“ — mondá Kossuth — „a nemzetnek önállása, alkotmányossága, szabadsága és a

hadi dolgokban való befolyása. A többi, a nemzet erejétől függ. Én úgy vélekedem, hogy a törvények szentesítettvén a nemzet urává van téve önsorsának! . . .“ „Én tehát arra kérem a nemzetet, hogy ha van benne elég erő, valósággá érlelni azt, amit papiroson kér, tartsa meg az erőnek azon nemes mérsékletét, melyben a szabadság diadala fekszik...“ „Én hiszem, hogy e nemzet nagy és boldog lesz. Hiszem, hogy az ausztriai trón beváltja szavát más népei irányában

Ghyeczy Kálmán.

is, és teljesül, mit megjövendöltem, hogy az lesz a Habsburg ház második alapítója, kinek trónját minden oldalról alkotmányos intézetek környezendik . . .“ „Végül felkérendőnek vélem a fejedelmet az iránt, hogy jöjjön le hű magyarjai közé és személyesen rekkesse be miharább az országgyűlést s legyen tanuja annak, hogy a hűség, melyet ajkainkon hordunk, nem pusztá szó, hogy a magyar sem tettetést, sem hazugságot nem ismer, hanem amily férfias tud lenni szabadságának kivívásában, szintoly férfias és rendíthetlen tud lenni a fejedelem iránti hűségben is.“

A kormány futárok által küldött hírt az újabb leiratról Pestre s ugyancsak márczius 31-én éjféltájban báró Eötvös a feliratot is meghozta, amely fáklyák mellett még azon éjjel felolvastatott a Szabadságtéren, a forrongó kedélyek lecsillapultak s az aggodalmak eltűntek.

Április 11-én a nemzeti muzeum udvarán ismét népgyűlés tartatott s a királyi leirat ismét felolvastatott, a népet *Nyári Pál* nyugalomra inté; a világtalan *Wesselényi Miklós* a nemzet egykori vezére, a büszke erdélyi főúr pedig, aki szintén megjelent a nép között lelkére kötötte, hogy ami jót a királyi leirat magában foglal, használja fel eszélyesen és kerülje a fejetlenséget. Ezután ünnepélyesen engedelmességet esküdött a felelős független miniszteriumnak s a tömeg elragadtatva ismétlé az esküt.

Este Eötvös és Wesselényi fáklyászenével tiszteltetett meg s a forradalom felhője, mely már Krakóban is kitört, villámlott és dörgött, szerencsésen elvonult a főváros egeről.

Április 4-én a bécsi egyetemi ifjúságnak egy üdvözlő küldöttsége érkezett Pestre, hogy a szent ügy diadala fölött kifejezze a bécsiek őszinte örömét.

A küldöttség tárt karokkal s nagy ünnepélyességekkel fogadtatott; az ifjúság a muzeum lépcsőzetének párkányán gyűlt össze zászlója alatt s lelkes szónoklatok után a bécsi és a magyar zászlók, a testvériesülés jeléül, összeborúltak egymással.

Így alakult meg s így vívatott ki az első magyar független minisztérium, s így jutott a nemzet hozzá ama vívmányokhoz, amelyekkel befejeztük az átalakulás korszakát, amely korszak még az 1790-iki országgyűlésen vette kezdetét.

Az alkotmány vára felépült. A jogegyenlőség, a népképviselet, a felelős parlamenti kormány képezték az alapját, s az 1848-iki törvények valának a bástyái.

E korszakalkotó törvényeknek, melyek a nemzet jövőjének az üdvére alkottattak, következők valának a főbb pontjai:

A király személye szent és sérthetetlen. A végrehajtó hatalmat ő felsége s távollétében a nádor gyakorolja, de csak a független magyar minisztérium által, úgy hogy ren-

deleteik csak akkor érvényesek, ha a Pesten székelő miniszterek egyike által alá is iratnak.

A minisztérium mindegyik tagja minden hivatalos eljárásért felelős. A miniszterelnököt ő felsége választja, a többi minisztert az elnök terjeszti fel. A miniszterek egyike mindig ő felsége személye körül lesz s az országot mindazon ügyek-

Egressy Gábor.

ben, melyek az örökös tartományokkal közösek, felelősség mellett képviseli.

A közügyek elkészítésére egy államtanács szerveztetik, mely ő felsége, vagy a nádor s a miniszterelnök elnöklete alatt tartja tanácskozásait. Két államtanácsos a király személye mellett lévő miniszterhez rendeltetik.

A miniszterek felelősségre vonhatók minden oly tettért, vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkot-

mány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon szentségét sérti s általuk hivatalos minőségben követtetik el, vagy adatik ki. Végre a hűtlen kezelés s a törvények végrehajtásának elmulasztásáért, vád alá helyzetetéseket a képviselőház rendeli el.

Országgyűlés a jövőben évenként Pesten fog tartatni. A képviselők három évre választatnak. A királynak joga van a képviselőházat feloszlatni s új választást rendelni el. Az új országgyűlésnek három hónap alatt össze kell ülni.

Az alsóház tagjai népképviselőlet alapján választatnak. Választó minden bennszülött, vagy honosított polgár, aki legalább 20 éves s a törvény által meghatározott jövedelemmel bír s a művelt osztályhoz tartozik. Választható mindenki, aki a 24-ik évét betöltötte s magyarul tud.

Erdély kormányzati és törvényhozási egyesülése minden törvényes módon megvalósítandó.

A nemzeti szín és az ország címere ősi jogaiba vissza-helyeztetik. A kapcsolt részek az ország színei mellett a saját színeiket s címöket is használhatják.

A közterheket az ország összes lakosai aránylagosan viselik.

Az úrbériség, a robot és dézsma örökre megszűnik. Az úri törvényhatóság helyébe a megyei törvényszékek s a szolgabírák lépnek.

A papi tized örökre eltöröltetik.

Egy földhitelintézet felállítása elrendeltetik.

Az ősiség eltöröltetik.

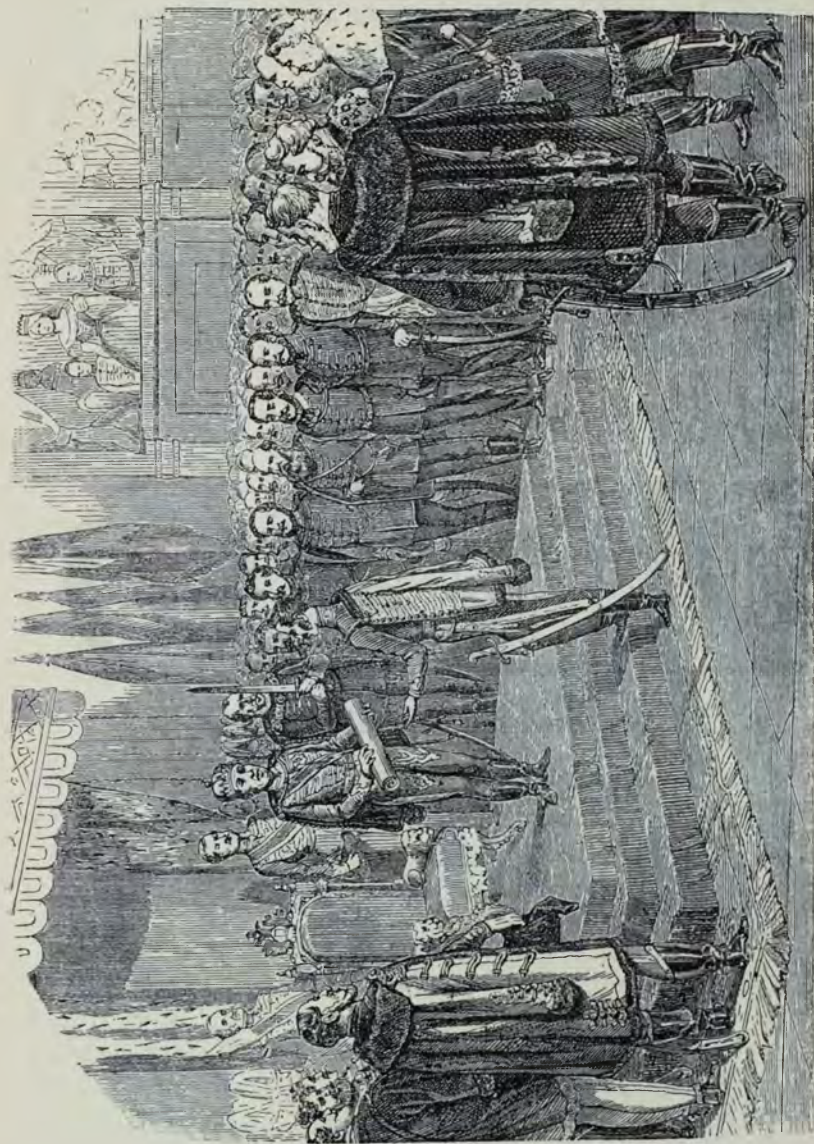
A megyeszerkezet, mint az alkotmány védbástyája lényegében fenntartatik, de a népképviselőlet alapján szerveztetik.

Az előleges könyvvizsgálat (cenzura) eltöröltetik, a sajtó szabaddá tétetik.

A közoktatás újjászerveztetik s a tanítás és tanulás szabadsága addig is elvileg megállapítottatik.

A törvényesen bevett vallások jogegyenlőséggel ruháztatnak fel.

A személy- és vagyonbiztonság s a rend fentartása érdekében nemzetőrség alkottatik. stb. stb.

A szentesített törvények átadása.

E törvények április hó 11-kén hirdettettek ki az országgyűlésen s ekkor adattak át a nemzetnek ünnepélyesen. Ez volt egyszersmind az 1847—48-ki országgyűlésnek a befejező ülése is. A király, a királyné, továbbá Ferencz Károly főherczeg s ennek fia Ferencz József kíséretében személyesen jelent meg az ünnepélyen s a szentesített törvényeket a következő szavak kíséretében adta át:

„Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogságát, mert abban találok a magamét is. Amit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem, hanem királyi szavammal erősítve ezennel által is adom — neked kedves öcsém — s általad az egész nemzetnek, úgy mint kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s boldogságát.“

A teremben, melyet a pazar fényben tündöklő főurak, főpapok, képviselők zsúfolásig megtöltöttek, harsogó örömrivalgás s éljenzés tört ki e szavak után s tartott mindaddig, míg István nádor szóllani nem kezdett:

„Apostoli királyi Felség, legkegyelmesebb urunk!“ — mondá a nádor. — „Nagyobb örömmel nem tölthette volna el Fölséged hív magyarjait, minthogy ezen örökre emlékezetes országgyűlés berekesztésére körünkben személyesen megjelenni méltóztatott.“

„Egy boldogított, háladatos nép környezi itt Fölséged királyi székét s a nemzet szíve soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesítése által honunk új alkotója lett.“

„Szegény a nyelv, hogy ezért Fölségednek illő köszönetet mondhasson, hálánkat tetteink fogják bebizonyítani.“

„Mert valamint új, életerős alapra lett fektetve ezen törvények által a magyar alkotmány, úgy biztosabb alapot nyert általuk azon frigy is, mely e hazát, Fölségedhez s királyi házához édes kapocscsal köti.“

„Legyen Isten áldása felségeden, koszorúzza hír és szerencse Fölséged fejét — ezt óhajtjuk szívünk mélyéből s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk.“

E szavak után dörgő éljenzések közt távozott el a király, a királyné s a kíséretükben volt főherczegék.

A nádor ezután lelkes szavakkal vett búcsut, a karok és rendektől, megköszönte eddigi s kikérte újabbi bizalmukat s arra figyelmeztette őket, hogy „Egyetértés és méltá-

Vasvári Pál.

nyosság legyen jelszavuk, nehogy egymásközt meghasonulva valamikép akkor játszuk el az ígéret földét, midőn még küszöbén is alig léptünk át.“

A nádornak Zarka János, az alsóház elnöke, mondott köszönetet az országgyűlés nevében hatalmas közreműködéséért, mire az ország karai és rendei szétoszlottak.

A király s a királyné még az nap délután elhagyták a nádor kíséretében Pozsonyt, az első magyar független miniszterek pedig Pestre utaztak.

Április 14-én örömmámorban s ünnepi díszben uszott a főváros. Mindenki a miniszterek üdvözlésére tódult a Dunaparra. Estefelé az ég beborult, esni kezdett, de fényárban uszott a város s a diadalivekről, házokról büszkén lengett a nemzeti zászló. Midőn a minisztereket hozó hajó a lánczhid alatt áthaladt ezer meg ezer rakéta ontá a sziporkáit a légben s ezer meg ezer fáklya gyúlt ki a partokon.

A minisztereket Vasváry Pál fogadta a parton a budapesti nép nevében, oly lelkes üdvözlettel, hogy a miniszterek nevében Kossuth mondott köszönetet Pest szabad polgárainak. A miniszterek azután az óriás néptömeg élén a Kaszinóhoz mentek, ahol Pest város hölgyei megkoszorúzták a hazadicső fiait, s innen a miniszterelnök palotájába vonultak. Ahol fáklyászenével tisztelgett a polgárság.

Másnap a csendbizottmány a hatalmat a rend további fentartására az új kormány kezébe tette le. A miniszterek pedig április 16-án egy rendelettel tudatták a nemzettel s a köztörvényhatóságokkal, hogy a törvények értelmében, a haza kormányzását átvették s hivatalos működésüket megkezdték.

Április hó 18-án István nádor is megérkezett Bécsből s a főváros őt is rendkívüli nagy tisztelettel és szeretettel fogadta; a hölgyek gyöngéd kezei őt is megkoszorúzták. A hajóból kilépve, Rottenbiller üdvözlé s arra kérte az istent, hogy a hazát mindig ilyen nádorral áldja meg.

A nádor megköszönte a szives fogadtatást s a nép egész a lakásáig kísérte őt. Este a város ismét fénytengerben úszott.

A nemzet e pillanatban egy új korszak küszöbére lépett, amelyen túl a legszebb jövővel kecsegtette magát.

IV.

Horvát-szerb-oláh testvéreink lázadása és Erdély egyesülése.

Horvátország, amely hétszáz évig kapcsolt része volt már Magyarországnak s közös alkotmány és közös törvények védelme alatt osztozkodott velünk a jóban és a rosszban; Horvátország, amelynek szabadságáért épúgy küzdöttek államférfiaink mint az anyaország szabadságáért: egyszerre a

István nádor.

nagyzási hóbort veszedelmes betegségébe esett s az anyaországtól minden áron elakart válni. A magyar nemzet elleneségei konkolyt hintettek a bizalom földjébe s Varasdmegye volt az első, amely az elszakadást nyilvánosan indítványozta. A bujtogatók, kiknek élén a bécsi udvari párt egyik fizetett eszköze *Gáj Lajos* állott, csakhamar nemzeti gyűlést hívtak össze Zágrábba, amelyen báró *Jellasics József* ezredest bánná kiáltották ki s 30 pontba foglalva össze a horvát nemzet kívánalmait egy küldöttséget menesztettek a királyhoz, hogy

adjon nekik is külön felelős miniszteriumot s erősítse meg Jellasich ezredest a báni méltóságában, hogy az jövőben csakis a császári kormánynak legyen alárendelve.

A király ugyan elutasítá az egyik kérelmüket, de teljesíté a másodikat, amennyiben Jellasich ezredest csakugyan kinevezte Horvátország bánjává, még pedig a magyar független miniszterium végleges megerősítése előtt egy nappal, s így természetes, Batthyány miniszterelnök tudta és beleegyezése nélkül.

E csekélységnek látszó dolog hatalmas fegyverré nőtte ki magát a magyar függetlenség ellenségei, az udvari párt kezében, amelynek *Zsófia* főhercegnő, Károly Lajos főherceg felesége s Ferencz József főherceg anyja állott az élén.

Jellasich április 18-án érkezett vissza Bécsből Zág-rábba s anélkül, hogy a szokásos hivatalos esküt letette volna, rögtön megkezdte működését s a magyar kormánynak azzal üzent hadat, hogy statáriumot hirdetett ki mindazokra, kik báni parancsainak nem engedelmeskednek, a Buccari kerületet pedig, mely eddig közvetlenül a fumei magyar kormányzékától függött, Horvátországhoz kapcsolta s meghagyta a kerületnek, hogy rendeleteket csak tőle szabad elfogadnia. Azután nyíltan kijelenté, hogy célja a forradalom, s miután a magyarok a császártól erőszakkal csikarták ki az engedményeket, ő azokat meg fogja semmisíteni s a császári házat ismét régi hatalmába fogja visszaállítani. Végre, hogy szavainak foganatja is legyen, nemcsak maga biztatta a horvát népet városról városra a magyarok elleni támadásra, hanem a papokat is felhatalmazta, hogy a templomokban a szószékről lázíthatnak ellenünk.

A felbőszült nép fegyvert ragadott, megrohanta magyar földes urait, lefoglalta ingó és ingatlan jószágait s felosztotta egymás közt.

A magyar kormány türelmét vesztve felhívta Jellasich bánt, hogy május 10-én jelenjék meg a miniszteri értekezleten s adjon számot törvényellenes zavargásairól, ugyanakkor Bécsbe menesztette a nádort és gróf Batthyány miniszterelnököt, hogy a királytól erélyes s rendre utasító rendeleteket eszközöljenek ki.

V. Ferdinánd ekkor a következő legfelsőbb kéziratot intézte Jellasich báróhoz:

„Legszilárdabb és legrendíthetlenebb akaratom a kormányzat egységének fentartása a Magyarország koronája alatt egyesült országokban, mint azt királyi szavammal és a koronázási esküvel felfogadtam, és soha sem fogom engedni, hogy a magyar korona országaiban a törvényes kapcsolat önkényes rendeletek vagy egyoldalú határozatok által meg-

Jellasich József.

lazuljon: ennélfogva oda utasítom önt, hogy királyi helytartóm parancsainak, és az általam kinevezett magyar felelős miniszteriumomnak, melyet én az 1848-ik évi VI. t.-cz. értelménél fogva Magyarország és az ezen országgal kapcsolatban álló országok törvényes kormányzatával felruháztam, az igazgatás minden ágaiban pontosan engedelmessédjék és e királyi akaratom teljesítése fölött hivatalos hatáskörében minden tekintetben örködjék. Bécs, május 7-én, 1848.

*Ferdinánd m. k.*⁴

Ugyanakkor István nádorhoz is intézett egy kéziratot, amely következőleg hangzott:

„Kedves unokafivérem, István főherczeg!

Miután horvát királyságomban több helyütt különválási mozgalmak törtek ki, melyek következeiseikben a Magyarországgal fenálló kapocsra és összmonarchiámra nézve felette veszélyesekké válhatnának, ezennel megbizom főherczegségedet, hogy szükség esetén, egy arra alkalmas egyéniséget küldjön, mint királyi biztost a szükséges teljhatalommal Horvátországba, hasonló merényletek és szándékoknak teljes erélyesség kifejtése általi elnyomására. Bécs, május 6-án, 1848.

Ferdinánd m. k.⁴

E legfelsőbb utasítás szerint István nádor rögtön kinevezte *Hrabovszky Istvánt* királyi biztosul, a bánt pedig, Szemere belügyminiszter ellenjegyzésével, egy leiratban felszólítá, hogy körleveleit, melyeket mint bán bocsátott ki s melyek az alkotmánynyal s a törvényekkel ellenkeznek, azonnal vonja vissza s erről három nap alatt futár útján jelentést tegyen.

Jellasich persze, aki az udvari párttól azon utasítást nyerte, hogy nemcsak a magyar kormány, hanem még a király rendeleteit is tegye félre, ha azok őt kitűzött céljában gátolnák, nemcsak hogy a miniszteri értekezletre nem jött Pestre, hanem a király legfelsőbb kéziratát is félre tette, a nádor levelét pedig felbontatlanul utasította vissza.

A nádor ekkor Hrabovszky királyi biztosra ruháztatván a báni méltóságot oda utasította „hogy Jellasich bán és pártbeliei ellen azonnal indítsa meg a hűtlenségi s hazaárulási pört s függessze föl katonai tisztségétől. Hrabovszky azonban már nem vala képes az árral megküzdeni. Zágráb lakossága a nádor arczképét nyilvánosan elégette, Jellasich pedig katonai szervezkedésre s önkéntes csapatok állítására szólítá fel a horvátokat s június 5-ére ismét nemzeti gyűlést hívott össze Zágrábba.

A király, aki — május 15-én újabb forradalom ütven ki Bécsben — titkon elhagyta a császárvárost s Innsbruckba

költözött, Széchenyi és Eötvös miniszterek sürgetésére s a királyné közbenjárására egy szigorú rendeletben meghagyta Jellasicznak, hogy a nemzeti gyűlést rögtön tiltsa be s 24 óra alatt Insbruckban jelenjék meg.

Jellasic azonban mit sem törődve a király parancsával, a tartományi gyűlést június 5-én megtartotta s magát a báni méltóságban ünnepélyesen beiktatta. A báni eskü letétele után pedig, gyújtó szónoklatot intézett a gyűlés tagjaihoz amely azzal végződött, hogy: „El vagyunk határozva, fegyverrel kezünkben megmutatni, hogy rég elmúlt már az idő, mikor egy nép a másik fölött uralkodott. Le tehát a magyar kényurasággal!... A mostani magyar kormánynak, mely a királylyal semmi törvényes viszonyban nem áll, sőt azt magától egészen függővé tette s a birodalmat alapjaiban megrendítette, magunkat alája nem vethetjük.“

A horvátok e szónoklat értelmében foglalták össze kívánalmaikat s küldöttséget menesztettek a királyhoz Insbruckba.

A magyar miniszterelnök, e mozgalmak hírére rögtön Insbruckba utazott, hogy Jellasic megfenyítését sürgesse, a jószívű fejedelem meg is botránkozott a bán eljárása fölött, de az akarata már úgy szólván semmit sem nyomott a latban, a döntő hatalmat *Ferencz Károly* főherczeg illetőleg neje *Zsófia* főherczeg-asszony gyakorolta, úgy hogy Batthyány csakhamar azon kijelentést vala kénytelen tenni, hogy válaszszon az udvar a magyar minisztérium vagy a bán között.

Az udvari párt egyrészt nem mert még ekkor a magyarral teljesen szakítani, másrészt pedig negyvenezer katonára

Janku Ábrahám, az oláhok vezére.

volt szüksége az olasz harcztéren s a szakítás előtt ezt akarta még a magyar nemzettől kicsikarni, nem ellenezte tehát, hogy Ferdinánd király Junius hó 10-én egy kiáltványt bocsátott ki a horvát nemzethez, amelyben Jellasich ezredest, mint felségsértőt, báni méltóságától megfosztja s őket a magyar kormány s a királyi biztos, b. Hrabovszky János altábornagy iránti hűségre felhívja.

Csakhogy a magyar királytól fölségárulónak nyilvánított Jellasich az osztrák császár leghübb emberének tartott s így személyesen felment a horvát küldöttséggel Innsbruckba, ahol nemcsak Ferencz Károly főherczegnél és Zsófiánál, hanem a királynál is nyert kihallgatást, aki ugyan rosszalását fejezte ki a bán eljárása fölött, de nemcsak hogy meg nem fenytette, sőt ellenkezőleg kijelentette előtte, hogy a békés kiegyenlítést óhajtván, János főherczeg közbenjárását fogadja el.

Jellasich, miután az osztrák kormányt is meglátogatta Bécsben, junius 29-én a legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott Zágrábban s diktátorrá kiáltatván ki, nyíltan a magyar minisztérium eltörlését s a fontosabb ügyek kezelésének a bécsi minisztériumra való bizatását követelte.

Hogy horvát testvéreink nem a saját eszük után jártak el eddig, hogy az udvari párt játszotta ki őket a magyar nemzet ellenében, azt már eddig is kiérezhette mindenki, de még jobban meggyőzték a nemzetet erről a következő események.

Alig kiáltatott ki Zágrábban diktátorrá Jellasich, a bécsi minisztérium rögtön felszóllította a magyar minisztériumot, hogy iparkodjék mielőbb kiegyezni Jellasichcsal, „külömben kénytelen lesz a semlegességet Magyarország irányában felmondani!“ ami annyit jelent más szóval, hogy ha Magyarország el nem fogadja Jellasich vakmerő követeléseit, akkor ő is kényszerítőleg fog fellépni.

Meg is mutatta a foga fehérét rögtön, a mennyiben egy másik iratban azt követelte a magyar kormánytól, hogy a Horvátországban levő cs. kir. hadseregét lássa el pénzzel s hogy utólagos betudás mellett, a magyar kormány számlájára ő, az osztrák kormány, Jellasichnak már 150 ezer ezüst forintot küldött a sereg-tartásra.

A pártütő Jellasic számára pénzt követelni a magyar kormánytól; az ellenséges horvát sereg eltartására pénzt adni a magyar kormány számlájára: nemde hallatlan, hihetetlen dolog és mégis megtörtént!

A magyar pénzügyminiszter erélyesen kijelenté, hogy a magyar korona hatósága alá tartozó országok s tartomá-

Báró Puchner Antal.

nyok kormányzatában idegen beavatkozást nem fog eltűrni, Horvátország szükségleteiről pedig azonnal gondoskodik, mihelyt a törvény iránti engedelmességre visszatér, de hogy fegyverben álló ellensége ellátásáról gondoskodják, megfoghatatlan követelés. „Ha az osztrák minisztérium, a mint ezt a magyar kormány fájdalommal érti, a magyar korona ellen pártot ütött lázadóknak segélyezésére pénzt küld: azt a magyar kormány nemcsak meg nem térítheti, hanem az ily-

nemű segélyezést a király elleni pártütés gyámolításának tekintendi“.

A bécsi minisztérium még azt is kívánta a magyar minisztériumtól, hogy Ausztria adósságainak a törlesztésében Magyarország is vegyen részt s az ezerkétszáz millió adósságnak legalább a negyedrészt vegye magára s évenként 10 milliónyi adóval törlessze. Erre vonatkozólag a király is intézett egy leiratot a nádorhoz, a nemzet azonban rettentő felháborodásában azt válaszolta, hogy az adósságot „fizesse a ki csinálta!“ A magyar kormány azonban a követelés jogtalan volta daczára is megígérte, hogy az ügyet a legközelebbi országgyűlés elé fogja terjeszteni s a belbéke kedvéért ha lehet, keresztül is viszi, követeli azonban éppen a belbéke kedvéért, hogy a külföldön létező magyar katonaság azonnal rendeltessék a törvény értelmében haza, mert különben a magyar kormány is kénytelen lesz más eszközökhöz folyamodni. Ugyanekkor felszóllította János főherceget is, mint a király képviselőjét Bécsben, hogy a Horvátországgal való békés kiegyenlítést kísértse meg.

János főherceg azonban szintén az udvari párthoz tartozott s így igen természetes, hogy a kiegyenlítésből ép oly kevéssé lett valami, mint ahogy a magyar katonaság hazaküldéséből nem lett semmi.

Ime itt rejlik a magyarázata annak, miért fejlődött ki Magyarországbán a bécsi udvari párt: az úgynevezett „Camarilla“ iránti gyűlölet s miért tekint bizalmatlanul a magyar nemzet még ma is azon császári udvar felé, amelynek könyvtárában ma is ott van még az a II. Ferdinánd korából származó jegyzőkönyv, a mely utasításokat ad arra nézve, miképen lehet egy országot megfosztani az alkotmányától.

„Izgattassék fel“ — így hangzik a titkos jegyzőkönyv egyik pontja — „egyik népfaj a másik ellen; egyik vallásfelekezet a másik ellen; készítettessék az országban mesterségesen lázadás, hogy azt utóbb elfojtani, az országot meghódítani s a fegyverjogra támaszkodva jogaitól megfosztani lehesen!“

Hogy Magyarországgal szemben híven követte ez utasításokat az udvari párt, amely a különben jó fejedelem

értelem gyöngeségével is rútol visszaélt, bizonyítja azon körülmény is, hogy már márczius havában mintegy 30 mázsa lőport akartak a budai löportoronyból alattomban elszállítani az alvidékre, amely a már akkor célbavett *rác* és *szerb* lázadás számára volt készítve. Az ifjuság azonban rögtön

Báró Wesselényi Miklós.

lefoglalta a hajót, amelyre a lőport csempészték, a katonai örök mellé pedig mindenüvé nemzetörök állítottak.

Sokkal nagyobb szerencsével működtek azonban a bujtogatók a szerbek tüzhelyei között.

Április 8-án egy küldöttség ment fel Ujvidékről Pozsonyba, látszólag azért, hogy köszönetet mondjon az ország-

gyűlésnek a czélbavett reformokért, tényleg pedig azért, hogy külön követelésekkel állhasson elő.

Szerb testvéreink Kossuthal értekezve, egész őszintén kijelentették, hogy ők a közös szabadsággal nincsenek megelégedve, külön területet, külön nemzeti kormányt kívánnak s ha meg nem kapják a magyaroktól, majd megfogják kapni máshol.

„Úgy hát kard döntsön közöttünk!“ kiáltá Kossuth türelmét vesztve s Ujvidéken — a küldöttség visszatérte után kitézték a szakadás zászlóját.

Rajasich érsek szerb nemzeti gyűlést hívott össze május 13-ára; a bujtogatók pedig mindent elkövettek, hogy a földosztálylyal elégtelen népet fellázítsák.

„Nézzétek — kiáltá egyik-másik — a gazdag magyarokat és németeket, kik köztetek lagnak! Üssétek őket agyon s osztozkodjatok vagyonukon!“ S szerb testvéreink csakugyan kaszákkal, vasvillákkal felfegyverkezve április hó 24-én felláztak Nagy-Kikindán, megtámadták a magyarokat, felgyújtották házaikat s aki idején el nem menekülhetett, az a nép dühének esett áldozatul.

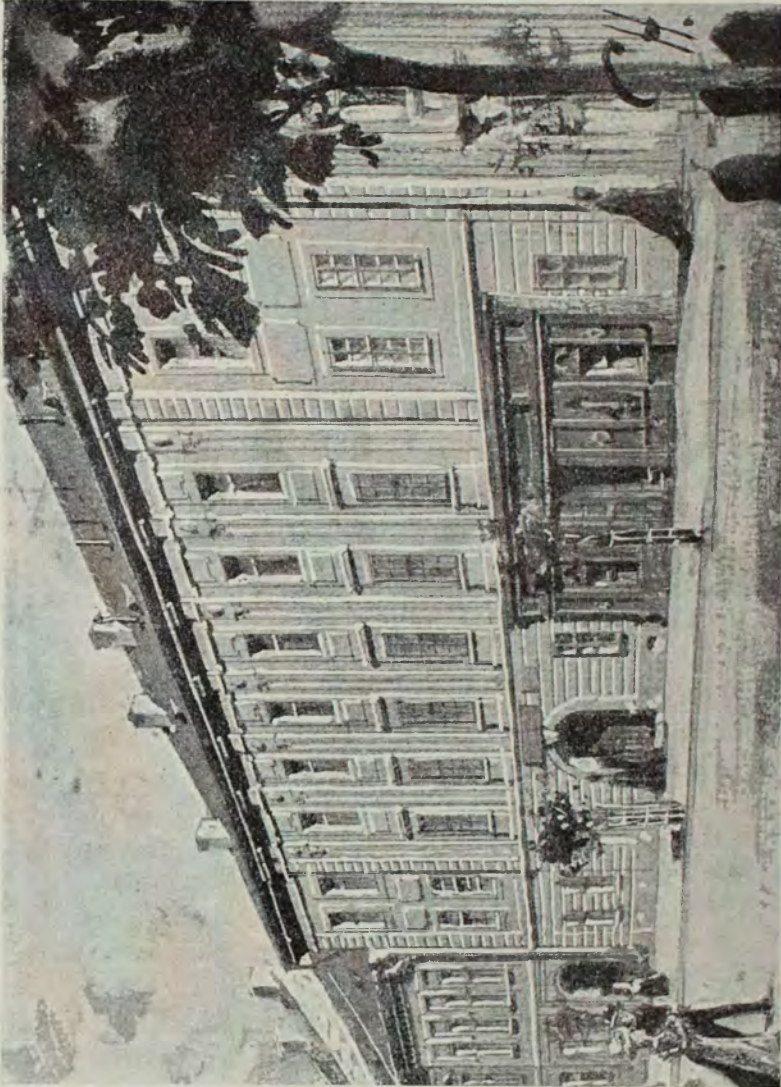
A magyar miniszterium rögtön Csernovics Pétert, Temesmegye főispánját, küldte ki kormánybiztosul az alvidékre, aki erélyes intézkedéseivel s a statárium segítségével helyreállította ugyan egyidőre a rendet, de a május 13-ki nemzeti gyűlés azért megtartatott. A szerbek tekintetbe se vették a kormánybiztos betiltó levelét, megégették nyilvánosan s Rajasich érsek elnöklete alatt kimondták, hogy a szerb nemzetiség függetlenségét kivívják s a császári ház iránt teljes bizalommal viseltetnek. A nép ezután Rajasich érseket pátriárkának, Suplikác Istvánt pedig vajdának kiáltván ki, megesküdött, hogy addig le nem teszi a fegyvert, mig követelése meg nem erősítettnek.

Az udvari párt Erdélyben is kiadta a jelszót s az aljas eszközei városról városra kiálták: „Nem kell unio!“

Elveszik a kiváltságaitokat! sugták a szász atyafiak féltékeny fülébe.

Egy Nagy-Romániát fognak alkotni az összes románok! bolondíták az oláh népet!

S egyszerre azzal bátorították egymást kölcsönösen, hogy Erdély tulajdonképpen nem is a magyaroké, hanem az

A redoute-épület Kolozsvárt.

oláhoké, meg a szászoké. A császár katonái pedig nem a magyarokkal, hanem velük tartanak.

A félrevezetett nép, amelyhez magán érdekhajhászatból *Saguna* oláh püspök s néhány tekintélyes férfiú is csatlakozott, rendszeren *Janku Ábrahám* ügyvédnél tanácskozott mindaddig, míg odáig nem érett a dolog, hogy május 15-kére népgyűlést hirdethettek Balázsfalvára.

Tizenötezer ember gyűlt össze a balázsfalvi mezőkön, ahol muszka zászlókkal s osztrák szalagokkal ékített emelvényről *Janku*, *Bornucz* és *Saguna András* követelt az oláh nép számára külön területet, oláh nemzeti gyűlést, a jószágok újabb felosztását s az egyesülés kérdésének nem vitatását mindaddig, amíg az oláhok mint negyedik nemzet el nem ismertetnek.

A gyűlés ily értelemben irt fel a császárhoz s az erdélyi országgyűléshez, amely május hó 28-kára hivatott össze V. Ferdinánd által. Az erdélyi országgyűlést báró *Pucher Antal*, erdélyi főhadi kormányzó nyitotta meg a kolozsvári redout-épületben s az *egyesülés* kérdése a május 30-ki ülésen került zsúfolt ház és karzatok mellett tárgyalás alá. Báró *Wesselényi Miklós*, az ellenzék népszerű vezérszónoka indítványozta rövid szavakban az egyesülést, ami leirhatatlan lelkesedést idézett elő. A lelkesedés a teremből kihatott az utcára, Kolozsvár minden pontjára s az egész városban csak egy kiáltás hallatszott, az hogy: „Éljen az unió!”

Wesselényi Miklós után felállott a brassói szász követ s a lelkesedés hatása alatt csak annyit mondott, hogy „Az uniót, a *pragmatica sanctio* épségben tartása mellett, küldőim nevében pártolom.” *Lemény* oláh püspök pedig megáldotta az uniót. Végre az elnök kijelenté, hogy az országgyűlés minden ellenmondás nélkül az uniót elfogadta.

Vajjon hol volt akkor *Saguna*, *Bornucz*, *Janku*? Hja, ők csak a városban szerettek halászni, csak a sötétben szerettek bujkálni.

Az egyesülés öröme nemcsak Kolozsvárt, hanem Budát és Pestet is kivilágították, a miniszterium Erdély országosan egybegyűlt karaihoz és rendeihez üdvözlő iratot intézett; az unió törvényt ő felsége a király megerősíté: de azért a felbujtott nép fellázadt, a földesurak lakásait megtámadta s véres összeütközéseket idézett elő.

Hadi készülődések.

A rend és csend fentartására, a személy- és vagyon biztonságának megőrzésére a kormánynak csak 18,000 ember állott a rendelkezésére. Ennyi katonaság volt ugyanis egész

Lemény János.

Magyarországban. A többi magyar ezredek részint Olaszországban harcoltak Radetzky alatt, részint Gács-, Morva- és Csehországban valának elhelyezve.

Miután a bécsi kormány, a magyar minisztérium ismételt sürgetésére sem küldte haza a magyar ezredek; miután Vas- és Pozsonymegyében kitört a zsidók üldözése, Szatmár, Békés- és Középszolnok megyében a tagosítás és a legelő

felosztás miatt forrongott a nép, Selmecezen pedig veszélyes alakot kezdtek öltetni a tót mozgalmak; miután végre a nemzetiségek fészkeiből is napról-napra aggasztóbb hírek érkeztek: a kormány elhatározta, hogy tizezer főből és egy üteg ágyuból álló *rendes nemzetőrséget* fog felállítani s gróf Batthyány miniszterelnök május hó 16-án csakugyan felszólitotta Magyarhon népeit, hogy a rendes nemzetőségbe, a *király, trón, haza és alkotmány* védelmére lépjenek be s magukat a hadfogadó helyeken jelentsék be.

A király ö felsége által szentesített nemzetőség felállítása, a *toborzás* a fővárosban május 18-án, a vidéki városokban pedig május 20-án vette kezdetét, még pedig oly eredménynyel, hogy rövid idő alatt 116 zászlóalj gyalogság s 48 osztály lovasság fölött rendelkezett a kormány.

Az a vészkiáltás, hogy „Veszélyben van a hon“ az ország fővárosából elhatott az ország minden részébe, s annak a toborzó dalnak a szavára „Muzsika szól, verbuválnak: csapj fel öcsém katonának!“ a lakosság színe java sietett a zászlók alá, úgy hogy az első tiz zászlóalj és a 6-fontos ágyúüteg legénysége az ország legintelligensebb elemeit foglalta magában s ebből a tiz zászlóaljból alakult később a harmadik és kilencedik zászlóalj, amely ritka vitézséggel s önfeláldozással küzdött s a „vörös sipkások“ nevét viselte.

Az első tiz zászlóaljnak, következők valának az ö felsége által kinevezett *őrnagy* parancsnokai, nevezetesen:

1-ső zászlóalj	Pesten gróf <i>Lázár György,</i>
2-ik „	„ <i>Cserey Ignác,</i>
3-ik „	Szegeden <i>Damjanich János,</i>
4-ik „	Pozsonyban <i>Szászy János,</i>
5-ik „	Győrött <i>Horváth Dániel,</i>
6-ik „	Veszprémben <i>Szabó Zsigmond,</i>
7-ik „	Szombathelyen <i>Petők Antal,</i>
8-ik „	Pécsett <i>Vitális Ferencz,</i>
9-ik „	Kassán <i>Vitális Sándor,</i>
10-ik „	Debreczenben <i>Szemere Pál,</i>

kik részint nyugalmazott, részint tényleges szolgálatban lévő századosok valának.

A szervezést Baldacci Manó báró ezredes s a nemzet-
őrségi tanács elnöke vezette s a toborzásnál *Brandl Károly*

Az első honvéd-zászló felszentelése.

jogász s *Illésy* György valának az első beiratkozók s így
ők voltak az első honvédek.

A zászlóaljak felállításában azonban pénzbe került s miután
Kossuth a pénzügyi tárczát csak 400.000 forintnyi pénztári kész-

lettel vette át, kölcsönre pedig a zavargós időben gondolni sem lehetett, önként felmerül az a kérdés, mivel szerelték fel, miből fizették ki a bécsi és külföldi fegyvergyárakban megrendelt puskát s mivel tartották fenn?

Kossuth elhatározta, hogy bankjegyeket bocsát ki s az erre szükséges érczalapot a nemzettől fogja kérni. A kormány csakhamar fel is szólította a haza összes polgárait, hogy ami nélkülözhető ércz — arany- és ezüstje van, tegye akár kölcsön, akár ajándékképpen a haza oltárára, és — a május 20-án, a muzeum udvarán tartott népgyűlés alkalmával Rottenbiller polgármester, a felszólítás felolvasása után 200 frton kívül rögtön felajánlotta s letette az óráját lánczostól s pecsétgyűrűstől, őt követte a nemzeti kaszinó 20,000 pfrttal, gróf Széchenyi István egy mázsa ezüstrrel, Wodianer két láda arany- és ezüstneművel, gróf Zichy Manó öt mázsa remekmű ezüstszerekkel, s őket követte azután az egész ország, úgy hogy az ajándékok összege csakhamar milliókra ment.

Kossuth pénzügyminiszter s a pesti kereskedelmi bank ekkor a bankjegy kibocsátása iránt megkötötte a szerződést, amelyben arra kötelezte magát, hogy a banknál aranyban és ezüstben 5 millió frtot tesz le s ezen alapon $12\frac{6}{2}$ millió frtot bocsát ki bankjegyekben. A bankjegyek készítése a minisztert illeti, de a bank biztosa a készítésnél mindig jelen leend.

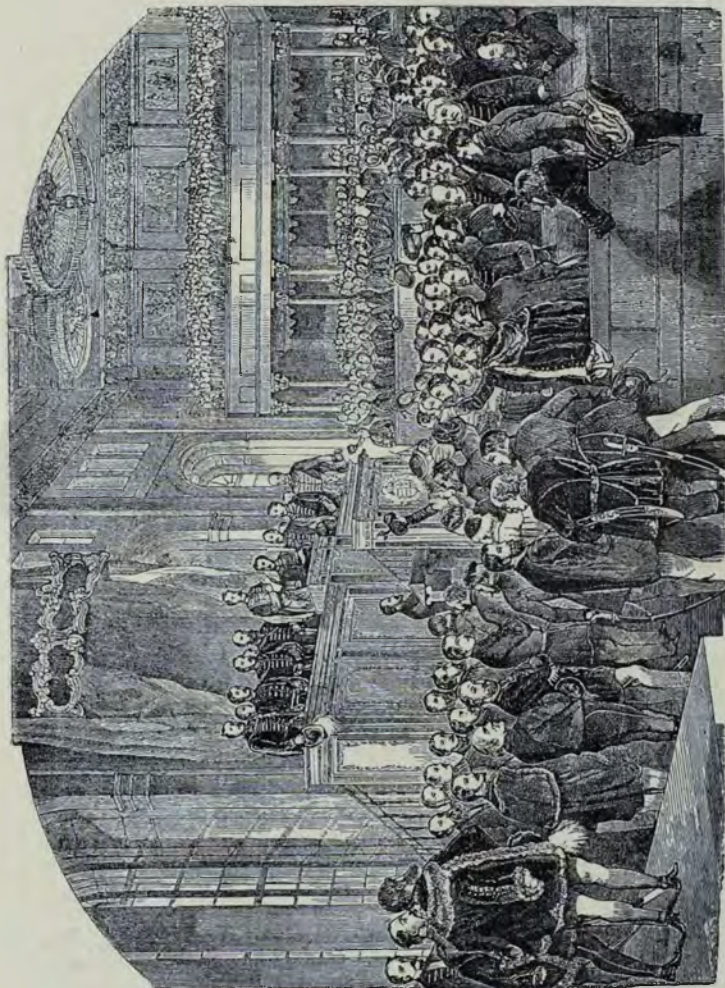
Igy jött létre a *Kossuth bankó* s így biztosított a nemzetország létele. A honvédek június hó 24-én esküdtek föl ünnepélyesen az új alkotmányra Pesten s ekkor ment végbe a zászló szentelése is ünnepélyesen.

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök a vitéz székelyeket is felszólította, hogy a szegedi állandó táborba siessenek, a nemzet azonban az *új országgyűlésben* vetette bizalmát, amely július 5-én nyitott meg.

Az ország fővárosa most lén először az országgyűlésnek helye s a ki végigtekintet a képviselők sorain, az rögtön láthatta, hogy e képviselőket már az összes nemzet választotta, mert az egyszerű földműves polgártól, akit *Sziváknak* hívtak, fel a leggazdagabb mágnásig, képviselve volt itt a társadalomnak minden osztálya.

Pont 12 órakor hirdették az ágyúlövések, hogy a budai Mátyás-palotából a nádor megindult.

A menetet *Perczel Mór* rendőri osztályfőnök vezette,

Az országgyűlés megnyitása Pesten.

a miniszterek párosával követték kocsikban a nádort, akit a szokásos küldöttség vezetett be a képviselőház szép termébe, amelynek mennyezetes helyén viharos éljenzések között foglalt helyet.

„Fölséges urunk, királyunk, hű magyar népének országgyűlését folyó hó 2-ára méltóztatott kegyelmesen összehívni!“ — szóla a nádor. — „Atyai legkegyelmesebb szándoka volt ez országgyűlést önfölséges személyében megnyitni és vezérleni. De hű népeinek mély fájdmára, *súlyos betegség* gátolja ő felségét ezen atyai szándékának teljesítésében, s legkegyelmesebb királyi rendelete által én vagyok megbízva, hogy felséges nevében és személyében ezen országgyűlést megnyissam.“

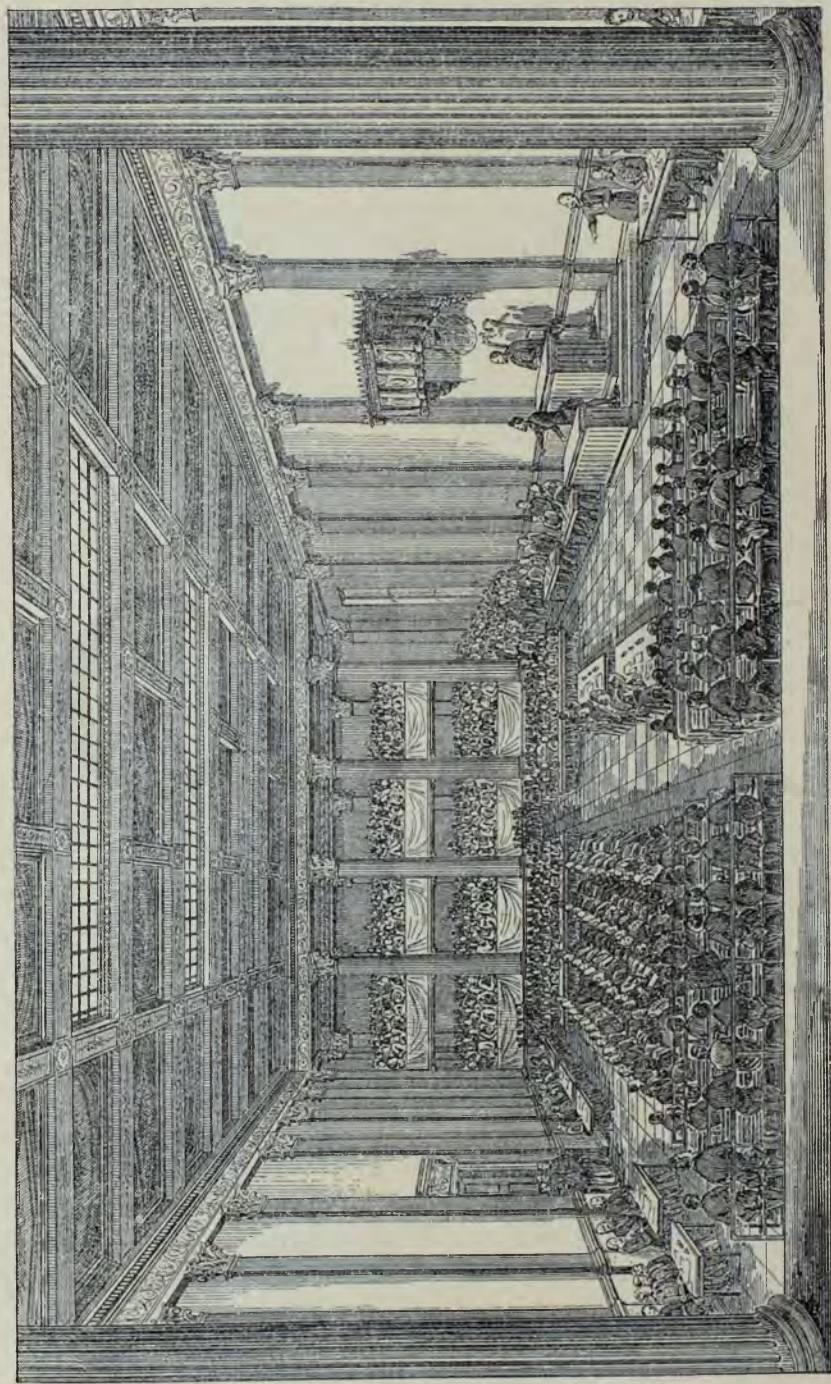
„Általodom tehát ezen kegyelmes királyi rendeletet s általodom ezennel ő felségének azon kegyes kir. rendeletét is, melyben ő felsége, legkegyelmesebb urunk királyunk, az ország rendéinek kegyelmesen tudtokra adja, hogy addig, míg betegsége által akadályoztatása tart s hű magyarjai között meg nem jelenhet, Magyar- s vele egyben Erdélyországban és minden Magyarországhoz kapcsolt országokban, ide értve a határörvidéket is, fölséges királyi személye képviselőjének engem méltóztatott kegyelmesen kinevezni.“

A belügyminiszter felolvasta a királyi rendeleteket s a nádor így folytatta:

„En tehát ő felségének, s dicsőségesen uralkodó királyunknak, ötödik Ferdinándnak fölséges nevében és személyében a jelen országgyűlést ezennel megnyitom. Az országnak rendkívüli körülményei tették szükségessé, hogy ezen országgyűlés haladék nélkül összehivassék.“

„Horvátországban nyílt lázadás van; Magyarország aldunai vidékén fegyveres csoportok zavarták meg az ország békéjét s valamint ő felségének legfőbb óhajtása, hogy a polgári háború elkerültessék, úgy másrésről meg van győződve ő felsége, hogy a nemzetnek összegyűlt képviselői gondoskodásuk első és legfőbb tárgyának tekintendik mindazon eszközöknek előállítását, mik a megzavart békének helyreállítására s a magyar szent korona épségének megóvására s a törvények sérthetetlen szentségének oltalmára szükségesek.“

„Az ország védelme s pénzügye lesznek tehát azon fő tárgyak, melyekre a jelen körülmények között ő felsége nevében a nemzet képviselőinek figyelmét s gondoskodását

A felsőház első ülése a nemzeti muzeumban.

felhívom. Ő felségének miniszterei elő fogják terjeszteni az e tárgyakra vonatkozó javaslatokat.“

És Kossuth Lajos, a július 11-ki ülésen elő is terjesztette azokat. E nap, egyik legfényesebb napja Kossuth életének s a nemzet történetének. Kossuth Lajos e napon fejtette ki szónoklatának varázs hatalmát; a magyar nemzet pedig e napon tőn lángoló hazaszeretetről s áldozatkészségéről legfényesebb bizonyágot.

Midőn Kossuth betegen, karonfogva vezettette be magát a terembe s a szószékre és a midőn azzal kezdte meg beszédét, hogy: „Uraim, midőn a szószékre lépek s arra hívom fel önöket: ‚mentsék meg a hazát‘: e percznek irtózatossága nagyszerűsége szorítva hat keblemre“, — mindenkiben megfagyott a vér.

De amidőn így folytatá: „Ugy érzem magamat, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, mely felkiáltja a hallottakat, hogy ha vétkesek vagy gyengék, örök halálba süllyedjenek; ha pedig van bennök életerő, örök életre ébredjenek.“

„Ugy áll e perczben a nemzet sorsa uraim az önök kezében; és isten kezökbe adta a mai határozattal a nemzet életét, de kezökbe adta a nemzet halálát is. Önök határozni fognak. De éppen mert e percz ily nagyszerű, föltettem magamban, nem folyamodni az ékes szólás fegyveréhez, mert lehetetlen nem hinnem, lehetetlen meggyőződve nem lennem, hogy bármiben különbözzenek is a vélemények e házban, a haza szent szeretete, a haza becsületének, a haza önállásának, a haza szabadságának olyan érzete, hogy azért utolsó csepp vérért is kész a ház feladni: mindnyájunkkal közös. És ahol ezen érzés közös, ott nem kell buzdítani, ott a hideg észnek kell az eszközök között választani csak!“

„Uraim! a haza veszélyben van!“ . . s amidőn lángszínekkel ecsetelte a haza bel- és küllellenségeinek a cselszövényeit; amidőn kiemelte, hogy külszövetségesek támogatására egyáltalában nem számíthatunk: *Nyáry* azon felkiáltása után „Megadjuk!“ mint egy test és egy lélek *egyhangulag megszavazták* az általa kért 200,000 ujonczot oly hozzáadással, hogy abból 40,000 azonnal kiállíttassék.

Kossuth szemei e fölséges jelenetre könybe borultak s kezeit mellén keresztbe téve azzal végezte hatalmas beszédét, hogy: . . . „Leborulok a nemzet nagysága előtt! És azt mondom, amnyi erélyt a kivitelben, mint amennyi hazafiságot

„Megadjuk!”

tapasztaltam a megajánlásban s Magyarországot a poklok kapui sem dönthetik meg.“

Ezalatt a nemzetőrség szervezése gyorsan haladt előre. A 200,000 újoncz megszavazása után még négy zászlóalj állítottott fel, még pedig a 11. és 12. Erdély,

a 13. és 14. Magyarország számára. A többi zászlóaljnak már részint a Drávánál állottak, részint a déli harctérre mentek.

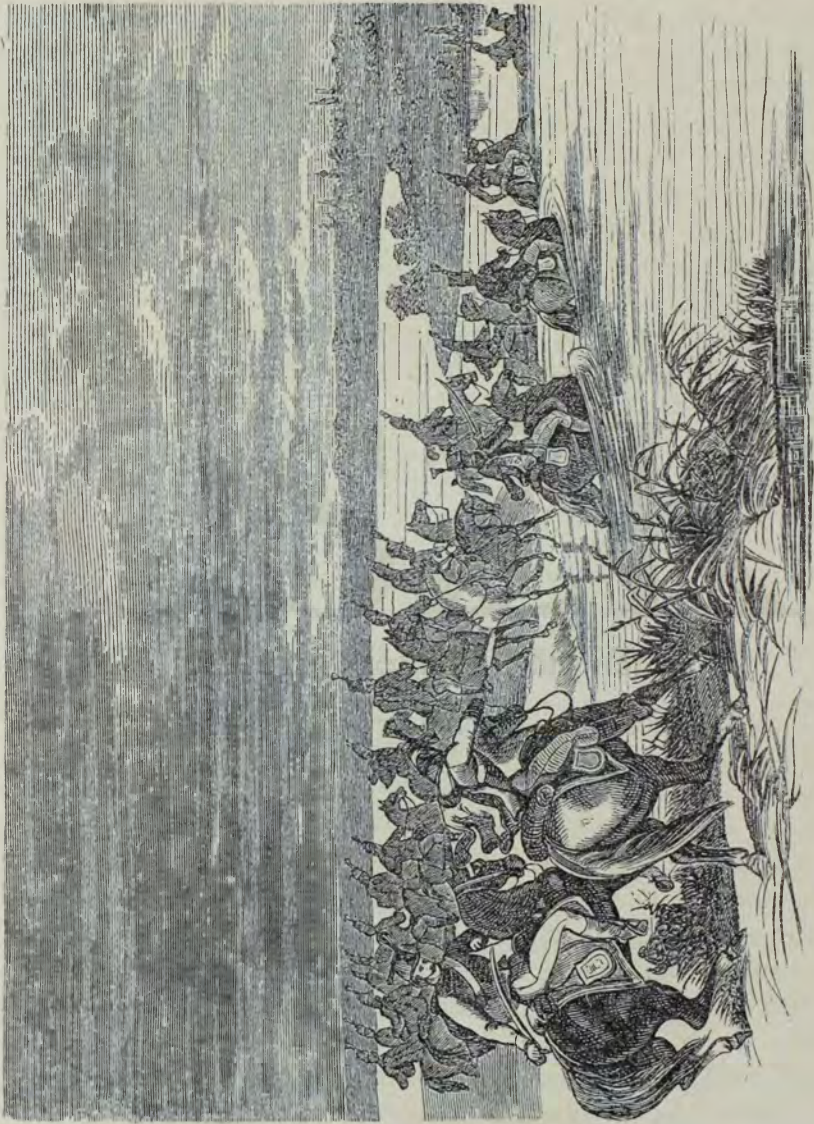
Ugyanekkor megkezdették a szabad csapatok felállítását is. Ezek között első volt Lopreszti Lajos báró 200 főnyi vadász csapata, s a Woronieczki Micisláv herceg csapata, kiket az illetők saját költségükön állítottak ki, s a déli harctéren léptek fel.

A tüzérség szervezésének fejlesztésére, mely az 5-ik tüzérezred s a tiz zászlóaljjal egyszerre felállított egy ütegen kívül csak néhány nemzetőri ütegből állott, augusztus 8-án 500 háta és hámos ló állítása s a honvédtüzérség gyorsabb fejlesztése rendeltetett el.

Az ujonczozási törvényjavaslatok tárgyalását Mészáros hadügyminiszter augusztus 16-án tüzette ki az alsóházban s e tárgyalás — sajnos — elhúzódott egész szeptember közepéig vagyis addig az időpontig, amidőn a viszonyok arra kényszerítették a hazát, hogy a törvényes útról eltérve, királyi szentesítés nélkül rendelte el a törvény végrehajtását.

Mint a hazaszeretetnek rendkívüli tényét, meg kell itt emlitenem, hogy a hazán kívül állomásozó ezredek, különösen a huszárezredek, midőn a hirlapokból s a levelekből megtudták, hogy hazájuk a délszláv mozgalmak által fenyegetve van, hogy ezentúl a magyar hadügyminisztérium alá tartoznak, s hogy áthelyezésök hazájukba ismételve sürgettetett, sehogyse foghatták fel, miért kelljen nekik a távolból nézni, miként lobog otthon a háború szövétének a lángja, s merész tette határozták el magukat. Minden bejelentés s felsőbb engedelem nélkül haza indultak. A tisztjeiket pedig egyszerűen arra kényszerítették, hogy velők menjenek. A Gácsországban állomásozó *Württemberg huszárezred* egy százada, volt az első, amely ily módon érkezett június 1-én *Lenkey* századossal és *Fiáth* főhadnagygyal haza Máramaroszigetre. Őket követték a *Coburg huszárok* *Lukács* őrnagy vezérlete alatt; a Csehországban állomásozó huszárok *Sréter* kapitánynyal és *Desseffy* hadnagygyal Prágából és a többi ezredek.

Végre augusztus hó 20-án ő felsége elrendelte a magyar ezredek visszatérését illetőleg kicserélését, még pedig a kö-

A huszárok hazaszólkése.

vetkező legfelsőbb kézirattal: „Magyar hadügyminiszteremhez. Királyi személyem körüli miniszterem előterjesztése kö-

vetkeztében ezennel elrendelem, hogy magyar hadügyminiszterem, a Magyarországon állomásozó, de nem a magyar korona alá tartozó ezredeket az örökös tartományokban elszállásolt magyar ezredekkel — egyedül az Olaszországban az ellenség előtt állókat kivéve — felcserélje. Kelt fővárosunkban, Bécsben, 1848. Aug. 20-án. *Ferdinánd* m. k. *Eszterházy* m. k.“

E rendelet után a magyar ezredek lassan bár, de mégis hazafelé indultak. Elsők voltak: a Vilmos király nevét viselő 10-ik huszárezred Tarnopolból; a Sándor muszka trónörökös nevét viselő 4. huszárezred Bécsből és Gráczból; a Miklós czár nevét viselő 9-ik huszárezred Morvaországból; a Wasa nevét viselő 60. gyalogezred Bécsből; a porosz herceg nevét viselő 34. gyalogezred Lembergől; a Leiningen gróf nevét viselő 31-ik gyalogezred Gácsországból... a többi ezredeket azonban részint visszatartották, részint Magyarország helyett — *tévedésből* — Olaszországba szállították.

VI.

A szerb lázadás kitörése s a miniszterek lemondása.

A kamarillának nevezett udvari párt végre elérkezettnek látta az időt, amelyben erélyesen hozzá foghat a cselekvéshez.

A szerbeket, kik titokban fegyvereztettek fel s titokban láttattak el pénzzel, sem Csernovics Péter, sem a később kinevezett *Vukovics Sebő* kormánybiztos nem vala képes lecsendesíteni. Sokkal nagyobb hatást gyakorolt azokra a mozgalom vezetője *Stratimirovics György*, aki június közepéig három rendes tábornot szervezett Ujvidéken és a környékén, június hó végén pedig már 28000 harcosból álló sereg fölött rendelkezett. Ezek közül Alibunár mellett 5000, Perlasznál 4000, Bácsmegyében s Titelben 11,000, s a karloviczai csereviczi táborban 8000 táborozott.

Titelben a szerb csapat megrohanta a fegyvergyárat s magához ragadta az ágyukat. Így tehát a szerb lázadók

ágyuk felett is rendelkeztek, lovasságuk még nem volt, e helyett azonban harci szekereket használtak, amelyeken a legnagyobb ügyességgel s bámulatos sebességgel szállították a zászlóaljaikat a döntő pontokra.

A magyarok Bechtold altábornagy főparancsnoksága alatt 15,000 embert állíthattak csak 36 ágyúüteggel a szerbekkel szembe. Az egész hadsereg 4 dandárra osztva *Kiss Ernő*, *Blomberg*, *Wolnhofer* és *Éder* vezérlete alatt állott.

Damjanich János.

Ezenkívül Hrabovszky altábornagy parancsnoksága alatt 3 zászlóalj őrség volt elhelyezve Péterváradon s négy zászlóalj Temesvárott, ahol báró Rukavina, a kamarilla embere parancsnokolt. Sajnos, hogy maga Bechtold főparancsnok is összejátszott később az udvari párttal.

A szerb csapatok egyszerre kirohanásokat kezdtek intézni a magyar csapatok ellen s Hrabovszky altábornagy elhatározta megfenyítésüket. Egy zászlóalj gyalogsággal, egy század lovassággal s egy ágyú üteggel Karlóczánál ütött rájuk, épen akkor, amidőn fegyvergyakorlataikat végezték. A meglepett

szerb csapatok tüzeléssel fogadták a magyar sereget, mire magyar részről megszólaltak az ágyúk s kemény tusa után a hegyek közé üzettek, mire Hrabovszky hetven fogolylyal viszatért az égő városból Péterváradra.

Csernovics kormánybiztos felhasználva az alkalmat, alkudozásba bocsátkozott a szerbekkel, de ezek július 10-én a verseczi táborban lévő magyarokat támadták meg. A magyarok azonban teljes győzelmet arattak fölöttük. 300 szerb maradt a csatatéren, 169 pedig fogságba esett. Ezenkívül 4 ágyú s 5 zászló került a magyarok kezébe, s ez utóbbiak egyike császári színekkel birt.

A lázadók egyik legerősebb fészket Szent-Tamás képezte, amelyet sánczokkal és árkokkal erős táborhelylyé alakították át. Bechtold főparancsnok július 13-án intézte ellene az első támadást s amig *Damjanichot* egy csapattal Turia bevételére küldé, addig 3 csapattal Éder, Kolowrat s Bergmann vezérlete alatt Szent-Tamást támadta meg. A heves tüzelés hat óráig tartott, a magyar fiuk kitünően viselték magukat, a vezérek mindig elől harcoltak, de a római sánczokból segítséget kapván a szerbek, Bechtold visszavonulót fúvatott. Ez alkalommal Damjanich terve sem sikerült. A szerbek felszedték előle a Ferencz-csatorna hidját, s így nem mehetett be a helységbe.

Sztratiimirovics akkor a temesi bánóság összes népeit felszólította a szerb ügy támogatására, azokat pedig kik a magyar kormánynak engedelmeskedtek, barbár módon megtámadta. Így megrohanta Fehértemplom városát is a hajnali órákban, a házakat felgyújtatta s a házakba behatolván iszonyú vérengzést vitt véghez, míg végre egy napi kemény utczai harc után, Maderspach kis csapatának a segítségével a bátor lelkű lakosságnak sikerült öt szerbeivel együtt kiverni. A lázadók augusztus 30-án ismét megrohanták Fehértemplomot, de ekkor a „vörös sipkások“ zászlóalja ugyancsak Maderspach vezénylete alatt nemcsak a város sánczaitól verte vissza, hanem a saját táborukból is kiüzte őket. A lázadók ezután Moldvabányát rohanták meg, melyet Asbóth őrnagy védelmesett, de a város a szerbek kezébe került Neuzina helységgel együtt, amelyet augusztus 3-án támadtak meg. E hely-

séget kemény harc után vissza hódította Schiffner őrnagy vezénylete alatt *Kiss Ernő* négyszázad gyalogsággal s kétszázad lovassággal s a szerbeket e ponton teljesen megsemmisítette.

A magyar sereg zöme ekkor Mészáros rendelkezése folytán Szent-Tamás ellen vezényeltetett. A magyar sereg itt 15,000 főből állott s Verbász, Temerin és Ó-Becsén volt felállítva. A szerbek nem várták be a támadást, hanem

Kiss Ernő.

Sztratimirovics vezénylete alatt előbb Verbász, majd Temerin ellen intéztek kirohanást. Az első helyen *Wollenhofer* tábornok, a másikon Castiglione ezredes verte őket vissza.

Augusztus 9-én Bechtold fővezér három ponton támadta meg az ellenséget. *Wollenhofer* tábornok a Szent-Tamás és Turia közötti csatornahídat igyekezett hatalmába keríteni, s már-már ura lett a hidnak, amidőn Bechtold fővezér visszavonulót fuvatott s az ostromot a sereg nagy bámulatára itt félbeszakíttatá. A hídnál felszabadult lázadók ekkor a verbászi sánczokhoz siettek, ahol B. *Bakonyi* dandára azon a

ponton állt, hogy kitüzi a magyar zászlót, de a váratlanul jött segítség, illetőleg tülerő következtében kénytelen volt az ostrommal felhagyni. A harmadik dandár *Kolowrat* vezénylete alatt Turiát ostromolta, de a házakban elrejtett tengernyi ellenség oly iszonyatos golyózáporral fogadta, hogy nem nyomulhatott előre.

Az első kudarcz tehát Szent-Tamásnál érte a magyar fegyvereket. *Szentkirályi* kormánybiztos s Bakonyi rögtön Pestre siettek a kormányt értesíteni s a képviselőházban Perczel a fővezért árulással vádolá s kijelenté, miszerint: „kétségtelen, hogy a szerb fölkelés arról az oldalról támogattatik, mely iránt a nemzet hónapok óta a legnagyobb bizalmat tanusította és ezt tettek is bizonyítják.“ Az ellenzék ugyanekkor élesen kikelt a kormány ellen, mely lassúsága által nyílt harczczá engedte fejlődni az ügyeket s szigorú vizsgálatot követelt a hadsereg fővezérletét illetőleg.

Mészáros hadügyminiszter ama szavakkal: „Mielőtt visszatértem Magyarországra, elvoltam rá készülve, hogy egy ötvenéves becsületesség itt füstbe mehet . . . de azt nem hittem, hogy ebben a házban az én igazgatásom alatti működést ily gyanu érje“, visszautasítá az „árulást“ s a képviselőház elnöksége rendre is utasította Perczelt, de a vizsgálatot elrendelé. Bechtold azonban még a vizsgálat előtt beadta lemondását a fővezérségről, mire Mészáros Lázár hadügyminiszter maga vette át a bácskai sereg vezényletét s első dolga volt Szent-Tamást harmadszor is megostromolni. A magyarság azonban *Éder*, *Bakonyi*, *Kolowrat* s *Aulich* vezénylete alatt ismét hiába küzdött s miután a reggeli sűrű köd miatt jó darabig egymásra tüzeltek a magyar csapatok, elveszett a Mészáros haditudománya iránti bizalom is s rögtön vissza is tért Pestre. Hogy a felkelők erélyét mily nagy mértékben fokozták e sikerek: azt könnyen elgondolhatja mindenki.

A magyar kormány ugyanekkor Bécsbe küldte Batthyány és Deák minisztereket, hogy az ujonczozásra s a 112 millió hitelre vonatkozó törvények szentesítését eszközölje ki, s hogy tudják meg végre mi ezélja van a bécsi kormánynak Magyarországgal.

Bécsben azonban, miután Radetzky megverte Custozánál az olaszokat s *Károly Albert* fegyverszünetet kötött miután *Jellasich* már 40,000 főnyi sereggel állott a határainkon s készült a Drávát átlépni, mitsem akartak tudni a márcziusi törvényekről; a minisztereket nem bocsátották a király elé; Ferencz Károly főherczeg pedig az osztrák miniszterekhez utalta őket s ezek azt felelték, hogy semmi közük a magyar ügyekhez.

Szentkirályi Mór.

Az ország fővárosában nagy ingerültséget keltett e hir, s az országgyűlés Kossuth indítványára egy 100 tagból álló követséget küldött *Pázmándy* vezetése alatt Bécsbe, amelynek kötelességévé tétetett: személyesen felvilágosítani a királyt a helyzet felől, megkérni őt arra, hogy a horvátokat és a szerbeket tiltsa el a lázadási kísérletektől, s hogy jöjjön a magyar fővárosba és személyes jelenlétével adjon erkölcsi támogatást a magyarnak. Ugyanekkor elhatározta

a képviselőház azt is, hogy Európához egy kiáltványt intéz. Kossuth Lajos pedig nehogy készületlenül találjon a merénylet, a pénz és katona ügyet igyekezett rendbe hozni s rögtön kibocsátotta az 5 forintos Kossuth bankókat.

A bécsi miniszterek ezalatt egy emlékiratot nyújtottak át a királynak, amelynek az képezte a tartalmát, hogy „az ausztriai császárságtól különvált magyar királyság politikai lehetetlenség“ s így a magyaroktól a pénz és hadügyi tárczát vissza kell venni s egyáltalában a magyar kormány által márczius óta behozott intézkedéseket az öszszmonarchia igényei szerint kell megváltoztatni.

És *Ferdinánd* király nemcsak helyeselte ezt az emlékiratot, hanem Jellasicz bánhoz a következő legfelsőbb kéziratot is intézte:

„Kedves báró Jellasicz!

Hűségének és dynasztiánkhoz való ragaszkodásának kétségbevonhatatlan bizonyosságai és az összes monarchiánk érdeke iránti hő részvéte, melyeket ön bánná kineveztetése óta ismételve tanusított, valamint azon készsége, melylyel parancsaimnak a magyar minisztériummal való kiegyezésre nézve engedelmeskedett, arról győztek meg, hogy önnek soha sem lehetett szándékában parancsaimnak hazaáruló módjára ellent állani vagy azon kapocs meglazítására törekedni, mely a Magyarországhoz kapcsolt országokat századok óta köti a magyar koronához.

Különös megnyugtatósul szolgál atyai szívemnek, hogy azon *ítéletemet megváltoztathatom*, melyet f. é. július hó 10-én kelt leiratomban egy ön ellen indítandó vizsgálatra és önnek a báni méltóságtól és minden katonai szolgálattól való ideiglenes fölfüggesztésére nézve bizonyos vádak következtében hozni szükségesnek láttam, mely vádak az ön tényleg bebizonyított hű ragaszkodása által legtökéletesebben megczáfolattak.

Midőn e tekintetben a szükséges rendeleteket unokafivérem, István főherczeg, Magyarország nádorához elküldöttem, ezentúl is elvárom az ön kötelességérzetétől és loyalis gondolkozásmódjától, hogy azokban az állásokban, melyekre

önt bizalmam emelte, csak az összmonarchia javára, a magyar korona épségben maradása és a Magyarországhoz kapcsolt részek üdvös fejlődésének sikerésítésére fog működni. Schönbrunn, 1848. szept. 4-én. *Ferdinánd* m. k.⁴

Szegény Ferdinánd! Szegény gyöngé bábkirály!

Hogy az országgyűlési küldöttségre mily leverő hatást gyakorolt e királyi kézirat, az elképzelhető.

Az országgyűlési küldöttséget, miután *Pázmándynak* a királyhoz intézendő beszéde előbb németre lefordítottatott, az udvarnál bemutatottat s az utóbbi kívánsága szerint megváltoztatott, szeptember 9-én fogadtatott Schönbrunnban a király által, aki magyar nyelven olvasta fel amár kész választ, melynek értelme az volt, hogy betegsége miatt nem mehet le Magyarországra, hogy az országgyűlésen hozott törvényeket előbb megfogja vizsgálni, hogy a magyar korona épségét fenn akarja tartani és erre nézve szükséges intézkedéseket már megtette és továbbra is intézkedni fog, mi is a magyar miniszteriumnak tudtul fog adadni.

Más szóval „nesze semmi fogd meg jól!”

Megjegyzem itt, hogy a küldöttség tagjainak állítása szerint a király sohasem nézett ki egészségesebben mint most, de hát a kamarilla azt akarta, hogy beteg legyen s így betegnek mondta magát!

A 100 tagu küldöttség iszonyatosan csalódva utazott Bécsből vissza s nyomon követték őket Deák és Batthyány miniszterek.

A magyar kormány rögtön tanácskozást tartott s miután Batthyány előadta, hogy *Ferencz Károly* főherczeg nyilatkozata szerint a Jellasicshoz intézett legfelsőbb kézirat csakugyan Ferdinándtól ered s Deák igazságügyminiszter is megerősíté, hogy az udvarral többé egyezkedni nem lehet, a miniszterium rögtön leköszönt s csak Szemere Bertalan maradt meg, hogy a nádor rendeleteit ellenjegyezze.

A nádor, a miniszterek leköszönését, egy a képviselőház elnökéhez *Pázmándyhoz* intézett leiratban elfogadta s tudomására adta a háznak, hogy a kormány gyeplőit, addig is míg a leendő miniszterelnök kineveztetik, a kezébe vette.

A leiratot azonban, mely miniszteri ellenjegyzés nélkül adatott ki, *Madarász László*, törvénytelennek mondta. *Kossuth* pedig kijelenté, hogy ő mindaddig miniszter, míg törvényes kormánya nem lesz a nemzetnek, *Batthyány* miniszterelnök pedig arra figyelmeztette az országgyűlést, hogy ilyen válságos pillanatban legjobb ha egy vélemény, egy akarat intézkedik s egy emberre bízatik a felelősség.

„Éljen *Kossuth*, mint diktátor!“ kiáltja a terem előtt összegyűlt nép sokasága.

„A közbizalom már nyilatkozott“ — folytatja *Batthyány* — „bizzunk meg *Kossuth* Lajosban. Így a loyaltás is meg lesz mentve, s a dolgok bizonyos elhatározott irányban fognak menni; mert a veszély perczeiben minden irány jobb mint az iránytalanság!“

Kossuth éljenektől kísértetve kijelenti, hogy az új miniszterium megalakultáig, kész elvállalni az ideiglenes hatalom gyakorlatát.

A nádor azonban, aki tudomására adta a nemzeti gyűlésnek, hogy nem rendeletet, hanem csak tudósítást küldött a ház elnökéhez s így miniszteri ellenjegyzésre nem vala szükség, s így törvénytelenséget nem is követhetett el, nem erősítette meg ideiglenes állásában sem *Kossuth*tot, sem *Szemerét*, hanem rábeszélte *Batthyány*t, hogy alakítson új miniszteriumot, *Batthyány*, csak oly feltétellel vállalkozott erre, hogy ha a képviselőház helyeslésével találkozik s ha a király rendreutasítja *Jellasich*ot s megtiltja neki az ország megtámadtatását.

A képviselőházban *Kossuth* kijelentette, hogy „az új miniszteriumot mindaddig, míg azon ösvényen marad, melyet ő a haza megmentésére legalkalmasabbnak tart, egész erejéből támogatni fogja.“

A nádor tehát megerősítés végett felterjesztette *Batthyány*t, mint az új miniszteriumnak elnökét; *Batthyány* azonban élve a gyanuperrel, hogy második feltételét nem fogják Bécsben teljesíteni: elrendelte a tömeges felkelést s felhívta a nemzetet, hogy bizonyítsa be a művelt világ előtt, hogy sértett jogait kész mindenkor fegyverrel is megvédeni.

VII.

Jellasich betörése s a nádor eltünése.

Daczára annak, hogy Jellasich a magyar hadügyi és pénzügyi miniszterium eltörlését s Horvátország függetlenítését követelte írásban és szóval, a magyar miniszterelnök többször megkísérelte véle a kiegyezést, s ez mindannyiszor meghiúsult: még egyszer megpróbálta, legutóbbi Bécsben tartózkodásának ideje alatt az egyezkedést s hosszabb értekezés után Jellasichal arra a közös megállapodásra jutottak, hogy a csapatok legfelsőbb rendelettel vonassanak mind a két részről vissza s a béketárgyalások fonala vétessék fel, mert Batthyány már hajlandó volt Horvátországot függetleníteni.

Batthyány telve békereményekkel Pestre utazott. Jellasich pedig szeptember 11-én Légrádnál átkelt a Dráván, s betört az országba s a következő kiáltványt bocsátotta ki:

„A magyar nemzethez!

Midőn az országba lépek, a mely iránt leghőbb rokonszenvvel viseltetem, az Eget hívom fel tanuúl, hogy ezt a lépést csak azért teszem, mivel minden eszköz ki van merítve, a békés megoldáshoz s egy frakció cselszövényei által kényszerítve teszem ezt, *melynek a magyar miniszterium csak törvényes eszközül szolgál, mely a maga bűnös tervei által nem akar egyebet elérni, mint király ő felségét lealázni* és megsemmisíteni a szent szövetséget, mely Magyarországot a maga királyához és alkotmánya által az egyesült királyságokhoz köti.

Hasztalan az igyekezet ily lépést pártütésnek és árulásnak bélyegezni, melyre engem hazám iránti leghőbb szeretetem és királyom iránti hűségem határozott. Senki se féljen attól, hogy én a *vivmányok* bármelyikét mellőzni akarom, hogy azon *kiváltságok* bármelyikét is, melyeket királyi szó még nem régen a nemzetnek *engedményezett*, megakarnám csorbitani. Nem ellenség árasztja el Magyarországot síkságát, barát az,

ki az alkotmányos király loyális alattvalóinak *segtségére* jön. Ezek nekem testvéri jobbjukat nyujtandják, hogy Isten segedelmével az országot egy *kormányzásra képtelen, gyűlölt és lázadó kormánytól megszabadítsam. Jellasic* s. k.“

Ez a betörés, ez a kiáltvány vérig sértette a nemzetet, de válságos helyzetbe juttatta a monarchiát is, mert okot szolgáltatott a nemzet rendkívül csodás tettejének a kifejtésére.

Jellasic, még mielőtt a Dráván átkelt volna a vele szembeszállandó magyar csapatok parancsnokát, aki Nagy-Kanizsa körül táborozott seregével, mindenekelőtt találkozóra kérte fel s *Ottinger* Ferencz vezérőrnagy el is ment a bánhoz s visszatérve, elrendelte a csapatparancsnokoknak, hogy ha a bán hadtestével támadólag lép fel, vonuljanak vissza a nélkül, hogy fegyvereiket használnák. E parancs azonban nem vitetett keresztül, mert Csányi László tudomást szerzett róla s jelentést tett a minisztériumnak s *Ottinger*, *Melczér* Andor ezredes, majd *Teleki* Ádám gróf vezérőrnagy által helyettesített.*) *Jellasic* *Telekit* is felszólítá egy *Hompesch* gróf szárnysegéde által küldött levélben: adja fel azonnal *Horvátországgal* szemközt elfoglalt állását és a bán előnyomulásánál vagy csatlakozzék hozzá, vagy vonuljon vissza a Mura mögé, mert ő legfelsőbb parancs folytán lépte át a határt. S *Teleki* Ádám gróf hosszas tanácskozás után csakugyan egész *Keszthelyig* visszavonult seregével s kijelenté, hogy ő *Jellasic* ellen nem harczol.

„Már az igaz uraim!“ — mondá *Kossuth* a képviselőházban, midőn a miniszterelnök *Csányi* kir. biztos jelentése alapján erről is értesítette a házat, — „hogy a históriában csakugyan nincs példa arra, miként egy nemzet úgy a dynastia részéről, mint saját kebelében annyi ellenséggel találkozni, mint a szegény magyar! Ki hitte volna, hogy még a *Teleki* név sem lehet szenny nélkül“. „Akasztófára az árulóval!“ kiáltá közbe az egész ház s e szavak után azt indítványozá, kéressék fel *István* nádor főherczeg, a *Jellasic* ellen működő csapatok fölötti parancsnoksággal.

*) *Ottinger* *Jellasic*hoz ment át.

István nádor a hozzá menesztett küldöttségnek kijelenté, hogy szívesen elfogadja a parancsnokságot, mert ha mindenki megfogná csalni a hazát: ő hive marad. A nádor másnap délután Moga tábornok szárnysegéd kíséretében el is indult a táborba, amelynek tisztjei írásban kijelenték,

Huszár-járőr Nagy-Kanizsánál.

hogy miután Jellasic h ő felsége határozott parancsát a Magyarországra való benyomulásra előmutatni nem tudta: készek a harcra a királyért s a törvényes szabadságért.

Ugyancsak Kossuth indítványára életbeléptette a képviselőház a „*honvédelmi bizottságot*“ is, amelynek a haza védelmére teendő intézkedések fölött örködni s azokat ellenőrizni volt a föladata. E bizottságnak választás utján Kossuth, Nyáry,

Zsembery, Madarász László, Pálffy János és Patay képviselők lőnek a tagjai s e bizottság képviselte később, Kossuth Lajos igazgatása alatt, a végrehajtó hatalmat.

Azon a napon, szept. 15-én, melyen a honvédelmi bizottmány megválasztatott, megérkezett végre a várva-várt királyi leirat is, a melyben a Batthyány minisztérium lemondását ő felsége is elfogadja. Batthyányt ujjalag miniszterelnökké kinevezi, de Jellasichra vonatkozólag a válasz későbbre halasztatik.

Batthyány a legfelsőbb leirat felolvasása után kijelenté, hogy nem tekinti magát többé miniszterelnöknek, miután a főfeltétel, az ország megtisztítása Jellasich csapataitól, nem teljesült.

Batthyány e kijelentésére viharos beszédek következtek s mindegyiknek az volt a vége, hogy Batthyánynak maradnia kell.

Maga Kossuth is mérlegbe vetette a szavát s így szólt: „Azt mondják, Jellasich ellenem visel háborut s oda-fenn azért nem szankcionálják a minisztériumot, mert nem tudják, nem tesznek-e bele újra engemet s mivel ez ürügy, bármily nyomorult legyen is, ürügyül használtatik a nemzet elnyomására, szüntessük meg tehát ezen ürügyet uraim! Hiszen ki jót akar a hazának, annak egy politikát kell követnie, melynek két teendője van. Az egyik az, oda vinni a dolgot, hogy az ármány és árulás vagy legyen kénytelen lemondani föltett céljáról, vagy legyen kénytelen bevallani, hogy minden ürügyből kifogyott s nyíltan kimondja: én ármány és árulás vagyok, reactió és más semmi. A másik az, hogy míg a nemzet ezt eszközölné, addig készüljön, hogy ha kell, helyt állhasson ne csak ellenség, hanem az önkény ellen is.“

Kossuth e felszólalása után Batthyány helyén maradt s a szept. 17-ki ülésben bemutatta az új minisztérium névsorát, mely a következő nevekből állott: Ghyczy Kálmán, Szentkirályi Mór, Erdödy Sándor gróf, Vay Miklós báró, Kemény Dénes báró, Eötvös József báró és Mészáros Lázár tábornok.

Csupa mérsékelt férfiak Kossuth kihagyásával — de azért ez a minisztérium soha sem lépett életbe! Ekkor adták

be lemondásukat Bécsben a magyar királyi testőrségnek az összes tagjai is és haza jöttek. Nyomban jöttek utánok a német ezredeknél szolgáló magyar tisztek s honvédekké lettek valamennyien; rögtön felszereltetett két hadi hajó — a *Mészáros* és *Perczel*; felállított több lovasüteg s számtalan önkéntes szabadsapat, melyek között legerősebb volt az, amelyet Berzeviczy László szervezett Erdélyben, s amely 2200 gyalogosból s 300 lovasból állott.

Időközben István nádor is leérkezett a Jellasich elől visszavonult sereghez s első dolga volt, hogy találkozásra hívta fel a bánt, aki szeptember 21-én már Szemerén volt. A meghívást gróf Zichy őrnagy vitte s az értekezletnek a „Kisfaludy“ gőzös földézetén kellett volna megtörténnie, de meg nem történt, mert a bánt, tiszti kísérete nem engedte a gőzösre menni, a nádor kísérete pedig a hajót nem engedte a partig jönni. De különben is egészen eredménytelen lett volna ez az értekezlet, mert Jellasich mielőtt Szemerről elindult volna, hatvan tisztből álló kísérete előtt kijelentette: „Az én czéлом egy egységes, erős Ausztria helyreállítása, és semmi sem terel el engem arról az útról, melyre léptem. Én, amióta bánná neveztettem ki, ő felségétől 21 kéziratot vettem, melyeknek tartalmát mind e mai napig nem voltam képes teljesíteni. *Ő felsége végre is helyesli az én fellépésemet*, de még más 21 császári kéziratot küldhetnek nekem, melyek *czéломtól elakarnának ütni, én azoknak nem fogok engedelmeskedni*. Nekem ő felségeért kell cselekednem: *történjék bár az ő akarata ellenére is!*“

Jellasich Siófokon át Székesfehérvár felé indult seregével, István nádor pedig miután szeptember 22-én Martonvásáron a református templomban erélyes beszédet tartott az ott egybegyült tisztekhez, melyben kitartásra és kötelességeik teljesítésére buzdította őket, a főparancsnokságot Mogára bízva, felutazott Budapestre és szeptember 23-án éjjel elhagyta a fővárost s Bécsbe ment.

A nádor titokszerű eltűnése nagy rémületbe ejtette a főváros lakosságát és sokan félremagyarázták a nádor e lépését, pedig a dolog igen egyszerű. A viszonyok válaszütra terelték őt. Neki a császári ház főherczegének a magyar

hadtest élén, a cs. kir. horvát hadsereg ellen kellett volna harcolnia. Mielőtt ezt megtevé, táviratilag tudakozódott az udvarnál, mit tegyen, miként fogják ott föl Jellasich hadjáratát. Négy táviratra választ sem kapott, az ötödik táviratra pedig, azt a viszont kérdést intézték hozzá: „vajjon még mindig nem tartja-e időszerűnek a távozást Magyarországból?”

Most már egy perczig sem kételkedett a dolgok állásában, meggyőződött arról, hogy Jellasich háta mögött az udvar áll, s így mint császári herczeg nem szegülhetett ellene az uralkodó parancsainak és nem tehette ki magát annak, hogy elsodorja őt és családját a szabadságharcz. Távozása előtt levelet irt Batthyánynak, melyben tudtára adta, hogy ő felsége parancsa következtében utazik el.

István főherczeg szeptember 24-kén Schönbrunnban leköszönt nádori méltóságáról és a bécsi miniszterek kérdészködésére Lamberg grófot jelölte ki, mint legalkalmasabb férfit, egy missió elvállalására Pestre.

A magyar nemzetet tehát megfosztotta a *Camarilla* még attól a főherczegtől is, akit a magyar nemzet legjobban szeretett s aki bizalma horgonyát képezte.

VIII.

A népfölkelés szervezése. Lamberg gróf meggyilkolása s Jellasich leveretése.

A sötét vészterhes felhők napról-napra sűrűbben tornyosultak hazánk fölött.

A bécsi miniszterium emlékiratának a tárgyalását sürgette a király. Pulszky Ferencz külügyminiszteri államtitkár arról értesítette a miniszterelnököt, hogy a miniszterium kinevezésére vonatkozólag ő felsége, majd írásban fogja közölni az elhatározását, fődolog azonban a rend és a csend fenntartása; a somogyi juhászok, számra nézve hárman, elfogták Jellasich táborig postáját s így mintegy 300 levél került a magyar hadügyminiszter és miniszterelnök kezei

közé. E levelekből, melyek a hivatalos lapban szóról szóra közöltettek, kitűnt, hogy az osztrák hadügyminiszter, Latour gróf tábornagy, Jellasich bánt csakugyan támogatja Magyarország ellen, mert a horvát bán a következő levelet intézte hozzá.

„Boillet de Latour Tivadar gróf ur ö exelenciája, cs. kir. hadügyminiszter, tábornagy, a katonai Mária Terézia

Kossuth fegyverre szólítja a népet.

és több lovagrend lovagjának, valóságos belső titkos tanácsos és aranykulcsos vitéznek. Főhadiszállás Kiliti, a Balaton mellett, 1848. szept. 23-án. Bármennyire hálás vagyok is kegyes gondoskodása s exellenciád *minapi pénzküldeményéért* ép oly sürgősen kénytelen vagyok felkérni exellenciádat egy *kellő költség alap küldésére* a nálam lévő tábori működési pénztár számára.

Én most sereggemmel magyar területen vagyok, *hogy Ausztria közösgyeért működjem*, vérző szív nélkül, a részben

ártatlan magyar népre nem róhatok nagyobb terheket mint azt már az ily nagy haderő átvonulása anélkül is magával hozza. A szükséges pénz nélkül azonban egy lépést sem tehetek tovább, mivel egy részről a nép jó hangulatát, másrészt pedig a katonaságét is fenn kell tartanom, ami pénz és a szükséges ellátási költségek fedezése nélkül nem lehetséges. A költségek előirányzatát ezuttal lehetetlen beterjesztenem seregem napról-napra növekedő létszáma miatt, valamint a szlapon csapatok bevonása sem engedi, hogy ezt tüzetesen kiszámítsam és épen ezen alapul a költség előirányzata.

Számításom szerint egyébiránt a pénzbeli ellátás folyó év október havára legalább is 200,000 frt, a természetbeni ellátás pedig 400,000 frt, s így összesen 600,000 frtra rughatna. Bátor vagyok egyuttal alázatosan kérni exellenciádat, *méltóztassék ezt az összeget legkésőbb jövő hó 1-ig multhatatlanul rendelkezésem alá bocsátani*, annyival is inkább, mert az általam *Ausztria jogainak érvényesítése érdekében* megkezdett hadműveletek folytatására a csász. kir. hadügyminiszterium részéről támogatásra számíthatok és *jogosítva is vagyok rá* s exellenciádtól annál kevésbé szabad elhagynom, minthogy ez Magyarország kellő közepén, úgy az országra, mint a hadseregre és az osztrák összmonarchiára nézve a legborzasztóbb következéseket vonná maga után.

Mihelyt megtörtént a csapatok egyesülése, nem fogom elmulasztani a költségvetési előirányzatot pótlólag megküldeni. *Jellasich m. k.*

Egy másik levelében Jellasich, melyet a Bécsben időző báró Kulmer Ferenczhez intézett, a *magyar ezredkekhez intézendő királyi manifestum kiadását sürgeti*, nehogy azzal elkéssenek, mert az összeütközés által örökre meg fog történni a szakadás a hadseregben. „Ha szilárd elhatározást várhatok Bécsből, a jó ügy győzni fog“ fejezi be levelét Jellasich.

Egy harmadik levél ágyukat sürget, egy negyedik levél pedig azt a rémhirt tartalmazza, hogy néhány *nap mulva megszállhatja Budapestet*.

„Lelkemből fel vagyok indulva“ — kiáltá Kossuth a levelek felolvasása után a képviselőházban — „azon gondolattól, hogy az ármánynak, árulásnak nevetséges satyrája,

egy nemzet feletti győzelme, csaknem sikerül; hogy 40—50 ezer potom ember bejő az országba s úgy szólván kardvágás nélkül foglalja el e hazát.“

„Én nem érzek magamban annyi erőt, hogy ezt türjem; egy félóra múlva, mint a miniszterelnök által kiküldött biztos, de ha nem volnék is kiküldve, azon megbizásnál fogva, melyet saját érzetem s a haza veszélye nyujt, megyek

Báró Vay Miklós.

vasuton, s megkezdem Czeglédnél felhívni a népet, hogy tömegestől fegyverbe szálljon s így megyek tovább faluról-falura és vagy nem látnak önök többé, vagy látnak mint utócsapatát oly seregnek, mely maga is képes lesz semmivé tenni azon gyalázatos rablócsordát.“

„Félóra múlva zászló van kezemben s indulok, hogy hol kezdem, megmondottam, hogy merre fogok menni nem tudom, de megyek arra, merre a körülmények a nép hangu-

lata s lelkesedése fogja adni az irányt... Ha van önök közt valaki ki tesvéri kezet akar nyújtani, Isten hozzá! (Megyünk! Megyünk! kiáltják többen)... Emeljük fel karjainkat s teremtsünk népet, melylyel a hazát megvédhessük.“

Kossuth úgy tön, a mint a képviselőházban mondá. Czepléden kezdte meg működését s folytatta az ország több városában, de folytatta a Pesti Hirlapban is, melynek vezércikkei forrongásba hozták a nép vérét s felköltötték a szenvedélyeket.

„Átok reá“ — így kiáltá fel többször — „ki a magyar nemzetet elárulá, s átok reá, ki azt nem védelmezi!“

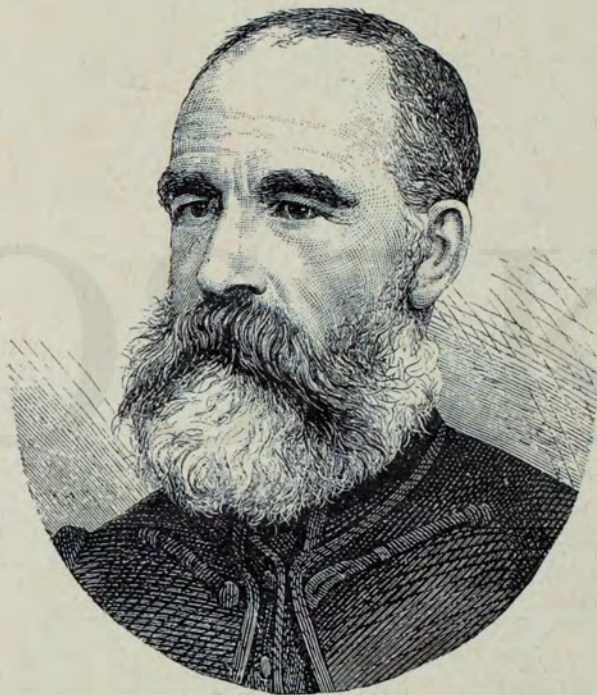
„Fegyverre! fegyverre!“ — végzé cikkeit. „Velünk az Isten és az igazság! Fegyverre, a kinek karja van, aki magyar, védjük magunkat és aztán számoljunk!“

S varázs szavára a nép felkelt, mintha földből nőttek volna ki, úgy szaporodtak a zászlóaljok. Néhány nap alatt már tizenötezeret indított a Duna felé.

A képviselőház daczára ennek még egy kísérletet tön a békés kiegyenlítés kedvéért. Egy küldöttséget menesztett *Deák Ferenczcel* az élén a birodalmi országgyűléshez Bécsbe, hogy jelentse ki, a nemzet nevében, miszerint a közösérdekeket az alkotmány, az igazság s a méltányosság alapján mindenkor kész Magyarország kiegyenliteni, de megkívánja, hogy a kölcsönös szabadságot kölcsönös egyetértés, barátság s rokonszenv biztosítsa. A birodalmi gyűlés azonban nem fogadta a magyar képviselőház küldöttségét, habár igen meleg hangok szóllottak mellettünk s habár a bécsi nép határtalan lelkesedéssel fogadta a magyar küldöttséget, mégis azt kívánta, hogy irásban s az elnökség útján terjeszszék be kívánalmait. A küldöttség ezt nem tevé, hanem vissza utazott Pestre. Velök egyszerre érkeztek a királynak legfelsőbb leiratai s a nádor levele, amelyben lemondását hozza tudomására a nemzetnek. A királyi leiratok értésére adták a nemzetnek, hogy a Batthyány által felterjesztett miniszterium nem erősítettik meg, hanem báró *Vay Miklós* bizatik meg az új miniszterium megalakításával; hogy a főhadparancsnokság gróf Lamberg Ferencz altábornagyra bizatik, akinek kötelességévé tétetett a fegyverszünet kieszközlése.

E leiratokkal együtt, ő felsége a király aláírásával, két kiáltvány is érkezett, amelyek egyikében Magyarország népe s másikkában a magyar hadsereg felszólittatik, hogy partoljon el az országgyűléstől és miniszteriumtól, engedelmeskedjék Lambergnek.

Az országgyűlésen roppant ingerültséget idéztek elő e kiáltványok, s minden ajk azt hangoztatta, hogy gyalázat.

Madarász József.

Batthyány azonban még e kiáltványokban is reménysugárt látott s azonnal a táborba sietett, hogy Lamberggel találkozzék. István főherczeg ugyanis, midőn Lamberg grófot ajánlotta főhadparancsnokul, figyelmeztette az osztrák miniszteriumot, hogy Lamberg ne Pestre, hanem Székesfehérvárra a táborba menjen először. Latour gróf osztrák hadügyminiszter azonban nehogy Jellasich megállni legyen kénytelen, Lamberget Pestre küldötte s a sérelmes kiáltványokat előre

kinyomatva, Lamberg fogadtatása számára nagyon rossz hangulatot csinált.

Madarász, a képviselőházban törvényteleneknek jelentette ki a legfelsőbb leiratokat s kiáltványokat, mert nem valának azok magyar miniszter által ellenjegyezve, Kossuth pedig, aki este érkezett meg a vidékről s karddal az oldalán lépett a szószékre, egy kész kiáltványt olvasott fel a magyar néphez s a magyar hadsereghez, amelyben „az alkotmány és a törvény nevében megtiltatik Lambergnek a főparancsnokság átvétele s az összes magyar hadseregnek pedig megparancsoltatik, hogy ne merészeljen Lamberget főhadparancsnokul fogadni, hanem eskü szerinti kötelességénél fogva maradjon hű a törvények és alkotmány iránt, mert különben aki Lambergnek engedelmeskedik, az alkotmány fölfogatása és a nemzeti szabadság bűnébe esik.“

Mig Batthyány gróf, a rendkívüli királyi biztosul kinevezett Lamberg gróf altábornagyot a magyar, sőt a horvát táborban is kereste: addig ez Melcer Andor ezredes s Philippovich József százados kíséretében a budai várba érkezett s a „Fortuna“ vendéglőbe szállt, hol polgári ruhába öltözött. Mindenekelőtt Magyarország főhadparancsnokát, Hrabovszky báró altábornagyot kereste fel, aki arra figyelmeztette, hogy a főváros utcásarkain kiragasztott falragaszok szerint, mindenki hazaárulónak tekintetik, a ki vele érintkezik. Erre Lamberg kijelenté, hogy ő a magyar királyi és a császári királyi határőrvidéki csapatok közt békét akar csinálni s Batthyány felkeresésére indult. E közben a Fortuna egyik szolgája jelentést tett a nemzetőrök főörhelyén, hogy Lamberg megérkezett. A hír villámgyorsan terjedt el, s a nép kaszákkal és tütykösökkel fölfegyverkezve Budára ment a szerencsétlen grófort keresni. Ez, Batthyányt persze nem találván, Majláth Györgyhöz ment, ahol két óra hosszáig maradt s a nagy népizgalom miatt lemondott arról a szándékáról, hogy az országgyűlésbe menjen. Délután két és három óra közt igyekezett vissza Budára s midőn a hidfőhöz ért, Bakó káplár, a 34. gyalogezredből felismerte a grófort s elkiáltotta magát: „Ez a Lamberg!“ Mire a nép ajkáról felhangzott: „Itt van az áruló!“ kiáltás s rögtön kirántották

A honvédek első hárca Pákozdnál.

öt a kocsiból. A nemzetőrök azonban kiszabadították a népkezei közül s az őrszobába vitték. A felizgatott néptömeg ekkor leakarta az őrtanyát rombolni s Lamberg az országgyűlésbe kívánta magát vezetetni. A nemzetőrök fedezete mellett szerencsésen el is érték körülbelül a hid közepét, midőn egy újabb népcsoporttal találkoztak, amelyet Kolossy jogász vezetett, kihez a bécsi Bayersfeld tanuló is csatlakozott. Midőn Kolossy a nemzetőri fedezetet s a grófot megpillantá, utat tört magának s a grófot egy súlyos kardcsapással a földre teríté, mire a csöcselék neki esett, agyonszurkálta s ruháit letépve, holttestét végig hurczolta az utcákon egész a Károly laktanyáig, ahol egy lámpára akarta felhuzni. Ez azonban megakadályoztatott, a holttest a kórházba vitetett s másnap csendben eltemettetett. A meggyilkolt ruhájában két okirat találtatott, ezek egyike Majláth Györgyöt helytartóvá nevezi ki, a másik pedig az országgyűlés feloszlatásáról szólott. A gyilkosság rendkívüli izgatottságba hozta a várost, a nemzetőrség fegyverbe állott s a pesti hidfőnél ágyuk szegezettek ki. A nyugalom azonban este 8 órakor helyreállott.*)

A képviselőház megborzadt a gyilkosság híretől, Pest városánál a gyilkosok kinyomoztatását rendelte el, s egy nyilatkozatot bocsátott ki, amelyben őszinte sajnálkozását fejezi s felkéri ő felségét, hogy hazánk sarkalatos törvényeinek megdöntésére királyi nevét felhasználtatni ne engedje, mert ennek következtében a nép kétségbe esik, s borzasztó tettekre ragadtatja magát. A honvédelmi bizottság egy kiáltványban a rend fentartására s a közbiztonság megőrzésére szólította fel a lakosságot s a nemzetőröket. Batthyány pedig a táborból jöve s utközben Lamberg meggyilkoltatásáról értesülvén, egyenesen Bécsbe ment, hogy e szerencsétlenség következményeit ha lehet enyhítse, Jellasich azonban a gyilkosság utáni napon szeptember 29-én reggeli 6 órakor 24,000 főnyi hadtesttel megtámadta a 16,000 emberből álló magyar hadtestet Pákozdnál.

*) Kolossyt 1850-ben Erdélyben elfogták s Pesten kötél által végezték ki.

A magyar sereg jobbszárnyát Milpöck ezredes, bal-szárnyát Répásy ezredes, közép hadát Holsche vezérőrnagy s a tartalékot Teleki gróf verérőrnagy vezényelte. A nemzet-őrség Perczel parancsnoksága alatt állott.

Perczel Mór.

A küzdelem délután két óráig tartott s a magyar sereg különösen a nemzetőrök zászlóaljai oly rendkívüli vitézséget fejtettek ki, hogy Jellasich három napi fegyverszünetet kért Mogától, a mit meg is adott neki. E fegyverszünet szerződését azonban, Jellasich nem tartotta be, amennyiben daczára annak, hogy nem lett volna szabad hadállásából kimozdulnia

mitsem törődve a Roth parancsnok alatt álló tartalékával, sutyomban Mooron át visszavonult s október 2-án már Kisbérre tette át főhadiszállását, ahonnan Komáromra szándékozott rontani. Komárom várának parancsnoka Majthényi báró alezredes azonban megtagadta neki ép úgy, mint Latour gróf osztrák hadügyminiszternek az engedelmisséget, a vár kapuit nem nyitá meg s felszólító leveleiket a honvédelmi bizottság elnökéhez azon megjegyzéssel küldte be, hogy azokra nem is válaszolt.

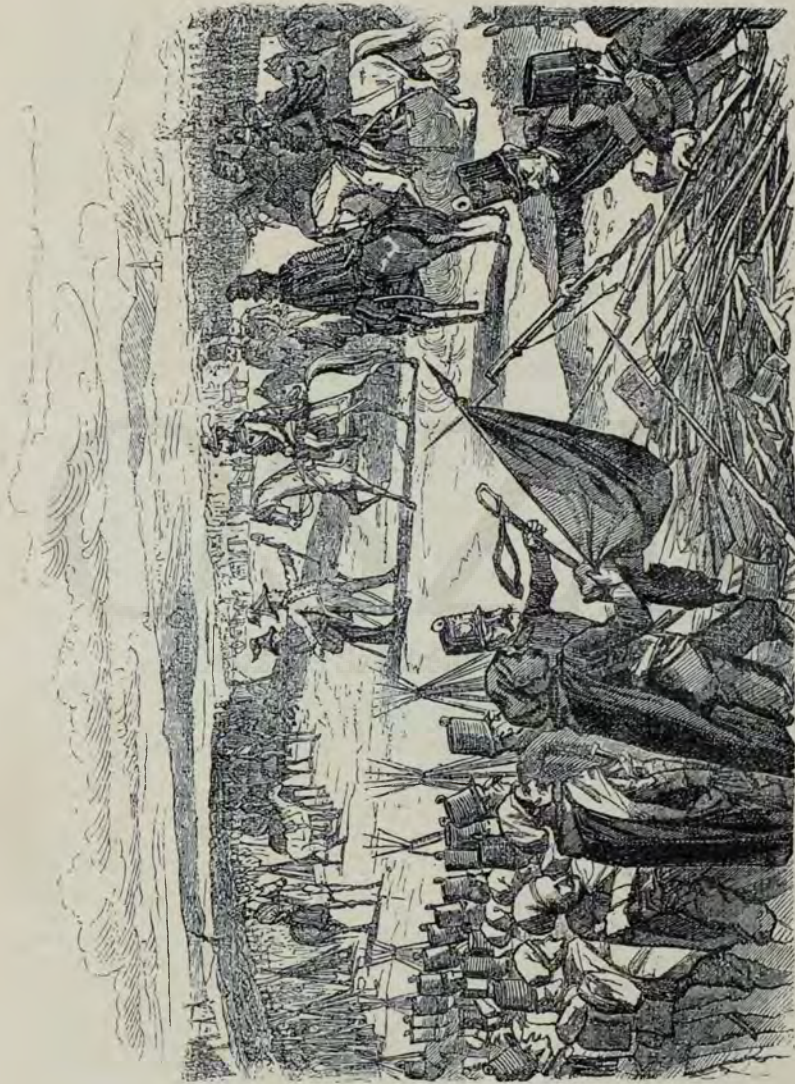
Roth tábornokot, a tartalékhaddal, ezalatt Perczel Mór ezredes és Görgey Arthur őrnagy megverte és bekerítette, s miután a népfölkelés a visszavonulás utját is elállta, Roth és Philippovics tábornokok 6000 emberrel, 12 ágyuval a fegyvert Perczel Mór előtt letették s 57 tiszttel együtt hadifogságba jutottak.

Jellasich bán ekkor, miután egy másik dandára, Theodorovics vezérőrnagy alatt Sopronon át menekült ki az országból, serege maradványaival Bécs felé vonult, még pedig oly gyorsasággal, hogy október 6-án Német-Óvárnál már osztrák területre lépett. Moga tábornok becsületesen betartva a szerződés pontjait három napig nem mozdult ki Martonvásár melletti hadállásából s csak október 3-án kezdte meg a bán üldözését.

Ez alkalommal történt, hogy Görgey Arthur, aki a horvát tartaléksereg megsemmisítésénél kezdte meg fényes fegyvertetteit, mielőtt Csepel szigetét elhagyta volna, Zichy Ödön gróf volt főispáni helyettest és csász. kir. aranykulcsost, haditörvényszék elé állította s őt mint Magyarország ellenségeinek czinkostársát, támogatóját, a magyar nemzet és szabadság ellen irányzott törvényellenes kiáltványok terjesztésén rajta kapott honárulót, kötél általi halálra íteltette s azt rajta végre is hajtatta, aminek következtében e pillanattól fogva az erélyes és rettenthetetlen ember hirében állott.

Hogy Jellasich és hadserege, mily állapotban érkeztek az osztrák területre, arról fényes tanubizonyságot tesz maga Windischgrätz herczeg, a ki az 1848-49-ki hadjáratról irt munkájában a következőket mondja: „Mindenek előtt a bán hadteste volt az, mely legnagyobb gondot okozott. Aki az ő

csapatait látta, mielőtt azok Bécs alá érkeztek, be kellett vallania, hogy nálok, kivéven a jó akaratot és a trón és

Roth seregének lefegyverzése.

haza iránti hűséget, *minden* hiányzott“ pedig Jellasich, Győr városát is megsarcolta s a serege amerre vonult, mindenütt pusztított, fosztogatott és rabolt.

IX.

A nemzet és a korona közti szakadás. A bécsi forradalom. Latour hadügyminiszter meggyilkolása.

Már az eddigi eseményekből is eléggé világos, hogy nem a magyar miniszterium támadta meg az osztrák törvényeket, hanem az osztrák miniszterium támadta meg az 1848-ki törvényeinket; világos, hogy nem a magyar bujtogatta fel az osztrák nemzetiségeket, hanem a bécsi Camarilla uszította a magyarra a szerb, oláh s tót rablócsordákat; világos, hogy nem a magyar tört be az osztrákok földjére, hanem Jellasich ütött be rabló módjára hazánkba; világos, hogy nem V. Ferdinánd magyar király akarta megsemmisíteni I-ső Ferdinándot,*) az osztrák császárt, hanem, hogy I. Ferdinánd, az osztrák császár követett el mindent V. Ferdinánd magyar király tönkretételére csak azért, hogy Magyarországot, az önálló s független államok sorából kitörülhesse: de világosabban bizonyítják ezt a szomorú s a világtörténelemben páratlan eseményt a következő tények.

Bécsben az udvari párt egy perczig se kételkedett abban, hogy Jellasich október első napjaiban Buda és Pest alatt lesz: éppen azért, hogy a kés annál mélyebben merüljön a nemzet testébe s azt vagy teljes megadásra vagy szakadásra kényszeritse:

Először, október első napjaira szervezték a tót lázadást. Bizonyítja ezt ama 1848. szept. 30-káról kelt levél, melyet a lázadás vezetői, „a tót nemzeti tanács“: Hurbán Micisláv József, Hodzsa M., Stúr Lajos, Zock F. és Rossak Timót irtak alá s melyet Knöhr vezérőrnagyhoz, a pozsonyi csapatok parancsnokához intéztek. E levél záradéka ugyanis így hangzik: „Parancsnok Úr! . . . A nemzetiségek egyenlősítését kell követelnünk, különben a tótok megvetendő nép

*) V. Ferdinánd magyar király, I. Ferdinand nevet viselt mint osztrák császár.

lennének. *Ezt a szándékunkat, ezeket az érzéseinket ő felsége rég idő óta ismeri, ezért volt lehetséges nagyobb számban, fegyverekkel és lökészletekkel külön vonaton, katonai áron e hó 17-én Bécsből elindulnunk. Ezekből megfogja parancsnok úr érteni, hogy mi ő felsége a császár és király iránt hűk és a csász. kir. katonasággal egyetértésben akarunk maradni.*“

Knöhr vezérőrnagy azonban ezt az egyetértést nem kívánta; a levelet beküldötte a magyar kormánynak, Hurbán,

Kossuth a tiszai nép között.

Stúr és Hodzsa csapatait pedig az eltorlaszolt Brezováról és Miaváról rohammal kikergette s azután lefegyverezte.

Másodszor, amíg Batthyány arról igyekezett meggyőzni a bécsi köröket, hogy Lamberg szomorú esete birói vizsgálat tárgyát képezvén, s az országgyűlés is rosszalását fejezvén ki: azt semmi esetre sem szabad államcsinyre ürügyül felhasználni, egyszerre csak arra szóllítottatott fel ő felsége által — persze írásban — hogy báró Récsey kinevezését magyar miniszterelnökké ellenjegyezze. Batthyány ezt nem tevén, hanem rögtön beadta lemondását s ezt egy átiratban az országgyűléssel is közlé. Batthyány még a kép-

viselői mandátumáról is lemondott és ikervári jószágaira indult. Batthyányt újra megválasztotta a kerülete s az országgyűlésnek tagja maradt egész Debreczenben történt feloszlataáig.

Harmadszor, október 3-án Ferdinánd király nemcsak hogy kinevezte báró Récsey Ádámot, a testország hadnagyát magyar miniszterelnökké azzal a meghagyással, hogy alakítson — persze a Kamarilla kedveszerinti, új minisztériumot, hanem egy kiáltványban Magyarországon kihirdette az ostromállapotot, betiltotta a megyegyűléseket, feloszlatta az országgyűlést és Jellasich bánt kinevezte az összes haderő főparancsnokává s alkirálylyá. E kiáltványon Ferdinánd neve mellett, már ott tündöklött Récsey Ádámnak, mint magyar miniszterelnöknek a neve.

„Gyalázat!“ „Ez mégis irtóztató!“ hangzott fel a képviselők ajkáról a megbotránkozás, midőn az okmányokat *Kazinczy Gábor*, a ház elnökétől átvéve felolvasta.

E kiáltvány után, mely nemesak hazánk törvényeit vetette meg, hanem világosan hadat üzent a magyar nemzetnek, nem lehetett mást tenni, mint az önvédelemről gondoskodni.

Kossuth Lajos — ekkor riadó éljenzés közt — lépett a szószékre s biztosítá a hazát azon tapasztalatáról, hogy a magyar nép egytől egyig fel fog kelni, meg fog halni, de az országot eltipranni nem engedi. A *Tiszánál 20—30 ezrenként* megesküdtek az ő jelenlétében az élő Istenre, hogy megboszúlnak minden árulást s kipusztítják a hon minden ellenségét. „Egy szó a nemzet képviselőitől uraim“ — kiáltá Kossuth — „s nem kerül bele három hét és háromszázezer ember fegyverbe áll.“ „Alig voltam eddig kilencz községben s 50 ezer ember áll készen. *Szeged* végre minden felhívás nélkül megesküdött, hogy elmegy a harciba mind, még a gyermek se marad otthon. Esküszöm Istenemre, még egy magyar él, addig a magyart rablánczra nem fűzik.“

És ekkor Kossuth Lajos felolvasá s a képviselőház egyhangulag elfogadá azon határozatot, amely a királyi esküvel, még pedig V. Ferdinándal együtt 14 magyar királynak az esküjével szentesített alkotmány érdekében hozatott

Honvéd ujonczozás.

ugyan, de a mely határozat egyszersmind a nemzet és a korona közötti szakadást jelentette s amelynek nem lehetett más következménye, mint az országgyűlés részéről egy ideiglenes kormány megalakítása, mely nem birhatott más jelleggel, mint az önvédelmi harcz jellegével.

E határozatok főbb pontjai a következők valának.

„Tekintve, hogy:

1. Az 1848. III. t.-cz. 3. szakasza értelmében, királyi rendeletek, végzések és kinevezések csak úgy érvényesek, ha egy Pesten lakó miniszter által ellenjegyezték, *Récsey Ádám* pedig sem Pesten nem lakik, sem pedig alkotmányos uton, előde ellenjegyzése által nem miniszter, tekintve

2. hogy az 1848. IV. t.-cz. 6-ik szakasza értelmében a király által szentesített és esküvel megerősített alkotmánynál fogva, az országgyűlés nem oszlatható fel előbb, még a lefolyt és jövő év budgetje nincs megvitatva, és helybenhagyva, tekintve

3. hogy a koronázási esküvel az 1790: X. t.-czikkel és az 1847—48. évi szentesített sarkalatos törvényekkel ellentétben áll, hogy a törvények által meghatározott országos kormány megszűntessék, az összbirodalméval összeolvasztassék és az ország törvényhozó hatalma egy testületre ruháztassék, mely idegen nemzetek képviselőiből is alakult: ennél fogva a nemzet képviselői kijelenték, miután nemzetük halálos ítéletét szentségtörő kezekkel alá nem írhatják, hogy *a nevezett manifestum alakjában és tartalmában törvénytelen és semmis*, ennél fogva elhatározzák, törvényhozói kötelességük folytatását, a törvény értelmében és e határozatuk törvényes voltára nézve, hivatkoznak az isteni igazságszeretetre, a nemzetre és az egész világ közvéleményére s ezt annál nagyobb bizalommal és tiszta lelkiismerettel teszik, mert lehetetlen hinniök, hogy Európa, bármely művelt népe is, hallgatag szemlélje egy vitéz, békés és hű nemzet kiirtását, és ezáltal saját létezését is kérdésessé tegye.

E határozatnál fogva, a nemzet képviselői kijelentik, hogy ép úgy *Jellasics* József, mint mindenki az országban, kit ő hivatalos állással felruház, ki neki önkéntelenül szolgál, vagy a nemzet alkotmányos szabadsága ellen intézet rendeletei

keresztülviteléhez segédkezet merészel nyújtani, ezennel hazaárulónak nyilvánittatik és köteleznek minden becsületes honpolgárt különbeni honárulás terhe alatt, hogy az ily bűnössel úgy bánják, mint a törvények parancsolják.

Különösen pedig minden országos törvényszéknek szent kötelességévé teszik, hogy megyei, városi, és kerületi gyűléseket rendesen folytassák és a közigazgatás körüli törvényes kötelességeiket szakadatlanul teljesítsék, még pedig törvényes büntetés terhe alatt az esetben, ha máskép cselekednének.

Mint hogy végre a képviselők, az említett vagy költött és a haza alkotmányát megsemmisítő manifestumban, Récsey Ádám aláírását, mint állítólagos miniszterelnökét látták, amiért a manifestumot anélkül, hogy törvényszerűleg miniszterelnökké volna kinevezve, aláírta, mint a miniszteri czim bitorlója, törvényes büntetés alá esőnek mondották ki, főleg miután a mult országgyűlés III. t.-cz. 32. szakasza szerint még a törvényesen kinevezett miniszterek is, minden cselekvésért vagy rendeletért felelősek, ha az a rendelet az ország függetlenségét, az alkotmányos biztosításokat, a törvények rendeleteit és az egyéni szabadságot megsérti. Ennélfogva a ház, Récsey Ádám törvényes vád alá helyezését határozza el.

A ház odautasítja elnökét, hogy e végzést a szükséges hozzájárulás végett, az 1848. 3. t.-cz. 34. sz. értelmében közölje a felsőházzal és erről minden polgári és katonai hatóságot, mindenek fölött pedig vitéz hadseregünket tudósítsa, melynek hazafiui hűségétől és rendithetetlen vitézségétől a nemzet az elárult és elárvult haza szabadítását várja, és ezt általán véve teljes nyilvánosságra hozza.

Pesten, a képviselőház 1848. év október 7-én tartott üléséből. Ludvig János jegyző. Pázmándy Dénes elnök.⁴

A képviselőház azon végkényszerűségnek engedett e határozat hozatalakor, amely Verböczy „Hármas könyve“ szerint jogot ad az alattvalónak fegyverhez nyulni, még királya ellen is, büntetlenül. A bécsi mérvadó körök, a Kamarilla tagjai azonban csak erre vártak, csak ezt akarták elérni, persze a korcsmáros, azaz Kossuth, a nemzeti lelkesedés és a bécsi nép nélkül csinálták a számadásaikat.

A bécsi nép ugyanis, amely napról napra látta és tapasztalta, mennyire iparkodik az udvari párt a népek szabadságát aláásni; amely megérezte, hogy ha Magyarország alkotmányát megsemmisíteni sikerül, akkor a német tartományok alkotmányára is hasonló sors vár: végre elveszté türelmét s csak alkalomra várt, hogy ismét kitűzze a jogvédelem véres zászlaját.

Ez az alkalom megérkezett.

Latour gróf október 6-án reggel egy granátos zászlóaljat Magyarországra indított. Ennek a zászlóaljnak a legénysége, bécsi és felső ausztriai fiúk, kijelentette, hogy a Magyarok ellen nem harczol s megtagadta az engedelmességet. Latour gróf hadügyminiszter ekkor elrendelte, hogy a zászlóaljat a Mungen nevű vértés ezred erőszakkal kísérelje a vasúthoz. A gránátos zászlóalj el is ment a Tábor hidig, amelyen áthaladva a hozzájuk csatlakozott nemzetőrökkel együtt megállott. Ekkor a bécsi nép, amely pártját fogta a gránátos ezrednek, annyira ellepte a hidat, az utcákat, hogy a vértés lovasság nemcsak hogy nem követhette a gránátosokat, de nem is mozdulhatott Latour gróf. Brédy vezérőrnagyot egy gyalog-, egy lovasezreddel és egy üteg ágyúval küldte a Tábor hidhoz. Brédy a Tábor hidhoz érve a nép közé lövetett s ennek következtében néhány perc alatt talpon volt az egész város. A gránátos ezred s a nemzetőrök viszonzták a lövéseket s csakhamar iszonyu utcái harcz fejlődött ki, amelyben Brédy is lelövetett. Még javában folyt itt a harcz, midőn a fölbőszült nép, számra nézve mintegy harmincezer, megrohanta *Latour* gróf hadügyminiszter lakását, a minisztert elfogta s agyonverve felakasztotta a piacz egyik lámpa-oszlopára. A nép ezután elfoglalta a fegyvertárt s karddal kezében testvériséget esküdött a magyaroknak.

Másnap az osztrák képviselőház egy küldöttséget mentett Schönbrunnba a császárhoz s egy népszerű miniszterium kinevezését kérte egyrészt, másrészt pedig Magyarországra nézve a végzetes királyi manifesztum visszavonását kívánta.

Ferdinánd azt üzenté, hogy az elsőt teljesíteni fogja, a második kívánság fölött pedig majd gondolkozik.

A gondolkozás pedig abból állt, hogy még azon éjjel elmenekült Bécsből s Olmützbe távozott az udvarával együtt, a bécsi népet pedig Wessenberg osztrák miniszter ellenjegyzése mellett szintén egy manifesztummal boldogította, amelyben *Windischgrätz* herczegre bizta az *egész birodalomban* lévő hadsereg fölötti főparancsnokságot s teljhatalommal ruházta őt fel, hogy a békét s a csendet a legrövidebb idő alatt a saját belátása szerint állítsa helyre.

Ez újabbi királyi nyilatkozat által tehát Magyarország szintén *Windischgrätz* hatalma alá rendeltetett, még pedig Wessenberg osztrák miniszter ellenjegyzésével, tehát Magyarország tudta és megkérdezése nélkül.

Vajjon mi maradt még abból a „pragmatica sanctio”-ból, mely Magyarországot a Habsburg uralkodóházhoz kötötte egyrészt s amely másrészt a magyar nemzet függetlenségét biztosította?!

Semmi! A foszlányokat odadobta az osztrák császár, a magyar király s a magyar nemzet lábai elé!

Ugy élvezte az Isten áldását!

X.

Kossuth mint kormányelnök s a Bécs alatti csata.

A bécsi forradalom nagy reményeket ébresztett fel a nemzet sorsának intézői kebelében és méltán. Az osztrák kormánynak minden haderőt Bécsbe kellett rendelnie, ennek következtében le kellett mondania Magyarország összpontosított megtámadásáról egy részt, más részt pedig Magyarország csaknem kéthónapi időt nyert a harcra való elkészülésre.

Kossuth már az október 8-ki ülésben azt az indítványt tette, hogy az országgyűlés, miután miniszterium nincs,*)

*) Récey Ádám a bécsi forradalom kitörésekor, a bécsi diákok által elfogatván, a király megszökése után, jónak látta a magyar miniszterelnökségről leköszönni.

az ország kormányzását ruházza a honvédelmi bizottmányra, még pedig olyformán, hogy a bizottmány egy elnökkel és két külön taggal birjon, kik mindent elintézzenek, s a többi tagok hatáskörét is kijelöljék.

Az országgyűlés egyhangulag elfogadta az indítványt s Kossuthot választá a bizottmány elnökének.

„Megvallom — szóla ekkor Kossuth — hogy érdemteljesebb elnököt választottam volna (általános felkiáltás: „ilyen nem létezik!“), kinek vállalai minden terhet jobban volnának képesek elviselni. De engedelmeskedem a parancsnak. Csak egyet kérek. Ha nem lennék képes, kergessenek el bármikor és ha a hazára nézve veszedelmesnek tartanának, válaszszaak el e fejet testemtől.“

A honvédelmi bizottmány ekkor a következő tagokból állott:

Nyáry Pál és báró Perényi Zsigmond a felső ház elnöke mint külön tagok az elnök mellett. Továbbá: Szemere Bertalan, Mészáros Lázár, Pálfi János, gróf Batthyány Kázmér, Zsembery Imre, Patay József, ifj. Pázmándy Dénes, Madarász László, Eszterházy Mihály gróf, Józsika Miklós báró és idős Pázmándy Dénes. Az utóbbi három szintén a főrendiházból. Perczel Mór, ki előbb szintén a honvédelmi bizottmány tagja volt, karddal váltotta fel a politikát s a hareztéren működött.

Kossuth tehát október 8-ától kezdve Magyarországnak kormányelnöke volt s ezen minőségében legelőször is minden várparancsnokot s várőrséget felszólított, hogy a nemzeti zászlót tüzze ki s a honvédelmi bizottmány által kibocsátott rendeletek iránti készséges engedelmességéről jelentést tegyen, különben hazaárulónak tekintetik; továbbá az országgyűlés által kibocsátotta azt a parancsot, hogy minden külföldön tartózkodó magyar, tizenöt nap alatt térjen haza, mert a főnemesekek közül még most is többen Bécsben tartózkodtak s azon gyanúba estek, hogy a Kamarillával titokban összejátszanak. Végre pedig kiadá a jelszót:

„Előre Bécsig!“

A Jellasichot üldöző magyar sereg ugyanis Moga vezérlete alatt Bruck irányában utólérte, üldözni kezdte s az utóvédet részint felkonczolta, részint elfogta, de politikai

tekintetek miatt a határt átlépni nem merte. Az országgyűlés azonban erkölcsi kötelességének tartotta Bécsnek segítségét nyújtani.

Képzhetni Jellasich bán meglepetését, a midőn a magyarok által üldözötve s Bécs alá érkezve azt kellett tapasztalnia, hogy nemcsak ő nem mehet be a városba, hanem még az a katonaság is, amely pár nappal előbb a helyőrséget képezte, ki van üzve a városból s Auersperg tábornok alatt a városon kívül táboroz, hogy a császárhoz elillant, a bécsi nép s a bécsi országgyűlés pedig azt üzente neki, miszerint ne merje a lábát betenni a székvárosba.

Az „oroszlánszívű“ vitéz bán tehát szintén a városon kívül maradt s Auersperg táborával egyesült, ahová nem-sokára megérkezett Prágából Windisgrätz herceg is s erélyesen hozzáfogott Bécs visszahódításához. Rövid idő alatt 80,000 embernyi ostromló hadtestet alakított 200 ágyuból álló kitűnő tüzérséggel, de meg nem feledkezett a magyar hadsereg esetleges támadásáról sem és Schwechát mentében sánczokat építtetett.

Hasonló tevékenységet fejtett ki Bécs védelmét illetőleg az öreg *Bem* is, aki csak néhány nap előtt érkezett európai utazásából Bécsbe s rögtön felszólíttatott a védelem vezetésének az átvételére.

Kossuth október 25-én érkezett a pahrendorfi táborba, Moga hadseregének a főhadiszállására. Megjelenése varázshatalmat gyakorolt a katonaságra, a zászlók meghajoltak előtte s a huszárok leugráltak lovaikról s örömjongva vették körül.

Moga mindenekelőtt megmutatta neki Windischgrätz felszólítását, melyben ez minden Magyarországban szolgáló tisztnek meghagyja, hogy azonnal táborába menjenek, különben a haditörvényszék elé állíttatnak. E felszólításra Kossuth rögtön elkészítette a választ, amelyet *Pázmándy* a képviselőház jelenlevő elnöke és *Csányi* országbiztos is aláírt s *Ivánka* ezredes, mint tábornokvet *Dobay* nemzetőri főhadnagy kíséretében vitt át Windischgrätzhez a hetzendorfi főhadiszállásba.

E válaszra, melyben Windischgrätz tudomására hoztak az eddig elkövetett törvénytelenségek, s felhivatott, hogy Bécs ostromlását szüntesse meg s nyújtson biztosítást az iránt, hogy ellenünk nem fog harcolni, Windischgrätz azt válaszolá, hogy „Mondja meg küldöinek, hogy rebellesekkel nem alkudozom!”

Ivánka tábori követet visszatérőben Jellasich a nemzetközi jog ellenére ez alkalommal elfogatta s osztrák fogságban tartotta.

A cselekvés ideje elérkezett.

A magyar hadsereg Kossuth rendeletére s *Görgey* tervei szerint október 28-án átlépte a határt s Bécsfelé indult. Az ellenség *Schwechátnál* várta be a magyarok támadását. Az elő csapatok nyolcz óraker kezdtek meg a tüzelést *Manschwörth* faluban s a falut *Guyon* vezérlete alatt a második zászlóalj egy órai harc után rohammal bevette. *Görgey* ezalatt megjelent *Schwechátnál*, de ott Moga parancsára meg kellett állania, hogy a zöm egy vonalba érjen vele. Az ellenség a balszárnyunkat támadta meg, de Röpásy ezredes a támadást visszaverte s a nemzeti zászló dicsőségesen haladt előre. A jobb szárnyat *Bárczay* vezényelte s itt a *komárom-megyei huszárok*, úgy megijedtek az ellenség bombáitól, hogy futásnak eredtek, úgy hogy Kossuth még kocsin se bírta őket utolérni. E rendezavarás következtében a jobb szárny hátrálni kezdett, őt követte csakhamar *Görgey* és a balszárnyal Röpásy ezredes oly kitünő rendben s oly vitézül harcolva, hogy Windischgrätz nem vala képes felhasználni a jobb szárny zavarát s békés visszavonulást engedett.

Moga altábornagy magaviseletével Kossuth annyira nem volt megelégedve, hogy rögtön hadvizsgálatot rendelt ellene; ez azonban nem indított meg, mert Moga, aki a *schwehádi* csatában lováról leesett s megsebesült, letette a főparancsnokságot s Kossuth *Görgey Arthurt* nevezte ki a feldunai hadtest parancsnokává s egyszersmind tábornokká léptette őt elő.

Hol maradtak e napon a bécsiek? kérdi bizonyára minden olvasó! Hisz a csata napján Kossuth is lázasan várta a kirohanásukat, de hiába várta.

A bécsieknél meg volt a jó szándék, de Windischgrätz résen állott.

Midőn a bécsiek észrevették a csata napján a magyarok közeledtét, rögtön fegyvert ragadt az egész város, s ki akart rohanni, Windischgrätz azonban, amidőn észrevette a mozgalmat, ostrom alá fogta a várost, s egész nap hevesen lövöldöztette a külvárosokat, majd körülfogta a belvárost, amelynek kapuját ágyuival belövette, a várost megadásra kényszerítette.

Görgey Arthur.

Hiába, Bécs nem volt abban a helyzetben, hogy a kitünő tüzérséggel bíró nagy hadseregnek ellentállhasson. Bem pedig már a vezénylet átvételekor azt mondá a bécsi nemzetőrség főparancsnokának Messenhausernek, hogy: „Ez az ügy tökéletesen elhibázott, a nemzetőrség hasznavehetlen, egészen feketesárga, csak a tanulók s a mozgó nemzetőrök derék legények.“ Amidőn pedig az egyik torlaszra, magyar háromszínű zászlót tűztek ki, haragosan kiáltá: „Mit nekem magyar zászló, adjatok inkább magyar katonákat!“

XI.

Erélyes szervezkedés s főpapjaink.

A schwecháti csatával, a véres drámának be volt fejezve az előjátéka.

Görgey Arthur Pozsonyba tette át főhadiszállását s miután Windischgrätz támadás helyett a téli hadjáratra készült, rögtön hozzáfogott hadseregének újjászervezéséhez.

Mindenekelőtt úgy helyezte el haderejét, hogy az ellenséget Soprontól Nádasig szemmeltartsa; a kaszás férfiakat s azokat a nemzetőröket, kik haza kíváncsoztak, hazabocsátotta, mert háboruban „semmi sem leverőbb“ — úgymond — „a katonára nézve, mint azon félelem, hogy bajtársai sárban hagyják.“ A honvédelmi bizottmánytól egyrészt azt kívánta, hogy Kossuth Lajost diktátorrá nevezzék ki, másrészt pedig, hogy a tisztek kinevezése s előléptetése a hadparancsnok jogához tartozzék s hogy a hadesapatok elhelyezéséről belátása szerint intézkedhessék.

Ekkor történt, hogy *Simunich Boldizsár* altábornagy, a bécsi hadügyminiszter parancsára az éjszaki határon Duklánál betört Magyarországba.

Simunichnak ugyanis Duklától — Pestre kellett volna jönnie, hogy azután a Pozsonyból jövő osztrák főhadssereggel egyesüljön. A bécsi forradalom azonban megakadályozta az osztrák sereg benyomulását Pozsonyba, Simunich tehát a Kárpátokon át a Vág völgybe s innen Jablonitzán át Morvaországba igyekezett eljutni, hogy Windischgrätz seregéhez csatlakozzék Bécs alatt. Görgey *Guyont* küldte ellene s a huszárcsapatok csakugyan megakadályozták őt a továbbhaladásban. Simunich ekkor éjszak felé, Gödingnek fordult, de Miavánál a *Benitzky Lajos* nemzetőrségi dandára által feltartóztatva s Guyon gyalogsága és tüzérsége által megtámadtatva, csak podgyásának és legénysége egy részének a feláldozásával sikerült Gödingnél Morvaországba jutnia.

A honvédelmi bizottmány Simunich császári altábornagy betörése következtében rögtön elrendelte, hogy Sáros, Abauj, Zemplén, Borsod, Turócz, Szepes, Mármaros, Ugocsa, Ung és Gömör megyékben a népfölkelés szerveztessék, s Pulszky Sándor alezredest nevezte ki teljhatalmú parancsnokká.

Ugyancsak a honvédelmi bizottmány 12 új honvédszászlóaljat állított fel, úgy hogy október havának a végén már 42 honvédszászlóalj fölött rendelkezett.

Benitzky Lajos.

A honvéd lovasság felállítása is szépen haladt előre. A Hunyadi lovasság, a 13-ik huszárezredet; a Berzencey önkéntes lovassága pedig Mátyás huszárok név alatt a 15-ik huszárezredet képezték. Csehországból haza szökött a 12-ik Nádor huszárezred, Gácsországból a 8-ik Szász-Koburg-Gotha ezred.

Az ellenséges támadó fegyverek gyöngítésére jutalmakat tűzött ki a kormány mindazok számára, kik ágyút, löport, s bármilyen hadikészletet, avagy futárt elfognak. A népfölkelés hatalmasabb mozgósíthatása céljából pedig, az összes polgári pörököt felfüggesztette.

Perczel Mór, a Roth-féle hadtest lefegyverzése után arra a hirre, hogy Mura mellett horvát haderő gyülekezik Zalamegyében, október 17-én Letenyén termett kis dandárával s az ott talált 800 horvátot, s az őket támogató 27-dik császári gyalogezredet azonnal megtámadta, a Mura hidjától az ellenséget elűzte s benyomult a Muraközre.

A várak közül: Eszék, Lipótvár, Komárom, Pétervárad kitzútték a nemzeti zászlót s honvédséget kaptak.

Pozsony, Mosony, Győr és Budán a szent Gellért hegyén hatalmas sánczokat készített maga a nép, még pedig úr és polgár egyiránt megtette a köteletségét reggeltől estelig.

A kassai és besztercebányai fegyvergyárak, a nagyobb városok puskaművesei s fegyverkovácsai, lázas tevékenységgel dolgoztak. Az ágyúk öntéséhez *Vác* városa volt az első, aki harangjait felajánlotta. Követték mások is.

Kossuth azonban a külföldről sem feledkezett meg. Ennek is megtudta nyerni a rokonszenvét. Párisba gróf Teleki Lászlót küldte követül. A francziák azonban ez alkalommal is fényesen bebizonyították, hogy szóval s borpo-harak közt roppant nagy barátjai a magyarnak, mihelyt azonban tenni kellene, akkor nem ismernek. Teleki László grófnak nem sikerült a franczia kormányt részünkre hódítani. Hasonlóképen járt *Szalay László* is, akit Londonba küldött Kossuth. Az angol sajtóban úgy tüntettek fel bennünket az osztrákok, mint lázadókat, kik koronás fejedelmük ellen támadtak fel s amidőn Szalay az ellenkezőt bizonyítá be, az angol kormány azt a tanácsot adta, hogy egyezkedjünk ki Ausztriával. Egyedül csak az olasz és a piemonti kormány volt az, amely báró Splényi Lajos követünk szavai szerint „úgy tekintette Magyarországot, mint üdve horgonyát“ s kész volt az olasz-magyar szövetséget megkötni.

Windischgrätz elárasztotta a néphez s a katonasághoz intézett s a király nevében kiadott proklamációkkal az országot. E kiáltványokban a magyar mozgalmat, csak egy kis pártütő töredék művének bélyegezte s felszólította Magyarország s Erdély lakosait, hogy hagyják el Kossuthot és szegődjenek ő hozzá, ki büntetést hoz ugyan a pártütőkre, de oltalmat biztosít a hiveknek s megbocsát a megtérőknek.

A feldunai hadsereg nevében megfelelt *Görgei* s a mellé adott *Csányi* kormánybiztos. „Tiltakozunk“ — így szól a felelet egyik pontja — azon valótlan állítás ellen, mintha az eddig tett kormányintézkedések egyes magánszemélyek tettei volnának s az egész nemzet s vele mi, egyes pártütők elámitott eszközei volnánk: és kijelentjük, hogy Magyarország királyi esküvel szentesített kormánya védelmét igaz ügynek tartjuk, és ezen meggyőződésünkben azt minden

Szalay László.

támadás ellen öntudattal védjük. Az árulás, az ármány nem a magyar nemzet által, hanem a magyar nemzet ellen koholhattnak. Jelszavunk: alkotmányosság, jog és szabadság; ez alatt készek vagyunk minden megtámadás ellen, utolsó csepp vérig küzdeni, ezalatt reménylünk, minden törvénytelen erő és ármány ellen győzni.“

Az országgyűlés hasonlókép kibocsátott a magyar szent korona lakosaihoz egy kiáltványt, amelyben magyar, német, tót, oláh, rác és horvát nyelven felvilágosította a helyzet-

ről a népet, elmondja a nemzet jogai ellen elkövetett sérelmeket s azzal végezte hogy:

„Atyánkfiai! ott állunk, hol élet és halál, szabadság és szolgaság között van a választás.“

„Mit késsünk, ha kell, meg is halni most még úgy, mint szabad emberek? A szolgaság váltságdíján megtartott vagy vissza vásárlott élet gyalázatos!“

„Egyetértésre, erős kitartásra, kölcsönös bizodalomra van szüksége hazánknak. Isten az igaz ügyet s az ártatlankat soha el nem hagyja: bizzatok ő benne; a kitérendő szenvedés és fájdalmak között is nemzetünknek azon fővalóság lesz mindene: „a törvényesség, az igazság és szabadság Istene!“

„Atyánkfiai! válasszatok a haza szózata s az ellenség álnok hitegetése között!“

És a nemzet . . . választott!

Igy állott a magyar honvédség s a nemzet ügye, amidőn a magyar püspökök is, a helyzet jobbrafordulása érdekében egy feliratot intéztek ő felségéhez a királyhoz.

A szabadelvű papság ugyan is örömmel vett részt a szabadság, egyenlőség és testvériség ünnepeiben, s nemcsak helyeselte az egyház részéről mindazt, a mi eddig történt, hanem az egyház belső szervezetében is korszerű reformokat sürgetett, nevezetesen: a papi nötlenség eltörlését; vallási szertartásoknál a latin nyelv helyett a magyar nyelv behozatalát; a szerzetesek eltiltását a lelkipásztorkodástól; a reverendának kizárólag csak egyházi szertartásoknál való használatát; espereseknek a kerületi papság által való választását s évenként megyei zsinat tartását, melyen az egész papság saját elemei által legyen képviselve.

A papi konservatív párt erre rögtön meghúzta a vészharangot s megkezdődött a tollharcz, amelyben a szabadelvűek táborából Szabó Richard, Bobori, Bende s Veszely Károly a konszervatívek részéről: Szabó József, Somogyi, Kovács Antal s Danielik tüntették ki magokat leginkább.

„Zsinatot! Zsinatot!“ viszhangzott egyre a jelszó.

„Átok a papi nötlenségre! mely közel nyolcz század óta marja a papság erkölcsiségét és földi boldogságát!“

kiáltá egy légió pap, kik között ezer meg ezer ott forgatta a kardot a honvédek között, daczára annak, hogy *Lonovics*, egri érsek még a kispapok hadmentessége mellett is kardoskodott az országgyűlésen. Persze hiába, mert azok otthagyták a szemináriumokat, s beléptek a „vörös sipkások“ közé.

Az alpapság kiáltása végre eljutott a püspökök füléhez is, (kik közül *Horváth Mihály* csanádi püspök, *Lonovics József* egri érsek, *Rudnyánszky József* zólyomi püspök a nemzeti kormányhoz csatlakozott; *Haulik* zágrábi, *Zichy Domonkos*

Csányi László.

veszprémi — *Karner Antal* fehérvári — *Zsivkovich*, *Rajasich* g. n. e. püspök a kamarillával tartott; *Nádasdy* s *Scitovszky* püspökök pedig semlegesen félrehúzódtak, s attól tartva, hogy nemcsak a nemzet, osztrák elnyomói ellen, hanem az alpapság is fellázad azon püspökei ellen, akiknek kezében, a szabadelvű papság nyilatkozata szerint: „agyonverő doronggá lett a püspöki pálcza“; hasonlóképen egy feliratot intéztek az október hó 25-én tartott tanácskozmányból ő felségéhez, amelyben a belbéke mielőbbi helyreállítására kérték a királyt.

A feliratot *Fogarasy Mihály* nagyvárad kanonok s czimzetes püspök vitte Olmützbe, akitől *Lobkovitz* herczeg vette át a feliratot s megígérte közbenjárását arra nézve is, hogy ő felségével személyesen szólhasson. Másnap azonban azt válaszolta neki, hogy a császár átolvasta a püspökök iratát, s nagyon megharagudott azért, hogy a püspöki kar az esküjére merte őt figyelmeztetni s hogy őt tartja a polgárháboru okának, így tehát Fogarassyt, mint a főpapság küldöttjét semmi esetre sem fogadhatja, hanem mint magánembert, Lobkovitz jelenlétében szívesen látja. Fogarassy ebbe is beleegyezett, s Ferdinánd király csakugyan rendkívüli szíveséggel beszélt vele az általa ismert főpapokról, atyai üdvözlét küldte nekik s arra kérte őket, hogy imádkozzanak az Istennek, hogy a nehéz napok, mielőbb muljanak el s ezzel — vége volt a kihallgatásnak. Fogarassy azzal a benyomással utazott haza Olmützből, hogy a király a püspöki kar feliratát nem is látta s hogy őt valószínűleg úgy jelentették be, mint aki a püspöki kar sajnálkozását s részvétét jött a felség tudomására hozni; végre, hogy a király s a nemzet közt áthidalhatlan ürként tátong a — kamarilla.

XII.

A rácok réme s az oláhok vérengzése.

Midőn a magyar kormány felszólította a várak parancsnokait s őrségeit, hogy tüzzék ki a nemzeti zászlót s írásban jelentsék ki, hogy a magyar kormánynak engedelmeskedni fognak, akkor a *temesvári* őrség *Rukavina* parancsnoksága alatt megtagadta az engedelmességet; feketesárga színű lobogót tüzött ki, a népet a magyarok elleni fölkelésre szólította fel s a néptől elszedte a fegyvereket, a honvéd zászlóaljok számára kiállított ujonczokat s a legnagyobb kegyetlenségeket vitte véghez.

Hasonló pártütést akart véghez vinni Péterváradon a vár parancsnoka *Hentzy*, aki az ellenség kezére akarta néhány

tisztársával a várat játszani; de terve felfedeztetvén, elfogott s Budára vitetett s a haditörvényszék elé állíttatott. Hentzy elfogatása után báró Blagoevics altábornagy kitűzte a nemzeti zászlót.

Arad várának parancsnoka, *Berger* szintén kezét fogott Temesvár parancsnokával s azt kívánta az aradiaktól, hogy adják át a magyarok kezében lévő ágyúkat s utasítsák ki a

Horváth Mihály.

városból a honvédekkel együtt Máriássyt. Miután pedig az aradiak *Berger* úr e kívánságait nem teljesítették, ostrom alá fogta s egy óráig bombáztatta a várost.

Ily körülmények között igen természetes, hogy ismét vérszemet kaptak a szerbek s három csapatra oszolva, megtámadták Török-Becsét, Ó-Becsét és Nagy-Kikindát.

Török-Becsét megrohanva, *Csuka* alezredes a belvárosi sánczok mögé volt kénytelen visszahúzkodni, mire a szerbek lángba borították a város külső részét. E válságos pillanat-

ban azonban két század huszárral, három század gyalogossal a 3-ik zászlóaljból és két ágyúval megjelent Damjanich s a szerbeket kiüzte a városból, kik ezután mintegy 200 halottat hagyva hátra rendetlen futásnak eredtek. Hasonló vereséget szenvedett az Ó-Becse ellen küldött csapat is, hol *Fock* ezredes volt a honvédek parancsnoka. A huszárok oly keményen vágtak közibük, hogy eszeveszetten futottak széjjel. Nagy-Kikindánál *Nagy Sándor* alezredes fogadta őket s az erélyes ellentállás, meg a becsei kudarczok hire csakhamar elvette a kedvüket a küzdelemtől s elkotródtak a város közeléből.

E perctől fogva csendesen viselték magukat védelmi állásaikban mind addig, míg hírét nem vették, hogy Windischgrätz visszahódította Bécs városát s százezer emberrel készül betörni Magyarországba.

Ekkor ismét készülődni kezdtek s november elején mintegy 17 ezer emberök állott a Bánátban s mintegy 15 ezer a Bácskában csatakészen.

A bánáti haderőket Rukavina Temesvár parancsnoka, a bácskai haderőket pedig Suplikácz vezényelte.

Ezzel szemben a magyarok Bácska és Bánátban csak mintegy harmincz ezer embert állíthattak. Bánátban *Kiss Ernő* volt a főparancsnok s *Vetter*, *Damjanich*, *Asbóth*, *Nagy Sándor* s *Máriássy* voltak a hadosztályok egyes parancsnokai. Bácskában *Bakonyi* tábornok vitte a fővezényletet s *Eszterházy Lenkey* és *Szabó* voltak a hadosztály parancsnokai.

A támadást november 9-én a magyarok kezdték Lägerdorfnál. Damjanich két század „vörös sipkással“, fél század Würtemberg huszárral, a „puszták fiaival“: a *Rózsa Sándor*-féle száz főnyi lovascsapattal, s a 3-ik zászlóalj egy századával rohanta meg a községet. Az ellenség heves tüzeléssel fogadta a magyarokat, de a tüzéség hatalmas lövései s a vörös sipkások elszánt rohama egész a Körös folyóig szorította őket, ahol egyik oldalról a Würtemberg huszárok másik oldalról pedig a székely fiúk csaptak reájok s a Körös folyó hullámaiba fullasztották őket.

November 30-án *Vetter*, *Maderspach* alezredessel a szerbek egy másik fészket *Ördöghidját* támadtatta meg. Maders-

pach szuronyszegezve vitte neki seregét az ellentábornak s harmadfélórai kemény csata után szétverte az ellenséget, amelynek egyik része Pancsova felé futott, a másik része Szerbiába menekült.

Kiss Pál Károlyfalván ugrasztott szét egy szerb csapatot. *Komlóssy Lajos* Földvár ellen, *Kiss Ernő* Tomasovác ellen intézett támadást s bár személyesen intézte háromszor a rohamot, mind a háromszor visszaveretett. A magyar sereg itt kétszázötven embert veszített. A kudarczot helyreütötte Damjanich, aki december 12-én a szerbek főfészkét, *Alibunárit* támadta meg s véres küzdelem után a lázongókat kiverte belőle. Alibunári porrá égett, a szerbek Pancsova felé menekültek el.

Damjanich ekkor Tomasovác ostromára indult s utjába ejtette *Jorkováczt* is, amelynek megszeppent lakossága fehér zászlókkal jött eléje. Damjanich bevonulva a helységbe, beszédet tartott a lakossághoz s a haza iránti hűségre intette őket. A lakosok égre földre hűséget ígértek, alig tért azonban kifáradt legénysége nyugalomra, a házak padlásairól előbujtak az elrejtett s felfegyverzett szerviánok s a falu előtt egyesültek a tomasováczi sánczokból éjfél tájban kisorsrant szerbek több ezerre menő seregével, azután ágyukat szögeztek Jorkovác minden utcájának s megkezdték a tüzelést.

A honvédek felriadva álmaikból az utczára siettek sorakozni, de itt a házak padlásairól, az ablakokból s a falu külső részeiből a golyók zápora hullott reájok.

A helyzet válságos vala! De *Kiss Pál* a vörös sipkások őrnagya, csakhamar szuronyszegezve rohamot intézett a szerbekre s kétszeri visszaveretés után, utat nyitott seregének egy harmadik rohammal, mire heves harcz után *Damjanich* is kijutott a szabadba.

Ekkor virradni kezdett s Damjanich visszavezette seregét a faluba, hogy a saját fészkében fojtsa meg a csalárd ellenséget. A legnagyobb golyózápokban, csapatait lelkesítve, mintegy félisten nyomult előre s a szerbek, a félelmet nem ismerő honvédek elől futásnak eredtek, miután 800 embernél több esett el közülök. A falu porrá égett s Damjanich To-

masovácz felé indult, ennek a sánczait azonban már üresen találta az előbb oda érkezett *Kiss Ernő* s miután a sánczokat lerombolták, a hidat felégették s a falut lángba borították, az ellenséget közösen, egész Dobriczáig nyomták.

E pillanattól fogva a *rácok réme* lett Damjanich, aki maga is szerb volt, de annyira gyűlölte faját, hogy rendszeren „kutyáknak“ nevezte őket.

Kiss Ernő ezután még *Pancsova* ellen vezette seregét, ahol *Knizsanin* rácz vezér túlnyomó erővel várta őt, s a magyarok rohamait oly erélyesen verte vissza, hogy *Kiss Ernő* reményt veszelve visszahúzódott. A honvédek közül utközben, az iszonyatos hidegben mintegy negyvenen fagytak meg, roppant zugolódtak e miatt s *Kiss* nemsokára le is mondott a fővezerségről, helyét Damjanich foglalá el.

Sajnos, ekkor a kormány már kénytelen volt összpontosítani az erőket s Damjanich győzelmeinek közepette kénytelen volt elhagyni Bánátot. Az ő seregét követte csakhamar a bácskai sereg is.

Az erdélyi országgyűlés határozata, mely az „Uniót“ egyhangulag elfogadta, sehogy sem tetszett a bécsi kormánynak s az oláh-bujtogatók hatványozott erővel fogtak hozzá a pokoli mű végrehajtásához. *Janku Ábrahám*: a „havasi király“, „a próféta“ egy egész sereg apostol fölött rendelkezett egyszerre. Ezek közül *Capiariu*, *Milnasu*, *Laurianu*, *Pop Sándor*, *Barnucz* faluról falura jártak s mindenütt a gyűlölet magvát hintették el a magyarok s a magyar kormány ellen.

Az oláhokhoz csatlakoztak nagyszebeni gyűlésükön a szászok is s az oláh néppel együtt kiáltották az ujonczozó bizottság felé, hogy: „Nem adunk katonát a császár ellen!“ Velük tartottak az osztrák tisztek s a határőrezred alezredese *Urbán*.

Végre megunt a sok hazugságot és gyalázkodást, bujtogatást, a lándzsák tömeges gyártását, a nagy „Románia“ hóbortját, a kormány biztosa: *Vay Miklós* báró, statáriumot hirdetett a lázadók s bujtogatók ellen s többeket fel is akasztatott közülök; sajnos, a főkolompost, *Jankut* szabadon eresztette, aki azzal hálálta meg a kormánybiztos nagylel-

küségét, hogy egy második népgyűlést hívott össze Balázsfalvára, s azt az erdélyi főhadparancsnok báró *Puchner* pártfogása mellett meg is tartotta. A népgyűlés határozatilag kimondta, hogy az Uniót, s a magyar miniszteriumot nem

Knizsanin, a szerbek vezére Szent-Tamás ostrománál.

ismerik el; ők csak ő felségétől, s a császári miniszteriumtól akarnak függni; az osztrák császári alkotmányt Erdélyre is kívánják kiterjeszteni s végre azzal a felkiáltással: „Éljen az osztrák kormány! Veszenek a magyarok!” oszlottak mámorosan széjjel s első sorban neki estek a jó székelyeknek,

akik hűséget esküdtek a magyaroknak s fegyvert fogtak egy szálig.

A vér patakokban folyt nemsokára Erdély bérczei közt. A nekivadult oláhok kivont karddal, ölvé, rabolva, gyujtogatva járták be a vidéket. Kükküllő megyében egymásra rakták az apát, anyát s a gyermeket s úgy döfték keresztül őket. Másoknak kirántották a beleiket s a szájukba tömték. Egyes nőket megnyúztak elevenen. *) Végre megrohanták *Zalatna* városát s oly iszonyatos kegyetlenséget, erkölcsteleniséget és rombolást vittek véghez, amit nem képes leírni a toll. A jómódu városka lakosságából alig menekült meg harmincz, a többi halálfia lett mind. Hasonló kegyetlenséget vittek véghez Hátszegen, Algyógyon, Felvinczen, Körös-bányán.

Végre október hó 23-án általános népfelkelést rendelt el báró Vay Miklós s csakhamar felhangzott a harczi riadója.

Az osztrák haderő két részből állott ez idő szerint Erdélyben. Az egyiknek Puchner báró volt a főparancsnoka Nagyszebenben s Gedeon, Castiglione, Jovich és Kalliani tábornok voltak az alparancsnokok. A másiknak *Wardiner* tábornok volt a főparancsnoka Beszterczén s Urbán volt az alparancsnok. Csapatjaik létszáma meghaladta a 16,000-et.

Ezzel szemben egy csekély számú (5300 legény s 16 ágyu) magyar hadtest állott Baldacci báró tábornok parancsnoksága alatt Kolozsvárott, s 7000 székely felkelő a marosvásárhelyi táborban.

A székelyek, mihelyt egy kissé szervezkedtek s mihelyt *Aron Gábor*, aki közember volt a gyalog határőröknél elhozta nekik a „varas békának“ csufolt ágyut, amelyet a saját házánál, a saját kis vagyonának az eladása után öntött: rögtön hozzá fogtak a támadáshoz s Nagylak- Krakkó-, Radnót s Nagy-Enyednél szétugrasztották, Szász-Régenből pedig kiűzték az oláhokat; Baldacci pedig egész Deésig szorította vissza Urbánt, aki Kolozsvárt akarta elfoglalni, s később mégis csak bevonult a városba, miután a város tanácsa kitűzte a fehér zászlót, Baldacci pedig eddig ismeretlen okokból Bánfi-Hunyadra vonult vissza.

*) Például: Szélkuton *László Zsigmondné*.

A zalatnai vértírdő.

Míg a székely csapatok egységes vezetés nélkül szerte-
széjjel jártak keltek: addig Gedeon kardcsapás nélkül elfog-
lalta Marosvásárhelyt, Nagy-Enyedet, Deést és Szamosujvárt
s a magyarok egyszerre csak azon vették magokat észre,
hogy B.-Hunyad s Háromszék megye egy részét kivéve,
egész Erdély osztrák kézben van.

A nép árulással vádolta Vay Miklós báró kormány-
biztost, haditörvényszék elé állította báró Baldaccit, a kor-
mány pedig leküldte Erdélybe azt a kis emberkét, aki az
„Előre!“ szónál nem tudott többet magyarul, de csakhamar
csodákat mivelt a harctéren s a kit mindenki „Bem apó“-
nak hívott későbbben.

A honvédelmi bizottmány pedig még november havá-
ban 11 új honvédszászlóaljat állított fel, úgy, hogy most
ezek elérték az 53 számot; a huszárezredek pedig a Bocskay
és Károlyi huszárezredek felállításával szaporodtak; szer-
vezte továbbá a táborkart s a műszaki csapatokat; megnyi-
totta a Ludovika Akadémiát s honvédhadsereggé olvasztotta
a haderő összes részeit.

XIII.

I-ső Ferencz József.

Az udvari párt, amely el vala tökélve, hogy Magyar-
ország nyolczszázados alkotmányát s minden ősi jogát most
már fegyveres erővel eltörli s az országot, az osztrák csá-
szárság korona tartományaiba olvasztja, elhatározta azt is,
hogy elmozdítja utjából még V. Ferdinánd királyt is.

V. Ferdinánd király ugyanis, aki megesküdött megko-
ronáztatása alkalmával, hogy a nemzet alkotmányát és jogait
nemcsak tiszteletben tartja, hanem mások által is tisztelet-
ben tartatja, habár jóhízeműségénél s gyengeségénél fogva
sokat megengedett, de már abba még sem akart beleegyezni,
hogy a magyar mozgalom fegyveresen nyomassék el s ősz
feje babér koszoru helyett, az esküszegés tövis koronájával
nyugodjék a sirban.

Az udvari párt pedig a családi értekezleteken vagy az esküszegést vagy a lemondást követelte tőle. Ferdinánd végre kijelentette, hogy belefáradt az uralkodásba s deczember 2-án letette fejről a koronát.

Az ünnepélyes lemondás, az uralkodóház tagjai, az összes miniszteri tanács, továbbá Windischgrätz, Lobkovitz herczeg és Jellasich gróf jelenlétében, az olműtzi herczeg-érseki palota koronázási termében ment végbe.

Bem-apó.

Ugyanekkor, a lemondási oklevél közös aláírása által lemondott trónkövető jogairól Ferencz Károly főherczeg is, lemondott pedig az utána trónra hivatott fia *Ferencz József* főherczeg részére, aki azonnal be is jelenté trónralépését.

A megtörtént trónváltozás Ausztria-Magyarország népeinek a következő kiáltványokban adatott tudtára :

Lemondási okmány.

Mi Ferdinánd stb. Midön boldogult atyánk Ferencz császár elhunytá után, a törvényes örökösödés folytán trónra léptünk, áthatva kötelességeink szentségétől és komolyságától, mindenek előtt az Isten segedelmeért fohászokdunk.

Az igazság védelmezése volt jelszavunk, Ausztria népeinek jóléte volt uralkodásunk célpontja.

Népeink szeretete és köszönete gazdagon jutalmazta uralkodásunk gondjait és fáradalmait még a legközelebb lefolyt napokban is, midőn bűnös bujtogatóknak sikerült monarchiánk egy részében a törvényes rendet megzavarni és a polgári háborút felidézni, a népek roppant többsége megmaradt köteles hűségénél az uralkodó iránt. A monarchia minden részeiből érkeztek hozzánk e szomorú megpróbáltatás alatt bizonyságok, melyek megszorodott szivünknek jól esnek.

De az események árja, államformánk nagy és kiterjedt átalakításának félreismerhetetlen és elkerülhetetlen szükségessége, mely átalakítást f. é. márczius havában előmozdítani és annak utat törni igyekeztünk, azon meggyőződést keltette bennünk, hogy fiatalabb erők szükségesek e nagy munka kifejtésére.

Érett megfontolás és a parancsoló szükség által áthatva arra a lépésre határoztuk el magunkat, hogy az osztrák császári trónról lemondjunk.

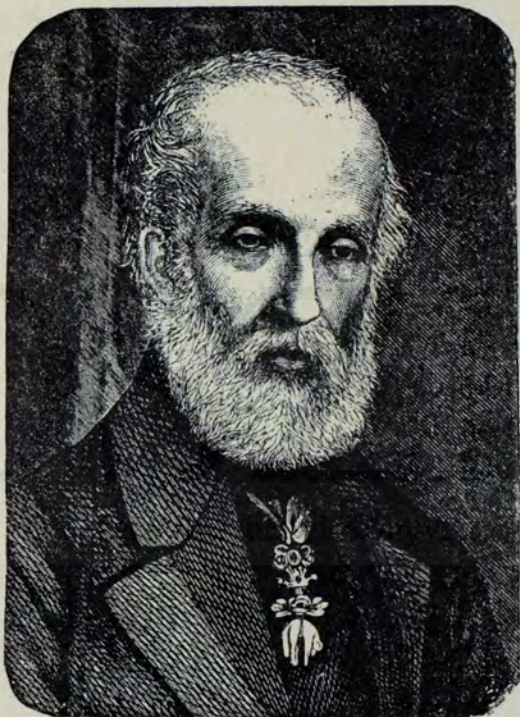
Ferencz Károly fenséges fivérünk és törvényes utódunk az uralkodásban, ki mindig hiven állott oldalunknál, kijelentette és kijelenti ezennel, ez okmány közös aláírása által, hogy ő is, még pedig utána a trónra jogosult fia, fenséges *Ferencz József* javára az osztrák császári koronáról lemond.

Midőn az állam összes hivatalnokait esküjök alól feloldjuk, az új uralkodóhoz utasítjuk őket, ki iránt esküjök kötelességeit ezentul hiven teljesítsék.

Vitéz hadseregünktől köszönettel bucsuzunk el. Esküjének szentségére emlékezve, mindig védfalunk volt küelleneségek és belárulók ellen és inkább mint valaha trónunk szilárd támasza, a hűség mintája, ellentállhatatlan és haláltmegvető, a szorongatott monarchia védője, a közös haza dísze és dicsősége. Hasonló szeretettel és ragaszkodással fog ez sorakozni új uralkodója körül is.

Midőn végre népeinket irántunki kötelességeik alól feloldjuk, és minden ide tartozó kötelességeket és jogokat ezennel ünnepélyesen és az egész világ színe előtt, szeretett

öcsénkre, mint törvényes örökösünkre átruházunk, népeinket az Űr kegyelmébe és védelmébe ajánljuk. Adja vissza nekik a Mindenható újra a belbékét, az eltévedteket vezesse vissza kötelességeikhez, és az elámitottakat megbánásra térítse, a jólét kiapadt forrásait nyissa újra meg s áldását áraszsa birodalmunkra, egyszersmind pedig utódunkat I-ső Ferencz

V. Ferdinánd.

József császárt világítsa meg és erősítse, hogy magas és nehéz feladatát saját becsületéhez, házunk nyugalamához, és a rábizott népek üdvére teljesítse.

Kelt Olmütz cs. k. fővárosunkban 1848. deczenber hó 2-án, uralkodásunk 14-ik évében.

Ferencz Károly.

Ferdinánd.

(P. H.)

Schwarzenberg.

Manifesztum.

Mi I-ső Ferencz József, Isten kegyelméből Ausztria császára, Magyar és Csehország királya stb. Felsőleges nagybátyánk Ferdinánd Ausztriai császár és Magyar-Csehország e néven V-ik királya, a trónról való leköszönésénél, valamint felsőleges atyánk Ferencz Károly főherczeg lemondásánál fogva az örökösödés rendjét megállapító *pragmatica sanctio* által hivatva monarchiánk koronáit fejünkre illeszteni, ezen-
nel ünnepélyesen tudatjuk monarchiánk összes népeivel, I. Ferencz József név alatti trónraléptünket.

Saját meggyőződésünkből fölismerván, a szabad és korszerű intézmények szükségességét, bizalommal lépünk arra a pályára, melyen minket monarchiánk üdvös átalakítása és megifjítása vezetni fog.

Az igazi szabadság, monarchiánk összes népeinek törvény előtti egyenlősége nemkülönben a népképviselők részvevése alapján a törvényhozásban a haza újonnan fel fog emelkedni régi nagyságára, megújított erőben, mint meg-ingathatlan épület a kor vihara által a különböző ajku néptörzsek számára, melyek elődeink jogára alatt testvéri kötelekkel voltak egymáshoz fűzve.

Szilárdul elhatároztuk koronánk fényét árnyéktalanul, összmonarchiánkat csorbitatlanul fenntartani, de készek is vagyunk jogainkat bizalommal megosztani népeinkkel és számítunk rá, hogy Isten segedelmével és népeinkkel egyetértésben sikerülni fog a monarchia összes országait és törzseit egy nagy államtestté egyesíteni.

Nagy megpróbáltatások várnak ránk. A béke monarchiánk több részében megzavartatott, egy részében pedig polgárháború tört ki. Minden intézkedés megtétetett, hogy a törvény iránti tisztelet, mindenütt ismét helyreállítsák. A fölkelés elnyomása s a belbéke, az első föltétele egy nagy alkotmányos munka szerencsés sikerének.

Bizalommal számítunk itt az összes népképviselők bölcs és őszinte közreműködésére.

Számítunk a vidéki lakosság józan és államhű érzetére, mely a legujabb törvényes határozatok folytán, a jobbágyi kötelek megszüntetése és a föld megszabadítása által, az állampolgári jogok teljes élvezetét nyerte el.

Számítunk böles államférfiainkra.

Örvendünk dicsteljes hadseregünk régóta bebizonyított vitézségének, hűségének és kitartásának. Amint eddig elődeink trónjának oszlopa volt, úgy lesz most a haza és a szabad intézmények ingathatlan oltalmazója.

Szivesen ragadunk meg minden alkalmat, hogy az érdeket, mely nem ismer rangkülönbséget megjutalmazhassuk.

Ausztria népei! Komoly időben foglaljuk el apáink trónját. Nagyok a kötelességek, nagy a felelősség, melyet az örök gondviselés ránk rótt. Isten védelme fog minket vezérelni.

Kelt cs. fővárosunkban, Olmützben, 1848. Deczember hó 2-án.

Schwarzenberg.

Ferencz József.

(P. H.)

Ez okmányokat Schwarzenberg osztrák miniszterelnök még aznap bejelenté az osztrák országgyűlésnek, amely rögtön hódoló küldöttséget menesztett az új császárhoz. *Ferencz József* pedig, az új császár, deczember 4-én vonult be ágyulövöldözés és harangzugás között Bécsbe, amely 5-én letette ünnepélyes hódolatát.

Az udvari párt *Zsófiával* az élén, tehát elérte a célját. Fiát, az új császárt, nem kötelezte semmi eskü a magyarok iránt, így tehát szabad volt a vásár.

A honvédelmi bizottmány, midőn a trónváltás hírére vette, rögtön összeült s Wesselényi Miklós báró, aki szintén résztvett a tanácskozmányokban, mindent elkövetett, hogy a nemzet, fogadja el a manifesztumokat, ismerje el királyul *Ferencz Józsefet* s használja fel a béke érdekében a változást. Hasonló értelemben szólott Deák, Klauzál, Pázmándy Dénes, Batthyány Lajos, de Kossuth kijelenté, hogy inkább alkudozik a pokollal, mint a kamarillával, s az országgyűlési többség másként határozott.

A képviselőházban ugyanis felolvastatván az okmányok, nyomban felolvastatott a honvédelmi bizottmány utolsó tanácskozmányában megállapított s Kossuth Lajos tollából eredő határozat is, amely következőleg hangzott:

Országgyűlési határozat.

„Az országba magán uton beküldözgetett nyomtatványokból tudomására jutott az országgyűlésnek miként I. Ferdinánd ausztriai császár s Magyarországnak e néven V-ik királya Olmützben f. hó 2-án az ausztriai császári trónusról lemondván, Schwartzberg ausztriai miniszter által ellenjegyzett manifestumában minden népeit az ő iránti kötelességek alól s minden közállományi tisztviselőket az ő iránti hűség esküje alól feloldozottaknak jelentette ki. S egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy testvéröccse Ferencz Károly főherceg, az ausztriai császári koronáról legidősebb fiának Ferencz József főhercegnek javára szintűgy lemondott.

Ennek következtében Ferencz József főherceg magát Ausztria császárjának s Magyarország királyának nevezve, ugyancsak december 2-kán hasonlókép ausztriai miniszter Schwartzberg ellenjegyzése mellett kelt nyilatkozatában trónusra lépését a birodalom minden népeinek kijelentette; s azon szándékát fejezvé ki, hogy minden tartományokat és népfajokat egy nagy statustestbe akarja összeolvasztani, tudtul adja, hogy evégett mindenekelőtt az úgynevezett „lázasnak“ legyőzésére a rendeleteket már meg is tette.

Magyarország s a hozzákapcsolt országok és részek az ausztriai birodalom részei, valamint soha sem voltak, úgy most sem azok; hanem független, önálló országot képeznek, mely saját alkotmánynyal bír, s csak a nemzet megegyezésével alkotott saját törvényei szerint kormányoztathatik.

S ezen függetlenségnek és törvényes önállásnak épségben tartása képezi azon sarkalapot, melyen az ausztriai háznak a pragmática sanctióban meghatározott örökösödési rend szerint, Magyarországbani uralkodhatása alapszik.

Az ausztriai császári trónus iránt közbejött, merőben családi intézkedések tehát Magyarország s a hozzákapcsolt részek királyi székére ugyan a magyar országgyűlés hozzá-

járulása s előleges beleegyezése nélkül semmi befolyást nem gyakorolhatnak.

Nehogy azonban most, midőn Magyarország s a hozzákapcsolt részek önállása s független alkotmányos létele annyi oldalról fegyveres erővel hitszegőn megtámadtatik, s a nemzet közállományi s nemzeti létének megtartása végett védelmi harcra kényszerítettik, az országgyűlés hallgatása a

I. Ferencz József.

rossz akarat által a nemzet jogainak sérelmére magyaráztassék: az ország törvényesen egybegyűlt képviselői s főrendei mint az alkotmány őrei s a legtörvényesebb konstituált hatalom, kötelességüknek tartják ezen események iránt a nemzet nevében nyilatkozni.

Magyarország királyi széke a nemzet előleges megengedése nélkül csak az emberiség közös törvénye következtében, a koronás király halála után ürülhet meg.

A törvényes koronás király halála esetében az, kit az örökösödés közvetlenül illet, a nemzettel koronázási oklevelet kötni, az ország törvényeire s alkotmányára megesküdni és magát szent István koronájával a nemzet által megkoronáztatni köteles, a koronázás előtt is gyakorolhatván ugyan némi fejedelmi jogokat, de csak a törvények értelmében.

Azonban ez csak a koronás király halála esetében történhetik s ezen egy esetet kivéve, a nemzet akarata, a képviselő országgyűlésnek előleges beleegyezése nélkül, a magyar királyi szék birtoka körül semmi változtatás jogszerűen nem történhetik, elannyira, hogy midőn I-ső Ferencz császár és király a mostan is élő V-ik Ferdinándnak megkoronáztatása iránt a nemzetet országgyűlésen egyezkedésre felszólította, 1830-ban az országgyűlés azon világos kikötéssel egyezett csak meg V. Ferdinánd megkoronázásába, hogy atyja életében a nemzet előleges beleegyezése nélkül, semminemű uralkodási jogokba ne avatkozhassek.

Még inkább megkívántatik tehát az uralkodás változásához a nemzet előleges megkérdezése s beleegyezése, midőn a trónus birtokában még nem volt, tehát arról nem is rendelkezhető mellékágazati közvetlen presuntiv koronaörökös és az életben levő király még netalán születhető gyermekei mellőztével az uralkodó szék egy távolabb álló családívadékra átruháztatni szándokoltatik.

Miután tehát a nemzet előleges hozzájárulása nélkül a fejedelem életében, más senki magának királyi jogokat nem tulajdoníthat, az örökösödési rendet pedig családi magán egyezkedésekkel még kevésbé változtathatja meg;

miután a magyar királyi szék birtokához kötött kötelességekről lemondáshoz a nemzet előleges megegyezése mulhatlanul megkívántatik;

miután a magyar királyság két oldalú kötésen alapszik, melynek egyik sarkolatos oldala az, hogy törvényes királynak csak az tekinthető, ki a nemzettel országgyűlési egyezkedés útján koronázási egyezség levelet kötött, az ország alkotmányára, jogaira s törvényeire megesküdtött, s ezen eskü következtében Szt. István koronájával megkoronáztatott;

miután azon esetben is, ha az uralkodó koronás király magát az uralkodás gondjaira erőtlennek érezi, az ország ideiglenes kormányzatáról intézkedni a nemzet jogaihoz tartozik;

és miután az Olmützben deczember 2-án közbejött minden családi lemondások s jogátruházások iránt a magyar nemzet előlegesen még csak meg sem is kérdeztetett:

annál fogva az ausztriai császári székrőli önkényes lemondás az ausztriai birodalomba különben sem tartozó Magyarország s hozzákapcsolt részek és országok önállásán, alkotmányán és sarkalatos jogain semmit sem változtathatván: az országgyűlés, mint Magyarország s a hozzákapcsolt részek és országok törvényes organuma, ezennel kinyilatkoztatja, hogy az országgyűlés hire, tudta s megegyezése nélkül a magyar királyi szék birtokáival senki egyoldaluan nem rendelkezhetik.

És azért az országgyűlés, az ország törvényes függetlenségéhez, alkotmányához s a magyar nemzet sarkalatos jogaihoz szorosán ragaszkodva, az ország s a hozzákapcsolt részek minden egyházi, polgári s katonai hatóságainak, tisztviselőinek, hadseregeinek s minden lakosainak, a nemzet nevében meghagyja és parancsolja, hogy az alkotmány iránti hűség kötelessége szerint senkinek, kit erre jogosítottnak a törvény, alkotmány és az országgyűlés el nem ismert, bármely hatóságot el nem ismerve, és senki ilyennek nem engedelmessékedve az ország dolgaiba gyakorolni szándékolandott bármely avatkozást jogtalan bitorlásnak tekintsék s az ország és alkotmány iránti hűség törvényszerű zászlója alatt, hazánkat minden idegenszerű usurpációtól, avatkozástól s ellenséges megtámadástól megóvni s megvédelmezni hazafiui szent kötelességüknek ismerjék. Senki, a honárulás törvényes büntetésének súlya alatt, másképp nem cselekedvén.

Mely határozatnak az ország minden hatóságaival s hadseregeivel közlése ezennel elrendeltetvén ezen határozat mindenki általi megtartásának eszközzésére a honvédelmi bizottmány, mint mely az országnak jelen körülmények közötti ideiglenes kormányzatára az országgyűlés által megbizva van, ezennel határozatilag utasittatik“.

E határozatot a képviselőház egyhangulag elfogadta, a főrendiház magáévá tette, mire az ország minden törvényhatóságával közöltetett s ezzel a nemzet s az uralkodó ház között kezdetét vette az élethalál harc.

Megjegyzem, hogy a földunai hadtest nevében Görgey Arthur az országgyűléshez hasonló értelemben nyilatkozott egy kiáltvány alakjában.

XIV.

Támadás mindenfelől. Bem Erdélyben.

Windischgrätz, a császári seregek fővezére akként állapította meg haditervét, hogy köralakban mozgosítja az egyes hadtesteit s azután egyesült erővel rohanja meg Pest városát s egy csapással szétugrasztja a forradalmárokat, amint, ő nevezni szokta a magyar alkotmány védőit.

E terv szerint a *főhadseregnek* Windischgrätz az élén (52,000) az volt a feladata, hogy Görgeyt Pozsonynál megverve s Komáromot bekerítve Pestre siessen.

Schlick hadtestének (8000) Galicziából kellett az országba betörni s Kassát s ezzel felső Magyarországot elfoglalva, Losonczon és Váczon keresztül Windischgrätzell kell egyesülnie.

Nugent hadtestének (6000), a stájer határokon átkelve Perczel Mór ellen kellett működnie.

Frischeisen hadtestének (5000), a *Hurbán* által vezetett tót önkéntesekkel (4000), a Morva-Slázia határt átlépve, *Benitzky* seregét kellett szétugrasztani.

Simunich hadtestének (5000), pedig a Fehér hegységen keresztül szintén Görgey ellen kellett működnie.

Puchner hadtestének (10,000), Erdélyt kellett rendbe-szedni.

A bács-bánáti hadaknak (40,000), *Suplikátsz*, később *Theodorovics*, *Knizsanin* és *Leiningen* vezérlete alatt a temesvári őrséggel együtt az alvidéket kellett sakkban tartania.

E 130 ezernyi császári hadakkal szemben az összes magyar hadsereg, habár december havában a honvéd zászlóaljok száma ismét 9-czel szaporodott, miáltal összes számuk 62-re ment; habár 18 huszárezred s 32 ágyuüteg felett, ütegenként 8 ágyuval rendelkezünk már s a fegyvergyáraink lázas tevékenységet fejtettek ki, csak 106,000 embert állíthattunk szembe.

Ezek az ország határain következőleg valának felállítva, nevezetesen:

Görgey Arthur vezénylete alatt a Felső-Dunánál 30,000.

Benitzky Lajos vezénylete alatt a morva sziléziai határon 3000.

Perczel Mór alatt a Stájer határon 6000.

Pulszky Sándor alatt Kassa táján 8000.

Földváry, Batthyány Kázmér alatt az alsó Drávánál 4000.

Damjanich és *Vécsey* alatt az alvidéken 23,000. Ennek felvonulása már ekkor elrendeltetett.

Czecz és *Riczko* alatt Erdélyben Csucsá, Zsibó, és Nagybányánál 10,000.

Máriássy és később *Gál Miklós* alatt Aradnál 7000.

Lipótvár, Komárom, Eszék, Pétervárad s Munkács a várórség 15,000.

Az ellenség tehát nemcsak számra, hanem gyakorlottság és fegyelmezettségre nézve is túlszárnyalta a magyar sereget.

A támadást *Frischeisen* hadteste és *Hurbán* kezdte meg, aki december 4-én a Jablunka szoroson átkelve s Csáczánál egy nemzetőr csapatot szétverve, december 11-én Budetin alá érkezett, ahol *Benitzky Lajos* utját állotta. Az első ágyudörgésnél nemzetőreink itt is megszaladtak, de annál kitünőbbben viselték magukat a honvédek, különösen a tüzerek és *Mikoványi* őrnagy alatt a megyei vadászok. A csata négy óra hosszáig tartott s az ellenség az éj beálltával meghátrált, Hurbán pedig a Jablunka szoroson át kihuzódott az országból.

Schlick, a félszemű vezér már december 7-én átjött a Kárpátokon s 11-én Kassa alatt állott, a hol *Pulszky Sándor* alezredes várt reá. A csata még az nap megkezdődött, az ágyuk mindkét részről hatalmasan dörögtek, s a kaszások

és lándzsások itt is szépen megfutottak az első kartács golyóktól s ezáltal megzavarták az egész táborn. A futókat rögtön üldözni kezdte az ellenfél, de a két szepesmegyei honvéd zászlóalj útját állotta a Hernád hidon, a gázlónál pedig *Thworzniczky* 200 emberből álló lengyel légiója tartóztatta fel őket. E vitéz légiónak s parancsnokának köszönhető, hogy Pulszky csak mintegy 400 embert veszített összesen s fedezet mellett vonulhatott ki Kassáról.

Schlick még aznap este csapatainak az élén vonult be Kassára, s amíg ő kemény sarcot vetett ki a lakosokra, addig katonái a vidéket pusztították.

Kossuth, a kassai vereség hire után rendkívüli gyűlésre hívta össze a képviselőket s a kedélyeket megnyugtatta, a képviselőház elnöke kijelenté, hogy a Schlick ellen vezető hadsereg vezényletét maga Mészáros hadügyminiszter fogja átvenni; *Besze János* képviselő pedig felkérte a házat, hogy a Schlick által fenyegetett vidékre engedjék meg neki is Mészárossal mehetni, hogy ott a népfelkelést szervezhesse. Besze kitűnő népszónok lévén, a képviselőház szívesen megadta neki az engedélyt.

Kossuth maga a honvédelmi bizottmány nevében szabad mozgó csapatok (guerilla) alakítására hívta fel a népet.

„A szabadságharcznak — úgymond — népharcznak kell lenni; ekkor a nép győzhetetlen.“

„Keljenek fel tehát a népek ezrei, alakúljanak mindeütt mozgó csapatok!“

„Az ellenséggel szemközt ott áll vitéz seregünk. A nép pedig mint a fáradhatatlan hangyasereg, vegye őt körül minden oldalról.“

„Keljen fel különösen Komárom, Győr s Veszprém megyében a Bakonyok rettenthetetlen népe.“

„Míg a Bakonyban s Bakony táján a nép őrzi a hazát, addig jaj azon ellenségnek, mely azt háta mögött hagyva, előre mer vonulni.“

„Fel, fel szabad haza szabad népének ezrei!“

És rövid idő alatt készen állott a bihari, szabolcsi, csongrádi, hevesi, békésmegyei stb. stb. számra nézve 12 szabadcsapat, ezek közt a felsőmagyarországi, melyet a bátor

és ügyes *Kornidesz Lajos* őrnagy szervezett, különösen a Szepességben kitünő szolgálatokat tett.

Kossuth a kormány nevében felszólította a lelkészeket is, hogy a népet a haza iránt tántoríthatatlan hűségre lelkesítsék s magyarázzák meg a népnek, hogy a haza szabadságát védeni a legszebb polgári erény. Együttal egy proklamációt is küldött nekik, hogy azt a szöszékről olvassák a népnek.

■ Schlick.

„Értsétek meg a kormány szavait jól“ — mondá ebben Kossuth — „mi nem akarjuk s nem kívánjuk, hogy az ellenség fegyverei s ágyui elébe álljatok, mi nem akarunk {mészárszékra vinni benneteket, sőt kinyilatkoztatjuk, hogy ez által csekély szolgálatot s néha kárt tennétek az országnak.“

„A fölkelt népnek rendeltetése nem az, hogy az ellenséggel homloksorban szembe szálljon, . . . hogy azzal csatába elegyedjék, hogy ágyui által magát összelövesse, hanem egészen más.“ . . . „Igyekezsetek az ellenség előtt az utakat, hidakat elrontani, a hegyszorosokat elzárni éjnek idején; ti,

kik minden bokrot ismertek vidékeitekben, rohanjátok meg oldalt, hátul, gyujtsátok reá a házakat, szedjétek el podgyászát; hol rabolni mennek csapatjai, álljátok el utjokat, szóval: csináljátok az ellenségnek annyi kárt, amennyit csak tehettek.“

„De mutassátok meg azt is, hogy ti nem rabló csorda, nem rác és oláh haramiák, hanem férfiak vagytok, kik a hon védelmére keltetek fel, ne bántsátok a védtelent, kárt egyedül csak az ellenségnek tegyetek, legyetek a nép örangyalai, az ellenség pedig rettegjen tőletek.“

„Fel, isten nevében ti a nép milliói! velünk a jó ügy, igazság, velünk az Isten!“

A nemzet lelkesítésére nagy befolyást gyakoroltak *Petőfi Sándor* felvillanyozó dalai.

„Ha lehull a két kezünk is
Ha mindnyájan ott veszünk is
Előre!
Hogyha el kell veszni: nosza,
Mi vesszünk el, ne a haza.
Előre!

Igy hangzott „Csatadalának“, mely deczemb. 14-én az országgyűlésen felolvastatott s azután millió példányban kinyomattatott, az utolsó versszaka s ment mindenki előre, a hetven éves öregek mellett egy sorba állottak a tizennégyéves gyermekek s városról városra, faluról falura, utczáról utczára hangzott a lelkesítő ének:

Kossuth Lajos azt izente
Elfogyott a regimentje:
Ha még egyszer azt üzeni:
Mindnyájunknak el kell menni.
Éljen a haza!

Nos a lelkesedésre és a lelkesítésre nagy szükség is volt, *Simunich* hadteste deczember 14-én a nádasi szorost támadta meg, ahol *Görgey* hadtestének egyik dandára, *Ordody* vezénylete alatt ugyan utját állotta, de belátván az ellenség túlnyomó számát, visszavonult Szeredig, *Simunich* pedig elfoglata a szorost s Nagy-Szombat felé nyomult. *Görgey* rögtön *Guyon* ezredest, *Makk* és *Pusztelnik* őrnagyokat küldte

néhány zászlóaljjal Nagy-Szombatba, csakhogy mire ezek odaértek, Simunich serege már a város alatt állott, s túlnyomó erejével rögtön körülfogta a várost. Simunich decz. 16-án délután 5 órakor intézte a támadást a város ellen s a kis magyar sereg két egész óráig keményen kiállotta a harcztot; a tüzerek közül csak négy maradt seb nélkül, *Makk* maga is megsebesült, s a hős „Ernö“-zászlóalj, önfeláldozó

Guyon.

magaviselete által, elvesztett egy egész századot, s elveszté a zászlóját is, de a csatát nem nyerhette meg, Guyon 800 embert a csatatéren hagyva, Szereden át Komárom felé vette útját.

Simunich elfoglalván Nagy-Szombatot, Lipótvár ostromlásához indult.

A képviselőház gyászünnepélyt tartott az elhullt hősök emlékére. Termei zsúfolásig megteltek hölgyek és férfakkal s midőn az ünnepi szónoklatok elhangzottak, a közönség

közül felemelkedett Kossuth Lajos *ősz anyja* s csengő hangon kijelenté, hogy addig le nem teszi a gyászruhát, míg mentve nem lesz a haza.

A lelkesülés e kijelentésre leirhatatlan volt s a gyászünnepekről mindenki új reményekkel, új erővel távozott el.

Erő-huszárok.

Deczember 16-án *Petricsevich Horváth* ezredes a császári hadakkal Sopron ellen indúlt s habár *Sréter* huszárjai itt is hőiesen viselték magukat, de az ellenség erejéhez képest oly csekély vala a számuk, hogy egy kis előörsi csatározás után kénytelenek voltak visszavonulni.

Petricsevich Horvát ezredes bevonulván a városba a szabadelvű polgárokat — rögtön elfogatta s kijelentette, hogy aki egy szabadelvűen beszélőt felad az 25 forintot kap.

E kijelentésre Sopron elnémult és teljesen megszeldült.

Ugyancsak december 16-án *Windischgrätz* főhadteste is megmozdult. Jellasich már korán reggel átlépte Brucknál a határt s rögtön élénk ágyú tüzelést indított a Parendorf és Ujfalunál álló *Zichy* dandár ellen, amely 3 zászlóalj gyalogságból, két osztály lovasságból s egy ágyú ütegből állott. A dandár felvette a harcot, de csakhamar hátrálni volt kénytelen. A gyalogság *Kmetty* vezetése alatt Nezsider felé

Kmetty.

huzódott vissza, *Zichy* hátul maradván, a husárjaival derekasan fedte a gyalogságot.

Kmetty Nezsideren túl a mosonyi uton érte utól *Karger* dandárát, amely előtte vonult ki Nezsiderből szintúgy mint a *Görgey* dandár *Köpcsény*ből s a *Szegedi* dandár *Gothá*ból, s így együtt haladtak a mosonyi uton, amelyen azonban csakhamar utjárt állották az osztrák lovasok.

A magyarok utat akartak törni maguknak az ellen-ségen keresztül s a *Sándor* husárok egy százada *Pöltenberg*

őrnagygyal az élén keresztül is vágta magát az osztrák csatasorokon s diadalmasan ment Óvár felé, a dandárok zöme azonban nem keríthette hatalmába az országutat, az osztrákok által visszaveretett s kénytelen volt a Hanság posványain, ingoványain át keresni menekülő utat. *Kmetty* szerencsésen, de nagy fáradtsággal Kapuvárra vezette a dandárokat s ott az út fáradalmait kipihenve Győr felé menetelt.

Görgey látva, hogy Pozsonynál nem tarthatja tovább állását, december 17-én elhagyta hadaival a várost, a hidat szabadjára eresztette a Dunán s szintén Magyar-Óvár felé tartott s itt értesülvén arról, hogy *Kmetty* és *Karger* dandára a Hanságba szorítottatott rögtön Győr felé indította zászlóaljait s a tüzéségét, ő maga, fedezés végett, a lovassággal hátul maradt.

A Győrbe vezető uton *Jellasich* és *Lichtenstein* nyolcz század osztrák lovassággal kémszemlét tartva erősen nyomult utána. Görgey rögtön visszafordult az utolsó csapattal s Mosonynál visszaugrasztotta a császáriakat.

Görgey december 19-én már a győri sánczok közt táborzott. *Windischgrätz* elhatározta, hogy itt teljesen tönkre silányítja a magyar sereget. Meghagyta tehát *Jellasich*nak, hogy átkelve a Rábczán, a tartalék hadtesttel együtt a pósta uton nyomúljon a város ellen s homlokon támadja azt. A második hadtest azt a parancsot kapta, hogy a mosonyi Dunaágon vágjon a sziget közbe s innen Győr alá hatolva szemben a várossal foglaljon állást a kis Dunaparton, azután keljen át ismét a jobbpartra s vágja el Görgey visszavonulási útját Komáromba.

Görgey Győrbe érkezve, azonnal belátta, hogy az erődítmények semmit sem érnek s nagyobb ellenséggel szemben egy napig se tarthatók, de kénytelen volt Győrben maradni, mert *Kossuth* azt írta neki, hogy Győr városát legalább tiz napig tartsa, amíg *Pestről* az államkincsek elszállíttatnak s míg *Perczel* hadtesttével, akit a *Muraköz*-ből felrendelt, egyesülhet.

Görgey azonban, daczára annak, hogy Győrmegye népe egy szálíg felfegyverkezett s *Mednyánszky Sándor* fővezér-

lete alatt, mindent megtett, hogy az ellenséget előhaladásában gátolja, Deczember 27-én kardcsapás nélkül elhagyta Győr városát, mert Perczel hadteste nem érkezett meg s mert a császári csapatok száma 50 ezernyi főre rugott.

Az ellenség hadosztálya *Csórics* vezérlete alatt éppen akkor ért a Dunához a balparton, amidőn Görgey Gönyő felé indított hadoszlopa a jobb parton vonult el. Csórics azonnal hozzáfogott a hidveréshez s délután 3 órára el is

Pölteberg.

készült vele, habár eleinte hatalmasan szórták közék a magyarok a golyózapot.

Este felé elfoglalván az ellenség Győr városát, Windischgrätz rögtön *Ottinger* lovas dandárát küldte a magyarok üldözésére. Ottinger Bábólnánál érte utól a magyar sereg utóhadát s itt oly heves harc fejlődött ki, hogy a magyarok négyszáz holtat és sebesültet vesztek. Az utóbbiak között volt *Szél* dandárparancsnok is, aki 16 sebből vérezve fogságba esett, haditörvényszék elé állítottatott s 12 évi várfogságra ítéltetett, a magyar sereg zöme azonban zavartalanul

folytathatta visszavonulását a *Vértes hegyek* felé, úgy hogy deczember 29-én már Bicskén volt Görgey az utóhadával.

Sajnos, a Vértes hegyek, daczára a mérnöki mesterfogásoknak, hadállásra egyáltalában nem valának alkalmasak s Görgeynek nem a Vértes hegyek, hanem Komárom felé kellett volna vonulnia. Görgey e mulasztását csakhamar két kézzel igyekezett kiaknázni Windischgrätz.

Perczel Mór, miután azt a rendeletet kapta a stájer határon, hogy hagyja ott a Muraközt és siessen Görgeyvel egyesülni, rögtön útnak indult s deczember 26-án már Pápán 29-én pedig már Sárkánynál termett, de Görgey ekkor a Vértes hegyek mögött állott, Perczel tehát Moóron keresztül Bodajk felé vette útját, de a honvédelmi bizottnány azon rendelete folytán, hogy *Moóron* túl ne menjen, visszatért Moórra s az erdő előtt elvonuló halmokon helyezkedett el.

Az ellenséges Jellasich már ekkor Kis-Béren vala s hadait három részre osztva, Kis-Bérről, Aszárról s Mező-Eörsről indította a moóri erdő felé.

Perczel, miután Görgeytől is azt a felszólítást kapta, hogy ha megtámadatik, csak fogadja el a csatát, ő segítségére leend, amennyiben Bicskéről Bánhidára nyomúl vissza seregével s oldalba támadja az ellenséget.

Perczel tehát 5630 emberével s 24 ágyujával szembe szállt a 16,000 gyalogosból, 3000 lovasból s 52 ágyuból álló ellenséges hadtesttel s déli tiz órakor élénk tüzeléssel fogadta az erdő alá vonult császáriakat, kik közül a 2-ik dragonyos ezred egyenesen a magyar ütegekre rontott, a kartácslövészek s a rohamra vezényelt Hunyadi huszárok azonban derekasan visszaverték őket.

Görgeynek ekkor kellett volna az ígért segélylyel közbe lépni, Görgey azonban elmaradt, e helyett a császári vértesszázadok számra nézve húsz század, mintha a földből nőttek volna ki, oly hirtelen rácsaptak a gyalog zászlóaljakra, visszaverték őket s elfoglalták az ütegeinket, mire lovasaink Fehérvár felé, gyalogságunk pedig Martonvásáron át menekült s annyira szétmállott, hogy Perczel csak másnap Buda alatt tudta csapatait összeszedni.

Jellasich nem sokáig üldözte Perczel hadait, s mégis ezer foglyot ejtett, a harczmezőn pedig mintegy 500 halott és sebesült feküdt.

A moóri csata.

Görgey Perczel megveretése után a december 30-31-ke közti éjjel dandárait Bicskéről Baracskára, majd Tárnokra, Csákvárról Vaálra majd a Hamzsabég magaslataira, Zsámbékról Biára és Sóskutra, vonta vissza.

Olvasóim bizonyára azt fogják kérdezni miért nem ment segítségére Görgey Perczelnek, miután ezt megigérte s őt a csata elfogatására felbízta?

Görgey először majdnem bizonyosra vette, hogy a győri uton Kis-Béren, Párkányon és Moóron át csak egy erős oldal-hadoszloppal nyomul elő az ellenség, melylyel Perczel Mór megbirhat, pedig az egész első hadtest nyomult ott előre.

Másodszor személyes ellenszenvvel viseltetett Perczel iránt.

Harmadszor, amidőn Kossuth Lajos a következő sürgönyt küldte Perczel Mórhoz: „A folytonos visszavonulás a hadsereg szellemét lehangolta, mindenesetre támadásnak, győzelemnek kell bekövetkeznie. Csak egyetlenegy győzelmet kedves Mór! különben a további visszavonulás a nemzet minden bátorságát leveri.“ Ugyanakkor a következő sürgönyt küldte Görgeyhez: „A kormány nem tűrheti, hogy az állás Gallánál is föl legyen adva, önnök a Dunánál jobb szárnyával Neszmélyt kell tartania, a ballal pedig az összekötetést Zsemlyénél helyreállitania. Ez állásban kell a csatát elfogadni.“

Nos, Görgey megakarta Kossuthnak mutatni, hogy a csatákat a távolból küldött rendeletekkel nem lehet tervezni és nyerni, s hogy azt az „egyetlen egy győzelmet“ mely a nemzetet újra fellelkesítse, nem Perczel Mór fogja megnyerni.

Itt megjegyzem, hogy a császári hadsereg második hadteste ugyancsak december 30-án délután már a komáromi hidfőnél állott s Wrba gróf altábornagy azonnal felszólította Majthényi várparancsnokot, aki mellett Kossuth sógóra Meszlényi őrnagy volt a térparancsnok s Török alezredes a mérnökkari igazgató, hogy föltétlenül adja fel a várat. A várparancsnok azonban kinyilatkoztatta: „hogy az őrség törvényes alapon áll és a várat ura és királya számára utolsó emberig fogja védelmezni tudni.“

A császáriak második hadteste ekkor visszavonult Ácsra s egy kis figyelő hadtestet hagyva hátra, tovább menetelt hogy az első hadtesttel egyesülve Budát-Pestet kerithesse hatalmába. Windischgrätz ezt oly biztosnak vette, hogy egy

másik proklamácziót intézett Magyarország népeihez, amelyben Kossuth Lajost, a honvédelmi biztományt, a kormánybiztosokat „törvényenkivülieknek és földönfutóknak“ nyilvánította s megparancsolta a hatóságoknak, hogy őket elfogják s a legközelebbi katonai parancsnoknak átadják.

Hogy e felszólításnak senki sem engedelmeskedett: az magától értetődik. És most térjünk át vidámabb képekhez.

Midőn Bécs városának tanácsa meghódolt Windichgrätz előtt, *Bem*, daczára annak, hogy két golyó sebezte meg a

Czecz.

testét az október 28-ki ostrom alkalmával, álruhában s álnév alatt, magyar útlevéllal ellátva, szerencsésen átsurrant az elleneséges vonalokon s Pozsonyba sietett, ahol Kossuthnak felajánlotta szolgálatait. Kossuth mint tudjuk Erdélybe küldte őt, hogy azt visszahódítsa számunkra, amennyiben a szép országból csak a csucsai szoros maradt birtokunkban, amelyet Czecz őrnagy védelmezett, aki december közepén már annyira megerősítette magát, hogy 10,000-nyi gyalogság 1350 lovas s 24 ágyú fölött rendelkezett.

Czecz maga, Szilágy-Somlyón tartotta főhadiszállását, ahová december hó 16-án érkezett meg Bem, ahol rögtön tudatta a főparancsnokság átvételét s Czecz őrnagyot alezredessé léptetvén elő, tábornoki főnöknek nevezte ki.

Másnap, midőn szemlét tartott a csapatok fölött, a tiszteket a sorok előtt összegyűjtve, így szólott hozzájuk: „Uraim! a kormány engem teljhatalmu főparancsnoknak nevezett ki. Én önöktől föltétlen engedelmességet követelek. Aki nem fogad szót, agyonlövetem, de jutalmazni is fogok tudni!“ Szemle után megállapította a haditervet s legelőször is Kolozsvár visszafoglalását tűzte ki céljául s e cél elérhetése tekintetéből azonnal megszállotta Nagy-Bányát, amely a legfontosabb pont volt az ország keleti részén, amennyiben nemcsak ezüst és sóbányákkal, hanem lőpormalmok és vasöntőkkel birt.

Éppen abban az időben, amidőn Bem támadásra készült Puchner báró azt a parancsot kapta, hogy hadműveleteit a Windischgrätz herceg alatti főhadsereggel összhangzásba hozza s a csucsai szoroson át Nagyvárad felé nyomúljon. Puchner báró altábornagy tehát hadseregét Csucsra felé irányította. Bem azonban Wordener vezérőrnagyot, akinek a csucsai szorost kellett volna bevenni, december 19-én megverte, 23-án *Kápolnánál* négy órai ágyú-harcz után szuronyrohammal Jablonszky seregét Kápolnából és Deézsből kiűzte, 26-án pedig, miután Wordener tábornok lóhalálában Torda felé menekült, bevonult Kolozsvárra. Itt egy kis pihenőt tartva, rögtön Besztercze felé fordult, ahol Jablonszky Urbánnal egyesült s miután 29-én Bethlennél, 31-én Beszterczénél és Naszódnál ezeket is megverte, az ellenség maradványait a Borgó szoroson át Bukovinába szorította ki.

Bem ezután Maros-Vásárhelyre sietett, honnét Puchner főhaderejét akarta megtámadni, hogy Erdély déli részét is visszahódítsa.

Ime ezek voltak az egyedüli örömcseppek, melyek a kormány 1848-ki öröm poharába hullottak.

E csatákban legfőbb szerepet játszottak az ágyuk, melyeket Bem rendesen maga helyezett el s amelyekkel

csodákat művelt. Űtegeit rendszeren a csatarend közepén tartotta együtt s kijelölt állását bármily emberáldozat árán is igyekezett elfoglalni s ha elfoglalta, ha az illető ponton

Bem szuronycsatája.

kedves ágyúit személyesen elrendezhette, akkor már övé volt a győzelem is!

„Bem apót!“ úgy a nép, mint a katonaság egyiránt imádta.

XV.

A kormány menekül, Budapest osztrák kézbe kerül.

A Kassáról, Nagyszombatról érkezett rossz hírek, Görgei folytonos visszavonulása, egészen nyomottá tették a főváros lakosságának a hangulatát, végre az a hír, hogy Perczel serege szétveretett Moórnál s hogy az ellenség csaknem a főváros falai alatt áll, oly izgatottságot szült, hogy Csányi kormánybiztos is a haját tépte s mint a gyermek sirt.

Csak egy ember nem vesztette el a nyugalmát s ez az egy ember Kossuth volt!

Deczember 31-én közös ülésre hívta össze a képviselőház s a főrendi ház tagjait s a legközelebbi napokban a helyzetet aggasztónak, a kimenetelt kétesnek jelelvén, azt indítványozá, hogy a nemzetgyűlés a kormánynyal együtt más biztosított városba, Debreczenbe tétessék át. "A Lajtha és a Duna mellől visszanyomtak bennünket — mondá — tegyünk próbát most a Tisza mellett, s ha ott sem, megantitjuk majd őket a Királyhágónál.

Gróf Batthyányi Lajos, aki a miniszterelnökségről történt leköszönése után majd mint egyszerű nemzetőr, majd mint képviselő teljesítette a haza iránti kötelességét, a kormány tanácsát helyeselte, de az országgyűlést maradásra akarta birni s egyszersmind azt indítványozá, hogy egy békeküldöttség menesztessék Windischgrätzhez, amely ha mást nem, legalább fegyverszünetet eszközöljön ki.

Perényi Zsigmond ellenezte az országgyűlés s a honvédelmi bizottmány elválasztását, Madarász László pedig kijelenté, hogy a nemzetgyűlés tagjai inkább temetkezzenek Budapest romjai alá, sem hogy az első ágyulövésre megfussanak. A többség azonban az országgyűlésnek s a kormánynak Debreczenbe való áthelyezése mellett szavazott s elfogadta Batthyányinak a békeküldöttségre vonatkozó indítványát, s meg is választotta a küldöttség tagjait, nevezetesen Gróf Batthyányi Lajos volt miniszterelnököt,

Deák Ferencz volt igazságügyminisztert, Lonovits József egri érseket, Majláth Antal grófot s Majláth György országbirót.

Menekvés a fővárosból.

Midőn az országgyűlés e határozata köztudomásra jutott: düh, aggodalom szállotta meg a kedélyeket s az év utolsó estjének a megünneplése helyett, mindenki csomagolt,

s a vasuton Szolnok s Debreczen felé, az országuton pedig Kecskemét és Szeged felé igyekezett.

Mindenekelőtt az állami kincsek, az ország pénztára, az országos fegyvergyár, a bankóprés, Szent István koronája szállítottak el s végre reggeli 3 órakor Kossuth is elhagyta családjával, nőrokonáival, Duschek államtitkárával a fővárost. A pálya ezután a nagy közönség használatára adatott át, s a főváros utczáin 1849-ik évi január hó 1-én a következő kiáltvány volt kiragasztva:

„Magyarország kormánya kimozdul Budapestről: mert az országgyűlés nemes kötelességének hitte, még a zavar s megakadás lehetőségétől is megóvni azon férfiakat, kiket parancsa, a kormány élére állított s kiknek zavartalan egységben s hordva sziveikben a drága hont, működni, gondolni, tenni és rendelni kell mindazt, mit a haza java és szabadsága kíván. Egyetlen megakadása a kormánygépnek veszélybe döntheti a hazát, megakadás pedig nemcsak veszély által okoztathatik, hanem azon sürgés által is, melyet egy közeli, bár legszerencsésebb csatázás is okozhat.

Magyarország kormánya Debreczenbe tette állomását, onnan fog épen úgy, mint eddig Budapestről mindent a haza javára elintézni. Bár hol legyen e hazában, mindenütt Magyarországon van, mindenhol Magyarország népe és érdekei közepette.

A kormány szeretetében és buzgóságában Magyarország minden városa egyenlően osztozik. Azért polgárai, hű fiai széles Magyarországnak, midőn innen, a kormány kimozdul, azt a hon érdekében teszi. Azért éledjen fel a szivetekben a haza szeretete: mert nem azért szenvedett e szegény haza annyit, hogy most, midőn lelke egész erejében felébredett, azon ellenség martaléka legyen, ki a legistentelenebb ármánnyal idézte föl a polgárháborut s kivel annyiszor éreztette már fegyvere súlyát. — Nem, nem, ezt Magyarország tenni nem fogja!

Ne rémittessétek el magatokat azon hírek által, melyeket ármány és gyávaság részint koholnak a nép lehangolására, részint annyira nagyitanak, mekkora a saját gyávaságuk és rossz akaratuk.

Seregünk buzgón kívánja a haza megmentését: nem igazat szól, ki azt mondja, hogy le van hangolva s ha vesztett is itt vagy amott, négyszeres erővel volt dolga. Seregünk Budapest közelében oly erős állásban van — s oly bizodalommal saját erejében, hogy Isten után győzni fog.

Nem fél e sereg: csak azok, kik egy vagy más csatában elsők voltak a futásban, rémitének el másokat s festik a veszélyt oly nagyra saját gyávaságuk mentségére.

Perényi Zsigmond.

Erdélyben egy győzelem éri a másikat; az aldunai tábor nagyobb részben már nyakára hágott a lázadásnak. Derék tábornokunk Mészáros, Schlicknek sarkában van: szóval csak a gyávák tarthatják vesztettnek ügyünket.

Ezt akartuk nektek megmondani, Magyarország népe. Legyetek bátrak és kitűrők: mert ha maga Budapest kevés időre az ellenség kezébe jönné — amit nem hiszünk — ez is előnyére és hasznára fordulhat Isten után hadi működésünknek.

Eddig 9—10 táborban kisebb, de véres és fárasztó csatákban kellett seregeinknek szétdarabolva működni: most már mindinkább összegyűlnek seregeink — pedig sokan vannak, kik e honért fegyvert fogtak, erőnk egyesül s így összes seregünkkel támadjuk meg az ellenséget.

Él még a magyarok Istene s a kormány reméli, hogy a tért, melyet az ellenség eddig nyert, nemsokára visszaszerzi a hazának.

Legyetek kitűrők, Isten sok bajból kivezette szerencsésen e hazát — nem fog elhagyni bennünket.

Kossuth,

a honvédelmi bizottmány elnöke.

Egy másik kiáltvány a törvényhatóságokat, a tisztviselőket, a sereg és várparancsnokokat s a kormánybiztosokat értesítette a kormány áthelyezéséről s meghagyta nekik, hogy ezután minden jelentések, felterjesztések s hivatalos levelezések Debreczenbe intézendők s utasítandók.

Egy irott parancsban Kossuth, Vetter tábornokot bizta meg a polgári és a katonai hatalom kezelésével a fővárosban. Neki kellett a lehető legrövidebb idő alatt a raktárakat, az államsajtót, a ruhabizottságot óriás készletével, a fegyvergyárat, a lőkészletet becsomagoltatni s a Tiszához szállíttatni, amely óriási feladatnak Vetter derekasan meg is felelt, csak a Takarékpénztár alapjának s a 2,260,000 frt készpénz készletnek, mely a 2 frtos bankjegyek fedezetéül szolgált, az elszállításáról felelősséget vállalt meg a kormány intézkedni.

Az országgyűlés s a honvédelmi bizottmány tagjai újév napján utaztak el s a fővárosban Vetter mellett csak Csányi László kormánybiztos maradt vissza, hogy megmenteni se-gítsen mident, amit megmenteni lehet.

Január 2-án Görgey Arthur a fővárosba érkezett s azonnal Vetterhez ment, ki még ugyanaz nap haditanácsot hitt össze. A haditanácsban részt vettek Csányi László főkormánybiztos, mint elnök, továbbá Vetter, Görgey, Perczel Mór tábornokok, Aulich ezredes, Klapka a honvédelmi minisztériumba kinevezett tábornoki őrnagy és Bayer őrnagy, Görgey tábornoki főnöke.

Perczel egy Buda alatt elfogadandó csata mellett nyilatkozott s a fővárost védeni akarta, a haditanács többi tagjai azonban elfogadták azt a tervet, melyet Vetter és Klapka dolgoztak ki, s amely abból állott hogy először: a magyar hadsereg súlypontját a Tiszához kell áttenni, mindenekelőtt azonban a kormány székhelyét s a hadműveleti alapot kell fedezni s másodsor: Windischgrätz haderejét meg kell osztani az által, hogy Simonich altábornagy hadtestét meg kell

Madarász László.

támadni az éjszaki megyékben. Az első pont elérésére a bánási és bácskai hadtestek Vécsey és Damjanich alatt a Tiszához vonulnának, Perczel a Duna balpartján Szolnokra menne, Répásy képezné a tartalékját s legvégsőbb esetben Mészáros, hadtesttével visszavonulva Debreczen felé, egyesülnének. A második pont végrehajtása Görgeyre bízott, aki hadtestének zömével január 3–4-ike közti éjjel meg is kezdte visszavonulását a Duna balpartjára. Visszavonulását Perczel Mór fedezte január 5-ig s ekkor ő is Szolnok felé indult.

Ez alatt az országgyűlési békebizottság csakugyan felkereste Windischgrätz herceget főhadiszállásán Bicskén gróf Batthyány Kázmér kastélyában. A herceg tudára adta Heller ezredes által az uraknak, hogy Gróf Batthyány Lajoson kívül szívesen fogadja őket mint magánszemélyeket. *Majláth György* az ország bírója, ki a küldöttség szónoka volt, mégis a magyar képviselőház nevében kezdé meg a beszédét, de Windischgrätz azonnal félbeszakította őt ama szavakkal hogy: „Nem ismerek pesti országgyűlést, ez ő felsége által feloszlatott“.

Majláth György ekkor megbízói meghagyásából folytatta beszédét s kijelentette, hogy fegyverszünetet s a 48-iki törvények elismerését óhajtják kieszközölni, ha pedig a herceg erre magát felhatalmazva nem érezné, hogy velük alkudozásba lépjen, akkor ők a császárhoz Olmützbe akarnak menni. Mire Windischgrätz így válaszolt: „Én ő felsége által a legkiterjedtebb fölhatalmazással vagyok az ország paczifikációjára nézve ellátva és ennél fogva nem vagyok képes az önök kívánságát teljesíteni. Én hadműveletet semmi esetre sem fogom az *ország föltétlen alávetése előtt* beszüntetni, csak ha ez megtörténik, *engedhetem meg* egy küldöttségnek a király kegyeért könyörögni. A velem szemközt álló pártütő hadseregtől különösen követelem, hogy elvonuljon előttem és *lerakja fegyvereit* s ő felségének a *császárnak* hűséget esküdjön. Önök előtt uraim tudva van, hogy Bécsben a fölkelést eltudtam nyomni, hol százezernyi fegyveres állott velem szemközt, hátam mögött pedig a magyar fölkelők. Itt is érvényre fogom emelni a törvényes hatalmat fegyveres erővel.“

E szavak után kijelentette a tábornok, hogy katonai szempontok miatt nem engedheti meg visszautazásukat. Helyezkedjenek el egyelőre kényelmesen a kastélyban s várják be az idejüket. Ez az idő két nap múlva be is következett, mert amidőn Windischgrätz Magyarország fővárosába bevonult, a küldöttség tagjai egy dzsidás csapat fedezete alatt követték őt. Budapestre érkezve a küldöttség tagjai szabadon bocsáttattak. Gróf Batthyány Lajos volt miniszterelnök azonban elfogott.

Windischgrätz, Schwarzenberg osztrák miniszterelnök-höz a budai főhadiszállásról január 3-áról küldött jelentésében megjegyzi, hogy „Majláth úrral, saját kívánatára, még egyszer értekeztem, mentegőtözött, hogy a küldöttségben részt vett s maga is kifejezte azon óhaját, hogy tartsam vissza a küldöttséget.”⁴

Milyen gyönyörű eljárás egy országbirótól!

Majláth György.

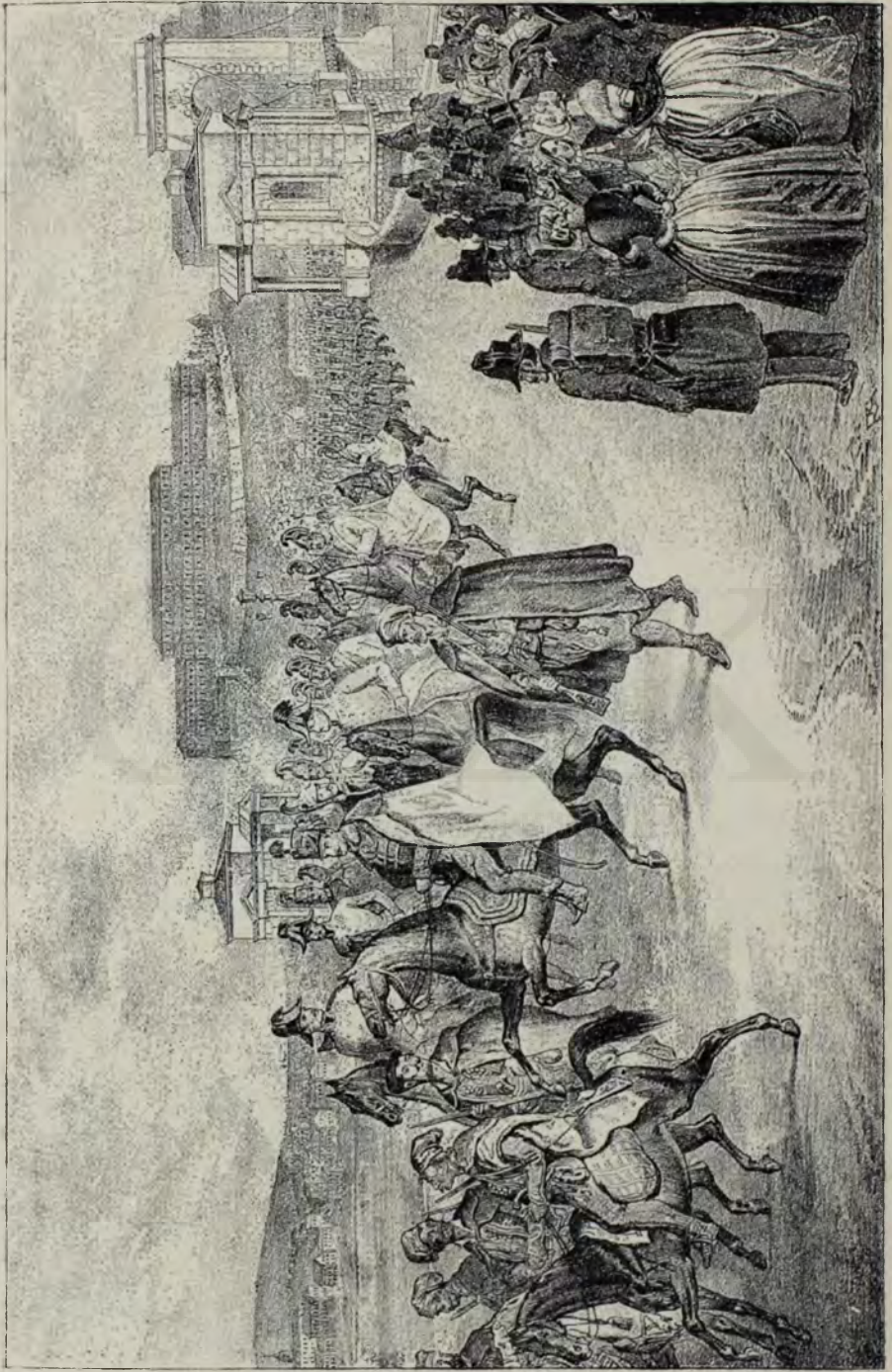
Windischgrätz, miután a magyar seregek a Duna bal-partjára vonultak át s Vetter tábornok a táborkari s hadügyminiszteri tisztekkel együtt szintén a kormány után utazott, Csányi László kormánybiztos pedig az összes gőzmozdonyokat Szolnokra irányította s Perczel hadtestének utócsapatjával a sineket is felszedette; miután a város tornyaira a fehér zászlókat felhúzták: Január 5-én délután 1 órakor kardesapás nélkül és ünnepélyesen bevonult a fővárosba, átvette Buda és Pest városának a kulcsait s az

utóbbiakat egy jelentés kíséretében a császárhoz küldötte Olmützbe.

A császárhoz küldött jelentés következőleg hangzott:

„A legmélyebb tisztelettel jelentem Felségednek, hogy ma délben Budát és Pestet minden kardesapás nélkül elfoglaltam. A második hadtest elővéde tegnap még folyton szemmel tartotta az ellenséges hátvédet s így én arra számítottam, hogy a pártütők hadserege, a természet által előnyös és művészet által még tarthatóbbá tett állásában, Buda előtt csatát fog elfogadni és én sikerrel harcolhatok ellene. De úgy látszik, hogy az ellenség vereségek által, melyeket Bábolnánál és Moórnál szenvedett, magatartásának és önbizalmának maradványát is egészen elvesztette s így a múlt éjjel, miután még tegnap nagyon kérkedve szólott, mind a két várost elhagyta és Szolnokra a Tiszához vonult vissza. Tulajdonképeni ereje legnagyobb részben rendes lovasságból és tüzérségből áll, mivel a rendes gyalogság maradványai már nagyon csekélyek és ezek is igen demoralizáltak. Nagyon valószínű, hogy a honvédszászlóaljok és az önkéntesek a visszavonulás alatt lassankint szét fognak oszlani. Budára bevonulásom előtt küldött-ségek jöttek hozzám a két városból, kijelentvén, hogy készek alávetni magokat Felséged legfelsőbb akaratának, miről holnap írott okmány fog beérkezni. A sánczokban Buda előtt a fehérvári-uton és a Szent Gellért hegyen, hat beszegezett 12 fontos ágyut találtam. Minő hadikészletek találhatók még a két városban, legközelebbi lagalázatosb jelentésemben tudomására fogom Felségednek hozni. Minden tünet és több oldalról jövő biztosításnál fogva, melyeket megérkezésem első óráiban Budapest lakosságától nyertem, csapatainkat a lakosság ohajtva várta és mindnyájan örvendenek a béke áldásainak és a rendes kormányzatnak, mely alatt az ország az anarchia sebeiből ismét gyógygyulhat.“

E jelentést, Budapest kulcsaival együtt a tábornagy legidősbb fia, Windischgrätz Alfréd herczeg őrnagy vitte Olmützbe Ferencz József császárhoz.

Windischgrätz herezeg bevonulása Budapestre.

XVI.

**A magyar kormány Debreczenben s katonauralom
Budapesten.**

Kossuth Lajos Debreczenbe érkezve, óriás tevékenységet fejtett ki. Egész nap és egész éjjel dolgozott s a legnagyobb veszély napjaiban volt a legnagyobb.

Január 6-án egy kiáltványt intézett Debreczen város lakószaihoz, amelyben a többek között ily szavakkal hízeltgett a derék polgároknak:

„Ime, én a nemzet nevében Debreczen városát a magyar szabadság örvárosának nyilatkoztatom s az országgyűlést és kormányt a debreczeniek becsületességének rendithetetlen sziklájára helyezem“.

A honvédelmi bizottmány részéről Madarász László, a megzavart postai összeköttetés helyreállítására egy igen szigorú rendeletet bocsátott ki; a Debreczenben lézengő tisztek igazolásra szóllittattak fel; azután csapataikhoz küldettek. Klapka — Mészáros helyébe, a magyar éjszaki hadtest parancsnokává neveztetett ki. Nagyváradon ágyuöntőde állittatott fel. Az ágyukon e mondat: „Ne bántsd a magyart“ volt látható. Ugyanott röppentyüket készitettek s röppentyű útegeket állittottak fel. Élelmiszert raktárak állittottak fel Nagyváradon, Török-Szent-Miklóson, Ujvároson, Tiszafüreden és Kolozsvárott.

Kossuth, a pénzszükséglet fedezésére három sajtóval 15 és 30 krajczárosokat nyomatott s végre behívta Dembinszkyt, az öreg lengyel tábornokot, aki azután a magyar hadsereg főparancsnokává neveztetett ki. Végre a képviselőház január hó 9-én ismét megkezdzte működését.

Az első ülést Debreczenben *Palóczy László* korelnök nyitotta meg, miután az elnök s az alelnökök egyike sem volt Debreczenben.

Ezután felolvastatott Pázmándy Dénes levele, amelyben elnöki tisztéről lemondott, a ház e lemondást elfogadta

s az alelnököket Pálfyt és Almásyt felszólította a kormány által, hogy az elnökválasztás függőben tartása mellett az elnöki széket foglalják el. Ezek után Kossuth lépett éljenzések közt a szószékre s a szónoki emelkedettség hangján előadta a helyzetet, felsorolta az eddigi intézkedéseket, utólagos felhatalmazást kért — miután nagy volt az aprópénzhiány — 15 és 30 krajczáros bankó s 12 és 6 krajczáros ezüstpénz nyomására.

Palóczy László.

A január 13-ki ülésen tárgyalatott Windischgrätz fennhájázó nyilatkozata, melyet a béke-küldöttségnek adott Bicskén. E nyilatkozat nagy vitát s éles harcot idézett elő, mert sokan azt ohajtották, hogy ez a bizottság Ferencz Józsefnél is tegyen kísérletet a békére. Végre Kossuth kifejtve a bécsi kormány eddigi politikáját, áttért a Windischgrätz által hangoztatott „feltétlen megadásra“ ami annyit jelent, hogy: „halj meg, ha békét akarsz“, s erre azt kérdi, hogy

meg akar-e a nemzet halni, mert „ha nem áll fel, mint egy férfiú, akkor meg fog halni gyalázatosan; ellenben ha védeni fogja magát: — megél! Fogja-e ezt tenni?“

A képviselők e szavakra felugráltak székeikről s zúgó förgetegként egyhangulag azt válaszolák, hogy „Fogja!“

„Ha fogja“ — folytató Kossuth „akkor esküszöm az örökké való istenre, hogy akár én, akárki a kormányon, megmenti a hazát, mert a magyar nemzetnek millióit nem lehet legyilkolni. De ha nem fogja, akkor tessék leütni még ma a fejemet, mert nem tudom megmenteni a hazát“.

A képviselők erre ünnepélyes ígéretet tőnek, hogy a képviselőház mindaddig együtt marad, míg a haza megmentve nem leend.

Elhatározottat továbbá, hogy a nemzet, országos lételét, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét, az utolsó csepp vérig, az utolsó emberig tovább is védelmezni fogja. Hogy mindazok, kik e határozat kihirdetésétől fogva a harcban gyáván megfútnak, honárulóknak tekintetnek s halállal büntettetnek. Hogy a nép ellen elkövetett minden zsarolás, bárki kövesse is el, halálos büntetést von maga után s hogy minden, amit a nép kiszolgált, készpénzzel kifizettetik s a nemzeti becsület lerovandó kötelezettségének tekintetik.

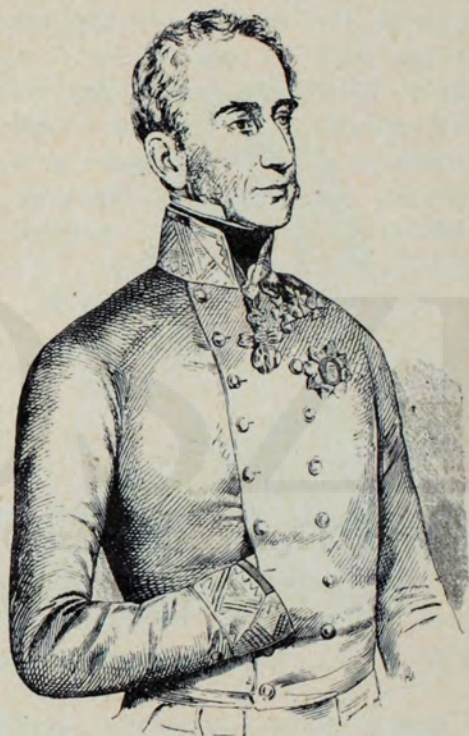
Kossuth gondoskodott egy újabb szóatról is, a melyet a képviselők intéztek a néphez, s amely az országgyűlés által haladéktalanul hitelesített.

Amíg ezek történtek Debreczenben, addig a szó leg-
tágasabb értelmében felvirágozott a katonai uralom, a társadalom s a politika mezején egyaránt.

Windischgrätz megszállotta csapataival rögtön a katonai középületeket s a hajókat; Görgey és Perczel után, visszavonulási irányuk szemmel tartására, kisebb csapatokat küldött ki; Budavárát élelmi szerekkel látta el; a lánczhidfők elé ágyuházakat építettett; egy kiáltványt bocsátott ki a néphez, amelyben hangsúlyozva azt, hogy Budapest elfoglalásával Magyarország ellenállása az utolsó perczeit éli, s épen azért meghódolásra hívja fel az ország összes lakosságát, békét és áldást ígér, de ugyanakkor elrendeli egy külön rendeletben, az ostromállapotot, a statáriumot, fel-

állítja a katonai-politikai központi vizsgáló-bizottságot, s megkezdi az elfogatásokat.

Gróf Batthyány Lajos volt miniszterelnököt, sógora, gróf Károlyi György palotájából hurezoltatja el. Fogságba vetteti Hrabovszky báró altábornagyot, Móga, Kornis, gróf Lázár tábornokokat, gróf Károlyi Istvánt, Szentkirályi Mórt,

Windischgrätz.

Czuczor költöt, a „Riadó“ című költemény megírásáért. A városhoz *Havas József* volt helytartótanácsost, a megyéhez pedig Babarczy Antalt nevezte ki kormánybiztosnak. Hegyesit és Kossalkót közzvádlónak. Megrostálta a községi tanácsot. Rottenbiller polgármester helyére Lechner Károlyt, — Graefl városbíró helyére Koller Ferenczet, Lang városkapitány helyére Jerczy Szilárdot stb. nevezte ki; egy kiáltványban a hadsereghez való visszatérésre szólította fel a

tiszteket s közbocsánat biztosítása mellett zászlóik elárulására az altiszteket s a közlegényeket. Követelte, hogy Ham esztergomi érsek, Jekelfalusy szepesi, Horváth csanádi, — Karner győri püspök s Lonovics egri érsek mozdíttassék el székéből s a pápa által fosztassék meg méltóságától; köröző leveleket bocsáttatott ki Kossuthtól kezdve Táncsis Mihályig minden nemesebb hazafi ellen; bekövetelte a zsidóktól, a magyar országgyűlés által beszüntetett türelmi adót s 20,000 forint pénzbírsággal büntette meg mindazon zsidó hitközségeket, amelyeknek kötelékébe egyik vagy másik, haditörvényszék elé állított zsidó tartozott. Az utcák uj elnevezéseit bemeszeltette, a kaszinót bezáratta; a fegyvereket 48 óra alatt beszédette; a szindarabokat cenzura alá fogta; a Ludovika akadémiát feloszlatta; végre néhányat a hazafiak közül kivégeztetett, 8—10 évi várfogságra ítéltetett s ami fő, a feladókat, a „spitzliket“ kitünően fizette.

XVII.

A magyar harczterek további eseményei.

Midőn a kormány Debreczenbe költözött, parancsot küldött Mészáros tábornoknak, hogy Schlicket verje ki Kassáról, nehogy ez is megzavarja az országgyűlés működését.

Mészáros január 4-kére tervezte a támadást, Schlick azonban résen állt s éjnek idején ráütvén a nemzetőrökre, azokat szétverte, azután oldalba támadta *Perczel Miklós* dandárát, amit észrevevén *Dessewffy Arisztid*, azonnal átkelt dandárával a Miszlonka folyón és segítségére kelt Perczelnek s tüzelést indított a császári csapatokra, ezek azonban tizenkét fontos ütegekkel elrejtett állásukból oly kitünően működtek, hogy Dessewffy nem volt képes előhaladni.

Erre a sereg középszármánya is átkelt a Miszlonka folyón s midőn csatarendben fejlődött ki: az osztrák röppentyűtelep lövegeivel megingatta; a Lehel huszárok futásnak

eredtek, az ágyúikat a Miszlonka patakban hagyták s habár Perczel Miklós már a város faláig szoritotta vissza az ellenséget s Dessewffy 8-ik huszárezrede szintén derekasan küzdött, kénytelen volt visszahuzódni s a megfutott közép szárnyat követni. Egy negyedóráig tartott csak ez az ütközet s 250 magyar ember esett el s 300 jutott fogságba Bobory őrnagy miatt, akinek Lehel huszáraival az ellenséges ágyútelepet kellett volna megrohannia, e helyett azonban megfutott.

Perczel Miklós.

Schlick nem üldözte a magyar sereget, amelynek egy része világgá — a másik pedig Miskolczig futott, innen azután Tokaj alá vonult, s Tarczalon és Keresztúron helyeztetett el a hadtest.

Mészáros, e kudarcz után leköszönt a parancsnokságról s Klapka már január 12-én Tokajnál átvette a vezérletet s a következő napiparancsot intézte a 8 és fél gyalog zászlóaljból, 6 lovasszázadból s 27 ágyúból álló hadtesthez:

„Főigyekezetem oda fog irányulni, hogy a gyalázatot, melyet az ellenség fegyvereitek becsületén ejtett, mely által

a nemzet vitézsége homályba boríttatott, minél előbb feledtessem. Erre nézve számítok a csapatparancsnokok erélyes közreműködésére, az alantas és altisztek fáradhatatlan tevékenységére, a legénység kitartására, de mindenekfölött lelkes hon- és szabadságszeretetére az egész hadtestnek.

Az elárult haza tőlünk vár megmentést és szabaditást. Ennek tudata büszkeséggel, erővel és bizalommal töltsön el.

Föl tehát bajtársak! Gondoljátok meg, hogy azon föld, melyen kétszer hátráltatok meg az ellenség előtt, ugyanaz, mely a mi szabadsághőseink, Bocskay és Rákóczy győzelmei által nyert szentséget. A visszaemlékezés azon dicsteljes időkre, azon nagy nevekre, élessze bennetek a tüzet és az erőt, melylyel a szabad hazánkba betört osztrák zsoldos hadakat, melyek a mi nemzetünket porba tiporni és idegen járom alá akarják hajtani, meg fogjátok semmisíteni. Utolsó vereségeiket meg kell boszúlnotok! Mutassátok meg a világnak, hogy nemcsak akartok, de tudtok is győzni!“

És ők megmutatták!

Schlick január 19-én már Tokaj felé indult s 22-én, megtámadta Klapka egyik dandárát, amely Bulharin vezérlete alatt állott. A tarczali magaslat birtokáért erősen folyt a harcz s a honvédek három szuronytámadást vertek vissza egymásután és Schlick kénytelen volt visszavonulni Mádra.

Másnap Keresztturnál próbált szerencsét, korán reggel ráütött a jobb szárnyra, a harcz délutáni 2 óráig tartott de Dessewffynek a dandára itt is oly vitézül verte vissza az ellenséget, hogy Schlick kénytelen volt ismét Mádra vonulni vissza, ahová Schulzig altábornagy alatt segítségére érkezett Windischgrätztlől egy csapat.

Klapka, nehogy nyert előnyeit kockáztassa, visszavonult a Tisza mögé s Tokajjal szemközt Rakamáznál foglalt állást.

Ekkor égettetett fel a Tokaji híd.

Schlick Schulziggal egyesülve, ki akarta erőszakolni az átmenetet a Tiszán, át is kelt a császári gyalogság a jég hátán, s megtámadta a magyar sereg jobbszárnyát, de Klapka honvédei szuronyaikkal visszaverték a rohamot, s Tokaj utcáin végig üldözték a császáriakat.

Schlick az éj beáltával Schulzigggal együtt visszahuzódott Tarczalon át Kereszturra s innen Kassára.

Ime a példa, hogy a jó vezér, még a megvert hadsereget is győzelemre vezetheti, s lelket tud belé önteni.

A Vág völgyben Simonich altábornagy deczember vége felé tökéletesen bekerítette Lipót várát s miután hasztalan szólította fel háromszor is Ordódy Pál parancsnokot a vár feladására, irgalmatlanul kezdte azt bombáztatni január 2-án; az 1272 emberből álló őrség ellentállási erejét azonban nem

Klapka György.

birta megtörni. Mednyánszky László báró őrnagy s Gruber tüzérszázados lelkesítette őket.

Görgeynek, midőn Vácra érkezett, első dolga volt, hogy hadtestét hadosztályokba osztotta be. Az első hadosztálynak Aulich ezredes, a másodiknak Kmetty alezredes, a harmadiknak Piller ezredes, a negyediknek (tartalék) Guyon ezredes, az ötödiknek (elkülönített) Simonyi alezredes lőn a parancsnoka.

A hadtest együttesen 15 gyalogzászlóaljból, 23 lovas századból 72 ágyuból s mindössze 16,000 főnyi legénységből állott.

Ezzel a sereggel legelőször is Lipótvárát akarta felszabadítani, illetőleg Simonich altábornagy hadtestét akarta megsemmisíteni. Mielőtt Vácra elindult, tanácskozmányra hívta össze a tisztjeit, s kiáltványokat bocsátott ki a felső dunai hadtesthez, amely kiáltványokban kijelenté, hogy ami hibát eddig mint hadtestparancsnok elkövetett, az csak annak tulajdonítható, hogy a kormány s a honvédelmi bizottmány parancsainak engedelmeskedett. A feldunai hadtest, ugymond, ezután is megfogja védeni a nemzet alkotmányát s a saját becsületét, de csak azon parancsoknak fog hódolni, amelyek a királytól kinevezett *Mészáros* hadügyminisztertől érkeznek hozzá.

Csakhogy Görgey Mészárosnak sem engedelmeskedett, Mészáros rendeleteit is félre tette s midőn seregével január 10-én Verebélyre, Lévára, tartalékjával Szántóra és Ipolyságra, elkülönített hadosztályával pedig a Nyitra folyónál Surányra érkezett a következő napiparancsot intézte csapataihoz:

„Végre elérkezett a pillanat, hogy kedvünk szerint csatázhassunk, mit sokáig nem volt szabad tennünk.

Most nem politika, nem magasabb parancs tart vissza a rég óhajtott döntő csatától.

Körülvagyunk véve ellenségeinktől!

Föl ellenök élet halál harcra, mindent a nemzet öröklött jogáért, a szabadságért!

Győzni fogunk és e győzelem kártalanít minden szenvedéstekért és fáradságtokért, mit oly álhatatosan állottatok ki.

A megszabadított nép áldása arra, ki győzve esik el, a haza átka a gyávara.

Tisztek előre! Előre a háromszinű lobogóval! Testvérek! szuronysegezve a háromszinű lobogó után!“

Görgey

t á b o r n o k.

Görgey kiáltványaira és napiparancsára az igazság érdekében megjegyzem, hogy egészen indokolatlanul támadja a kormányt, mert maga Görgey jelentett ki eddig, Pozsonytól Budapestig minden állást tarthatatlannak, s épen a kormány volt az, amely ez állások védelmezését rendelte el.

A hibákért tehát, melyeket elkövetett egyedül csak Görgey okozható.

Ily körülmények között nem csoda, ha a magyar kormány bizalmatlankodni kezdett s Kossuth gyanuba vévén Görgeyt, a lengyel nemzet szabadságharczaiból ismert Dembinszki lengyel tábornokot hívta meg s erre bizta a magyar seregek fölötti fővezérséget.

Am térjünk át az eseményekhez!

Dessewffy Arisztid.

Midőn Windischgrätz arról értesült, hogy Görgey Lipótvár felé indult, attól tartva, hogy meg se áll Bécsig, Wrzna majd *Csorics* altábornagyot küldte utána azon utasítással, hogy a Wyst és Jablonovszky dandárokkal egyesülve, haladék nélkül üldözze Görgeyt s támadja meg ott, ahol találja.

Csorics már január 12-én utól is érte Ipolyságnál a magyar sereget. Guyon azonban nem fogadta el a csatát, Görgey pedig felhagyott tábornoki főnöke Bayer tanácsára azzal a szándékával, hogy Simonich ellen indul s csak arra fordítá figyelmét, hogy a bányavárosokon keresztül a két

tűz közül kimeneküljön, miután az egyik czél, hogy a császári seregek megosztassanak s a Tiszától eltávolittassanak már is eléretett.

Görgey, tehát tényleg a bányavárosok: Besztercebánya, Zólyom, Körmöcz és Selmecz felé vette az útját s január 14-én már Selmeczbányán volt a főhadiszállása. Itt kapta Kossuthtól, egy csomó pénzzel együtt azt a levelet, amelyben barátságosan intetik arra, hogy hagyja el ama tért, amelyre a vácsi kiáltványokkal lépett. Itt kapta Mészáros hadügyminisztertől is azt az utasítást, hogy a bányavárosokat elhagyva, kerüljön Schlicknek a háta mögé s Klapkával egyesülve verje meg Kassánál.

Görgey azonban félretette Mészáros levelét, ott akart telelni Selmeczen s bevárta azt az időpontot, amidőn az ellenség minden oldalról megrohanta őt.

Simonich ugyan is, amint megtudta, hogy Görgey Selmeczre érkezett, rögtön abbahagyta Lipótvár ostromát és Selmeczfelé indult. *Csorics* hadteste lépésről lépésre követte őt Ipolyságtól kezdve. *Götz* egy császári hadosztálylyal a jablonkai szoroson áttörve tört feléje. Végre *Hurban*, a fel-lázadt tótjaival szintén a magyarokra tört.

Tehát nyugatról, délről, éjszakeről egyszóval minden oldalról fenyegette őt az ellenség — s ő hadvezéri lángeszével még kivágta magát anélkül, hogy serege elpusztult volna!

Hurbán fanatizált tótjait tönkreverte ugyan Kmetty, de Guyon már nem vala képes visszaszorítani a *Wyst* és *Jablonovszky* dandárokat s Görgey, Guyon utóhadának a fedezésére, maga vezényelt január 22-én egy zászlóaljat, de ez is vereséget szenvedett.

Ekkor lötték keresztül Görgey kalapját, mire ő hidegvérrel csak annyit mondott, hogy „Miért nem ment egy hüvelykkel alább!”

Görgey most elhatározta, hogy Besztercebányán fogja egyesíteni mind a négy hadosztályát. Csak hogy a terv nagyon nehéz volt, mert Aulich hadosztálya Körmöczbányán vala s így el volt a sereg zömétől vágva s a legnagyobb veszélyben forgott. *Aulich* azonban a Szkalka hegységen keresztül, mintegy három ezer lábnyi magas meredek szikla ösvényen

éjnek idején iszonyatos hóviharban keresztül vágta magát s másnap szintén Besztercebányán termett.

Görgey ezután a Király- és Rózsahegyen keresztül a szepességnek vette útját, hogy mégis Klapkával egyesülhessen.

Hurban fellázadt tótjai.

Január 28-án *Rózsahegyen* volt a főhadiszállása s itt jelentkezett nála Windischgrätz követe, aki először négyszemközt kívánt vele szólni. Görgey beleegyezett s a titkos császári tábori követ Windischgrätz nevében, ekkor arra

szólitotta föl őt, hogy fegyverletétel céljából vezesse a magyar sereget az osztrákokhoz s ez esetben nemcsak bünbocsánatot, hanem fényes ellátást is biztosít számára.

Görgey erre beszóllította főtisztjeit a szobába, közölte velük a követ küldetésének célját s átadta neki a váczki kiáltványokat azon megbizással, hogy azt adja át *annak*, aki hozzá küldte.

E jelenet után Görgey, hadtestével együtt, a negyedfélezer lábnyi magas hóval borított *Sturecz* hegyen át folytatta az utját s iszonyatos fáradtság és 24 órai izzasztó munka után, január 29-én már Lőcsén volt, ahol fényesen megülte másnap a születése napját. A tisztek nagyszerű és fényes tánczvigalmat rendeztek a tiszteletére.

Görgey azonban nem vett részt a vigalomban, lakásán virrasztva töltötte az éjet. Vajjon min töprengett? A jövő csaták fölött avagy a titkos császári tábori követ ajánlatán?

Ezen a napon Guyon hadosztálya is pompásan mulatott, csakhogy nem hegedűszó, hanem ágyúdörgés mellett.

Görgeynek ugyan is, ha Klapkával egyesülni akart, az eperjesi utat kellett megtisztítani az ellenségtől s különösen a *Branyiskó* hegyet kellett hatalmába kerítenie, melyet *Schlick* azon hirre, hogy Görgey közeledik, gyalog csapatokkal s ágyukkal a szó szoros értelmében megspékelt.

Deym és *Kieseletter* császári tábornokok vitték itt a vezérszerepet. *Deym* a hegy fensikjén foglalt állást, gyalogságával pedig azon az oldalon várta a támadást, ahol a szoros kezdődik.

Görgey, Guyont küldte ellene s ez a legborzasztóbb hidegben rögtön utnak indult. Midőn Korotnoknál ahoz a ponthoz ért, ahol kigyózva vezet fölfelé *Branyiskóra* az út, s Guyon meglátta a jégföle hullott fris havat, azt mondá a tábori lelkészének „vedd keresztedet s imádkozzál, mert ma nagy napunk lesz!” Katonáihoz pedig e szavakat intézte: „Fiúk előre s lesz dupla lenung — szalonna, a hátrálóknak kartács!”

És a fiuk mentek előre, kilencz órakor már tűzben valának. Legelőször is az országútról verték vissza a császáriakat, azután két hadoszlopban hozzáfogtak a hegy megmászásához.

Elöl — az ellenség ágyúi tüzeltek reájuk, hátulról, midőn az ujonczok ingadozni kezdtek — Guyon ígérését beváltva, néhány kartácsot tüzeltetett közüjük.

S a fiúk neki bátorodtak s szuronyszegezve haladtak fölfelé.

Az ellenség golyói sokat elsöpörtek közülök, de Guyon mindenütt elől ment. Mellette haladt a lelkész, magasra emelte keresztjét s buzdító szavakat intézett a katonákhoz.

Aulich Lajos.

A honvédsereg háromszor veretett vissza s háromszor tört ismét utat magának. Végre kénytelenek voltak a császáriak meghátrálni, s Guyon, aki ott harczolt az elsők között, egymásután elfoglalta az állásaikat s az ágyúikat. A harcz a legnagyobb elkeseredettséggel éjfélig tartott — de az ellenség megfutott s nyomon üldözték huszárjaink.

Az eperjesi út tehát szabad volt, Schlick két tűz közé szorult s ha Görgey nyomon követi s Klapka seregéhez kergeti, tönkre ment volna, de Görgey ezt nem tette, három egész napot töltött el Eperjesen.

Klapka azonban felhasználta a kedvező alkalmat, január 8-án már ott állott a Dessewffy dandárral a Hernád hidjánál s a Schlick-féle Friedler dandárt, rögtön megtámadta. A császáriak felgyújtották a hidat, a honvédek azonban átrohantak az égő hidon s visszaverték az ellenséget egészen Kassáig, mire Schlick kiürítetté Kassát s Rimaszombat felé vonult el, hogy Windischgrätz seregével összeköttetésbe léphessen.

Görgey csak február 10-én kelt át a Tarczán s Kassára érkezve, Klapkával találkozott.

XVIII.

A vezérek egyenetlensége. A kápolnai s a szolnoki csaták.

Dembinszki, a csaták edzett fia, ki mint czukrász legény jött be az országba s Kassán még Schlickel is beszélt, de nem ismertetett fel s aki fáklyászenével tiszteltetett meg Debreczenben: január 25-én már ott volt Perczel Mór táborában s részt vett ama csatában, amelylyel Perczel Mór visszaadta Ottingernek a Moórnál kapott kölesönt.

Ottinger lovas dandára ugyanis Budapestről egész Szolnokig követte Perczelt, innen azonban egész Czeglédig verték vissza honvédeink a császáriakat, sőt Perczel itt se hagyta őket megpihenni, hanem a Würtemberg, Hunyadi és Lehel huszárokkal, Szimlich vezérlete alatt berontott Czegléd utcáiba s oly hatalmas rohamokat intéztetett ellenök, hogy Ottinger kénytelen volt Irsáig futni.

Dembinszky, a czeglédi csata napján átvette Perczeltől a vezérszerepet, s a sereget Tisza-Füreden át Miskolczra vezette. Perczel Debreczenbe sietett, hogy érdemeinek kellő méltánylása mellett másutt alkalmaztassék; Dembinszky pedig Tisza-Polgárról a következő kiáltványt bocsátotta ki a hazafiakhoz:

„Vitéz hazafiak!

A honvédelmi bizottmány jóváhagyásával s a hadügy-miniszterium által a feltiszai s középmagyarországi hadseregek fővezéréül nevezetvén ki, ezennel tudtára adom ezt a parancsnokságom alatt álló csapatoknak, alkalmat vevén egyszersmind elmondani azt, mit magam elé czélul kitűztem és amit seregeimtől várok.

Dembinszky.

Ami engem illet: én feladatomnak ismerem a szakadatlan munkásságot; dolgozni fogok pihenés nélkül s míg győzni nem fogunk, éjjeim és nappalaim közt különbség nem lesz.

És a folytonos munkássághoz elővigyázatot fogok csatolni, nehogy a karjaink védelmére bizott szent ügy biztos diadala kockáztatva legyen.

Isten adja, hogy fáradozásaim és hadi tapasztaltságom seregeim bizalmát megnyerhessék, mert a bizalom az emberi erőt megkettőzteti.

De eme bizalmon kívül, melyet alárendelteimtől megvárok s a melyet istenemre, megérdemelni törekszem, még sziveitekhez is van szólásom.

Magyarok! fiai e hazának, melynek megmentésére fegyvert ragadtatok!

Németek! kik megértitek, hogy a valódi szabadság Magyarország szent ügyének diadalától függ és épp ezért oly számosan álltok harczsoraiba.

Olaszok! szülöttjei a szép Itáliának, kik jól tudjátok, hogy a Duna és Tisza partjain nyerendő győzelem a Pó és Lombardia gyönyörű téreit is felszabadítja!

Lengyelek, honfitársaim! kiket a világ a szabadságharcosok elősoraiban látni megszokott!

És ti, fiai bármely vidékeknek, kiket a közveszély felriasztott, kiket a közcél, a szabadság egyesített!

Felhivlak titeket, hogy áthatva kötelességeitek érzetétől, pillanatig se feledjétek, hogy a vitézség bár első, de nem egyetlen erénye a katonának.

Tűrés és nélkülözni tudás az a két fő kellék, melyektől áthatva kell lenni minden katonának, nehogy kényelem utáni koravágyódásával a haza veszedelmét és terheltetését nevelje.

Szóval, tanuljuk elfeledni saját személyünket, hogy kizárólag csak az általunk védet szent ügynek diadalára gondolhassunk! Vonuljon vissza az önszeretet a lemondás előtt, mely a legnagyobb személyes erény!

Legyünk olyanok mint a szorgalmas arató, ki nem hátra tekint, hogy a már megtett munka szemléletén gyönyörködjék, hanem tüzes pillantásokkal előre néz, látni, mennyi van még levágni való!

Bizalom vezéreitek iránt, kik érdemeiteket méltányolni s az ország kormányának tudtára adni fogják!

Szem előtt tartása a nagy czélnek, melyet elérni törekszünk!

Ez legyen irányadója viseletünknek!

Éljen a magyar haza!

Éljen a szabadság! S éljenek mindazok, kik a hazának, kik a szabadságnak bátor és rettenthetetlen harczosai!

Polgár, 1849. Január 30.

Dembinszky Henrik,
altábornagy.

Dembinszky szép szándéka azonban nem remélt akadályokba ütközött. Azokat az örömperczeket, melyekben a miskolcziak lelkes fogadtatásukkal részesítették, csakhamar megkeserítették vezértársai.

Legelőször is összezdörtült *Klapkával*, akinek megzavarta Schlick üldözésére vonatkozó terveit, azután összekocczant *Görgeyvel*, aki látszólag alárendelte ugyan magát Dembinszkynek, de annál inkább lázította tisztjeit, akik

Máriássy.

persze csak a lángeszű hadvezért imádták benne. Görgey ezért megrovást is kapott *Mészáros* hadügyminisztertől, ami által méginkább sértve érezte magát hiúságában, úgy hogy Dembinszky két rendbeli barátságos felszólítására, hogy tegyen neki jelentést hadtestének erejéről s hadműveleti terveiről, nem is válaszolt s csak harmadszor a parancsnak engedelmeskedett.

Dembinszky, aki nagy erővel akarta megtámadni az ellenséget, hogy seregeit, a Perczel, Klapka, Damjanics,

Vécsey és Görgey-féle hadtesteket, mielőbb összevonhassa, Görgeynek is azt az utasítást adta, hogy a leggyorsabban siessen seregével Miskolcra.

Görgey ezt szó nélkül megtette, de midőn néhány nappal később *Aulich* hadosztályának — Görgeyt kikerülve — egyenesen maga Dembinszky adott parancsot, Görgey ezt nem helyeselte, s a leghevesebb szóvita fejlődött ki közöttük.

Kossuth az összekoczczanásról értesülve, rögtön a táborba utazott. Görgey oly engedékenynek mutatta magát, hogy Kossuth szentnek hitte a békét, pedig a béke csak látszólagos volt. Görgey nem tartozott azon emberek közé, kik amily gyorsan megharagusznak, oly gyorsan kibékülnek, sőt ellenkezőleg, szerette magát megbosszulni, még pedig álnok módon.

Dembinszky február 25-én Egerbe tette át a főhadiszállását s a következőleg helyezte el a sereget.

Desseffy hadosztály Verpelétnél,

Pöltenberg hadosztály Debrőnél,

Máriássy Kápolmánál,

Szekulics Kálnánál,

Schulez hadosztály Egernél,

Aulich hadosztály Maklárnál,

Guyon Mezőkövesdnél,

Kmetty Ábránynál,

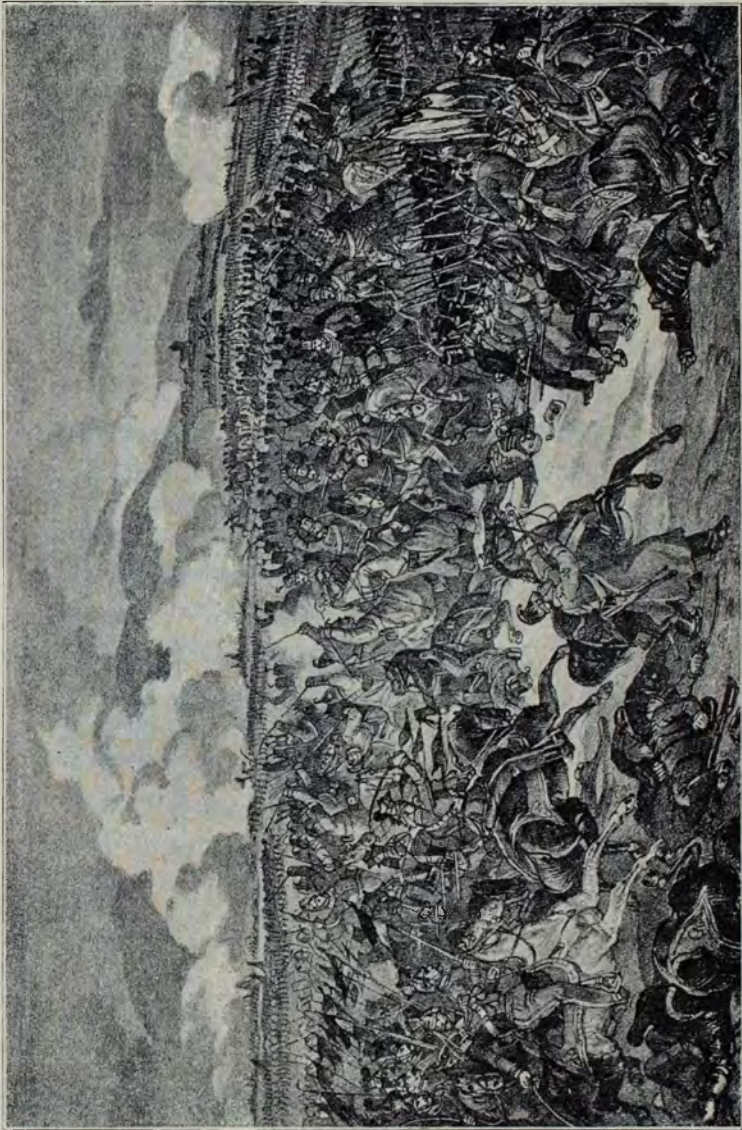
Hertelendy hadosztály Poroszló és Tisza-Fürednél állott.

Az összes sereg, miután a *Vécsey* s *Damjanics*-féle hadosztályok még nem érkeztek meg, 17,000 főből állott.

Azonban *Windischgrätz* nagy erővel nyomult előre, hogy segélyére lehessen a megszorult *Schlick*nek.

Budapesten csak a *Liebler* dandárt hagyva hátra, *Jella-sich* bánt a *Grammont* *Kager* és *Ottinger* dandárokkal Szolnok felé indította, s ő maga a *Csorics* és *Schwarzenberg*-féle hadosztályokkal, melyek *Wrbna* hadtestét képezték szintén február 25-én Gyöngyösön termett, s itt állapította meg a haditervet a magyarok ellen a Tarna vonal mentében. Hadi ereje 24 ezer emberből s 147 ágyuból állott.

Másnap, azaz február 26-án délután két óra tájban a Wysz dandára *Kápolnához* ért, rögtön megtámadta a magya-

A kápolnai csata.

rokat, de *Máriássy* személyesen vezetve a császáriak rohama ellen a huszárokat, visszaverte mindanyiszor a dzsidások

támadásait. Ezalatt a gyalogság egész estig tüzelt egymásra a Kápolna melletti kis erdőben, míg az ellenség ágyui jég-esőként hullatták a röppentyüket, mindenáron felakarván Kápolnát gyujtani. Az ágyuk még tíz óra tájban is bömböltek s hadseregünk végre áthuzódott a Kápolna melletti folyón s a tulsó oldalon ütött táborn.

Ugyanezen időben *Szekulics* hadosztályát *Schwarzenberg*, *Desseuffy* hadosztályát pedig *Schlick* támadta meg s *Pöllenbergeret* is kiszorították a deprői erdőből a császáriak.

Dembinszky és Görgey Egerben ebédeltek, midőn az ágyuzás megkezdődött s lóhalálában siettek a csatatérre, ahonnan éjfél tájban visszatérve, Dembinszky rögtön kiadta másnapra szóló parancsait.

Ezek szerint *Aulich*, *Kmetty* és *Guyonnak* seregeikkel rögtön a Tarnavonalhoz kellett vonulniok, a balszárnyat *Görgeynek*, a jobbszárnyat *Klapkának* kellett vezényelnie; a középszárny vezényletét maga számára tartá fenn Dembinszky.

És mit tőn Görgey?

Tábori főnöke a cselszövő *Bayer*, e parancsokat este 11 óra helyett csak a reggeli órákban küldötte el *Guyonnak* és *Kmettynek*, *Görgey* pedig, ahelyett, hogy a balszárnyra ment volna rendelkezni, *Aulichra* bizta a balszárny vezényletét, s maga elment *Guyonért*, s akkor érkezett *Guyon* hadosztályával a csatatérre, amidőn a csatának már vége volt.

Február 27-én korán reggel ismét *Wyst* dandára támadta meg *Máriássy* hadosztályát Kápolnánál s be is hatoltak a faluba, kemény utczai harc után el is foglalták azt s ágyuitkat a kertek alatti dombra vontatva, onnan lövöldöztek a magyarokra. Itt Dembinszky vezényelt.

Amig *Wyst* Kápolnánál működött — *Schlick* a *Desseuffy*-féle hadosztályt támadta meg *Verpelétnél*, ahol *Klapka* vezényelt.

Nagy hévvel folyt itt is a csata; utczai harc fejlődött ki; szuronysegezve rohant egymásra a gyalogság, de gyalogságunk a kétszer akkora erőnek nem birt ellentállani, meghátrált s a hátrálást fedező *Lehel* huszárok s a vértések

között iszonyu lovas-viadal fejlődött ki. A vértések számára segítség érkezett, huszáraink visszanyomattak, a vértések neki estek ágyuinknak, de elővágatott *Pöltenberg*, oldalba kapta a Koburg-huszárokkal a vértéseket, az ütegek visszafoglaltattak, a gyalogság visszatért, sortűzet adott a vértésekre s visszaverte Verpelétre.

Földváry Károly a 14-ik zászlóaljjal rögtön ostrom alá fogta a falut, de oly kemény ellentállásra talált, hogy kénytelen volt visszavonulni.

Kossuth imája a kápolnai csatatéren.

Dembinszky ekkor az összes seregeknek visszavonulást parancsolt s abba hagyta a csatát.

A haretér oly iszonyatos látványt nyújtott, a halál oly borzasztó pusztítást vitt véghez, hogy Kossuth térdre esett a magyar vitézek sirhalmánál s így imádkozott:

„Fölséges Úr! Árpád hadának istene! Nézz alá csillag trónusodról, könyörgő szolgálóra, kinek ajkáról millióknak imája száll eged kárpítja felé, magasztalón áldva mindenhatóságodnak munkás erejét.

Istenem! fölöttem napod ég, s térdem alatt elhullott vitéz testvéreimnek csontjai nyugosznak, fejem fölött kék az ég, lábam alatt pirossá lett a föld, ősapáink unokáinak szent vére által.

Csak had égjen napod Teremtő sugára, hogy vér fölött virág nőhessen, mert a porladó tetemek koszorú nélkül nem hamvadhatnak.

Isten! ős apáink s népeknek nagy Istene! Hallgasd meg ezután s áldjad hadainknak bömbölő szózatát, melyben vitéz népeknek kardja és lelke menydörög. Segíts széjjeltépni az önkénynek bilincseket osztó vaskarjait.

Mint szabad ember térdelek ez új temetőn, véreim roncsolt tetemein. Ily áldozatok után szentté lett földed, ha bűnös volt is, Istenem, e föld és sirhalmok fölött rab népek élni nem szabad.

Atyám, atyáinknak nagy atyja! milliók felett hatalmas ur! ég, föld s tengereknek mindenható nagy Istene!

E csontokból dicsőség nőtt ki, mely nemzetem homlokán ragyog — a porokat szenteld meg te kegyelmeddel, hogy a szent ügyért elhullott testvérbajnokok szentül nyugodjanak hamvaikban.“ Amen.

Az ellenség vesztesége 17 tiszt s 335 ember, a magyar hadsereg vesztesége 1200 ember volt s Windischgrätz elhamarkodva azt jelentette Bécsbe, hogy: „A lázadó csordákat Kápolnánál iszonyú mennyiségben találtam fel, szétszórtam és legnagyobb részét megsemmisítettem, a maradék a Tiszán keresztül menekült. Remélem, hogy néhány nap alatt Debreczenben leszek s a pártütés fészket hatalmamba kerítem.“

E győzelmi jelentésre, az osztrák kormány kiadta a márczius negyedik oktroyált alkotmányt, amely Magyarországot bekebelezi az osztrák császárságba, ami által nemcsak minden út elvult vágva a békés kiegyenlítésre, hanem fokozódott a nemzet ellenállása s okúl szolgált az april 14-iki függetlenségi nyilatkozatra, amely detronizálta a Habsburg uralkodó házat.

Pedig hát Windischgrätz teljesen félreismerte a kápolnai csata eredményét.

A magyar hadak február 28-án Mezőkövesdnél állottak meg s az utánuk jövő ellenséget rögtön megrohanták a Miklós huszárok s egy negyed óra múlva visszatértek az elfogott ágyúkkal.

A magyar tábornok oly lelkesedés szállotta meg ekkor, hogy alig lehetett őket visszatartani az ellenséges főerő megtámadásától, Dembinszky azonban nem engedett a több oldalról jövő kérelemnek, a hadsereget két csoportra osztva Poroszlóra irányította vissza. Ami nagy elégedetlenséget s lehangoltságot okozott.

Windischgrätz, a tovamonulásról értesülve, rögtön Csorics hadosztályát küldte Klapka után s Egerformásnál újabb ütközetre került a sor, Klapka azonban szerencsésen átkelt az Egerfolyó jobb partjára, habár ágyúi alatt leszakadt a híd, s ezeket csak 126 emberének a feláldozásával vonszolhatta ki a vízből. Innen azután övig erő vizöntéses posványokon át elcsigázottan Poroszlóra ért, ahova másnap Görgey is bevonult.

Itt az elkeseredés s a bosszuság még élesebben kitört a fővezér ellen s Görgey, akinek a Füredre tovább vonuló sereget kellett volna fedeznie s így Poroszlón kellett volna maradnia, — a fővezér parancsát félretette s az esteli homály leple alatt seregével egyenest Tisza-Fürednek vágott, mire az ellenség el is foglalta Poroszlót.

Midőn Dembinszky Görgey engedetlenségéről értesült: tombolt dühében, a tiszti kar azonban gyűlést tartott s kijelentette, hogy nem bizik Dembinszky képzettségében s követelték, hogy azonnal más főparancsnok választassék. *Szemere* kormánybiztos erre rögtön Kossuthért küldött, aki Mészáros, Kiss Ernő s Vetter kíséretében Füredre érkezve haditanácsot tartott.

Görgey mentegetődzött, hivatkozott Dembinszky hiányos rendeletére, a tiszti kar bizalmatlanságára a fővezér iránt, ama kérdésre azonban, hogy ily helyzetben Dembinszkynek mit kellett volna tennie? mégis azt válaszolá: „Ha én Dembinszky vagyok, Görgeyt föbe lövetem. Ebből láthatja Elnök úr, mily veszedelemnek kellett a hazát fenyegetni, amiért magamat kitettem!”

És Kossuth mégsem lövette fejbe Görgeyt, hanem Mészáros és Vetter által kipuhatoltatta a tisztikar véleményét, s azután *Vetter* tábornokra ruházta át a főparancsnokságot.

Görgey persze a tisztikar bálványa volt s a kormány gyöngge volt vele szemben. Dembinszkynek Mészáros adta tudtára a haditanács eredményét még pedig a következő szavakkal: „Altábornagy úr! Ha erősek volnánk, egészen máskép cselekednénk, de mi gyengék vagyunk és nem tehetünk úgy, amint akarunk, azért jövök tehát, hogy önt felkérjem, helyezze magát személyesen a hadügyminisztérium rendelkezésére. Mi *Vetter* tábornokot neveztuk ki főparancsnoknak.“

Vetter kineveztetésébe látszólag Görgey is belenyugodott, sőt mi több, sima és megnyerő modorával teljesen eloszlatta Kossuth bizalmatlanságát, Szemere kormánybiztos azonban meg volt róla győződve, hogy ha Görgey még nem áruló: akkor minden esetre azzá lesz s e meggyőződését tudomására is hozta Kossuthnak.

És most térjünk át a magyar fegyverek egyik legszebb diadalához az osztrákok fölött, a szolnoki csatához.

Dembinszky terve szerint ugyanis, hogy az ellenség figyelmét a Tarcza vonaltól elvonja, *Damjanichnak* és *Vécseynek* egy kis tüntetést kellett volna Szolnok előtt rendeznie.

Damjanich és *Vécsey* ugyan rögtön útnak indultak a bánátból s a bácskából, de csak február utolsó napjaiban érkezhettek rendeltetési helyükre. *Damjanich* ugyanis Aradon át jött Czibakházára, *Vécsey* pedig Szegeden át Török-Szent-Miklósra, s mind a ketten elhatározták, hogy közösen fogják megtámadni Szolnokon az ellenséget.

Damjanich márczius 5-én reggel egész csöndben megindította a tábort s észrevétlenül közeledett Szolnok felé, ahol első sorban *Woronyeczky* herceg, az alig 24 éves hős lengyel ifjú dsidásai ütöttek a császári dragonyosokra s oly zavarba hozták *Karger* császári parancsnokot, hogy rögtön futár útján kért segítséget *Ottingertől*, aki Abonyban állomásozott. *Damjanich* azonban haladéktalanul rohamot intézett az ellenség ágyutelepeire s szuronysegezve verte ki a császáriakat az utcákból.

Mire Ottinger megérkezett a segítséggel, már akkor nemcsak hogy ki voltak verve az osztrákok Szolnok városából, hanem még Vécseyvel is meggyült a baja. Ez ugyanis amint Ottinger Szolnokhoz közelebb ért rácsapott a huszáraival s visszaverte oda, ahonnan jött Abonyba.

Az ellenség 700 embert vesztett, köztük több főtisztet; négyszáz utászából pedig csak nyolczvan menekült meg.

Woronyeczky.

A magyar sereg részéről 200-ra ment a veszteség. Legtöbbet veszített Woronyeczky dzsidás százada s a 3-ik honvédzászlóalj. Csata végeztével Damjanich levett főveggel állott meg a 3-ik zászlóalj előtt s így szóllott hozzájuk :

„Fiaim! kevesebben vagytok, mint ezelőtt félnappal; megérdemelnétek mindnyájan, hogy tisztekké legyetek, úgy viseltétek magatokat; de hol lenne akkor nekem a 3-ik zászlóalj?”

A legénység éljennel válaszolt s a szolnoki nép örömujjongva fogadta a szabadítókat, kik közül különösen Freudenreich és Philippovszky tüzérszázadosok, *Nagy Sándor*, *Kiss Pál*, gróf *Leiningen* ezredesek, *Babich* és *Kökényessy* őrnagyok rendkívül kitüntették magokat.

XIX.

Az első kitüntetések s Bem további hadműveletei.

A szolnoki ütközet után Damjanich és Vécsey báró között is volt egy kis összeütközés. Damjanich ugyanis, aki fiatalabb tábornok volt mint Vécsey, szemrehányást tőn az utóbbinak, hogy a hidfőt későn támadta meg s az üldözésnél éppen nem mutatott erélyt, tette pedig ezt oly hangon, mely alárendeltségi viszonyával ellentétben állott. Vécsey ekkor Debreczenbe utazott, ahol a szolgálati viszály kiegyenlítettett. Nevezetes azonban Dembinszkynek ez alkalommal tett megjegyzése, amely így hangzik: „Látom, hogy Magyarország ügye tönkre fog menni nem a külellenség, hanem a belviszályok által és mint ez ily esetekben mindig történik, nem becsülettel“. Görgey azonban szerencsekívánó levelet intézett a vitéz tábornokhoz Damjanichhoz, Kossuth pedig elhatározá, hogy az örömet a lelkesedést, amelyet a Szolnoknál kivívott győzelem előidézett, kitüntetések „*érdemrendek*“ kiosztása által is fogja fokozni.

Az ő indítványára az országgyűlés megalapította a *katonai érdemrendet*, mely vörös szalagon ezüst babérkoszorúból állott, közepén Magyarország aranyozott apostoli kettős keresztjével. Ez érdemrendnek három osztálya volt s Kossuth Lajos márczius 9-én nagy ünnepélyességgel, az összes ministerek, s a Debreczenben időző előkelőségek jelenlétében osztotta ki az első kitüntetéseket Kiss Ernő, Vetter, Görgey, Bem, Damjanich, Perczel tábornokok s Guyon ezredes között.

Kossuth ez alkalomra illő beszéd kíséretében személyesen tűzte fel a jelenlévő tábornokok mellére az érdemrendeket s ugyanakkor adta át Vetternek az altábornagyi oklevelet.

Az ünnepélyt *Palóczy László* zárta be lelkesítő szónoklatával, mire a vendégek lelkes éljenekkel hagyták el a termet, a kitüntetett tábornokok diszebédhez ültek, amelyet Kossuth adott tiszteletükre.

Másnap a következő hirdetmény jelent meg a hivatalos közlönyben :

Mészáros László.

A haza nevében az országgyűlés által választott országos honvédelmi bizottmány márcz. 8-án 3049. e. szám alatt kelt rendelete alapján :

Kiss Ernő altábornagy úr, a bánáti véres ütközetekben és harcokban tanúsított vezéri tehetségei, bajnoki vitézsége és ernyedetlen hazafisága által szerzett érdemei tekintetében ;

Vetter Antal altábornagy úr, a perlási sánczok bevétele és az arra következő véres ütközet alkalmával tanúsított vitézsége és bebizonyított vezéri ügyes tapintata tekintetében ;

Görgey Arthur tábornok úr, azon bebizonyított vezéri tehetsége tekintetében, mely az ellenség sokkal nagyobb számu seregei által környezve és üldözve, bajnoki csatározásokban kitüntetett vitézsége által, serege bekeríthetését mindenkor hatályosan gátolta és nagyszerű hátrálásai által a hazának e derék sereg megmentését eszközölte ;

Bem József tábornok úr, tanusított bajnoki vitézsége és dicső győzelmei tekintetében, melyek az ország királyhágón-túli része nagyobb felének kétszeresen történt megmentését idézték elő ;

Damjanich János tábornok úr az ördöghidi, alibunári, jankováczi és temesvári sánczok ostromlása és bevétele, de különösen az utóbbi szolnoki véres ütközet és Szolnok bevétele alkalmával tanusított vitézsége és vezéri tehetségei tekintetében ;

Perczel Mór tábornok úr, a Róth tábornoknak elfogatása és a fridaui ütközet alkalmával tanusított vitézsége tekintetében ;

Guyon Richard ezedes úr, Manswörth ostromlása és bevétele, a nagyszombati véres ütközet, valamint a branyiszkói szoros ostromlása és bevétele alkalmával tanusított oroszláni vitézsége tekintetében ;

a nemzet hálás jutalmául a katonai érdemjelek második osztályával diszítették föl.

Debreczen, 1849. Márcz. 9.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Általánosan feltűnt, hogy Klapka nem részesült hasonló kitüntetésben. Ez azonban Mészáros hadügyminiszter iránti tekintetből történt, aki harcztéri működésével az érdemrendet nem érdemelte ki s akinek a hadtestét mint tudjuk Klapka vette át.

Mészáros ugyanekkor arra szölliotta fel Dembinszkyt, hogy Vetter mellett vegye át a tábornoki főnökséget, Dembinszky azonban erről hallani sem akart, sőt akkor amidőn számos tiszt kíséretében Kiss Ernő kereste őt fel a lakásán s a tábornoki főnökség átvételére a következő szavakkal kérte fel: „Excellentiád! Európa utóbbi háborui-

nak eseményei ismeretesek ön előtt. Ön tudni fogja, hogy Schwarzenberg herczeg dicsőségét, melyet Német- és Franciaország csatáerein szerzett, legnagyobb részben Radetzky gróf altábornagy szellemi támogatásának köszönhetette. Blüchernek a vakmerő támadónak szüksége volt oldala mellett a gondolkodó Greisemanra. Az agg Radetzky tábornagy nem őrizhetné meg dicsőségét vezérkari főnöke Hess közreműködése nélkül. Ez felbátorít engem és tiszti karomat, hogy excellentiádhoz a következő kéréssel járuljunk: sziveskedjék

Vetter.

gazdag tapasztalataival Vetter tábornok segítségére lenni és fogadja el az önnek följánlott táborkari főnökséget“ — Dembinszky azt válaszolá, hogy az illető vezérek a felettük álló uralkodók tekintélyére és támogatására számíthattak, de nálunk „aki engedelmeskedni akar, az engedelmeskedik, akinek nem tetszik, az nem engedelmeskedik. Miért? mert a kormány gyenge, határtalanul gyenge, mert a kormány élén nem államférfiak, hanem ügyvédek — az emberi társadalom e hienái állanak — férfiak, tele személyes dicsvágygyal, tele hiúsággal és czivódási hajlammal — s épen azért nem töltheti be a neki felajánlott állást.“

Dembinszky itt nagyon elvetette a sulykot s habár néhány nap mulva egy emlékiratában, melyet Kossuthhoz intézett, hadműveleteinek nem sikerültét négyheti főparancsnoksága alatt az alvezéreknek, jelesül Görgeynek tulajdonítá: a rossz benyomást, amelyet előidézett, többé nem tudta elsimítani.

A rendek kiosztása alkalmával Vetter főparancsnokká történt kinevezése is kihirdettetett, s Görgey a következő levelet intézte Klapkához:

„Vetter az összes magyar hadak főparancsnoka és altábornagya.

Az ég tisztítsa meg keblét minden kicsinyes tekintettől és töltse be honszeretettel. Sikert fog aratni, ha tanácsotokat követi és az enyimet vissza nem utasítja. De ha téved, akkor az osztrákok megcsalják őt. Tervetek teljes beleegyezésemet bírja, *de Vetter kinevezése által minden lépésünk meg van bénítva* és az időnek és alkalomnak nagy része elveszett. Azon meggyőződés tölt el, hogy Damjanich, Aulich, te és én — sokat, igen sokat vihettünk volna végbe, *noha nem lett volna főparancsnokunk*. A csapatok osztályozását Debreczenben hibásan csinálták . . . Mindezekből láthatod, hogy nem tehetek mást mint folytatom hadműveleteimet Tokajon át és megvárom, mint fog intézkedni a főparancsnok. Egyek, 1849 márczius hó 10-én

Görgey“.

E levélből világosan kitűnik, hogy Görgeynek Vetter kinevezése sem volt inye szerint s hogy Kossuthnak azon kérdésére: melyet Tisza-Füreden a főparancsnok kinevezetése előtt intézett hozzá s amely így hangzik: „Micsoda követelményei vannak a fővezér iránt?“ Nem adott őszinte választ akkor, amidőn azt felelé: „Katona legyen és magyar; *hogyan rangban idős vagy ifjabb e nálam, rám nézve mindegy*“.

Görgey dicsvágyó ember volt, csak függetlenség után törekedett, csak főparancsnok szeretett volna lenni.

A szolnoki csatának volt az eredménye az is, hogy Windischgrätz herceg, aki a kápolnai csata után azt írta I-ső Ferencz József császárnak, hogy „a pártütő hadak romjait

megfogja semmisíteni“ most a következő levelet intézte Olmützbe:

„Ismételve volt alkalmam Felsőged legfelsőbb figyelmét a rendelkezésem alatti csapatok elégtelenségére irányozni. E miatt képtelen vagyok a hátráló ellenséget hatásosan üldözni, mert sehol sem hagyhatok elég nagy tartalékot, mely ily nagy kiterjedésű fellázadt országban szükséges, miután a rossz hangulat és az általános fölkelés terjedése csak anyagi erő által nyomható el. Kivált érezhető e hiány könnyű lovasságban, melyből csak igen csekély szám fölött rendelkezem, míg az ellenség főhadi ereje ebből áll és a terület, melyen hadműveleteim folynak, annak alkalmazását mindenütt igénybe veszi. Rendelés alatt álló lovasságom legnagyobb részben vértesekből áll, melyek könnyű lovasági szolgálatot kénytelenek teljesíteni, miáltal a nehéz lovak felünően szenvednek. Ezen felül pedig *sokat szenvedtek lovakban, és legénységben az itteni lovasezredek ágyutüz által is, a huszárokkal történt összecsapásokban, mi kivált utóbbi időben gyakran fordult elő, midőn a magyar csapatok jobban helyt állottak. Ennélfogva a legalázatosabban kérem Felsőgedet, nyujtsa nekem legfelsőbb támogatását, melyre oly nagy szükségem van . . . Bátorodom a legnagyobb alázatossággal kérni felsőgedet méltóztassék nekem azon nyolcz lovas ezredből, mely Olaszországban van, legalább *kettőt* rendelkezésemre bocsátani és pedig lehetőleg dzsidás és egy könnyű lovasezredet . . . Kérem Felsőgedet egy mielőbbi jóváhagyó legfelsőbb határozat hozatalára. *Windischgrütz* hg.“*

Ez a levél is kitüntetés a magyar honvédekre nézve!

Még nagyobb kitüntetésben s dicsőségben részesültek azonban fegyvereink Erdélyben.

Ha igaz, hogy a világ az Isten kalapja s Magyarország a bokréta rajta: akkor igaz az is, hogy a *háromszéki* székelek e bokrétának a legszebb virágai.

Midőn *Bem* Marosvásárhelyre érkezett, oly lelkesedés szállotta meg őket, hogy a hős tábornok azt üzenté Debreczenbe, hogy neki egyelőre se pénzre, se segédcapatokra nincs szüksége. Előteremti ezeket majd Erdély.

És elő is teremtette. A jó Áron Gábor folyton öntötte a harangokból az ágyukat, a nők folyton főzték a salétromot, az öregek gyártották a puskaport, a gyermekek folyton öntötték a golyót; a férfiak pedig puskát s nemzeti színre festett lándzsát ragadva az Olton átkergették Heydt császári parancsnokot a szász és oláh czimboráival együtt, tönkre tették Hidvégnél *Gedeon* seregét, azután Pap őrnagygyal az élükön oda állottak Bem elé s azt mondták neki: ime itt a kész sereg, vezess minket! És Bem vezette őket!

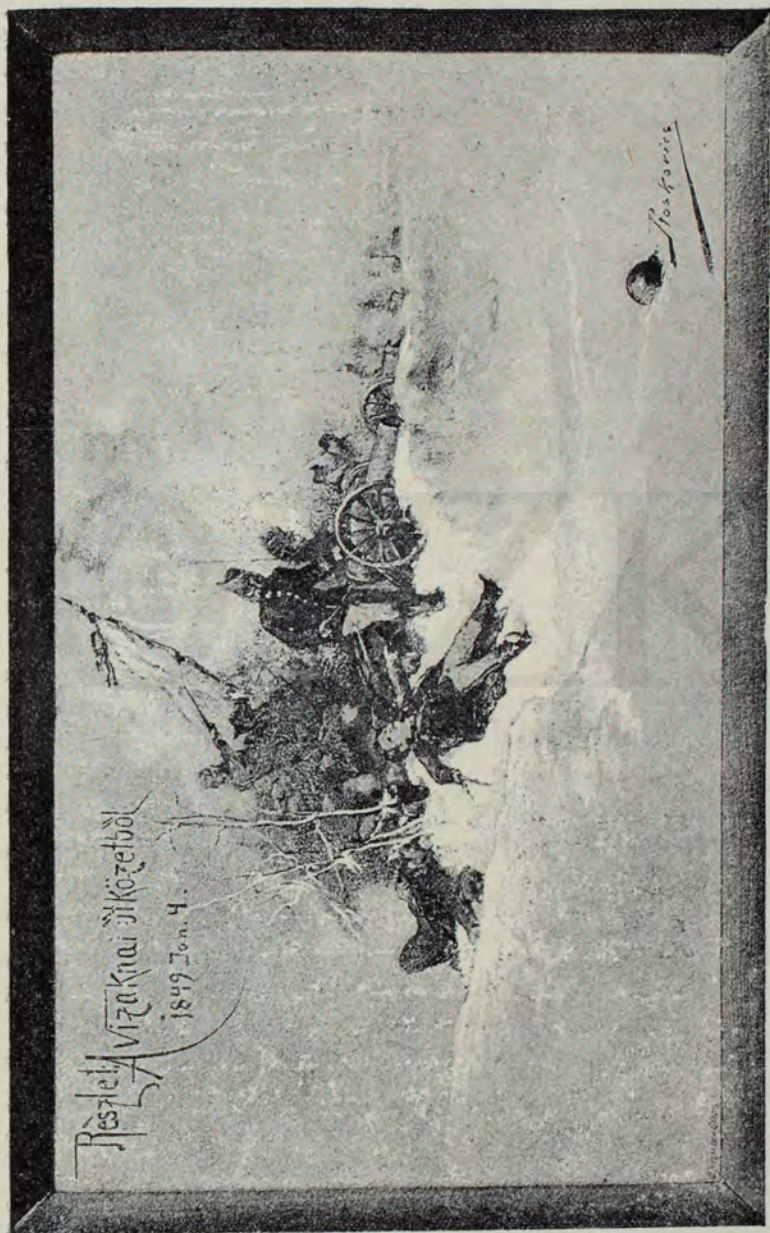
Január 6-án váratlanul *Medgyes* alatt termett s rögtön megtámadta Puchner seregét, még pedig oly erővel, hogy az egész császári sereg futásnak eredt s meg se állott Szebenig. Bem azonban nyomon követte s a régi kőfállal kerített s hatalmasan megerősített várost ostrom alá fogta. A magyar seregek bosszujától rettegő lakosság azonban a császári katonasággal együtt, kétségbe esetten védelmezte magát a sánczok mögött s a rohamot visszaverte s honvédeinket üldözöbe vette. Bem ekkor a szelindeki dombokra vontatta fel ágyuit s az üldöző császáriakat visszaszorította.

Puchner, hogy egész hadtestével Bemre vethese magát *Lüders* orosz tábornoknak irt, aki 30,000 emberrel a bojár felkelés elnyomása után Romániát tartotta megszállva, s arra kérte őt, hogy jöjjön segítségére és szállja meg Brassót és Nagy-Szebent.

A muszkák segítségül hívása tulajdonképen a nagy-szebeni és Brassói szászpolgároktól eredt, akik küldöttséget menesztettek Lüdershez s miután ez Pétervárról kapott parancs folytán, csak az osztrák katonai hatóságok határozott felhívására volt kész segítséget küldeni: a jó szászok, Puchnerhez mentek s épen a legjobb alkalomkor sürgették nála a muszkák behívását. Puchner levelére február hó 21-én Engerhardt tábornok 6000 muszkával Brassót — Skariatint ezredes pedig 4000 emberrel Nagy-Szebent szállotta meg.

Időközben Puchner még szerencsét próbált Szelindeknél, de a kitünően elhelyezett ágyuk nagy károkat tettek seregének zömében s a császáriak vereséggel vonultak vissza.

Bem ekkor *Viz-Aknára* indult, Puchner pedig Szebenbe vonult vissza. Szebenből azután, egész seregével s 30 ágyu-

A vizaknai iktőzetből.

val csapott rá Bemre, aki — bár a Vilmos huszárok rendkívüli vitézséget fejtettek ki — 16 ágyujának, löporának s a saját kocsijának — melyben irományai s pecsétje valának — elvesztésével, kénytelen volt Szászsebes felé visszavonulni. Gróf Bethlen vezénylete alatt a *Mátyás* huszárok fedezték a visszavonulását s körülbelül tizenötször tartóztatták fel az ellenséget.

Szászsebesen töltve az éjszakát másnap reggel 9 órakor *Szászváros felé* indult seregével s este — miután a szászok és oláhok rátüzeltek, szuronynyal csikarta ki a várostól az éjjeli szállást. Másnap azonban már ismét nyomába volt az ellenség, s oly vakmerően haladt előre, hogy csak nem az ágyuk torkolatáig nyomult.

Ekkor történt a következő nevezetes jelenet:

Császári granátosok rohanták meg az egyik ágyut. Amint ezt észrevette Bem, korbácscsal a kezében oda nyargalt s az egyik granátosnak az arczára csapva, rájok rivalt: „Mit akartok semmirekellők! Ez az én ágyum; mars innen!“ és a granátosok megijedve hagyták ott az ágyut s elfutottak. E pillanatban az ellenséges golyó, Bem apó jobbkezének a harmadik ujját lötte le. „Ugy sem vettem még eddig hasznát!“ mondá az ősz tábornok s leütötte az újj megmaradt részét s a Piski hidon át Dévára vonult fáradt seregével. A hid őrizetét Kemény Farkas báró alatt a 11. és 55. honvédszászlóaljra s egy század Mátyás huszárra bizta azzal a kijelentéssel, hogy ha a piskii hid elveszett: Erdély is elveszett!“

És Kemény Farkas 1800 emberével 100 huszárral és tiz ágyuval másfélnapig védte ezt a hidat a császáriak ellen, akik 7357 gyalog 772 lovas s 30 ágyu fölött rendelkeztek. Végre a második napnak délutánján a visszafordult Bem is segítségére jött Keménynek s ekkor olyan harcz fejlődött ki a két fél között, amely bátran beillik a titánok harczai közé. A hidon nem kisebb emberek mint Kemény, Czecz és Máriássy állottak a borzasztó szuronyharcz közepette s a golyók ép úgy tizedelték mind a két oldalon az embereket mint a szuronyok. A piskii magaslatokon Hrabovszky és Dobay őrnagyok működtek ügyesen közre, de a császáriak,

mintha érezték volna, hogy e harc Erdély sorsa fölött fog dönteni, sehogy sem akartak tágítani. Végre amidőn már sötétedni kezdett Bem általános rohamra vezette csapatait mire a császáriak ingadozni kezdtek, a hidat elhagyták s Szászváros felé futottak.

E csatában Kemény Farkas zászlóaljából minden második, Inczédi zászlóaljából minden harmadik ember elesett, az enyedi vadászok közül pedig csak 6 tért vissza a piskii hidtól.

Bem este tíz óráig üldözte az ellenséget, másnap utána eredt s a legnagyobb hózivatarban február 10- és 11-ike közti éjjel megtámadta a császáriak Stutterheim féle dandárát, azt megverte, Alvinczet a 11-ik honvédszászlóaljjal Máriássyval az élén rohammal bevétette s az ellenséget Gyulafehérvárig szorította.

Ekkor, hogy a Küküllő vonal birtokába juthasson, a legmélyebb hóban és legdermesztőbb hidegben Csögedén Szász-Csanádon, s Kis-Kapuson át ismét Medgyesre irányította a seregét.

E közben hire jött, hogy Urbán ismét betört Bukovinából, s *Ruzkó* ezredest a borgói szorosnál egy véres harcban megverte s hogy Ruzkó maga is elesett. Bem rögtön maga mellé vette a székely fiúkat, s mint a saskeselyű ott termett velük a borgói szorosnál, Urbánt visszakergette Bukovinába s márczius 1-én már megint ott volt Medgyesen, ahol a császáriak márczius 2-án ismét megrohanták Kis-Kapusnál.

A harc reggeltől estelig, egy csárda körül hullámozott, de a magyarok háromszor üzték vissza szuronyszegezve Puchner hadait s urai maradtak a térnek. Márczius 3-án a császáriak újra s még nagyobb erővel támadták a magyarokat, úgy négy órai harc után Bem 100 halott és 200 sebesült visszahagyásával Segesvárra vonúlt, ahová márczius 5-én megérkezve, rögtön elsánczolta magát, s ruházatokat készítetett, s a Székelyföldről erősítéseket s lökészetet vont magához. Egyszóval itt is oly vezérnek mutatta magát, kinek mindig helyén van a feje és a szive s akire a szenvedett vereség buzdításúl szolgál arra nézve, hogy a kölcsönt mielőbb visszafizethesse az ellenségnek.

Vissza is fizette.

Puchner márczius 8-ig Medgyesen maradt s ekkor döntő csapást akart mérni Bemre. Elakarta őt vágni a Székelyektől, megakarta őt kerülni s oldalt és hátba akarta őt támadni s ennek következtében csak néhány század helyőrséget hagyva hátra, Bevinfalvára, Szent-Agotára s Trapoldra vezényelte a seregeit. Bem azonban rögtön eltalálta Puchner tervét s minden fontolgtatás nélkül azt mondá: „Most Nagy-Szebenbe megyünk! Félórával később, e szavak után már indulásra készen volt hadteste, márczius 10-én reggel Medgyesre ért, az ott hagyott helyőrség Szebenbe futván előle, Medgyest Perczy alezredes által 1500 emberrel s 4 ágyuval megszállotta. 11-én reggel Szelindeknél volt, itt egy kozák előcsapatot szétugrasztott s délután négy órakor Nagy-Csűr és Nagy-Szeben közt állást foglalt, a muszka lovasságot, mely balszárnyát megakarta kerülni, kartács záporral fogadta, a szőlőhegyekből a székelyek szuronyaival kiüzette, azután összes ágyuival a muszka tömegekre lövetett, úgy hogy ezek a külvárosok sánczai mögé vonultak. A híres 11. zászlóalj azonnal a külvárosba nyomult s a Máriássy zászlóaljjal s a Bethlen dandárral egyesülve, negyedszeri támadásra elfoglalta a város alsó kapuját s ágyu, puskatüzelés s éljen rivalgás közt vonult be a felső városba, ahonnan az osztrák s a muszka csapatok Tolmácsra, a vörös torony felé siettek.

A harc izgalmas jelenetei után — írja Bukmann, császári főhadnagy — síri csend uralkodott Nagy-Szebenben. A hangulat aggasztó volt, s a nagy tűzvész az alsó városban, azt még szomorúbbá tette. Borzasztó félelem lépte meg a lakosokat. A nemzetőrök, több család, gyalog és kocsikon, közbe-közbe katonai csapatok, társzekerek és podgyász kocsik, marha csordák, népfölkelés, a futók roppant száma — egy karavánhoz hasonlóan ömlött éjjel a Vöröstorony szoros felé.“

Pedig a jó szászoknak, bár rászolgáltak, nem volt okuk félni a magyarok bosszujától. Bem általános amnestiát hirdetett másnap, s így egy hajszála sem görbült meg senkinek.

Nagy-Szebenben 24 ágyú, nagy élelmi és lőkészletek, tömérdek ruházat s három lőpor malom esett Bem kezei

közé. Itt tökéletesen felszerelte a székely zászlóaljakat még a 2000 székely fiút is szuronyos fegyverrel látta el, s márczius 12-én reggel a város és Sellenberg közt táborba szállott.

Puchner roppantúl meg volt lepelve, midőn Segesvár elé érkezett s Bem helyett üres sánczokat talált, midőn azonban meghallotta, hogy Skariatin herczeg muszka csapatait is tönkre tette és Nagy-Szebent bevette: oly rémület szállotta

Gábor Áron ágyu-műhelye.

meg őt, hogy egészen elvesztette a fejét, hadtestét ott hagyta. a parancsnokságot Kallianynak adta át, ő maga pedig román területre ment át Rimmikbe.

Bem volt oly lovagias, hogy rendjeleit s magán levelezését egy tábori követ által utána küldötte Romániába. A szász atyafiakra vetett sarcból pedig katonáinak egy havi díjt, s a tiszteknek ezer pengőt adott. Katonáira különben elköltötte volna a Rotschild vagyonát is, s hogy ezek mennyire imádták, azt legjobban bizonyítja a következő két eset.

Midőn Szeben bástyáiból szuronysegezve üzték ki a muszkát, s Bem mindenütt elől járt a golyók záporában, azt kiáltották feléje, hogy hagyja őket előljárni, mert ha ők el is esnek, Bem még megél, de ha Bem elesik, akkor ők elvesznek mindnyájan. A háromszéki székelyek pedig megüzenték neki, hogy látogassa meg őket, hadd örüljék ki magokat rajta.

Meg is látogatta őket *Szepsi-Szent-Györgyön!* A bevonulása valóságos diadalmenet volt. Bem bejárta az összes székeit, rendezte a székely nemzetörököt, a vitéz *Gábor Áront* őrnagygyá nevezte ki s megnagyobbította az ágyú-öntődjét.

Márczius 19-én Bem apó már Feketehalomnál verte meg Puchner seregét, amely Kalliany tábornok vezérlete alatt időközben oda érkezett s amelynek dandárai Engelhardt muszka csapataival együtt elhatározták Brassónál, hogy kivonulnak Romániába s márczius 21-én át is keltek Erdély határán. Bem azonban nyomukban volt s a tömösi szorosban, amelyben rettentő hózivatar dúlt, szakadatlanul ágyuztatta őket. Végre megszűnt az üldözés s a kétségbeesett császári hadtest, mely a muszkákat fedezte, éjfél felé a Sinaja zárdánál román területre lépett.

Bem, aki márczius 19-én ütközet nélkül foglalta el Brassót, most Skariatin után sietett, hogy ezt is a véle levő osztrákokkal együtt kiüzze Erdélyből.

Skariatin nyomát 2000 emberrel Bánffy s 1500 emberrel Károlyi alezredes követte. Márczius 26-án utolérte őket seregével Bem is, rögtön komoly támadást intézett ellenök a Vörös toronynál s nemcsak kiüzte őket, hanem még a román területen is jó messze üldözte.

Bem tehát a muszkákkal s az osztrákokkal egyszerre végzett s ura lett egész Erdélynek.

Midőn Szeben bevételének a híre Debreczenbe eljutott, az országgyűlés elhatározta, hogy Bem újabb érdemeinek az elismeréseül a katonai érdemrend nagy keresztjével s altábornagyi ranggal diszittessék fel.

A kormány s a képviselőház küldöttsége április 5-én Szász-Sebesen adta át Bemnek az érdemjelet s a kinevezetési okmányt.

„Én nem vagyok szónok“ — mondá az érdemrend át-
nyújtásakor az öreg Német alezredes — „de ha az volnék

Bem érdemrendjének átadását.

sem tudnék most beszélni; engedje meg Ön, hogy megcsókol-
jam jobb kezét, mely az én hazámért vérzett.“

„És — írja Petőfi Sándor, ki szintén jelen volt az ünnepélyen, — sírva csókolta meg a tábornok kezét. S mi is, kik jelen voltunk, mindnyájan sírtunk, — de ezt nem olvasni kell; ezt hallani és látni kellett volna.“

Ez alkalommal Bem is osztott ki serege jobbjai közt érdemrendeket. A Petőfi mellét, aki parancsörtsíztje volt s akit fiaként szeretett, a saját kezével díszítette fel, s azután forrón megölelte.

„Tábornokom!“ — mondá ez alkalommal Petőfi „többel tartozom Önnek, mint atyámnak; atyám csak életet adott nekem, ön pedig becsületet!“

Bem, a muszka és osztrák kiverése után rögtön hozzáfogott az Erdélyi — hadsereg szervezéséhez s az ellentállás eszközeinek megteremtéséhez, sajnos, nemsokára Magyarországra hivatott, hogy Perczellel együttesen működjék.

Elindulása előtt még Forró ezredes által bevétette Déva várát, márczius 31-én körülzárta Gyulafehérvárt, azután a hátszegi völgyön Magyarország felé indult.

Előzzük meg őt s lássuk mi történt ez idő alatt Tisza mentén.

XX.

Görgey főparancsnok.

Márczius 15-kének első évfordulóját fényesen megünnepelelték Debreczenben. A templomokban hálaadó imák mondattak s a nap jelentőségéhez képest egyházi beszédek tartattak. Délután népiünnep rendeztetett a Nagy erdőben, melyben a nemzet képviselői is részt vettek. A „Közlöny“-ben pedig a következő fenséges ima jelent meg Kossuth tollából:

„Isten segíts, Isten könyörülj!

Te ültetéd el egy napon a szabadságfáját s ápolád a sötét századokon át és védelmezéd vihar és rossz szellem ellen.

Mikor az ember, lelki sötétségben, vadállatként pusztitá az embert az új tanok miatt; mikor a keresztes hadak rohama

pusztító árként kergette kelet felé agrémes csalképeit; mikor a középkor depravatiójából emelkedett fellegek harmincz éven át hullatták a fanatismus vér esőit: akkor szent lelked a végetlen világ Saharájában egy oázis teremtésével foglalkozott, hol a véres harcokban megtisztult emberi vágyak megpihenjenek.

Egy világot borít már a fa lombjaival; tavaszod kinyitá a századokon át fogamzott bimbókat; tartsd meg uram a szabadság fáját s engedd, hogy a kiomlott ártatlan vérért, a kiszenvedt népeknek, dúsan teremje gyümölcseit.

Isten segits, Isten könyörülj!⁴

Ugyancsak márczius 15-én vette át Vetter Török-Szent-Miklósan a főparancsnokságot s innen a következő napon Czibakházára ment, hogy megtegye az előkészületeket, a Tiszán való átkelésre és a támadás megkezdésére.

Miután az ellenség főereje a czepléd-, nagykörös-, kecskeméti vonalon volt összpontosítva, Damjanich és Klapka hadtesteinek Czibakkázánál kellett a Tiszán átkelnie s Nagy-Körös felé indulnia. Görgey pedig azon rendeletet kapta, hogy a támadás megkezdésénél szintén közelebb huzódjék a hadműveleti vonalhoz, nehogy az ellenség egész erejével a főhadtestre nyomúljon. Görgey át is ment a Tisza jobbpartjára s márczius 16-án már Miskolczon volt, innen pedig az északi megyékbe küldött egy csapatot, a tót népfelkelés elszélesztésére, amely csapat a Beniczky Lajos őrnagy guerilla csapatjával erősítettett meg.

Damjanich azonban Nagy-Körösnél megállott s Aulichal egyetértőleg kijelentette, hogy a támadást nem kezdheti meg, mert az ellenség főhadseregével áll szemközt. Vetter ekkor azt parancsolá, hogy oldalmenettel induljon Abonyba; Damjanich azonban ismét aggodalmainak adott kifejezést s Vetter lemondott első tervéről, beleegyezett, hogy a sereg a Tisza balpartjára vonúljon át s az eger-gyöngyösi út legyen a támadási vonal. *Asbóth Lajos* alezredest azonban 3 zászlóaljával, 3 lovas századdal s 2 üteggel Czibakházán hagyta, hogy a Tisza jobb partján tüntessen s az ellenséget tovább is ámítsa. *Asbóth* e feladatot kitünően teljesítette.

Görgey Mezőkövesden arról értesült, hogy Hevesen egy osztrák csapat áll s így 18-án ez ellen indult, de Dormádon

azt az utasítást kapta, hogy előnyomulását szüntesse meg. mert a hadműveleti terv megváltozott. Magán uton arról is értesült, hogy Vetter úgy nyilatkozott, hogy azért kellett Tiszán az átkelésel késnie, mert nem tudta hol van Görgey. Talán e hírnök hatása alatt írta Görgey márczius hó 22-én Dormándról Szemere kormánybiztoshoz: „Vetter megszakitá hadműveleteit. Miért? Nem tudom; mert az ok, melyet előadott nem kielégítő. Én e végett Kossuth elnöknek írtam, hogy *szemmel tartsa Vettert*. Némely apróbb körülményekből azt vettem észre, hogy Vetter nem bizik bennem, *aki azonban bennem nem bizik, abban én még kevésbbé bizom*. És ha nem csalódom, ez a Vetter kétszínű ember, akkor, ha senki sem merészli azt tenni, *én fogom őt ártalmatlanná tenni*. . . . Az a szerecsétlen béke párt! Semmi békét, de nyaktilót, nyaktilót! Azt mondják, az ellenség közeledik Gödöllő felől 30 ágyu erősítéssel. Mennél többet küldenek ellenem, annál jobb, *akkor legalább ez a kétszínű Vetter elmegy*“ . . . Görgey.

Kossuth ez ügyben két levelet írt Görgeyhez. Az elsőben azt mondja: „Ismerem Vettert és az ő jellemét, ő gyenge de becsületes. Azért egyetértés, egyetértés míg az ellenség előttünk áll.“ A második levélben pedig, miután elmondja, hogy Damjanich és Aulich kifogásolták a Tiszai hadműveleti vonalat, kijelenti, hogy Vetter Görgeyre vonatkozólag csak a következőket mondá: „Mint főparancsnoknak nekem összes hadműveleteimet összhangba kell tennem a hadsereg vezéreivel és mióta főparancsnok vagyok, *még egy sor írást sem vettem Görgey tábornoktól*, noha a kölcsönös egyetértés annyira szükséges, hogy anélkül sikeresen működni teljesen lehetetlen.“ Ez az, amit Vetter mondott és egy betűvel sem többet. Ami már most az érzéseket illeti, én önt Isten és a haza nevében kérem, *ne legyen felette ingerlékeny*. Lássá tisztelt barátom, midőn ön Váczon kibocsátott kiáltványában azt mondotta, hogy ön senki másnak nem engedelmeskedik, csak Mészáros hadügyminiszternek vagy helyettesének — Vetternek — akkor a kezeink közt lévő Magyarország bosszankodott önre és pártütőnek tekintette önt. . . . Ha én ekkor elragadtatva a fájdalom érzésétől, helyet engedtem volna haragomnak s egy pár, annak megfelelő rendeletet adtam

volna ki, mi lett volna belőlünk? Most már az ellenség uralkodnék fölöttünk, mert a polgárháború borzalmai a haza keblét szétszaggatták volna.

Azt mondja tisztelt barátom! hogy hadseregének szemei megnyíltak és *nincs bizalma Vetterben* (itt van ismét a bökkenő) sem Mészárosban sem az országgyűlésben. Én pedig azt mondom, használjunk fel minden eszközt legjobb belátásunk szerint klasszikai egyszerűséggel, minden személyes arrogancia nélkül, hazánk felszabadítására és ne veszélyeztessük e nagy czélt személyek elleni ellenszenv által. . . . Azért is minden elem felhasználandó; győzni kell és mindent rendezni. Hogy a gőzelem után, távol a veszélytől senki se követeljen oly méltóságot, mely a nemzet szabadságára nézve veszélyes lehessen, *arról ketten egyetértve gondoskodunk*. . . . Küzdjön, győzzön, a többit egyesülve majd elvégezzük.

Mint már tegnap írtam, döntő győzelem az alap, melyen isteni és emberi jogoknál fogva rendezkedhetünk.

Mindaddig ne legyen más jelszavunk mint *egyetértés*, hogy győzhessünk. Minden más szenvedély szorúljon háttérbe, a sértett kedély hallgasson el! — Vetterre nézve csak egyet mondhatok önnek, semmi áron sem fog bectelen tettet elkövetni, erről biztosítom. Egyébb iránt ott leszek a táborban. Ölelem önt igaz barátsággal. A szabadság Istene legyen velünk. Halálban és életben az ön hű barátja“ Kossuth m. k.

E levél elolvasása után mily kicsinyre törpül a tiszta jellemű Kossuth mellett, a lángeszű hadvezér Görgey! Egyébbiránt nem vala többé szüksége Görgeynek a főparancsnokot gyanusítani, Vetter ugyanazon a napon, amelyen Kossuth a táborba érkezett, a sok és nagy felindulás s az alparancsnokok engedetlensége következtében epelázba esett, Debreczenbe szállíttatott, hol életveszélyes állapotban hat hétig volt kénytelen az ágyat őrizni.

A döntő pillanat küszöbén a hadsereg nem maradhatott főparancsnok nélkül s Kossuth Görgeyt nevezte ki főparancsnokká.

Dicsvágya tehát beteljesült s most kettőzött erővel látott hozzá, hogy a harcz mezején örök nevet vívjon ki

maga számára. Amihez tagadhatatlan, meg volt a tehetsége is. Nagy hadvezér volt. Ám lássuk hadseregünket:

A Tisza-Füredről az eger-gyöngyösi uton kezdett támadás előtt 8. hadtestbe osztatott. Az első hadtest parancsnoka Klapka tábornok volt. Dandárparancsnokai: Schulcz őrnagy, Dipolt alezredes, Driquet őrnagy s Mesterházi ezredes (lovasdandárnok) valának.

A második hadtest parancsnoka Aulich tábornok volt. Dandárparancsnokai: Szekulics alezredes, Mihályi őrnagy, Naszády ezredes (lovasdandárnok) valának.

A harmadik hadtest parancsnoka Damjanich tábornok volt. Dandárparancsnokai: Knezich ezredes, Czillich őrnagy utóbb Leiningen gróf, Kiss Pál alezredes; lovasdandárnokai: Dessewffy ezredes, Pikethy ezredes, Kászonyi ezredes valának.

E hadtestnek tartalékosztálya is volt, Máriássy ezredes parancsnoksága alatt két dandárral, négy ágyú üteggel s egy hajdú csapatral. Dandárparancsnokok: Zákó őrnagy s Buttler gróf őrnagy valának.

A negyedik és ötödik hadtest a bácska-bánsági déli hadsereget képezte.

A hatodik hadtest az erdélyi hadsereget.

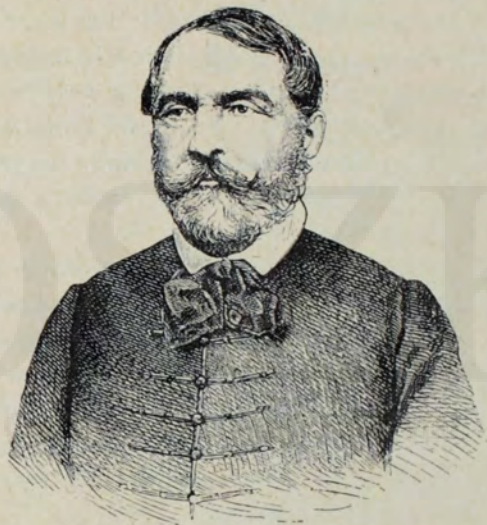
A hetedik hadtest parancsnoka Görgey s fővezérré kineveztetése után Gáspár András ezredes volt. Dandárparancsnokai: Horváth alezredes, Waldberg őrnagy, Petheő őrnagy, Újváry őrnagy, Üchtritz báró őrnagy, Pöltenberg ezredes, Kossuth őrnagy, Zambély ezredes, Simon alezredes, Weissel alezredes, Liptay báró őrnagy.

E hadtestnek egy elkülönítménye a Tiszánál maradt Asbóth alezredes alatt, a második pedig a tótok ellen működött a felvidéken.

A magyar főhadsereg ekkor (1., 2., 3. és 7-ik hadtest) $45\frac{1}{2}$ zászlóalj gyalogságból, $63\frac{1}{3}$ lovas századból, 184 ágyúból, összesen 52,310 emberből állott.

Ezzel a főhadsereggel rendelkezett Görgey midőn a saját hadtestét Gáspár András ezredes vezényletére bízta s a főparancsnokságot átvette. Ez április 1-én történt s 2-án már Klapka tábornok s Bayer alezredes közreműködésével megállapította a támadási tervet.

Windischgrätz ez idő alatt iszonyatos zavarban volt. Nem tudta mért szünetel Görgey, mit akar a Tiszánál Asbóth; végre azonban midőn hírül hozták neki, hogy Benitzky Lajos, az eperjesi tót felkelők szétkergetése után Losonczon megtámadta az Almásy ezredes által vezényelt császári portyázó hadoszlopot s azt a szó szoros értelmében úgy elverte, hogy Balassa-Gyarmaton át futva Vác felé menekült s mindenét, hadi pénztárát, felszereléseit s legénysége nagy részét elvesztve, rémületében azt a hírt terjesztette, hogy

Gáspár András.

Benitzky hadereje 6000 emberből áll, holott csak 400 emberből állott: Windischgrätz szentül hitte, hogy Görgeynek Komárom felmentése az egyedüli szándoka s e szerint intézkedett is.

Görgey azonban nem várta be Windischgrätz intézkedéseinek a végrehajtását, hanem rögtön rendelkezett, hogy a hetedik hadtest Gáspár András vezérlete alatt a Pest felé vezető hatvani uton nyomúljon előre.

A hatvani állomás ekkor Schlick kezében volt, míg Jellasich Tápió-Bicske körül táborozott, Windischgrätz pedig Gödöllőn tartotta főhadiszállását.

Gáspár először is Schlick előhadát ugrasztotta meg, azután magához véve Pöltenberg hadosztályát a Visoczky lengyel hadosztályával — amely önállóan működött — Hatvanra vetette magát, szuronynyal kergette ki Schlick seregét az utcákból s a Zagyván keresztül üzte őt.

Görgey most Jellasich ellen küldte Klapka és Damjanich hadtesteit.

Klapka Tápió-Bicske hídjánál érte utól Jellasich előhadát s azonnal felvette véle a harczot. A császári gyalogság azonban szuronysegezve rohant huszárjainkra s visszaverték őket. Klapka megállásra akarta őket kérni, de ez nem sikerült neki, lovasság, gyalogság, tüzérség minden a hídnak rohant. Sokan átgázoltak a vizen, sokan belevesztek, avagy a mocsaras lápokba süllyedtek. Az ágyúk közül kettő a sárba süppedt, őt pedig a parton maradt. Klapka maga is leszorult a hídról s máshol kellett átjárót keresnie s így a Tápió-Bicskei hidat az osztrákok foglalták el.

Ekkor megjelent a csatatéren Damjanich a Visoczky alosztálylyal, Leiningen és Kiss Pál dandáraival, s a halált nemismerő Földváry Károlylyal és Szikszay Lajossal, a vörös sipkásokkal s Görgey parancsára, aki szintén a csata színhelyére érkezett, azonnal hozzá fogott a hid visszafoglalásához.

Szikszay Lajos, volt az a hős, aki a 9-ik zászlóalj lobogóját kezébe ragadva „Utánam fiuk“ kiáltással átvezette a 3-ik zászlóaljat a hosszú hidon.

A 3-ik és a 9-ik zászlóalj szuronysegezve még a töltésekről is elüzte az ellenséget s egész Szecsőig üldözte.

A győzelem tehát — habár 800 ember életébe került — de a magyaroké volt s Jellasich Isaszegre vonult vissza. Görgey azonban nyomon követte. Klapka dandárai délután két órakor megtámadták Jellasich utóhadát, de ismét visszavertettek s csaknem rendetlen futássá fajult a visszavonulásuk. Damjanich értesülve Klapka sorsáról, ismét segítségére sietett, meg is támadta az ellenséget, de az Isaszeg háta mögött lévő dombokról oly iszonyatos golyózáporral fogadtatott, hogy a túlerő előtt kénytelen volt megállni s azután visszavonulni. Görgey a kókai temetőnél értesült a dolgok állásáról, megsarkantyúzta a lovát, megállította Klapka s Damjanich

seregeit s azt mondván nekik, hogy: „ma győzni kell a magyaroknak, vagy visszamenni a Tiszán túlra: közép út nincs!” parancsot adott a támadás megújítására.

Huszárok Isaszeg előtt.

Klapka erre újra neki megy Isaszegnek, Damjanich Schlick táborával szemközt rendületlen áll a pusztító ágyútüz között s *Nagy Sándort* küldi huszárjaival Ottinger ellen; Görgey kivont karddal, villogó szemekkel elől megy fehér

lován; Isaszeg lángba borúl, s mire a nap nyugodni készült, Jellasich utóhada is elhagyta a falut s a magyar sereg ostrom alá fogván a magaslatokat is, Jellasich Gödöllő felé menekült el. Az éjjeli őrtüzek mellett már magyar csapatok táboroztak Isaszeg halmain.

„Görgey“ — írja április 7-én Kossuth Perczelnek — „annyi tapintattal, ügyességgel s rettenthetetlenséggel vezényli az egész hadjáratot, hogy látván vezéri bölcsességét, és elszántságát, lehetetlen multját nem felednünk s ki nem engesztelődünk iránta.“

Windischgrätz csakhamar belátta, hogy Gödöllőn sem állhat meg, seregeivel Pest mögé vonúlt vissza.

Görgey ezután épen husvét előestéjén, nagyszombaton bevonult Gödöllőre s itt ütötte fel főhadiszállását.

Görgey ekkor elhatározá, hogy Windischgrätzet Pest alatt kötve tartja, Aulich hadtestének itthagyasával s egy oldaltámadással fel szabadítja Komáromot. E czélból Klapka s Damjanich hadtesteit a Visóczy lengyel legióval rendelte Vác ellen, ahol Götz és Jablonszky császári tábornokok hét zászlóalj gyalogsággal, s nyolcz század lovassal s 27 ágyúval táboroztak.

Vác alá érve, Damjanich a lengyel légiót küldte az ellenség előcsapataira, melyek Gombás pataknál állottak, azután rohamra szállította a vörös sipkásokat s a 9-ik zászlóaljat, a tápió-bieskei híd hőseit.

Az ellenség kemény kartácstűzzel fogadta a vörös sipkásokat; parancsnokuk, Földváry Károly alól kilőtték a lovat, (már a 7-diket tizenöt hónapig tartó honvédeskedése alatt) de ő másokra ült s ismét zászlóalja élére állt s szuronyrohamra vezette legényeit, kik Götz dandárát visszazorították a városba.

Klapka ezalatt a hegyek alatt megkerülve a várost kelet felől nyomúl be a városba s Jablonszky dandárát szorongatja.

A véres utczaik harczban egy golyó által találva elesik Götz s fogságba kerül. Jablonszky átveszi a főparancsnokságot s a vert haddal a Vác mögötti magaslatokra vonúl, de Nagy Sándor üldöző csapatjai által itt is megveretve,

éjjeli tizenegy óráig üzetik s csak Szalkán az Ipoly jobb partján állapódhaték meg, ahol az Ipoly hidját hamarosan felégette.

Görgey, ki éjjel Vácra érkezett, másnap fényes katonai díszszel temettette el Götz tábornokot, Földvály Károlyt pedig, kinek e csatában lovát, köpenyegét s a nemzeti lobogót, melyet balkezében tartott 75 golyó érte, a legvitézebb magyar harczi névvel tisztelte meg a tisztikar. Ez alkalommal Nagy Sándor, Wisoczky, Knezics, Kiss Pál, Leiningen, Czillich s Kökényessy tüntették ki magokat kiválóan.

Földvály Károly.

Görgey még a csata napján a következő napiparancsban üdvözölte legénységét:

„Győzelemről győzelemre hordjátok zászlóitokat. Dicső tettek hirdetik vitézségteket, bátorságtokat.

Mint hősök kezdtétek meg a haza megszabadításának szent művét. Mint hősök fogjátok azt szerencsésen bevégezni.

Nagy dolgok történnek már; még nagyobbaknak kell történniök, hogy szép hazánk igazán szabad és szerencsés legyen.

Örömmel, büszkeséggel nézek bátor szemeitekbe, csodálattal szemlélem kitűréstek a háború nehézségeiben s ki nem mondható dicsérettel hajlom meg vitézségtök előtt, mely nagy őseitekre méltó tettekkel, a magyar nevét örökre felmagasztalandja és titeket a világ legbátrabb seregi közt első sorba teend.

Vezéretök, a szeretett haza nevében mond nektek köszönetet önfeláldozó vitézségtök és hűségtekért!

Előre a győzelemre! Görgey.“

Vác elfoglalása után Görgey rögtön Léva felé indította a seregeit, hogy Komárom várát felmentse s amíg egy részről *Kmety* hadosztályát visszahagyta Vácson, hogy a hadsereg zömének az elvonulását takarja, leplezze, addig másrésztől meghagyta a Pest előtt táborozó Aulich tábornoknak, hogy addig tüntessen, addig bolondítsa Windischgrätzet, amíg csak lehet.

Aulich olyan kitünően végezte feladatát, hogy Windischgrätz még Vác elfoglalása után, tehát április 13-án is azt hitte, hogy az egész magyar sereggel áll szemben; e balhíttben megerősítette őt az a körülmény is, hogy Asbóth egész a Kőbányai szőlőligetig felnyomult hadoszlopával s a határörvidéki csapattal összetűzvé, még Ottinger lovasdandárában is tetemes kárt okozott. Április 14-én végre általános támadást akart intézni Aulich ellen, s azután a Garamhoz akart vonulni az ottani 4-ik császári hadtest segítségére; ki is adta e tekintetben a rendeleteit, de már nem hajthatta végre, mert éjfél tájban hadtestparancsnokai azt a jelentést tették, hogy a kereszturi szorosokat igen erős magyar csapatok tartják megszállva s ennél fogva nem tanácsolhatják a vállalatot; éjfél után két órakor pedig a császár szárnysegéde Wrbna gróf őrnagy jelentkezett nála s az uralkodónak egy levelét adva át, tudtára adta, hogy a császár visszahívja őt a hadseregtől az udvarába s hogy *Welden* tábornokhoz bízta a fővezérséget, Budavár főparancsnokává pedig *Hentzit* nevezte ki.

Windischgrätz, Jellasich báróra bizván *Welden* megérkeztéig a fővezérséget, még azon éjjel elbucszott katonáitól.

Míg ezek Pest alatt történtek, Görgey Ipolyságon keresztül Lévának tartott s április 18-án Klapka és Damjanich hadtestei már átkeltek a Garam vizén s délelőtt tíz órakor megtámadták Nagy-Sarlónál a Wohlgemuth és Jablonszky dandárokat.

Dessewffy a jobb szárnyon, Nagy Sándor pedig a bal-szárnyon nyomult előre, Leiningen, Kíss Pál és Kazinczy dandárai pedig a középben a város belsejébe hatoltak. Az

Czillich Ede.

ellenség a közeli magaslatokról granátokkal s röppentyűkkel borította el az utcákat, de honvédeink megállották a tüzét, s egy órai véres harc után kiszorították Nagy-Sarlóból az ellenséget. Pöltenberg és Nagy Sándor dandárai vették üzőbe a futókat s nemcsak hogy derekasan elpáholták, hanem számos foglyot is ejtettek belőle.

Az ellenség, melynek kétezer embere feküdt a csata-téren, csak Érsekújvár és Párkány körül szedhette össze magát, a magyarok előtt pedig tiszta volt az út Komáromig.

XXI.

Komárom várának felszabadítása. Perczel győzelmei.

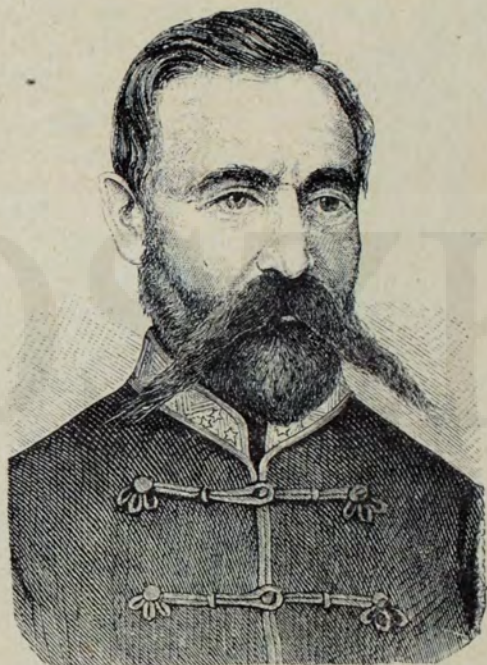
Komárom várát, amióta áll, csak kétszer vették be. Először Róbert Károly ostromolta meg s vette be 1308-ban, amidőn a hatalmas Trencsényi Csák Máté fegyvert fogott ellene s nem akarta Magyarország királyául elismerni. Másodszor 1527-ben Ferdinánd fogta ostrom alá, midőn Székesfehérvárra sietett, hogy magát megkoronáztassa. Komárom várát ekkor Zápolya hívei szállották meg s két napi ellentállás után ki is nyitották Ferdinánd előtt a kapukat.

Szüziességének a híre 1809-ből származik, amidőn új rendszerű s elsőrangú várrá alakítottatott át s a francia seregekkel fényesen daczolt. Ezt a daczot jelképezi a várfalán, a kőbe vágott „Szűz“, aki egyik kezében koszorút, a másikban pedig, természetesen az ellenség felé, fűgét mutat.

Midőn a magyar kormány Debreczenbe menekült, Majthényi rögtön lemondott a várparancsnokságról, Kossuth erre Puky Miklóst kormánybiztosnak, Török ezredest pedig várparancsnoknak nevezte ki. E kettő rögtön hozzá látott az erélyes védelmi intézkedések megtételéhez. Azonban osztrák részről sem pihentek, különösen midőn Lipótvár bevétele után *Simonich* vette át az ostrom vezetését. Negyvenkét tábori ágyú s 15,000 császári katona működött Komárom ellen hetekig; márczius 30-ától pedig maga Welden tábornok vezette két 60 fontos bomba mozsárral, nyolcz 30 fontos messzelövő mozsárral, 6 hosszú vetágyuval, 6 tizennyolcz fontos ostromágyúval, 3000 bombával, 1000 granáttal s 1200 ágyúgolyóval s mindenféle sáncz-készlettel az ostromot.

Az őrség azonban pompásan viselte magát, az ellenséges hadoszlopokat egészen közel engedte nyomulni s ekkor a 24 és 18 fontosak heves tüzelésével fogadta őket, még pedig két oldalról, úgy hogy az ellenség kereszttűzbe jutott s másfélórai csatázás után érzékeny veszteséggel vonúlt vissza Ó-Gyallára. Éjjel azonban négy 24 fontos ágyút

vitetett az új-szőnyi hídfőhöz s tüzes golyókkal lövette a várat, április 1-én pedig 12 nehéz ágyúval s két 60 fontos mozsárral erősítette meg ezt az üteget, de a munka sikertelen volt. Így folyt az ostrom napról-napra nagyobb és kisebb erővel egészen április 20-ig, ami Görgeynek 1. és 3-ik hadteste Köbölkútnál egyesült a 7-ik hadtesttel s Guyonnak, Komárom vára újparancsnokának, Lenkey Károllyal sikerült a császári előőrsökön át, magát keresztül vágva, a várba bejutni.

Lenkey Károly.

Welden ekkor Budára utazott, átvette a fővezérséget s Komárom felé indította az összes seregeket, úgy hogy Pest teljesen felszabadult, kivéve Budavárát, amelynek őrizetére kellő utasításokkal ellátva Hentzi maradt vissza.

Április 25-én már Aulich tábornoknak a Würtemberg huszárjai járták be Pest utcáit s a lakosság örömrivalgással kísérte őket, a táborba pedig kocsiszám vitte az eledelt s a bort. Aulich rögtön visszahelyezte hivatalába a városi ható-

ságot, úgy amint múlt évi decemberben volt s a következő kiáltványt intézte a főváros lakosságához:

„Polgárok!

Diadalmasan közelít a magyar hadsereg a rövid időn szabad Magyarország fővárosa felé. Mi szabadságot, függetlenséget és békét hozunk nektek. Hozzuk nektek a legfőbb javakat, hogy élvezhessétek azokat a jövőben. Ennélfogva felhivunk benneteket, lássatok mindennapi foglalkozástokhoz s ne zavarjátok a főváros nyugalmaát és rendjét. Testvéri üdvözlésünket küldjük nektek és együtt kiáltjuk veletek lelkesülten: „Éljen a haza!“ Pest előtti tábor 1849. ápril. 25-én.

Aulich

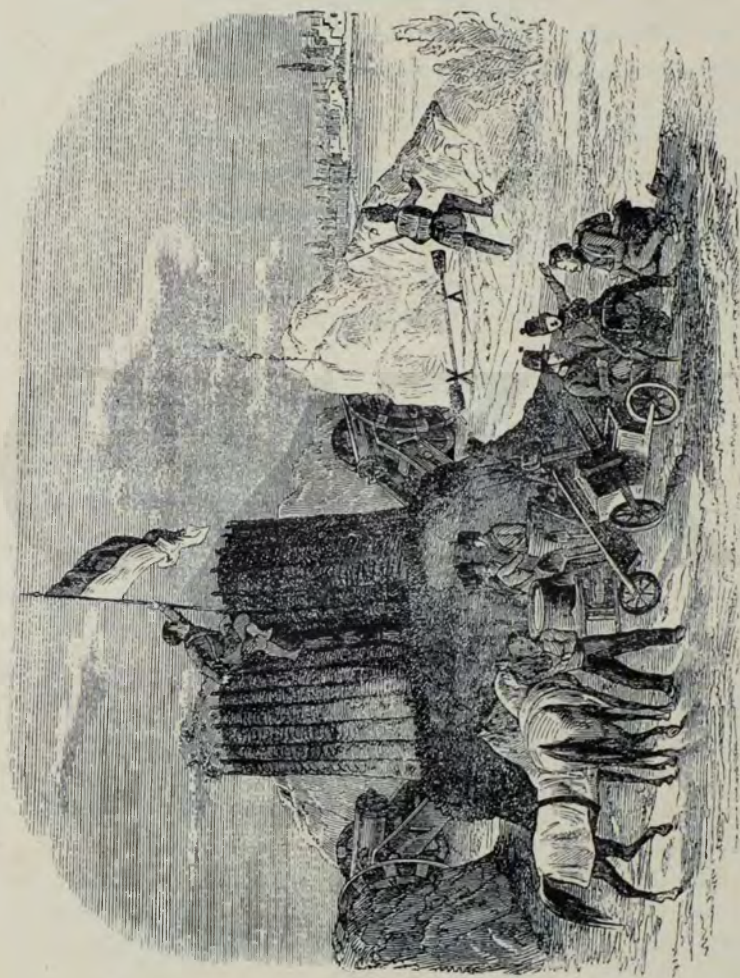
tábornok s a 2-ik hadtest parancsnoka.“

Bármily rohamosan sietett is azonban Pest alól Welden a császári seregekkel, Görgey megelőzte őket s Klapka és Damjanich hadtesteivel együtt már április 23-án bevonult Komáromba. Még aznap Lenkey hadosztályával kirohanást intéztetett a Csalóközben, hogy az ott felállított osztrák dandárt kiszorítsa, miután megelőzőleg Görgey Ármín őrnagyot egy mozgó hadoszloppal a bánya városok felé küldte, hogy esetleg visszavonulását biztosítsa.

Április 25-én, az ellenség folytonos tüzelése mellett a vár és a csillagerőd közt elkészítette a koshidat, hogy nagyobb kitörést lehessen intézni a hidfőből s a jobb parton is felmenteni Komáromot az ostrom alól. A támadást Knezics dandára kezdte meg, aki már éjjel átkelt a hidon, utána Kiss Pál dandára nyomult s a hidfővel szemben levő dombokat hét lövegüteggel együtt elfoglalva, a hidfőorségét szuronnyal üzte tovább. Kiss innen balra fordult és Schultz dandarával egyesülve Uj-Szölynél rácsapott az ellenségre s Monor felé kergette őt; Monostoron Guyon, mintha a földből nőtt volna ki két zászlóaljjal oldalt támadta a császáriakat, akik végre sánctzról sánctzra üzetve, egész az Ácsi erdőig futottak, mialatt Dipold alezredes Ó-Szölynél is derekasan elbánt az ellenséggel. Ekkor kezdődött a főtámadás.

Schlick és Simonich erősen megspékelték hadaikkal az ácsi erdőt s Damjanich és Klapka ügyes mozdulatai sem

valának képesek őket onnan kiszorítani. Görgey azonban, aki személyesen vezette a csatát, ismételten behatolt az erdőbe s végre több órai ostrom után kiszorította őket az erős állásból. Ekkor Nagy Sándor vágott közibük a huszár-

A szőnyi sánczok elfoglalva.

jaival, de Kocs felől a Montenuovo dandár oly hirtelen és oly nagy erővel rontott oldalról a huszárookra, hogy a lovak megbokrosodtak s szétrobbantak, a 47-ik honvédszászlóalj Kisslinger ezredes vértesei által körülfogatott s nagyrészt levágatott.

Klapka észrevevén a bajt, segélyére sietett Nagy Sándornak, azonban Igmánd és Tata felől éppen most közeledett Welden tábornok a Pestről elindított hadakkal s Görgey délután két órakor lefuvatta a harcztot.

A császáriak ezután átlépve a Czonczó-patakot, — miután Welden maga is tarthatatlannak tartotta serege állását — Győrön át a pozsonyi vonalon folytatta visszavonulását.

A komáromi éjjeli kirohanásnak tervét Klapka készítette, s e tervnek nem az ellenség hadállásának az áttörése, hanem azon erődített pontoknak a megszerzése volt a célja, amelyek nélkül a magyar hadsereg csatarendben nem fejlődhetett ki.

Ez pedig fényesen eléretett.

Görgey ez alkalommal a következő kiáltványt intézte az alatta álló hadsereghez :

Komárom, 1849. ápril 29.

„Bajtársak!

Alig egy hónapja, hogy még a Tisza mögött állottunk, kétkedő tekintetet vetve kétes jövőnkbe!

Ki hitte volna akkor, hogy egy hónap múlva már átlépjük a Dunát és felszabadítjuk szép hazánk legnagyobb részét egy . . . dinasztia igája alól.

A legmerészebbek sem merték volna közülünk ezt egész biztosan várni.

De a honszeretet magasztos érzete lelkesített benneteket s az ellenség számnélküli hadakat látott vitézségetekben. Győztetek hétszer, szakadatlanul egymásután győztetek és győznötök kell ezután is.

Gondoljatok erre, midőn most ismét harcra készültök!

Döntő volt mindenik csata, melyet vívtunk és még döntőbb lesz valamennyi, melyeket még ezután fogunk vívni!

Nektek jutott a szerencse, hogy éltetek feláldozásával biztosítsátok Magyarországot ősi önállóságát, nemzetiségét, szabadságát, tartós fennállását. Ez a ti legszebb, legszentebb hivatástok!

Goldoljatok erre, midőn most ismét harcra készültök!

Sokan azt hiszik közülünk, hogy már ki van küzdve az óhajtott jövő. Ne ringassátok csalódásban magatokat!

Ezt a harczot — nem egyedül Magyarország Ausztria ellen — Európa fogja vívni a népek legszentebb természetes jogaiért a dölyfös zsarnokság ellen!

És a népek győzni fognak mindenfelé!

Ti azonban alig élitek meg ezt a győzelmet, ha rendületlenül, hiven a harcznak szentelitek magatokat; mert ezt csak ama szilárd elhatározással tehetitek, hogy áldozataiul estek ama legszebb, legfelségesebb győzelemnek.

Gondoljatok erre, midőn most ismét harczra készültök!

És mivel él bennem a hit, hogy egyitek sem teszi elébe a nyomoru létet a dicső halálnak, hogy mindnyájan velem éreztek, miután lehetetlen járomba hajtani oly nemzetet, melynek fiai hasonlók a szolnoki, hatvani, tápió-bicskei, isaszegi, váci, nagysarlói és komáromi hősökhez: így a csata legborzasztóbb ágyúdörgései közepette is csak egy kiáltásom van hozzátok:

Előre bajtársak! előre!

Gondoljatok erre, midőn most ismét harczra készültök!

Kossuth pedig, midőn Komárom felszabadításáról a honvédelmi bizottmányt értesíté, azon szavakkal kezdte meg értesítését, hogy:

„Hajoljon meg a nemzet Görgey és a hadsereg előtt!”

És most siessünk át a délkeleti harcztérre, lássuk mit művelt ez idő alatt a 4-ik 5-ik és később a 6-ik hadtest a rácok között.

Midőn Damjanich és Vécsey a Bácskából s a Bánságból január közepén kivonultak, Damjanich a következő kiáltvánnyal bucsuzott el fajrokonaitól a rácoktól:

„Ti kutyák!

Én most elmegyek, de azt mondom nektek, csendesek maradjatok, mert különben ismét visszatérek és mindnyájatokat kiirtalak a földszinéről, és hogy semmi rácz fenn ne maradjon, magam fogok magamnak az utolsó rácz sirján golyót röpíteni agyamon át.

Damjanich.“

A vitéz tábornokot a fajháború borzalmai keserítették el, amelyek azonban a fenyegetés dacára sem szüntek meg.

Iszonyatos kegyetlenségeket vittek már az oláhok s a mócok is véghez Erdélyben, Maros, Aranyos és Nagy-Enyeden, ahol sem nemet, sem kort nem tekintve, tigrisek módjára gyilkolták az öregeket, az asszonyokat, az ifjakat s a gyermekeket; ahol elevenen sütöttek meg egy ügyvédet; ahol berohantak a templomokba s az oda menekült nőket az egyházi ruhába öltözött pappal együtt felnégyelték; a hol a viselős nőknek felhasították a gyomrukat s méhök gyümölcsét nyársra huzva sütötték meg, sokakat pedig lábaiknál fogva akasztottak fel; ahol nemcsak az élőket, hanem a sírboltokat is megrabolták: de ez még mind semmi azokhoz a kegyetlenségekhez képest, amelyeket Bánátban és a Bácskában elkövettek.

A rácok, a magyar sereg kivonulta után, mindenfelé kitűzték a táblákat azzal a jelszóval, hogy „Uj-Szerbország!“ Theodorovics tábornok szerb hadainak kegyetlensége, ráragadt a rác lakosságra is s ezek ismét kezökben villogtatták a hosszú véres fegyvert, s mind a vad hienák úgy rohantak a magyar lakosságra.

Zentán például egy *Trifkovics* nevű őrnagy élőkákra köttetett sokakat s azután máglyát gyújtatott alájuk. Kiket a füst s a tűz meg nem ölt: azokat másnap botokkal verette agyon. Ugyancsak Trifkovics őrnagy csoportonként hajtotta ki a lakosokat a város végére s ott sorba lövette őket s a kivégzett apának a fiával s a kivégzett feleségnek a férjjel vágatta le a fejét.

Egy hét alatt kétezer magyar vérzett itt el azok keze által, kik a császár katonáinak vallották magukat s a császár nevében békét és rendet akartak csinálni.

Hat hétig folyt a vérengzés, s midőn már fát nem találtak a felakasztandók számára, a templomok előtti keresztekre húzták fel áldozataikat.

A legyilkoltak fejait minden este maga elé vitette Trifkovics s azután a Szentháromság szobrát rakatta körül azokkal. A magyar lakosság közül alig maradt életben négyszáz s ezeket is meztelenül kergették világgá a véredek.

Theodorovics tábornok ezalatt 4000 főnyi hadával s 13 ágyújával egész Zomborig s Baján át Szabadkáig nyomult. Itt azonban Bajmok és Szabadka közt útját állotta 3000 emberrel s 5 ágyúval Gál s egész Nemes-

Zentai halottfej-koszorú a Szentháromság szobrán.

Mileticsig verte őket vissza. Ekkor a kormány *Perczel Mór* tábornokot nevezte ki a 4-ik hadtest parancsnokává, azzal az utasítással, hogy foglalja vissza Bácskát és a Bánátot s mentse fel az ostromzár alól Péterváradot, amelyben

az öreg Csuha s az ingadozó Blagoevich tábornok vezette a védelmet.

Perczel márczius hó 17-én vette át a főparancsnokságot s 22-én már megtámadta *Szóregnél* Theodorovicsot, s azt makacs védelem után ki is verte onnan. Hasonló sors érte az ellenséget a szent-iváni sánczoknál és Zentánál, amely temetőhöz hasonlított inkább, mint városhoz s amelyben csak nagyon kevés magyar érte meg a felszabadítás óráját.

Perczel ezután keresztül vágva Verbászon, márczius 27-én Ujvidékre érkezett s gróf Batthyány Kázmér kormánybiztossal bevonult Péterváradba, a hol a legénység nagy lelkesedéssel fogadta. Ujvidék házain pedig nemzeti színű zászlók lengedeztek.

Perczel mindenekelőtt a vár falára sietett s az ellenség által épített sánczokat vette szemügyre. Másnap 28-án, Hollán alezredessel egy igen erős kirohanást intéztetett az ellenségre, amely ennek következtében a Duna jobb partján erősítette meg magát. Még aznap maga elé idéztette a tiszteket s tekintettel azon tisztekre, kik a várat már márczius elején átszerették volna adni, de a haditanácsban Csuha, Bezerédy, Hollán, Bozó stb. által leszavaztattak, a következő beszédet intézte hozzájuk:

Uraim! Önöket annak idejében Eszterházy gróf tábornok és Nádaszy ezredes, utóbb még Mészáros hadügyminiszter is fölhívta, jelentenék ki, akarnak-e a magyar ügynek szolgálni vagy sem. Önök megesküdték a magyar alkotmányra és két ízben készeknek nyilatkoztak harczolni a magyar ügyért. Önök e szavukat háromszor megszegték. Ideje, hogy fondorkodásaiknak vége vessék. Jogomban állana önöket haditörvényszék elé állítani, mert önök zsoldunkban állanak és a magyar állam szolgálói.

Én azonban e jogommal nem akarok élni, hanem utoljára felszólítom önöket, hogy véglegesen és visszavonhatatlanul mondják ki, akarnak-e Magyarországnak szolgálni és velünk egyesülve Ausztria ellen harczolni?! Feleljenek „igen“-nel vagy „nem“-mel, itt van papír, ténta és toll. Azokat, kik velünk nem akarnak egy uton haladni, felszólítom, hogy azonnal írják alá nevüket, azokat, kik született

magyarok azonban kiveszem. Azoknak, kik ellenünk nyilatkoznak, azonnal el kell hagyniok Péterváradot, mert a kit közlök 24 óra lefolyása után még a vár kerületében talállok, rangkülönbség nélkül rögtön föbelövetem?⁴

Az ívet aláírták: Blagoevich és Salm altábornagyok, Poller, Appel, Bauszner ezredesek, Boxicsevics alezredes s még számosan az alantas tisztek közül, kik mindnyájan kiutasítottak a várból. Perczel így megtisztítván a tisztikart Kis-Kérre ment hadteste zöméhez, hogy a Szent-Tamás elleni támadást megkezdhesse.

Földváry Sándor.

Április 3-án érkezett Szent-Tamás sánczai elé, ahol már annyi vereséget szenvedtek a magyarok. Az ellenséges őrség ez idő szerint 3000 határőrből, a felfegyverzett rác lakosság-ból s 14 ágyuból állott. Perczel két hadoszlopban nyomult előre. Az egyik hadoszlopot Perczel Miklós alezredes s a főparancsnok bátyja vezette, a második oszlopot pedig Gál ezredes vezényelte; amaz a Ferencz-csatorna déli, emez az éjszaki oldalán haladva előre. A csata ágyutüzeléssel reggel 7 órakor vette kezdetét. Gált visszaverték a sánczoktól, Perczel Miklós azonban rohammal foglalja el a hidat, benyo-

mul a várba, hátába kerül a Gál ellen harczoló szerbeknek s ez által lehetővé teszi, hogy Gál is a városba vezetheti dandárát. *Földváry Sándor* őrnagy ugyanis, kezébe ragadva az előbb visszavert dandár zászlaját egymaga felugrik a sánczra s harsányan kiáltja: „Utánam aki magyar!”

És a szegedi fiuk a legnagyobb golyózápor közepette nyomulnak előre az utczákba, ahol orditva rohannak a ráczok szuronyainkra, de nem használ semmit, a honvédeket nem riasztja többé vissza se a láng, se a füst, se a golyózápor, mely a házakból, a háztetőkről, a fákról, a hidak alól jégesőként hull reájok, ők rendithetetlenül gázolnak keresztül mindenben, halált nem ismerve foglalják el egyik sánczot a másik után, az egyik házat a másik után s déli 12 órakor már nemcsak romban hevert a „szerbek öre“ Szent-Tamás, hanem a ráczok is futásnak eredtek a határőrökkel egyetemben. A többit azután elvégezték a huszárok, akik uborkaként szabdalták össze a futó ellenséget.

Az utczákon és a sánczok környékén 3000 halott borította a harczitért, a csatorna és a Bara vizében pedig a menekülő lakosságból 2000 lelte a halálát.

Hogy az ostrom ily kegyetlenséggel ment végbe, s hogy Szent-Tamás porrá égettetett: azt tulajdonítsák a ráczok maguknak, akik minden elfogott magyarnak levágták a fejét s a testét a kutyák elé dobták. Sokakat pedig elevenen égették meg.

Szent-Tamás bevétele után a szerbek nagy része Theodorovich alatt Mokrinba vonult, másika a római sánczokba menekült.

A római sánczokat, melyek a Tisza mellett Csurogtól Kátyig 4 mértföldnyi hosszúságban terjednek, 8000 szerb tartotta megszállva s Gospodince helysége volt a legerősebb fészük. Perczel április 7-én jelent meg a római sánczoknál s míg egy oldal hadoszlopot Gál alatt Csurog ellen küldött addig Gospodincét maga támadta meg s négyórai harcz után Titelig üzte az ellenséget, ahol Knicsanin vitte a főparancsnokságot 8000 emberrel és 30 ágyuval. Knicsanin tehát sokkal erősebb volt Perczelnél s egy-két éjjeli kirohanással utját is állotta. Perczel ekkor április 13-án visszafordult

Ujvidékre, Földvárra, megtámadta s elfoglalta Ó-Becsét s a rácokat a Tisza balpartjára szorította és ezzel megakadályozta a Nugent és Lederer tábornokok alatti osztrák csapatok egyesülését.

Szent-Tamás bevétele.

Hátra volt még tehát a titeli fensik és a Bánság, melyet azután Bemmel együtt tisztított meg az ellenségtől.

Perczel apr. 22. minden fennakadás nélkül elérte, Mokrint, ahonnan időközben Theodorovich elvonult, s innen egy különítményt küldött ki, hogy felkeresse Bemmel az összeköttetést.

Bem április 15-én a hátszegi völgyből kiérve s a Vas-kapunál az átmenetet kierőszakolva, a Bánságba nyomult be oly tervvel, hogy a temesvári őrségnek Facseten és Lugoson lévő elkülönítményét s Theodorovichnak Mokrin illetőleg Titeltől előnyomuló hadtestét egyenként megverve az egyesülésüket megakadályozza.

E terv sikerült is neki annyiban, hogy április 16-án Vaiszlovából elűzte a határőrvidéki zászlóaljkat s Karánsebest megszállva, 19-én már Lugosra érkezett, ahonnan az ellenséges Leiningen dandár ép úgy, mint Facsetről is, egész Temesvárig huzódott vissza előle. Bem nyomon követte s Freidorf mellett figyelő állást foglalva el, csapatai táborba szállottak.

Míg Bem egész Temesvár elé nyomult, addig Perczel Mór Mokrin után megszállotta Nagy-Kikindát s két hadoszlopban Török-Becse és Basahida felé nyomult, hol április 24-én egy szerb hadoszlopot megvert. Melenczénél ismét összpontosította a hadtestét azzal a szándékkal, hogy Nagy-Becskereken megfogja Theodorovich tábornokot s a szerbek zömét támadni. Theodorovich azonban maga lépett fel támadólag Melencze és Nagy-Becskerek között, még pedig oly erővel, hogy honvédeink alig birtak ellentállani. A harc mely késő estig tartott, végre Theodorovich visszavonulásával végződött, aki Temes mögött a Jankovácztól Usdinig terjedő vonalat azon okból szállotta meg, hogy az Oláhországból jövő Malkovszki féle hadtesttel egyesülhessen.

Perczel április 30-án megszállotta Nagy-Becskereket s innen Zsombolyára ment, hogy Bimmel, ki aznap oda érkezett, megbeszélje a hadműveleteket.

XXII.

A függetlenségi nyilatkozat s az új miniszterium.

„Bármit tegyen, csak a habsburg-lotharingi házzal ne béküljön ki!“ Ezt üzenté Bem Kossuthnak, midőn az országgyűlés s a honvédelmi bizottmány küldöttsége néki az érdemrendet átadta.

Mintha érezte volna az öreg hadvezér, hogy Debreczenben napról napra szaporodik az úgynevezett *békepárt*, amely a volt Batthyány pártból sorozta a tagjait s mely Kossuth megbuktatására törekedvén, Görgeyvel kaczerkódott, arra számítva, hogy a győzelmes hadvezérrel hajlandóbb lenne a császár előnyös békét kötni, mint a lázadónak nevezett Kossuthtal.

Nyíltan persze nem mertek fellépni a nép bálványa, Kossuth ellen, aki szónoki tehetségének mindenható erejénél fogva ura volt az országgyűlésnek is; annál erélyesebben működött azonban titokban.

Először azt a hirt terjesztgette, hogy a kormányzói termekben, nagy befolyást gyakorolnak a nők; gyúnyolta Kossuth ama tettét, hogy neje kivánságára kiskoru fiait *Ferenczet* és *Tódort* a Kossuth-féle vadászeszred tiszteletbeli tisztjeivé nevezte ki, holott az a jog csak a fejedelmeket illeti meg; rossz néven vették, hogy *Madarász László*, aki mint rendőr-főnök elbizakodottá lőn, Kossuth védelmében részesül, végre pedig mindent elkövetett, hogy a Batthyány féle párt azon emberei, kik nem jöttek ei Debreczenbe, mennél többen jelenjenek meg az országgyűlésen.

E béke, illetőleg ellenzéki pártnak Nyári Pál, Kazinczy Gábor és Kovács László voltak a fővezérei, csakhogy a bécsi udvari párt egy csapással tönkre tette törekvéseiket. Márczius 4-én ugyanis megjelent a birodalmi alkotmány, melyet Ferencz József császár, Schwarzenberg, Stadion, Krausz, Bach, Cordon, Bruck, Thinnfeld és Kulmer miniszterei irtak alá, s amely a birodalom összes népeire ráoktroyáltatott, ráerőszakoltatott s ezért nevezték oktroyált alkotmánynak.

Ebben az alkotmányban Magyarország kitöröltetett az alkotmányos államok sorából, amenyiben a tartományi alkotmányok s tartományi gyűlésekről intézkedő IX. Fejezet 71-ik szakaszában kimondatott, hogy: „A magyarországi királyság alkotmánya annyiban tartatik fenn, hogy azon szabályok, melyek ezen birodalmi alkotmánynyal nincsenek összhangzásban, erejüket elvesztik;“ a birodalomról szóló első fejezet I-ső szakaszában Magyarország is az ausztriai császárság koronatarományai közé soroztatik.

Ebben az alkotmányban Erdély-, Horvát- s Tótország Magyarországtól elszakittatik; Kraszna, Középszolnok, Zarándmegye, Kövár vidéke s Zilah városa az ország testéből kihalítottatik és Szerb vajdasággá alakítottatik; Fiume pedig Horvátországhoz kapcsolttatik; egyszóval az „egységes Ausztria“ megteremtetik.

Ez az alkotmány azután kiábrándította tökéletesen a békepartot; ez alkotmánynak a közhírré tétele után maga Görgey is azt írta márczius 22-én Szemeréhez intézett levelében, hogy: „Szerencsétlen béke-párt! Semmi békét, de nyaktilót, nyaktilót!“

Kossuth, mielőtt az oktroyált alkotmányt, mely a magyar nemzet ezeréves alkotmányát akarta megsemmisíteni a képviselőház napirendjére kitűzte volna, április 7-én bizalmas értekezletre hívta össze a gödöllői főhadiszálláson a hadtestparancsnokokat s megismertetvén velök a Bécsben kieszelt államcsinyt, tudatta velök ama szándékát, hogy ez államcsinyre Magyarország függetlenné nyilvánításával akar felelni.

A gondolat merész volt, a tábornokok közül azonban — kiknek nézetét kikérte Kossuth — Damjanich, Klapka s Aulich rögtön csatlakoztak Kossuth nézetéhez, Görgey azonban csak Ausztria elleni gyűlöletét hangoztatva, a dolog lényegére nézve, hallgatott. Kossuth e hallgatást beleegyezésnek vette s helyesen, mert Görgey az április 29-én kibocsátott komáromi kiáltványban maga is az április 14-iki álláspontra helyezkedett.

Kossuth tehát abban a meggyőződésben tért vissza Debreczenbe, hogy Magyarország függetlenítését a hadsereg is helyeselni fogja.

Kossuth április 12-én érkezett merész terveivel Debreczenbe, másnap zárt tanácskozmányt tartott a képviselőkkel. Április 14-ikén pedig nyílt-ülésben, mely a zsúfolásig megtelt nagy református templomban tartatott meg, indítványozá Magyarország teljes elszakadását s az uralkodó háznak a tróntól való megfosztását.

Almásy Pál elnök nyitotta meg ezt a nevezetes ülést s felszólítá a hallgatóságot, hogy a tárgy komolyságához képest illő és kellő csendben sziveskedjék lenni.

Kossuth síri csendben kezdett beszélni s miután élénken lefesté a magyar fegyverek által elért sikereket, az ihlettség hangján folytató:

„Hazám képviselői! . . .

Meglehet, hogy az ellenség, nem elégvén meg azon szenvedéseket, miket a nemzet nyakára eddig háritott, új meg új invasiókkal fogja megkísérteni, megölni a magyar nemzetet. . . .

Almásy Pál.

De hiszem a magyar nemzetről, hogy nem lehet többé oly gyáva, miszerint arra, ami még hátra van, ha tizszeres erővel akarnának is reánk rohanni, megmérkőzni elhatározott ne legyen; s elhatározott annyival is inkább, mennyivel bizonyosabb, hogy most már készületlenek nem vagyunk, s ha imitt amott megritkúltunk is, de — legyen áldva Isten érte, — meg is tisztúltunk. . . .

. . . . És én nemcsak a hitnek szent hitével, hanem az észnek meggyőződésével mondom: elérkezett a perc, midőn

Magyarországnak szabaddá, függetlenné kell lennie; elérkezett a percz, midőn Magyarországnak s különösen a nemzet képviselőinek kötelessége, Isten, a világ, Európa és a nép előtt kimondani, hogy szabadok, függetlenek lenni akarunk!

Uraim! ha visszaemlékezem azokra, amik épen most egy esztendeje történtek, és amik közt az isteni gondviselésnek kiszámíthatlan rendelete szerint én magam is az események által, a szerénység porából, melyet örömet vallottam magaménak, kiemelve, némi tevékeny részt vevék; ha visszaemlékezem azon hűségre, melylyel az idők viszontagságai alatt iparkodtam az ausztriai háznak trónusát megtartani segíteni; s ha végig tekintem az árulást, hitszegést; ha végig nézem azon hálátlanságot, melylyel ezen indulat, — mely indulata keblemnek közös volt a nemzet összeségével — az Austria ház által viszonztatott: talán mentve volnék Isten és emberek előtt, ha személyes bosszuval s a szenvedélynek némileg felingerült hangjával mondanám azt, hogy velem rendelkezhetik Isten, akár miként az életben, bocsáthat reám szenvedést, bocsáthatja reám a vérpadot, bocsáthatja reám a bürökpoharat vagy a száműzetést; de egyet nem bocsáthat reám soha, — azt, hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek.

Azt nem bocsáthatja rám Isten sem; mert az embernek, ki el van határozva valamire, bár lánczokba szoríttatnak minden tagjai, mindig marad elég ereje meghalni tudni, ha máskép meg nem mentheti magát.

Hanem Uraim, én, mint egyike a nemzet azon képviselőinek, kiket a nép bizalma e nehéz időkben meghívott arra, hogy Magyarországot először megmentsék, azután újjáteremtsék s tegyék jövődjét szabaddá, nagygyá, dicsővé; — én, mint a nemzet azon képviselője, a személyes ingerültség, a személyes indulat és szenvedély minden gondolatát esküm szerinti kötellességemnél fogva keblemből, a nemzet nagy kérdéseinek megítélésénél, száműzni kötelesnek vallom magamat: azért mindazt mellőzve, higgadtan, szárazon, nem akarva szólni az indulathoz, vevém fel az eseményeket, mint előttünk állanak.“

Ezekután visszatekintve a 300 éves múlt viszontagságaira, s így kiált föl:

— „Keserves fájdalommal kell elmerülni az embernek e mult előtt, mily borzasztó végzet volt az, hogy a boldogság annyi elemeivel, a jobb sorsra érdemes népnek oly szegény, oly nyomrútnak kellett lennie; mert vérenek az önkény támogatására, idegen nemzetek rabigába füzése végett kellett omlania, s keserves véres verejtekének az austriai udvar végetlen s a népek szabadságával ellenkező szükségének fődözésére kellett fordíttatnia.“

Ezután előadván, hogy az 1848-ki törvények, melyekre V. Ferdinánd, a király is megesküdött, nem revolúció szüleményei, — áttér azoknak hűtlen kijátszására, festi a rácz lázadást, melynél borzasztóbbat alig ismer az újabb történelem, s előadván, miként dolgozott egy kézre az udvari cselszövény a lázadókkal, így folytatja:

„És még mi nekünk jó bolondoknak, kik a miniszteriumba valánk akkoron, a port a szemünkbe szórták, míg mi lehetetlennek hittük az árulás azon nemét, hogy midőn egy király s annak családja szóval kárhóztat valamit s bűnnek mond, azt a bünt, tettekben, minden hatalmával gyámoltsa: addig azon pártütőknek küldöttek pénzt, küldöttek ausztriai tiszteteket, szóval mindent, hogy a nemzet ereje önmaga keblében szétszagatva leendvén, ő aztán a maga császári erejével, mint a gyöngé báránpra lecsapó sas, egyszerre semmivé tehesse a nemzetet . . .

Bizott az ausztriai hitszegés — és hatalmában elbizakodván, annyira ment, hogy Magyarország nemzeti lételét eltörlöttnek s a magyar nemzetet a nemzetek sorából kitörlöttnek nyilatkoztatta ki a márczius 4-ki Manifesztummal . . .

De mielőtt ezt tette volna, egy oly bünt is követett el, melynél nagyobbat sehol a népek nem ismernek, azt, hogy — az oroszoknak fegyveres segítségét használta fel a népnek legyilkolására.

. . . Ezek szárazon a tények, merényletek, melyek ellenünk elkövettettek.

Már most kérdem én, lehető e az, hogy valaha legkisebb piétással viseltessék a nép egy olyan uralkodóház iránt, mely

a multaknak sok bűnei után, legközelebb ellenünk mindezeket elkövette?

Én ezt uraim lehetetlennek tartom!

(Ugy van!) . . .

. . . És kérdem én, ha ezek ellenében a nép erejének érzetére fölébredt, — nem tartozunk e mi a magyar szabadságharczban elhúnyt testvéreink szent emléke iránt, azon tartozással, hogy amiért ők elvérzettek, annak jutalmát vegyük el a nemzet számára; kérdem én, nem kötelességünk e nekünk megtenni azon lépéseket, melyek magukban foglalják a biztosítást, hogy valamint az érettünk vérző vitézhadsereg, úgy az annyi áldozatokat hozott nép elfogja venni méltó gyümölcsét áldozatainak, s hogy a harcznak vége nem alku lesz, hanem győzelem, a szabadság győzelme, a nép és nemzet számára.

Uraim! A magyar nemzetet mérsékelt és óvatos nemzetek sorába fogja iktatni e napokra nézve a história, mert mi mindekkoráig, nem mondtuk ki a szót, mely szónak kimondásával más nemzetek szabadságharczaikat kezdték s akaratukat nyilvánították, hogy többé rabszolgák lenni nem akarnak.

De én azt gondolom, hogy ennek ideje már elérkezett.

A népnek határozottsága, seregeink győzelme és előhaladása és a hazafiui s becsületbeli kötelességnek érzete azt sugallatja velem, hogy itt van az idő, midőn ki kell mondanunk, hogy az ausztriai ház által köztünk és közötté fennállott kapocsnak elszakítását a nemzet a maga népfenségi akaratával szentesíti. (Közhelyeslés. Lelkes éljenzés.) S hogy a magyar nemzet föllép az európai status családok sorába, mint önálló, független hatalom, mely megtudta magát tartani a legnagyobb vészek közt s elég erőt tudott kifejteni, hogy előtte fussanak az annyira elhíresztelt császári seregek s megmutatta, hogy a szabadságra méltó, a szabadságra elég erős.

Most Magyarországnak ki kell mondani, hogy akarata is van ezen erejét az utolsó csepp vérig a szabadságra, melyre méltó, felhasználni.

Kossuth Lajos, 1849 április 14-én.

Egyszersmind, Uraim, ki kell azt mondanunk, hogy az európai status család, melytől magunkat elszakítottunk semmi esetben nem tekinthetjük, tudja meg: hányadán érez, mikép gondolkozik és mit akar a magyar.

Azért ki kell mondani, hogy az ausztriai ház árulása, hitszegése s a magyar nemzet elleni fegyverfogása által elszakítván a közte és köztünk fennálló kapcsolatot, — Magyarország uralkodására méltatlannak nyilvánittatik s örökre számkivettetik, úgy másrészt meg kell mondani Európa népeinek, hogy Európa népei irányában békét és barátságot óhajtunk s tisztelni fogjuk minden nemzetnek jogait de megkívánjuk, hogy a mienket is tiszteljék.

Nekünk, uraim, el kell foglalnunk Európában azon állást, hogy rólunk nélkülünk senki se rendelkezék . . . mint rendelkezik a majoros a nyáj felett.

. . . És én mindezen indokoknál fogva, itt az Isten templomában felhivom Önöket uraim, nemzeti képviselők, hogy számot vetve Isten, lelkiismeretök s a haza iránti kötelességükkel, vegyék bölcs tanácskozás és elhatározás alá indítványomat, melyet a következőkben van szerencsém előterjeszteni.

Mondassék ki a nemzet nevében, hogy:

1-ször. Magyarország a vele törvényesen egyesült erdélyi fejedelemséggel s a hozzátartozó részekkel, országokkal és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független, részeiben oszthatlan és területi épségében sérthetlen európai állammá nyilvánittatik.

2-szor. A Habsburg-lothringeni ház, a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyverfogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek és Horvátországnak Magyarországtóli elszakítását és az ország önálló status életének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, s e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét, úgy a pragmatica sanctiót, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalu kötések alapján közöttte és Magyarország s tartományai közt fennállott; ezen Habsburg-lotharingeni ház, Magyar-

ország, a vele egyesült Erdély és hozzátartozó minden országok, részek és tartományok fölötti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, és az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

Aminthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és számüzöttnek a nemzet nevében nyilvánittatik. Ugy legyen: Amen!“

(Az egész templom magasztos lelkesültséggel viszhangozta: „Amen!“)

3-szor. Midőn a magyar nemzet érintetlenül fennálló természeti jogai folytán, mint önálló független állam lép be az európai államsaládba, egyúttal kijelenti, hogy a többi államokkal szemben, ha saját jogai meg nem sértetnek, békében és barátságban élni, különösen ama népekkel, melyek egykor velünk egy államfő alatt éltek, valamint a szomszéd Török birodalommal és az Olasz államokkal jó szomszédi viszonyt fenntartani, abban folyvást élni s a kölcsönös érdekek alapján barátságos összeköttetésbe lépni szilárd elhatározása.

4-szer. A jövő kormányzási rendszert, minden részleteiben a nemzetgyűlés állapítja meg; addig azonban, míg e sarkalatos elvek alapján létre jő, az ország egész kiterjedésében egy kormányelnök és az oldala mellett álló minisztérium által fog kormányoztatni saját és az általa kinevezett miniszterek személyes felelőssége mellett.

5-ször. Az ezen határozatokban foglalt alapelvek fogalmazásával egy háromtagú bizottmány bizatik meg.

„Tisztelt képviselők!

Előterjesztettem — folytatá Kossuth — ezekután indítványomat. E nap Magyarország történetében talán mindekkoráig élt napok közt a legnevezetesebb leend, hogy ha én nem hibáztam felfogásában a körülményeknek és ha nem hibáztam azon számításban, hogy mások is akként éreznek, amint én érezni kötelességemnek ismerem.

Én nem ajánlom, uraim, Önök pártfogásába ezen indítványokat, sőt arra szóllítom fel Önöket, hogy félre tévén minden tekintetet a világon, pusztán Isten s önlelkiismere-

tökből s a haza iránti kötelességöktől kérve számot, vegyék bírálat s ítélet alá ezen indítványokat, s ha úgy látandják, tegyék le ma: uraim, Magyarország jövőendő szabadságának, jólétének, boldogságának alapját.“

Kossuth Lajos indítványának megtétele után hosszan tartó éljennel üdvözöltetett.

Irányi Dániel jegyző mégegyszer felolvasta a pontokat s a képviselőház egyenkint s egyhangulag még pedig ünnepestélyes felállással elfogadta azokat, s a függetlenségi nyilatkozat fogalmazásával Kossuthot, Szacsvay Imrét és Gorove Istvánt bizta meg.

A felsőház Perényi báró elnöklete alatt még aznap elfogadta a képviselőház határozatait s az országgyűlés szintén még aznapi ülésében Károlyi Zsigmond indítványára Kossuth Lajost választotta meg egyhangulag kormányelnökké „Magyarország kormányzója“ czímmel s megbizta őt a felelős miniszterium megalakításával.

A választást szünni nem akaró éljenzés kísérte, melynek csillapultával Magyarország kormányzójának ezek valának az első szavai:

„— Azt gondolom, oly időket élünk, midőn valamint a tulbizakodásoknak, úgy a szerénységnek sem lehet helye; hanem minden embernek kötelessége mindaddig, mig a veszély tart és a nemzet tökéletesen megmentve nincs, megállani férfiasan, becsületesen azon helyet, hová őt a nemzet akarata állítja; nem válogatni a térbe, nem válogatni a munkába, hanem követni egyedül hazafiúi kötelessége és a nemzet iránti engedelmesség ösztönét.

Én, uraim, leéltem életemnek javát; és ha visszatekintek az életre, hosszas éveken keresztül nem volt egy napom, melyben azt mondhatnám: nyugodt valék. — Nekem csak akaratom nagy, tehetségeim csekélyek: s ha valamit életemben eszközöltem, vegyék azt, kik utánam következendnek például arra, hogy az erős akarat még a gyöngye tehetséget is hasznossá teheti a nemzetnek.

Hanem megvallom — s legyenek följegyezve e szavak Isten ítélő könyvének lapjain: hogy én hazám boldogságának meleg óhajlásán kívül semmi más vágyat nem ismerek, mint

azt, hogy legyen szabad nekem nyugodnom! Hanem addig, míg a veszély tart, akárhová fog velem parancsolni a nemzet és a veszélynek akármely állását bizandja rám, én engedelmesen fogom elfogadni s tenni fogok mit lehet.

De előre kikötöm azon föltételt, hogyha eddigi életemben — és azt az Isten talán megengedi élnünk, kevés időnek mondhassam, mi még a nemzet tökéletes megmentéséből hátra van, — valamit hazámnak javára eszközölni szerencsés voltam vagy lehetek, amint a veszély percze elmulik, szabad

Kossuth kormányzóvá választatik.

legyen nekem egy jutalmat kérnem, mely jutalom az, hogy engem bocsásson haza a nemzet, bocsásson vissza pihenni a magános polgárok körébe, élvezni hátralévő napjaimban azon boldogságot, melyet mindnyájunk közös kincse gyanánt kivívni mint mindnyájan feladatunknak, úgy én s önök bizalmánál fogva legszentebb kötelességemnek ismerem.

És ezért uraim, addig, míg önök vagy mást választanak, mit bármikor tenni méltóztassanak, mihelyt csekély személyemet vagy fölöslegesnek, vagy pedig a körülmények kívánatához képest nem eléggé tehetségesnek és erősnek látandják — addig, míg elérkezik az idő, hogy a harmadik vagy

negyedik pontbeli határozat értelmében a kormányrendszert állandóan, minden részleteiben megállapítandják; — vagy végre addig, míg azon megállapodás mellett is nyílt homlok-
kal nem mondhatom el azt, hogy a nemzet már tökéletesen biztosítva van, addig én, uraim, ha önök úgy parancsolják, leszek kormányzó elnök.

De az örökkévaló Istenre, önbecsülemre esküszöm, azon perczen túl egy pillanatig sem, nem semmi egyébb, mint szerény és szegény polgár.“

E beszéd után ismét felzudult az éljenzés s amidőn Almássy a gyűlést feloszlatta, mindenki Kossuthoz sietett, hogy őt mint Magyarország kormányzóját üdvözölhesse.

Debreczen város polgársága este fáklyászenét adott Kossuthnak. Az üdvözlők érzelmeit Könyves Tóth Mihály tolmácsolta, mire Kossuth következőleg válaszolt:

„Ne ruházza a nép senkire e világon azon érdemet, mely egyedül a nép érdeme.

Én megragadtam gyöngé karjaimmal a fáklyát, hogy világosságot terjesztenék a szolgaság éjjelebe.

Én csak a fáklyatartó voltam, de nem maga a világosság.

Valamint a madár, mely a felkapott szemet elejti a sivatag pusztájában, nem tulajdoníthatja magának az érdemet, ha az elejtett magból viruló mezőség lesz; úgy én sem rovom fel érdemül magamnak, ha a mag, melyet mint vándor madár, a pusztaságban elejték, — a ti kebletekben fogékony földre talált. Legyetek kitartók, bizalomra s áldozatra készek s ne feledkezzék meg Debreczen városa e nap emlékét megörökíteni.“

Április 19-én a templomokban hála istenitisztelet s délután népgyűlés tartatott. Ott *Horváth Mihály* püspök végezte a „Te Deumot,“ itt *Besze János* magyarázta a függetlenség eszméjét, okait és szükségességét. A város este fényesen kivilágíttatott.

Nevezetes, hogy a függetlenségi nyilatkozat után Mészáros hadügyminiszter a következő kiáltványt tartotta szükségesnek kibocsátani:

„A hadügyminiszter a magyar hadsereg tábornokaihoz törzs és főtisztjeihez!

A katona kétségbevonhatlan hivatása a haza védelmezése, melynek törvényeit, szabadságát megvédeni esküvel kötelezte magát. Minden kilépés eme körből, mely egész osztatlan erejét igénybe veszi, elvonja őt hivatásától és oly pályára tereli, melyet kötelessége elhanyagolása nélkül nem követhet.

A mai kor felvilágosultsága ugyan nem kívánhat akarat nélküli eszközöket egy szabad állam harczosaitól, de igen is

Irányi Dániel.

megkövetelheti a haza, az osztatlan erőfeszítést az önkény és az ellenség ellen, mely azt minden oldalról fenyegeti.

Míg le nincs győzve ez az ellenség, minden harczosnak szigorúan kell kötelességéhez és állása becsületéhez ragaszkodni, mely mindkettő azt parancsolja, hogy a fennálló, a szabad nemzet választása által, amelynek ő maga is tagja, törvényesen kinevezett hatóságokat s azoknak rendeleteit erőben tartsa. E hatóságok politikai intézkedéseit bírálgatni káros, s a fiatal szabadság még ingadozó épületét rázogatni, még ellenséges seregek és tévútra vezetett polgártársak, kiket

atyáink barátságosan befogadtak, a haza földjét pusztítják, több mint sajnálatos tévelygés.

Az összes nemzetek hadseregei, melyek sikeresen harcoltak a szabadságért, mint a történelem ezer meg ezer esetben bizonyítja, távol tartották magukat a mindennapi politikától. Hol az ellenkező történt, ott a hatalom s szabadság elveszett.

Újabb események által indítva, vérző szívvel kell felhívnom fegyvertársaimat kötelességüknek hatáskörükben való teljesítésére s felszólítanom, hogy tartózkodjanak minden politikai üzelmektől mindaddig, míg az ellenség azon a földön áll, melyet őseink vére annyiszor öntözött Magyarország szabadságáért, melyet ezredéves emlékek tesznek előttünk szentté, hogy kivívjuk a szent ügy diadalát s mint győzők szem elől ne téveszszük törekvésünk célját.

Mészáros.

Az „újabb események“ alatt Mészáros, Görgeynek azon nyilatkozatát értette, amelyet Ludvig kormánybiztos előtt tisztjei jelenlétében tön, aki közölte véle a függetlenség kimondását s Kossuthnak Magyarország kormányzójává történt megválasztását.

„Azt hiszitek talán — kiáltá Görgey ingerülten, — hogy Debreczenben a trónfosztási komédiával megveritek az ellenséget? Igazán megérdemelnétek, hogy egy pár zászlóaljjal szétkergessenek benneteket, mire különben egy zászlóalj is elég lenne. Mert kimásztatok a veszedelemből, úgy felfújjátok magatokat, hogy nem férték a bőrötökbe.

Mire való ezt a monarchia és respublika közti kérdést erőszakosan szönyegre vonszolni? S ennek a trónfosztási nyilatkozatnak még csak azaz érdeme sincs, ami egy bátor tettnek. Miért nem kiáltottátok ki a múlt decemberben vagy januárban? Akkor legalább azt mondaná rá a világ: „Bátor, elszánt férfiak.“ De míg én az ellenségnek nyugtot nem engedek, s annak nincs ideje Debreczen felé pislogatni, addig ti ott hát mögött elkiáltjátok magatokat.

Magam hirdetem ki az uraknak, hogy alkotmányunkért akarunk harcolni, hogy a törvényesség terén akarunk maradni s ha engemet már most a tisztikar kérdőre von, mit tudjak

neki felelni? Meg lesznek-é azzal elégedve, hogy Debreczenből máskép parancsolták?”

Csodálatos ember! Gödöllőn az értekezleten, midőn véleményt kérnek tőle, hallgat, és most — nemcsak politizál, hanem rosszalja is a függetlenségi nyilatkozatot. Vajjon mi bántotta őt, aki Szemeréhez írt levelében azt sürgette, hogy: „Mondjuk ki már valahára, hogy mit akarunk?!“ Valószínűleg felébredt benne ismét a dicsvágy, amely már nem elégedett meg a főparancsnoksággal s bosszankodott, hogy az országgyűlés Kossuthot választotta az ország kormányzójává, megválasztotta pedig az „ő háta mögött“ megkérdezése nélkül; amely dicsvágy végre ismét elnémult egy kis időre akkor, amidőn Kossuth őt az új minisztériumba hadügyminiszterré nevezte ki.

Ha nem dicsvágy, hanem a lélek meggyőződésének talajából kicsirázott elvek adták volna ajkára a Ludvigh kormánybiztos előtt mondott szavakat: akkor semmi esetre sem fogadta volna el Kossuth kormányzósága alatt a hadügyminiszterséget s ha elfogadta, akkor csak azért fogadta el, hogy egy lépésővel közelebb jusson a legmagasabb polczhoz a köztársasági elnökséghez, vagy pedig azért, hogy alkalom adtán a függetlenségi nyilatkozatot visszavonatva az 1848-diki törvények alapján egyezséget köthessen az osztrákokkal.

Annyi áll, hogy a függetlenségi nyilatkozat után, siker esetében nagy jövő, bukás esetében pedig rabszolgaság várt a nemzetre.

A képviselőházat a függetlenségi nyilatkozat s a trónvesztés kimondására azon meggyőződés indította, hogy az uralkodóház a közte és a nemzet között létező kétoldalú szerződés, — a *pragmatica sanctio* — föltételeit, a maga részéről a márcziusi oktrojált alkotmánynyal megszegte s a nemzet sem lehet köteles többé a szerződés mellett állani, már pedig midőn két szerződőfél közt az egyik meg nem tartja a szerződés pontjait, a másik sem köteles azt megtartani. Ezt a felfogást a jogtudósok legnagyobb része helyesli, Deák Ferencz azonban a jogtudósok másik részével helytelennek tartja, úgy okoskodván, hogy a két fél beleegyezésével kötött

szerződés csak mindkét fél kijelentett akaratával bontható fel s a föltételeket nem teljesítő fél *lehet kényszeríteni a köteletségére*, de mulasztása nem semmisíti meg a szerződést, ha csak a szerződő felek ezt a körülményt világosan ki nem kötötték.

A történeti igazság pedig azt: hogy Ausztria szegte meg először a kétoldalu szerződést s hogy az osztrák és orosz szövetségesekkel szemben, Deák Ferencz és az ő fel fogását osztó jogtudósok, még ma sem szerezték volna vissza a nemzet alkotmányát, ha a porosz fegyverek meg nem ingatták volna 1866-ban az osztrák császárság létalapjait, annak az ausztriai császárságnak, amelynek kormánya, már az 1848-ki augusztus havi emlék iratában kimondá, hogy: „az osztrák császárságtól különvált magyar királyság fennállása politikai lehetetlenségnek tekintendő s beolvasztása az öszszbirodalomba erőhatalommal is megkísértendő;“ amely később volt Oroszország segítségét elfogadni, mint Magyarországgal egyezkedni.

Sokan azt is állították, hogy Kossuth azért indítványozta a függetlenségi nyilatkozatot, hogy Magyarország kormányzója lehessen, ez azonban csak homokra épített állítás, amely rögtön összedül, mihelyt meggondolja az ember, hogy hiszen Kossuth már eddig is a nemzeti kormány élén állott, uralkodott az országgyűlés s a nemzet fölött s a megváltozott czím nem adott neki újabb s nagyobb állást; azután — Kossuth maga is csak ideiglenesnek tekintette az állását, hogy pedig esze ágában sem volt arra gondolni, hogy a magyar köztársaság elnökévé legyen, leginkább bizonyítja az, hogy már május 3-án lépéseket tön egy uralkodó családúal, Magyarország koronájának felajánlása tárgyában.

Az április 14-ki függetlenségi nyilatkozatot a márczius 4-ki osztrák oktroyált alkotmány szülte, amely mindent elakart törölni, amelyet még Windischgrätz sem helyeselt s amelyről azt irta Schwarzenbergnek, hogy: „A javaslat egy szorgalmas, mindent lelkiismeretesen megfontoló *munkás, de semmi esetre sem* egy korát felfogni képes *államférfi műve*. Számos *történelmileg* keletkezett és *megszilárdult* szervezeteket

felosztat s helyökbe egy bonyolult gépezetet léptet, mely a jelenlegihez hasonló izgalmas időkben *legkevésbé nyújt valami biztosítékot a mű tartóssága iránt.*“

Kossuth április 17-én már közölte a képviselőházzal az általa választott miniszterek névsorát, mely a következő hazafiakból állott:

Szemere Bertalan belügyminiszter s egyszersmind a miniszteri tanács elnöke, az egyetlen egy az első miniszterium tagjai közül.

Gróf Batthyány Kázmér.

Gróf *Batthyány Kázmér* külügyminiszter.

A márcziusi napok előtt a védegyelet elnöke, a márcziusi napok után, mint Baranya megye főispánja, a legerélyesebben védte a megye határait. Toborzott, szervezte a nemzetörököt s honvédeit maga vezette a csatába. Szarvasnál meg is sebesült. S később kormánybiztossá neveztetett ki a Bácskába és Bánátba s erélyes igazságszolgáltatásával hatalmasan támogatta Perczel Mór fegyvereit.

Duschek Ferencz pénzügyminiszter. Előbb kamarai másod-elnök volt Ausztriában. Majd Kossuthnak pénzügyminiszteri titkára lön s a pénzügyek terén kitünő szakképzettséggel birt.

Csányi László közlekedési miniszter 1790-ben született Zalamegyében, Csánban. Fiatal korában császári katona volt, de kilépett s a szabadságharcznak egyik legerélyesebb kormánybiztosa volt. Pozsonyban egy kiáltványt is adott ki, melyben Ferencz József trónraléptét törvénytelennek mondá. Pesti működését már ismerjük. Mielőtt miniszterré lön Erdélybe küldetett főkormánybiztosként, Bem apóval azonban sehogy sem tudott megegyezni, mert Csányi a szászok és oláhok között akasztatott és lövetett. Bem pedig amnesztiát szeretett osztogatni.

Horváth Mihály v. csanádi püspök vallás- és közoktatási miniszter, született Szegeden, ahol seborvos volt az atyja. Papi tanulmányait befejezve, nevelősködött, megírta s kiadta Magyarország történetét négy kötetben, s egyszerre hirre vergődött. A szabadságharcz ügyének mindvégig hive maradt. Megáldotta a magyar fegyvereket Pest előtt. Lement Debreczenbe a kormánynyal. Midőn Ferencz József trónra léptekor a püspöki kar nevében egy pásztorlevél intéztetett a néphez, amely Windischgrätzet mint a béke apostolát mutatta be s elrendelte, hogy Ferencz Józsefért, mint törvényes királyért imádságok tartassanak, akkor ő a hivatalos lapban kijelenté, hogy „hitében ingadoznék meg minden emberi erény iránt, ha elhithetné, hogy azon pásztori levelet a magyar püspöki kar írta. A világtörténet nem mutathat föl annyi ármányt, árulást és hitszegést, mint amennyi a magyar irányában elkövettetett, — és a magyar püspöki kar volna képes pártfogás alá venni ezen istentelen hitszegést, ármányt és árulást? Nem. Az istenért ne hidjétek!”

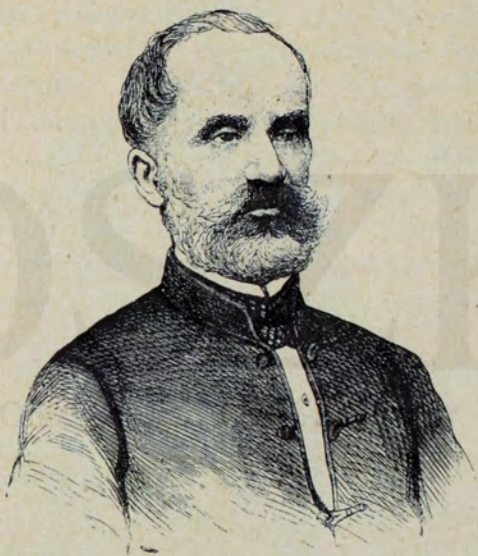
Vukovics Sebő igazságügyminiszter, azelőtt Temesmegye alispánja s a rácz lázadás kitörésekor kormánybiztosa volt. Mint ilyen a legszigorubb rendszabályokat léptette életbe s a legnépszerűbb emberek közé tartozott.

Görgey Arthur hadügyminiszter, akinek a tárczáját azonban ideiglenesen *Klapka* vezette. Miután *Mészáros Lázár* egészségi tekintetből lemondott.

Az új kormány május 5-én tette le az országgyűlés előtt az esküt.

A kormányzó esküje következőleg hangzott:

„Én, Kossuth Lajos, a nemzetgyűlés által választott kormányelnök, esküszöm az élő istenre, hogy a rám ruházott hivatallal járó kötelességeket saját személyes felelősségem mellett úgy fogom teljesíteni, hogy Magyarország függetlensége, szabadsága és területi épsége fenntartassék és a nemzetgyűlés által hozott törvényeknek

Vukovics Sebő.

és határozatoknak érvény szereztessek. Isten engem úgy segélyjen.“

A miniszterek hasonló esküt tettek le szintén az országgyűlésnek, mely e pillanattól kezdve mint Magyarország függetlenségének felségjogának letéteményese, a kormányzót bizta meg a végrehajtó hatalommal.

A függetlenségi nyilatkozat, melyet a hármás bizottság kidolgozott, az összes nyelvekre lefordított s nemcsak az országban minden nemzetiségek között kihirdettetett, hanem a külhatalmakkal s udvarokkal is közöltetett.

XXIII.

Budavár bevétele s a kormány visszaköltözése Pestre.

„Miután Görgey tábornok győzelmes előnyomulásában Komáromot felmentette, nyomon kell követnie az ellenséges hadsereget, nem szabad nyugtot engedni neki, ha mindjárt seregének egy harmada kidől is, feltartóztathatlanul Bécs ellen nyomulni, miközben néhány portyázó csapat az ellenséges sereg két szárnyának megkerülésével nyomul a székváros felé. Ha egyszer Bécsben van, ő diktálja a békét.“

Ezeket írta Bem Kossuthnak, Komárom felszabadítása után, a további hadműveleteket illetőleg és Kossuth ez értelemben utasította is Görgeyt, hogy az ellenség üldözéséről gondoskodják, Görgey azonban ezt nem tévé, hanem május 2-án Pöltenberget a 7-ik hadtesttel Welden szemmel tartására Győr felé indítván, seregének zömével Buda alá indult.

Hogy miért tévé ezt? Görgey e kérdésre szóról-szóra így felel: „Az *indokok*, melyek engemet mindenekelőtt arra birtak, hogy támadó hadműveleteink szakadatlan folytatásának eszméjével az ellenséges főhadsereg ellen fölhagyjak, *tulnyomóan politikai természetűek voltak.**)

S midőn Klapka, aki időközben Debreczenbe ment, hogy a hadügyminisztériumban Görgeyt helyettesítse, még május 3-án is, azt javasolta egy iratban Görgeynek, hogy Asbóth ezredes 2 dandárával zárassa körül Budavárát, maga pedig folytassa a császári sereg üldözését, azt válaszolva hogy: „Kedves Klapka! nézetedet, hogy Buda ostromával fel kell hagynunk, most az egyszer abból az okból el nem fogadhatom, mert előre látható, hogy az ily lépést az egész világ saját gyöngeségünk kétségtelen bevallásának tekintené s az ellenségnek egy lába még mindig ugyszólván az ország szívében lenne, mi a jövő hadműveleteknél mindenesetre

*) „Mein Leben und Wirken in Ungarn“ czimű munkájában.

rendkívül feszélyezne bennünket. Én tehát minden tölem telhető erélyvel akarok hozzá kezdeni Buda ostromához. Görgey.“

Az ellenség üldözésének abbahagyása s a Buda ostromára való áttérés olyan hadászati hiba volt, amelyet nem lehetett

Görgey Arthur, hadügyminiszter 1849-ben.

többé jóvátenni, mert először ezáltal párheti időt engedett egyrésről az osztrákoknak, hogy összeszedhessék magokat, másodsor pedig időt engedett az oroszoknak, hogy egy 175,000 főből álló orosz hadsereget összpontosíthassanak Galiczia éjszaki határán, mely azután a Kárpátokon át több hadoszlopban tört be Magyarországba.

Ám fogjunk hozzá az ostrom leírásához.

A mily nagy szerepet játszott a török uralom idejében Buda, annyira elvesztette később a jelentőségét. Hogy valaha erőd volt, azt csak a megmaradt árkok s a siklejtő nélküli körfalak bizonyíták, amelyek legkevésbé sem hátráltatták azt, hogy a kíváncsi ember a körül fekvő hegyekről egészen a belsejébe be ne lsson.

Midőn Welden főparancsnok Buda és Pestről elvonult s a budai várparancsnokságot Hentzire bizta, 3500 ember s 51 ágyu rendeltetett alája. Hentzi e csekély erővel, s az erődítési eszközök ügyes felhasználásával, oly fokra emelte a vár ellenállási képességét, hogy hetekig képes volt magát tartani a magyar főhadserég zöme ellen, amely 30,000 főből állott, s azután is csak nagy áldozatok árán engedte bevenni.

Görgey május 4-én ért Buda falai alá s ekkor a következő módon zárta körül.

A II-ik hadtest Aulich tábornok parancsnoksága alatt a Szent Gellérthegy mögött, a székesfehérvári uton állott s jobbszárnyával a Dunára támaszkodva csaknem a Mészáros utig körül zárta a várat.

Az I. hadtest, miután Klapka Debreczenbe ment, Nagy Sándor tábornok parancsnoksága alatt a Sashegy mögött állott s a kis Svábhegyig zárta el a várat.

A III. hadtest, miután Damjanich lábát törte s betegen feküdt, Knezich tábornok parancsnoksága alatt nyugotra a Krisztina város felé foglalt állást.

A VII-ik hadtestből Kmetty hadosztálya Ó-Budán állott, Szekulics hadosztálya pedig a Duna balpartján Pesten maradt.

Görgey, akinek nem volt tudomása a Hentzi által eszközölt erődítésekről, azt hitte, hogy egyszerű rohammal befogja venni a várat s e szerint intézkedett is. Az összes csapatok ostromra készen állottak, egy tizenkét fontos tábori üteg a Gellérthegyen a déli homlokzat ellen, egy másik üteg a nyugoti homlokzat ellen a kis Svábhegyen, két taraczküteg pedig az éjszaki homlokzat ellen vala felállítva.

Midőn az előkészületek megtörténtek, Görgey egy hadifogságban lévő osztrák tiszt által egy levelet küldött Hentzihez,

melyben őt a vár feladására szólítja fel, mely esetben tisztességes hadifogságot, emberséges bánásmódot, a tiszteknek az oldalfegyver megtarthatását biztosítja a várórség számára.

„Ha pedig ön — írja tovább Görgey — az ugynevezett Budavárnak végsőig való megvédésével összekötendi a lánczhyd megrontását vagy Pestnek bombáztatását, honnét ön megegyezés alapján egyáltalán nem tarthat támadástól és amely tett nyilván csak alávalónak mondható: akkor önnek becsületszavamot adom, hogy a vár bekövetkezett bevétele után, az egész várórség kardra fog hányatni és én még családjának a jövőjéről sem állhatok jót.

„Ön parancsnoka az ugynevezett Budavárának, de egyszersmind atya is és született magyar, gondolja meg, hogy mit cselekszik. A hazának, az emberiségnek nevében szólítom önt fel és feleletét délutáni három óráig elvárom.“

E felszólításra Hentzi következőleg válaszolt:

„Én kötelességem és becsületemhez képest az utolsó emberig védem a várat, ön lesz érte felelős, ha e mellett a két szép testvérfőváros feláldoztatik.“

Midőn e válasz megérkezett Görgey az ütegeknek a tüzelésre, Kmetty hadosztályának pedig a támadásra s különösen azon vízvezeték elrontására, amely Budát vízzel látta el kiadta a parancsot.

Kmetty a vízvezetéki sánczok megrohanására a 10-ik honvéd zászlóaljat indította el a Duna mellett elhuzódó keskeny egyenes utcán, ahol egyetlen egy ellenséges golyó sem tévesztette el a célját. A zászlóalj tisztjeivel az élén a legnagyobb golyózápor közt nyomult előre s egész kétszáz lépésnyire folytatta a rohamot, ekkor azonban a kartácszápor a legénység egyharmadát leterítette s visszavonulásra kényszerítette. A vár bombázása, bár szakadatlanul folyt a roham alatt, nem sok kárt okozott a várban, mert csak tábori ágyuk állottak a magyarok rendelkezésére.

A meghiusult roham után Görgey belátta, hogy a várat annak rendje és módja szerint meg kell ostromolnia, ha rést akar a falakon ütni. Rögtön 5 darab ostromágyuért küldött tehát Komáromba s a Sashegyen megkezdette a réslövő üteg

felépítését. Hentzi ezt legkevésbé sem akadályozta meg, csak lanyhán viszonzta a magyar ütegek tüzelését, amelyek egyes tüzeseteket idéztek elő, így a vizivárosban az őrség összes szénakészletét megsemmisítették. Hentzi egész figyelme a vizivárosra irányult, ahol a vízmű, az őrség legfőbb élet-szükséglete nem igen volt biztosítva s a réslövő üteg ellen pedig a székesfehérvári rondellától délre, a nyugati homlokzaton, hol a bástyát egy egyszerű fal képezte, csak 4 huszon-négy fontos ágyút állított fel szabadon a falra, az éjszakra fekvő várkaput pedig eltorlaszolta.

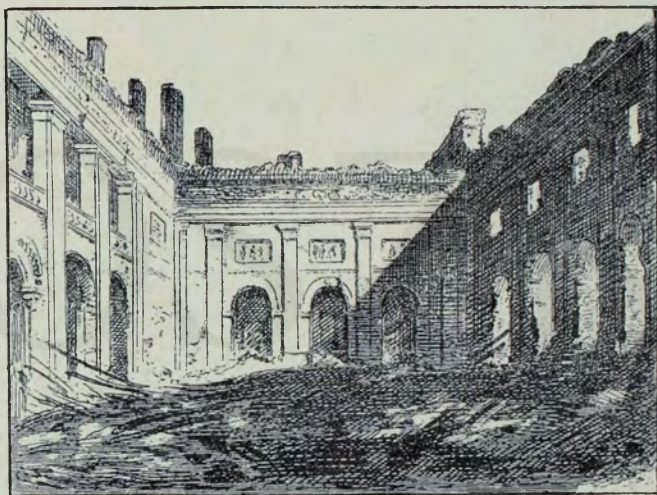
Midőn végre tíz nap múlva az ostromágyuk Komáromból megérkeztek, a falakat éjjel keresztörödítésekkel, a helyét pedig, ahol a magyar ágyúk rést akartak löni, ordonyszelettel látta el s egyidejűleg Pestet kezdte bombáztatni, azt állítva, hogy onnan átlóttek, sőt a lánczhíd egyik oszlopát meg is sértették.

Pest bombáztatása három napig, még pedig az első napon délelőtt 10—12 óráig, a második napon reggel 5—7-ig s harmadik napon este 7—12 óráig tartott s a rombolás borzasztó volt. A lakosság Újpestre, a városligetbe, a vácsi temetőbe, a közeli pusztákra, egyszóval lőtávolon kívül menekült. A város hat-tíz helyen égett egyszerre; a május 13-iki bombáztatás alkalmával 32 épület égett porrá, vagy rongáltatott meg borzasztóan, köztük a lipótvárosi templom, a mérlegház, a dunai fürdő, a vigadó, az angolkirálynő szálloda, a kaszinó, az Ürményi-Trattner-Károlyi, Brunszwik Almay, Wodjaner féle házak, továbbá a németszínház, s egyáltalában alig maradt ház, amely bombanyomokat ne viselt volna. Hentzi a Csepelszigetnél honvédeink által épített hajóhidat is elakarta pusztítani s e célra a Dunán a lánczhydától 3 gyújtó s 4 kövel rakott naszádot bocsátott le, ezeket azonban az őrség Rohlitz főhadnagygyal az élén elfogta s elsülyesztette.

Pestnek oknélküli bombáztatása annyira felbőszítette Görgeyt, hogy — május 15-én az összes réslövő, romboló s ostromágyukat megszólaltatta s egyszersmind elhatározta, hogy május 16 és 17-ike közti éjjel rohamot kísért meg a vár ellen.

E célból a 2-ik hadtest a déli homlokzatot, s a várpalota melletti kaput, a 3-ik hadtest az éjszaki homlokzatot s a bécsi kaput, az 1-ső hadtest a rést, Kmetty hadosztálya pedig a vizivárost rohanta meg.

Hentzi, hogy tisztán lásson az éj homályában, a viziváros házeit gyújtatta meg, s ezek fényénél bocsátotta a golyózápport honvédeinkre, kik bármily elszántsággal rohantak is előre, kénytelenek voltak meghátrálni, mert a mászó létrák rövideknek bizonyultak, így se a rést se a falakat nem sikerült megmászni.

A képviselőház összebombázott ülésterme.

Napkeltével beszüntette Görgey a rohamot s csak a réstörő ütegekkel folytatta a tüzelést, de ezekkel is csak ötpercenként, mert az ágyúk közül már csak kettő volt használható állapotban.

Usener árkász százados ekkor egy aknát ásott, mely délnyugaton a várkastély felőli kapu közelében végződött volna. A munka gyorsan haladt, május 21-én már csak 6 öl hiányzott s a gyújtó kamarákat meglehetett volna kezdeni, de Görgey türelmét vesztve, nem várta be az akna eredményét s május 21-re elrendelte a második rohamot, s e célra egyrészt hosszabb hágcsókat szerzett be, másrészt

pedig néhány nappal előbb, hogy a várőrséget kifárasza minden este éjfélig tartó tüntetések rendeztetett; azok számára, akik majd legelőször hágnak a falra s feltüzik a legelső zászlót, külön jutalmat tüzvén ki, megparancsolta a csapatoknak, hogy az őrségből senkinek se adjanak kegyelmet.

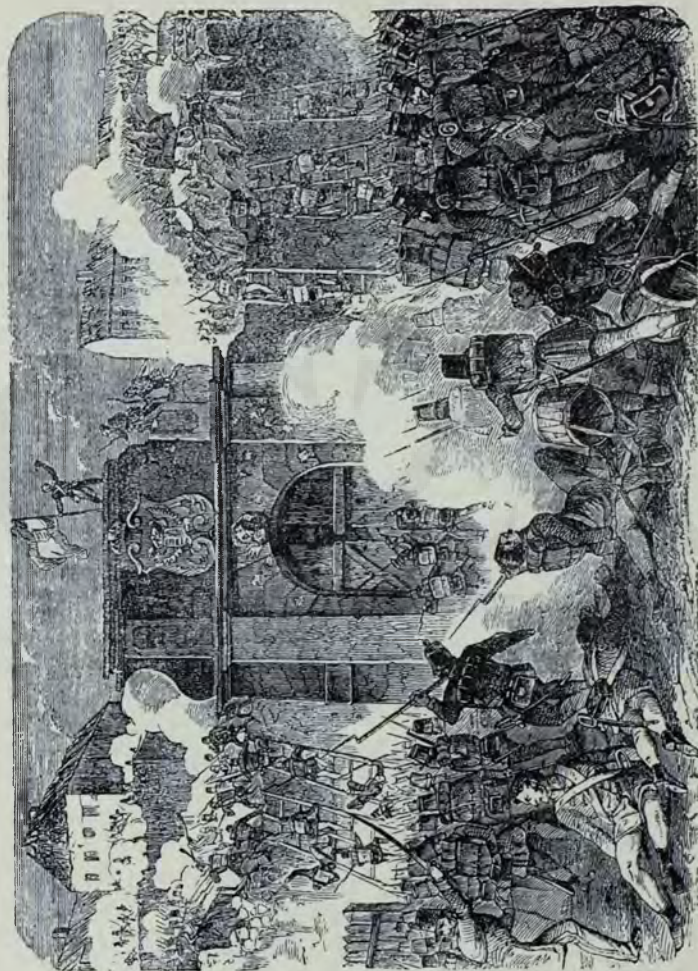
Hajnali 3 órakor felszállott a röppentyű a főhadiszállásról a Svábhegyen s így megadatott a jel az általános rohamra. Egyszerre megszólaltak a magaslatokon az összes ágyú, a réslövő és romboló ütegek egymásután háromszor valóságos ágyú sortüzet adtak. A honvédek egy perc alatt mint a méhek a kosarat, körülrajzották létráikkal a falakat, míg a vár közelében eső házak gyalogsággal teltek meg, mely támogatta tüzelésével az ostromlót.

A támadás épen úgy intéztetett mint 17-én. A főtámadást a rés ellen Nagy Sándor parancsnoksága alatt az első hadtest 4-ik dandárának 28., 44. és 47. honvédzászlóaljai hajtották végre, míg a rés jobb és baloldali falait az 1., 2. és 3. dandár rohanta meg. A Don Miguel zászlóalj és a beregi önkéntesek tartalékban maradtak. Elöl ment Csippik János százados vezénylete alatt a 28-ik honvédzászlóalj s rohamoszlopban nyomult a falak és a rés felé. A bécsi kaput Knezich, a főkaput a Szent-Gellért hegy felé Aulich csapatai támadták meg, de a védők oly makacs ellentállást tanúsítottak, hogy a falak megmászása sehogy sem akart sikerülni. A vizivárosban Kmetty ellen Hentzi maga vezette a védelmet s még makacsabb ellentállást fejtett ki, mint az első roham alkalmával.

Nagy Sándor személyesen vezette s buzdította az embereit, kik rendíthetetlenül állották a tüzet s oroslánokként másztak az olyan létrákon is fel, amelyekről már nyolcz-tíz bajtársuk hullott le szemeláttukra élettelenül.

Görgey ekkor, ki távcsövön kísérte figyelemmel svábhegyi főhadiszállásáról az ostromot, elrendelte, hogy úgy a réslövő mint a romboló üteg csak az ordonyszeletet lőjje, Nagy Sándor pedig a tartalékból előre küldte a Don Miguel zászlóaljat s megújította a rohamot. Ekkor sikerült a 28-ik és 47-ik zászlóaljnak a falakra hágni. Nyomban követték őket a Don Miguelek is s megkezdődött az irgalmatlan férfi

férfi elleni harc. A várvédői a legsűrűbb kartács és puska tüzzel, szuronyerdővel igyekeztek visszaszorítani a bástyákról a honvédséget, de nem lehetett, a vitézfiúk vakon rohantak felfelé s többen, mindig többen hatoltak be az erősségbe.

Behatolás a várba.

A 2-ik hadtest egy csapatja e perczen szintén megmászta a Ráczváros felől a falakat s így a rést fődő ordonszeletet megkerülve, benn a várban indult meg a harc, hol a védők lépésről-lépésre hátrálnak s a honvédekre nemcsak a házakból, hanem ágyukból is lőttek az utczában.

A honvédek szuronyai azonban csakhamar elejtik a tüzeiket; a védők a főörség felé huzódnak; Nagy Sándor nyomon követi őket; Hentzi a vizivárosból három századdal felrohan, Aulich délről, Knezich éjszokról benyomúl; Hentzi kardot ránt s tiszteitől környezve, érintetlenül maradt századainak az élén támadásra indul, hogy a magyarokat a rés felé visszaszorítsa, ekkor azonban egy puskagolyó által találva összerogy, mellette esik el még 36 tiszt s egyszerre felhangzik puskaropogás közt a Rákóczy-induló.

Reggeli négy óraker pillantotta meg Görgey az első nemzeti zászlót a vár fokán, 9 óraker jelent meg a fehérvári rondellán a fehér zászló, s Görgey rögtön beszüntette a tüzet, de biz az különböző pontokon még 10 óráig is eltartott.

Midőn az örség csaknem egészen leveretett, Alnoch ezredes, a 23-ik gyalogezred parancsnoka a lánczhídra sietett, hogy felgyujtsa amaz aknát, melyet Henizi egy nappal előbb építtetett. Amint a lánczhídra lesietett, egy honvéd követte őt, Alnoch a honvédet pisztolyával agyonlőtte s a kanóczot szivarjával meggyujtotta. Az akna azonban rosszúl volt építve, a puskapor felrobbant ugyan, de nem a lánczhidat röpitette levegőbe, hanem Alnoch ezredest égette agyon, aki bosszúból, a világ ezt a remekművét akarta megsemmisíteni. Alnoch szénné égett holtteste a budai temetőben van eltemetve.

A várörség vesztesége 100 ágyú, 1500 darab fegyver s halottakban 1000 emberre ment, a többi megsebesült s fogságba jutott. A magyarok vesztesége sebesültekben 1 százados, 4 főhadnagy, 15 őrmester, 20 tizedes s 630 közlegény, halottakban összesen 448, ezek között volt báró Burdina őrnagy is, a legvitézebb honvédtisztek egyike.

A vár bevételénél különösen kitűntették magokat *Nagy Sándor*, *Aulich* és *Máriássy János* ezredes, ki a két lábnyi magas falról két ízben taszított le s megszuratván, vérző sebével harmadszor még is benyomúlt a várba; továbbá *Kmetty*, *Leiningen*, *Asbóth*, *Czillich ezredesek*, *Driquet Péter* alezredes, *Inkey Kázmér* őrnagy, *Andrássy Ernő* főhadnagy stb. A zászlóaljak közül pedig a 23., 43., 44. s 47-ik zászlóalj.

A vár bevétele után ott az égés és löpor füstjével telített levegőben a felszaggatott utczakövezet, cserép, üveg, granát darabok, omladékok s merev véres tetemek között: érdemrendekkel jutalmazta meg Görgey a nap hőseit. A lefegyverzett őrségnek s tiszteknek pedig megkegyelmezett, Hentzit tisztességesen eltemetette.

Hentzit, aki a várat hősi bátorsággal védte az őrséggel együtt s akiért kár, hogy nevét Pest oknélküli bombáztatásá-

Hentzi megsebesül.

val s a lánczhid szándékolt szétrombolása által bemocskolta, megsebesülése után *Rónay János* főhadnagy s a 28-ik zászlóalj segédtisztje egy tizedes s 15 közhonvéd kíséretében vitette egy hordágyon nyolcz horvát katona által a katonai főparancsnokság épületébe. Amint a Disztérre értek, a győzelmes honvédcsapatok minden oldalról zeneszó mellett közeledtek, s megtudva, hogy Hentzit szállítják a nyugágyon, annyira körülfogták, hogy csak nagy bajjal sikerült őt a főparancsnoksági épületbe vinni, ahol az első emeleten egy Pestre néző szobában helyzetetett el.

Az orvosok itt tüzetesen megvizsgálva Hentzi sebet, azt feltétlenül halálosnak jelentették ki, a golyó ugyanis a baloldalon a 10-ik borda alatt hatolt be s hátul rézsut a 11-ik borda alatt jött ki. Esti 9 óráig eszméletnél volt, Nagy Sándor tábornok, Asbóth ezredes s Hajnik Pál megis látogatták őt, ekkor azonban rosszul lett s Rónay főhadnagy ama kérdésére, nem kíván-e családjára vonatkozólag intézkedni, azt felelte röviden: „Mikor a várba zárkóztam, minden dolgaimat elvégeztem.“ Végre nagy kínok közt éjjélutáni egy órakor meghalt.

Buda visszafoglalása, bármily hiba volt is hadászatiilag, örömmel töltötte el a nemzetet.

Debreczenből Szemere miniszterelnök indítványára az országgyűlés mindkét háza egy küldöttséget menesztett Görgeyhez, amely küldöttség az országgyűlés köszönetét, altábornagygyá való kinevezését s a magyar katonai érdemrend nagy szalagját vitte neki.

Görgey azonban köszönettel visszautasította a kitüntéseket azon megjegyzéssel, hogy a hadseregben amúgyis elharapódzott rang és rendjel kórságot ő nem fogja még a kitüntetés által fokozni: a valóságban pedig vágást akart mérni Debreczenre, ahol nem igen biztak benne.

Ez alkalommal a küldöttség egyik tagjával Kazinczy Gáborral, aki az úgynevezett békepártnak volt az egyik legkiválóbb tagja, komolyan megbeszélte azon lépéseket, melyeket a függetlenségi nyilatkozat visszavonása érdekében tenni akar.

Buda és Pest polgárai diszlakomát rendeztek a tiszteletere. Görgey ide se ment el, a meghívó küldöttségnek azt mondá: „Semmi érdemem sincs a győzelemben, távcsövön néztem csak, miként másszák meg a honvédek a vár falait!“ A diszlakomán csak a tábornokok s a tisztikar vett részt.

A május 26-án tartott ünnepélyes „Te Deumon“ is csak kopottas őrnagyi ruhában jelent meg s daczára annak, hogy az eddigi győzelmek elhervadhatatlan babérokat fűztek a homloka köré, mégis hallgatag és mogorva volt, mintha érezte volna, hogy — habár Buda bevételével sikerült is neki az országgyűlésen minden ellenszenvet maga ellen meg-

szüntetni, habár népszerűsége ezáltal óriási mód fokozódott: szerencse csillaga még is e vár alatt húnyt le.

Hogy az ország hangulata, lelkesedése méginkább fokoztassék: az országgyűlés a kormány s az összes minisztériumok és hatóságok ugyancsak Szemere Bertalan indítványára áthelyeztettek Debreczenből Pestre. Sajnos, a nagy diadal-mámorban senki se gondolt arra, hogy újból el kell majd hagyni a fővárost, s hogy akkor az erkölcsi visszahatás sok-

Nagy Sándor.

kal nagyobb kárt fog okozni, mint amilyen hasznot most a lelkesedés fokozása eredményez.

Görgeyben ez alkalommal is megszólalt a bölcsesség s a gonoszság egyszerre.

Az átköltözést, különösen a nagy katonai telepeknek Nagyváradról s a bankóprésnek Debreczenből Pestre szállítását nem helyeselte s ez bölcsesség vala.

Az átköltözésben nem látott egyebet, mint Kossuth hiuságát, aki diadalmenetben akart bevonulni az ország fővárosába: ez gonoszság vala.

Az országgyűlés márczius 31-én tartotta utolsó ülését Debreczenben s a kormány június 5-én hagyta el a cívisek városát s utja Szolnokig valóban diadalmenethez hasonlított. Minden községben, melyen kíséretével átvonult, ünnepi ruhában sereglett össze a lakosság s hófehérbe öltözött leánykák virágokkal hintették be az utját. Az éljenek községről községre kísérték s a parasztok egymással versenyeztek, hogy kinek a lovai szállítsák tovább.

Pesten ágyúdörgés jelezte a Szolnoki vonat megérkezését este 5 órakor. A pályaudvart s a vácziutat, az országutat, a tereket Kossuth lakásáig ellepte a nép áradata s egy sziv egy lélekkel éltette őt, midőn *Gräfl* polgármester és *Schweidel* térparancsnok üdvözlése után Gróf Károlyi István négyes fogatára szállt s a diszkisérettel elindult.

Az ablakból aláhulló virágcsokok és füzérek azonban nem valának képesek elfedni ama romokat s leégett házakat, melyeket Hentzi bombái gyújtottak fel s örömkönnyei közé a bánat könnyei vegyültek.

Este fényes kivilágítással s éjjeli zenével tisztelte meg az ország kormányzóját a főváros.

E pillanatba nehezen sejtette Kossuth, hogy július 3-án már ismét el kell hagynia az ország fővárosát.

A kormány Pestre érkezve, rögtön beszüntette az ország különböző részein működő véisztörvényszékeket, melyek a hazaárulók pöreivel foglalkoztak s helyettök a fővárosban állított fel egy hasonló törvényszéket, melynek *Fényes Elek* volt az elnöke, *Tatay Pál* az alelnöke, *Kornis Károly* a közvádlója. E vértörvényszék osztrák kiáltványok s lázító iratok terjesztése miatt csak egyetlen egy embert ítelt halálra, különben is az ország összes véisztörvényszékei csak tíz árulási esettel foglalkoztak.

A belügyminiszter mindenek előtt a zavarba jött közigazgatást hozta rendbe s amely megyében főispánok nem voltak, oda kormánybiztosokat küldött s betöltötte választás utján a hiányzó hivatalokat.

A vallás és közoktatási miniszter Horváth Mihály, az egyház és az államközi viszony szabályozásán dolgozott; törvényjavaslatot készített a katolikus egyház önkormány-

zata tárgyában; célba vette az alpapság anyagi helyzetének a javítását s e célra egy nagy egyházi közgyűlést hívott össze Szent-István napjára.

Csodálatos, hogy e kérdések még ma sincsenek teljesen megoldva s a „szabad egyház a szabad államban“ még ma is csak megtestesülésre váró eszme!

XXIV.

Orosz beavatkozás s magyar kereszties háboru.

Valahányszor fejedelmek ölelkeztek, csókolóztak: e barátságnak az árát, akár őszinte volt az, akár nem, mindig a népek fizették meg!

Megfizettük mi is!

Midőn 1833-ban Münchengrätzben összeölelkezett az akkori trónörökössel Ferdinánddal Miklós czár, féltérdre ereszkedve s égre emelt szemekkel megesküdött, hogy Ausztria jövődöbeli uralkodóját mindenkor segiteni fogja tanácscsal és tettel.

Ezen esküjére emlékezett vissza Miklós czár akkor, amidőn az 1848-ki márcziusi napok után bizalmas körben kijelentette: „Ha Gácsország megkisérlené az elszakadást, én haladék nélkül bevonulnék s Ferdinánd császár nevében minden önös szándék nélkül birtokomba venném, bármennyit lármázzanak is miatta.“ Paskievits herczeg rögtön utasított is, hogy készüljön minden eshetőségre, az ő parancsa nélkül azonban a határt át ne lépje.

Windischgrätz herczeg már az 1848-ki év juniús havában, a prágai forradalom leveretése után, a czárhoz intézett levelében, miután kitüntetését megköszönte, azon eshetőségre utalt, hogy Ausztriának esetleg idegen segélyhez kell folyamodnia s ily szavakkal végzé levelét: „Felséged kötelezettséget vállalt magára Ferencz császár irányában, lekötötte szavát, és szükség esetén a felségednél tapasztalt nagylelkűséggel fogja azt beváltani tudni.“

Midőn a bécsi forradalom kitört s az udvar Olmützbe menekült, a czár Lieven herceget küldte a bécsi udvarhoz, s tudomására adta, hogy az osztrák határhoz légközelebb álló orosz hadtest parancsnokát oda utasította, hogy az osztrák részről jövő felszólításra lépje át a határt s vigyen oda segélyt ahol kívánják.

Windischgrätz herceg, midőn Puchnert nagyon is a falhoz szoritotta Bem apó, a császárhoz küldött jelentésében 1849. január 10-én azon kérdést vetette fel: „Vajjon beállott e már az időpont, midőn hivatva lehetünk a fejedelemségekben fekvő orosz csapatok segélyét igénybe venni, fel séged legmagasabb belátására kell bizonom!“

Schwarzenberg azonban irtózott az orosz segélytől s Windischgrätznek azt válaszolá; hogy: „Remélhetőleg le fogjuk győzni a bennünket környező nagy nehézségeket. Bármely kormány jöhet abba a helyzetbe, hogy lázadók ellen kell harcolnia, ez nem csorbitja tekintélyét. Ha azonban idegen segély behívása által konstatáljuk, hogy képtelenek vagyunk a saját háztartásunkban a rendet helyreállítani, minden hitelünk tönkre van téve ugy benn, mint a külföld előtt.“ S amidőn megtudta, hogy Puchner csakugyan igénybe vette az oroszok segélyét, s azok csakugyan bevonultak Erdélybe, rögtön parancsot küldött neki, jelentse ki az orosz parancsnokoknak, hogy e lépést saját felelősségére és minden felsőbb parancs nélkül tette, s hogy a császári terület mielőbbi kiűritése érdekében, a kellőlépések diplomaciai uton azonnal megfognak tétetni.

Csakhogy Schwarzenberg is kénytelen volt csakhamar belátni, hogy Görgey győzelmei után az „öket környező nagy nehézségeket“ nem képesek egyrészt legyőzni, másrészt pedig Schwarzenberg még konokabb ellensége volt Magyarországnak, mint Windischgrätz, mert ő dolgoztatta ki Stadion által a híres márcziusi alkotmányt s ő volt leginkább azon, hogy Magyarország mindenáron beolvasztassék az özmonarchiába, így tehát készebb volt meggyőződése ellenére, inkább az orosz segélyhez folyamodni, mint Magyarországnak békejobbot nyújtani. És csakugyan, Schwarzenberg már márczius utolsó napjaiban azon kérelemmel járult az orosz czárhoz,

hogy összes csapatait vonja össze a gácsországi s a bukovinai határokon s küldjön Erdélybe 30,000 embert.

Miklós czár rögtön parancsot adott 3-ik és 4-ik gyaloghadtestének, hogy Wolhiniában és Podóliában összpontosuljon, de Erdélyre nézve kijelentette, hogy a részleges segítség nem ér semmit, a forradalmat nagy erővel kell agyon nyomni. Előbb tehát elfoglalja Gácsországot s Bukovinát, a további feltételeket s módozatokat pedig majd azután állapítják meg.

I. Miklós czár.

Mindezeket csak azért hoztam fel, hogy bebizonyítsam, miszerint nincs igazuk azoknak, akik azt állítják, hogy az orosz beavatkozás, az április 14-ki függetlenségi nyilatkozat következménye. A függetlenségi nyilatkozat csak siettetta az előkészített beavatkozást, amennyiben április 26-án az osztrák kormány sürgősen kérte a czárt, engedje csapatjait Magyarországra bevonulni s e sürgős kérelemnek következtében Paskievics herceg csakugyan megkapta a czártól a távirati utasítást, hogy a 3-ik s 4-ik hadtesteket vezesse be Gács-

országba s ugyanakkor Bécsbe küldetett Berg tábornok, hogy a módozatokat közelebbről állapítsák meg.

Amíg az oroszok Gácsországban a lábukat megvetették, addig Komárom az ostromzár alól felmentetett s Welden főparancsnok azt híven, hogy Görgey üldözni fogja s Pozsonynál sem fog neki békét hagyni, annyira megijedt Bécs miatt, hogy már május 2-án arra kérte Schwarzenberg herczeg utján Paskievicset, hogy legalább csak 25,000 főből álló segélycsapatot küldjön rögtön az osztrák hadsereg erősítésére Gödingbe. Az oroszok azonban csodálatos módon s egyszerre oly nagyot hallottak, hogy Paskievics csak a második sürgető megkeresésre indította el május 14-én Paniutine hadosztályát 17000 emberrel Krakóból vasuton Hradischba és magyar Broodba, ahová ez 15-én megérkezett s további utasításig megállapodott. Ugyanekkor Sass tábornok a 3-ik orosz hadtest elővédével Spitzkoviczébe, a magyar határra érkezett, s innen kisebb kozák csapatokat eresztett be az Árva völgyébe.

Welden osztrák főparancsnok azt remélte, hogy az orosz hadosztály rögtön csatlakozni fog az osztrák főhadsereghez, ez azonban nem történni meg, Ferencz József császár május 19-én Schwarzenberg kíséretében Varsóba utazott, hogy Miklós czárral találkozzék. Varsóban rögtön megindultak a tárgyalások. E tanácskozásokban az orosz hadsereg hadműveleteinek kezdete június 17-ére állapítottatott meg, még pedig a következő feltételek mellett:

1. A betörés egyidejüleg történik minden ponton és pedig az osztrák hadsereg előnyomulásával egybevágóan.

2. A hadműveleti tervek az osztrák haditanács által egy orosz meghatalmazott közreműködésével, minőül Berg tábornok szemeltetett ki, készítendők, s a mindkét részről főhadparancsnoknak tudomásvétel és jóváhagyás végett be-terjesztendők.

3. Az összes orosz hadcsapatok főparancsnokságát Paskievics-Erivanszky tábornagy, varsói herczeg viszi, azon orosz hadtestek azonban, melyek a dunamelléki osztrák hadsereghez annak hadműveletei végett adattak, Haynau báró osztrák főhadparancsnok alatt állanak, míg viszont amaz

osztrák hadtestek, melyek az orosz főhadereghez (északi hadsereg) csatlakoznak, Paskievics herczeg parancsnoksága alatt állanak, az Erdélyben működő egyesült hadcsapatok főparancsnoksága Lüdersz orosz tábornok kezébe tétetik le.

4. Oroszország nem tart igényt a hadiköltségek megtérítésére, zsoldot, fegyvert és löszert Oroszország szolgáltat, Ausztria pedig az orosz hadsereg élelmezési költségeit fedezi osztrák területen, s ha orosz részről történnek erre vonatkozó szállítások, azoknak értékét megtéríti. Ez a viszony fenn marad mindaddig, míg osztrák területen áll az orosz hadsereg. A kivonulás alkalmával fennmaradó hadi és élelmezési készleteket Ausztria veszi át illő ár mellett.

5. Az orosz hadsereg azonnal elhagyja Magyarországot és általában az osztrák területet, mihelyt Magyarország legyőzetik s Ausztria uralma az országban biztosítottatik; egy része azonban Gácsországban és Erdélyben marad hátra az esetre, ha az osztrák kormány ezt szükségesnek tartja.

6. Az osztrák katonai és polgári hatóságok kiszolgáltatnak Oroszországnak minden lengyelt, kik kiváló szerepet játszottak s a harcz folyamában foglyúl esnek, akár Gácsországból, akár a lengyel királyságból, akár porosz Lengyelországból legyenek.

Íme a szövetségesek szerződése, mely Magyarországot két nagy hatalommal szembe s a kétségbeesés harcza elé állította!

S vajjon miért volt Ausztriával szemben Oroszország ily nagylelkű?

Először azért, hogy megakart szabadúlni egy esetleges lázadástól Lengyelországban; másodszer azért, mert Európa előtt beakarta bizonyítani fennhatóságát; harmadszor pedig azért, mert szabad kezet akart nyerni a *keleten*, hol érdekei ellentétben állottak Ausztria érdekeivel.

És vajjon mivel fizette meg Ausztria Oroszországnak ezt a nagybecsű szolgálatát?

Hálátlansággal!

Amennyiben nem csatlakozott hozzá később a krími háború idejében, hanem megszálva a dunai fejedelemségeket, fegyveres semlegességben maradt, ami 600 millió forintjába

került Ausztriának s Franciaország és Poroszország haragját vonta maga után.

Az oroszszal megkötött szövetség alapján Ferencz József császár egy erélyes hangú kiáltványt intézett Magyarország népeihez Schönbrunnból, amelyben az mondatik, hogy Magyarországot egy bűnös párt elakarja szakítani az uralkodó háztól, s fegyverre szállítá azon király ellen, aki minden népeinek és így a magyaroknak is szabad alkotmányt adott s tágas birodalmában minden nemzetiségnek egyenlő jogokat biztosított. Ily gonosz törekvéseknek véget kell vetni s e czélra „egyesült velünk“ — mondja a kiáltvány tovább — „felséges szövetséges társunk, Orosz czár Ő felsége a közös ellenség legyőzésére. Az ő hadi seregei a mi kívánságunkra és velünk tökéletes egyetértésben jelennek meg Magyarországon a végett, hogy hatalmunk minden erejével egyesülve a vidékeiket pusztító háborúnak gyorsan véget vessenek. Ne tekintsetek azokat hazátok ellenségeinek, ők királytoknak barátai, kik hathatósan támogatják őt ama szilárd elhatározásában, hogy felszabadítsa Magyarországot a belföldi s idegen gonosztevők járma alól. Ugyanazzal a szigorú fegyelemmel, mint saját csapataim, részesítik az állam minden hű polgárát a megérdemelt védelemben s ugyanazon szigorral járnak el a lázadás elnyomásában — míg istenáldása diadlra juttatja az igaz ügyet.

Ferencz József s. k. Schwarzenberg Ig. s. k.

Június 4-én *Paskievics* herczeg szintén kiáltvány útján tudatta Magyarország lakosaival, hogy be fog nyomolni országunkba.

A Varsóból kelt kiáltvány így hangzott:

Magyarország lakosai!

Törvényes fejedelmek felhívására, ki felséges Uramnak segedelmét igénybe vette, egyesültek a Főparancsnokságom alá helyezettett hadseregek Ausztria hadfiaival a végre, hogy a törvényes rendet, mely Hazátokban a lázadás fegyverével erőszakosan felforgattatott, ismét helyreállítsák.

A pártütés előmozdító, kik körül csakhamar minden országok kalandorai összesereglének, boldogtalan elvakitta-

tástokat saját személyes céljaikra felhasználják. Vétkes merényeik titeket hűségterésre ragadtak.

Mindazáltal a Császár, az én Uram, nem hiheti, hogy a nemzetnek többsége ősi erényét, királyai felséges Háza iránt mindenkor hű ragaszkodását megtagadhatta volna.

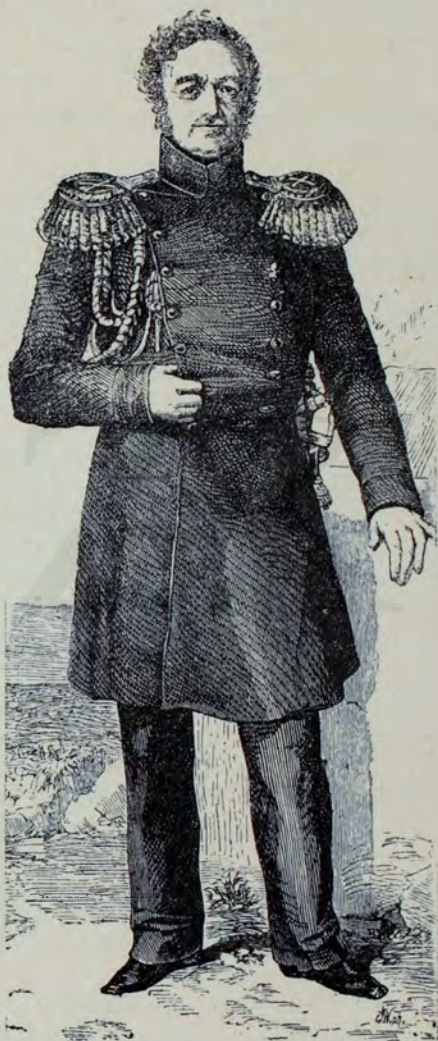
Dicső emlékezetű Ferencz császárnak úgy Ferdinánd császárnak legbensőbb barátja s I. Ferencz József királytoknak barátja és szövetségese az, ki általam hozzátok szól, titeket hathatósan arra birandó, hogy vétkes tévedésektől a becsület, a hűség és kötelesség ösvényére visszatérjeteek.

Az orosz hadsereg nem ellenségkép, hanem királytok felhívására jön hazátokba. Ha ti ellenségül fogadjátok, akkor ilyen vakmerőségnek következményeit érzenditeek.

Bárha intéseim titeket töredelmes megtérésre s alávetésre birának — s ekkép a véres háborunak iszonyuságaitól megkimélnének. Ez legbensőbb óhaj-tása felséges uramnak.

Varsói herczeg Erivani gróf *Pacskievics* tábornagy és ő felsége, a minden oroszok császára hadseregének főparancsnoka. “

Hogy az ország, az orosz beavatkozás következtében rendkívül veszélyes helyzetbe jutott, azt érezte mindenki, érezte

Paskievics.

maga a kormány is, de elvult ép úgy mint a nemzet minden tagja határozva arra, hogy inkább elfog vérzeni az utolsó emberig, mintsem hogy meghódoljon annak a hatalomnak, amely évszázadokon át gyötörte, kizozta, s amely így akarja most a nemzetek s az államok sorából kitörölni.

A kormány, az összes miniszterek ellenjegyzésével, a következő kiáltványban figyelmeztette a veszély nagyságára a nemzetet:

„Az országot idegen hadsereg beavatkozásának veszélye fenyegeti. A muszka katonaság egy csoportja azóta talán már át is lépte a magyar föld határait.

Mi nem hisszük, hogy Európának alkotmányos kormányai, a zsarnok hatalom e példátlan vakmerőségét tétlenül elnéznék. Mi nem hisszük, hogyha a kormányok elnéznék is tétlenül, Európa szabad népei, a nemzetek örök jogának e halálos megsértéseért harcra ne keljenek. Mi nem hisszük, hogy volna Európában szabad kormány és szabad nép, melynek mind jogérzetével, mind érdekeivel ellentétben nem állana elnyomása egy nemzetnek, mely egykor a kereszténységnek bástyája volt a keleti bálványimádás ellen s jelenleg előharczosa a szabadságnak a sötétség és rabszolgaság ellen; egy nemzetnek, mely idegen segély és a szomszéd népjogok sérelme nélkül képes volt jogszerű önállóságra és függetlenségre emelkedni Európa szabad nemzeteinek sorában.

Mi nem hisszük soha, hogy a népek elhagyjanak egy népet, s hogy isten veszni engedje a szabadság és emberiség örök elveinek dicsőséges diadalát.

Mi megvárjuk az Európa, sőt az egész művelt világ által megállapított és bevallott nemzeti jogok sértetlenségének nevében, hogy Európa népei teljesíteni fogják köteleseégeiket.

Azon közben a magyar nemzet is fogja teljesíteni kötelességét, hogy saját függetlenségét megvédvén, ereje legyen Európa minden népei veszélyezett szabadságának biztosításában is közremunkálni.

Isten, az igazságos és mindenható megáldotta eddig fegyvereinket, a szent szabadság fegyvereit, az osztrák hadsereg legyőzésében. A muszka hadsegedelem, honvédeink

lángpallosa elől gyalázatosan futamlott ki hazánk (Erdély) földéről. Folytassuk a harcot bátran; seregeink megszokták a győzelmet. Európa népei ébrednek fegyverrel kezökben; isten pedig kísértetbe ejti bár a szent ügyet, áldása mégsem hagyja azt el.

„Itt a próba, az utolsó nagy próba“ . . .

Megnyugtató ugyan annak tudása, hogy a nemzet sorsa fölött, egy hatalmas hadsereg áll őrt, melynek mind számát, mind lelkesedését mind vitézségét tekintve, az igazságos diadal kivívásán egy pillanatig sem kételkedhetünk,

kivált miután néhány rövid hét lefolyása alatt számra nézve csaknem mégegyszer annyival fog az szaporittatni.

De kell, hogy hadainkon kívül az összes nemzet részt vegyen a harcban. Veszélyben van hazánk, nemzetiségünk, vallásunk, szabadságunk, életünk: mindezt megmenteni *hirdettség: keresztes háború országszerte.*

A muszka jogtípró beavatkozás által mindenkinek mindene veszélyeztetve van.

A muszka a szabadságunkat fogja elragadni, mert a muszka csak rabot és szolgát ismer!

A muszka hazánkat fogja gyarmattá alacsonyítani, mert a muszka nem tűr maga körül önálló s tőle nem függő birodalmat.

A muszka nemzetiségünket fogja kiölni, a magyarét, a németét, az oláhét, a ráczét, a tótét egyiránt, mert gyűlöli mindazt, mi nem muszka s testvérének, a lengyelnek ásott sírjába minden más nemzetiséget is még kegyetlenebb szívvel eltemetend.

A muszka vallásunkat fogja eltiltani, mint Lengyelországban üldözi a katholicizmust; Lieflandban, Estlandban a protestánsokat kinozza, az ó hitűekre saját formáit és patriarcháját erőlteti, az izraelitákat pedig rémüleletes szenvedésekkel sanyargatja. És vele, mint sötét borulat, a vadság és műveletlenség hosszú uralkodása közeledik.

Nincs e szerint sem jog, sem érdek; nincs vallás, nincs nemzetiség e hazában, amelyre a muszka beavatkozás által védelem helyett eltipratás és végveszély ne várakoznék.

Tehát minden vallás, minden nemzetiség, a szabadság, a függetlenség mind egyesülni fog, mindennek egyesülnie kell, az *országos keresztes háborúban* részt venni. Hadseregünkhöz így milliók csatlakoznak. Egyesek elvesznek, de a nemzet megél s megáll, és megmenti erejével és példájával Európát magát.

E keresztes háborúja a szabadságnak felső Magyarországra nézve véleményünk szerint azonnal kimondandó, hogy ha a felkelés órája üt az országos háborúra, a nép készen találtassék.

Szükségesnek tartjuk különösen:

1-ször. Hogy a muszka beavatkozás ellen Európa színe előtt a nemzet nevében ünnepélyes óvás tétessék.

2-szor. Hogy a nép, felhívások által az általános fölkelésre buzdíttassék.

3-szor. Hogy f. hónap 27-től kezdve három héten keresztül minden ünnepnapon és csütörtökön az egyházakban mise tartassék és könyörgések, egyházi beszédek mondassanak, elhárítása végett azon irtóztatós veszedelemnek, mely az európai népek szabadságát, különösen a magyar nemzet legdrágább kincseit fenyegeti.

4-szer. Hogy minden polgárra nézve f. é. június 6-ikára a bőjtölés kötelezőleg mondassék ki.

5-ször. Hogy a 3-ik pontban meghatározott napokon, napjában kétszer minden templomban minden harangok meghuzattassanak.

6-szor. Hogy annak idejében a püspöki kar és papság papi öltözetében a fölkelő néppel együtt jelenjék meg s a népet az emberi nem szabadságáért halált szenvedett Megváltó nevében, hősi harcra buzdítsa.

7-szer. Hogy intézkedés történjék, miképen a határszéleken, a beavatkozó muszka sereg elől minden élelmiszerek és szükségletek egész mértföldre eltakaríttassanak, az álladalom tökéletes kárpoztást igérvén azoknak, kiknek ezáltal kár okoztatik.

Mindennek végrehajtásával a közoktatási és a polgáriakra nézve a belügyminiszter bizatnék meg.

E hallatlan zsarnoki jogellenes beütés ily rendkívüli módokra kényszeríti a kormányt, azon kormányt, mely a nemzet által megállapított népfölség elvét a nemzeti jogok szentségét és a magyar név becsületét minden áron épségben megakarja őrizni.

S a miniszteri tanács óhajtja a kormányzó úrnak meg egyezését és nevét itt is szemlélni és szemléltetni, miután a nemzet megszokott sikeres vezérlete és előlvilágítása mellett vivni, és kivívni a szabadság diadalát.⁴

Szemere Bertalan,
miniszterelnök.

Horváth Mihály,
vallás- s közokt. miniszter.

Csányi László,
közlekedési miniszter.

Gr. Batthyány Kázmér,
külügyminiszter.

Duschek Ferencz,
pénzügyminiszter.

Vukovics Sebő,
igazságügyminiszter.

„A minisztertanács fönnirt előterjesztését az igazságos isten segedelmébe vetett bizalommal, sikerének teljes reményében helyeslem, jóváhagyom s megerősitem, annak végrehajtásával a belügyi, vallás és közoktatási miniszterek azon meggyőződéseim kijelentésével bizatván meg, hogy a nemzet e rendelet felhívásának vallásos ihletéssel fog megfelelni és leszen országos lételünknek s vallási és polgári szabadságunknak dönthetlen oszlopa, — mert istennek, vallásnak s a hazaszeretetnek paizsa alatt egy lelkesült nemzet győzhetetlen.“

Kossuth Lajos,
kormányzó.

Szemere Bertalan.
belügyminiszter.

Az igazság kedvéért legyen mondva, hogy e kiáltvány megse közelíti az eddigi kiáltványok színvonalát s nagyon is magán hordja a reménytelenség bélyegét. Az az oroszok elleni keresztes háború, a tömeges felkelés elrendelése, a harc színhelyének elpusztítása, az imádkozás, harangozás pedig mind oly dolgok, amelyek a tömegekbe nem igen szoktak bátorságot önteni, a művelt osztályokat pedig meg-rabolják az önbizalomtól.

Sokkal fenségesebb s a célnak megfelelőbb az a vészkiáltás, mely Európa népeihez intéztetett s mely következőleg hangzott:

Kiáltvány Európa népeihez!

„A magyar nemzet fegyverei végeztek már egyszer az Osztrák hadsereggel. A szabaddá tett országot felvirágozásra lehetett volna tehát juttatni . . . de Brassótól kezdve Lembergen át Bécsig egy legalább is 120,000 főből álló orosz haderő tört be hazánkba, a népszabadság vértanuinak földjére.

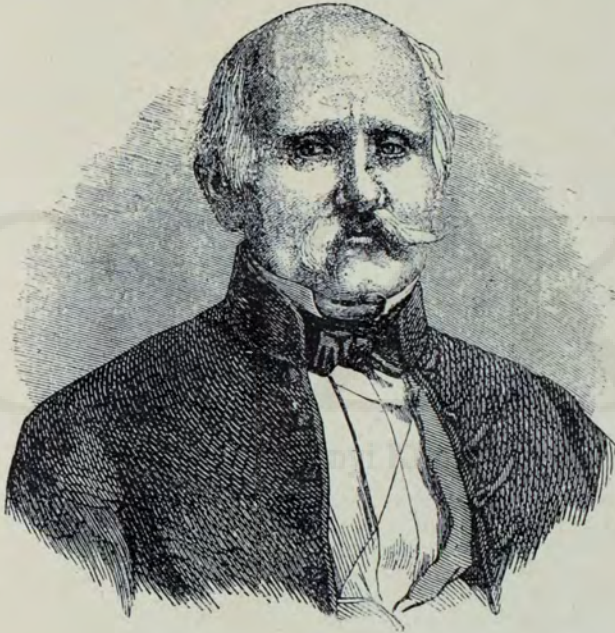
Mi nem rakjuk le fegyvereinket. Mi harcolunk Európa szövetkezett zsarnokainak hadai ellen. Isten igazságos és egyszersmind mindenható, megáldja a gyöngébbek csata pallosát s megtöri az elbizakodottak és gonoszok hatalmát.

De egyuttal komoly szót intézünk Európa alkotmányos kormányaihoz és nemzeteihez.

Ti kormányok, ti hivatalból őrei vagytok nemcsak saját országtok szabadságának és jogos érdekeinek, hanem egész

Európáénak Roppant felelőség sulyosodik reátok. A bűntény, melyet Európa szabadsága és bármely egyes ország jogai ellen elkövetni engedtek, ti rajtatok és a ti országaitokon fog megbosszultatni és megbüntettetni.

Ti nemzetek! Ébredjetek a borzasztó veszélylyel szemben, midőn a zsarnokok szövetkezett hadai lábbal tiporni és kioltani kezdik a szabadság szent szavát Németországban Olaszországban és a mi magyar hazánkban!

Beöthy Ödön.

Te büszke angol nemzet megfélekedtél a be nem avatkozásnak általad felállított elvéről és türod most azt, éppen az alkotmányos szabadság érdekeinek ellenében?

Nemcsak a szabadság és emberiség szent érdekeit nem védelmezod, de sőt előmozditod a szolgaság győzedelmét, megengedve, hogy a zsarnokok szövetkezzenek. A britt árbócz büszke lobogóját szenyfolt fenyegeti. Isten megvonja tőle áldását, ha hűtelen lesz az ügghöz, melynek hírnevét köszönheti.

Te francia köztársaság, megfeledekel az alapelvekről, melyeket születésed alkalmával fennen hirdettél? Kimondtad, hogy Franciaország köztársaság. A francia köztársaságnak fennállásához nincs szüksége elismerésre.

A kormányt és kormányformát változtatni természetes jog, amelylyel minden nemzet bir, s melyhez saját akaratából merit jogczimet. Te mondtad, hogy az 1815-ki szövetséget csak mint fennállót tekinted, de jogosnak el nem ismered. Te mondtad, hogy szivbeli és lelki szövetségre hivatod fel mindama népeket, melyek általában véve a szabadság s különösen a köztársaság elvét választják nemzeti létük alapjául. Te mondtad, hogy előljáró felvilágosultságod által új utakra fogod vezérelni a népeket és országokat.

Míg korábban, saját szemeid előtt, három izben darabolták szét Lengyelországot a zsarnokok — fegyveres segílyt ígértél az olaszoknak, ha akadályokra bukannának alkotmányos, demokrata közös hazájokért folytatandó harcuk közepette — és most tenn szemeid előtt verik bilincsekbe Olaszország fiait, hős fiait s felséges tartományait. Rómát magad leigázod s áldozatul dobod oda a pokol bálványainak.

Elhagysz mindenkit, aki benned bizik; a szabadság véres harcot vív e pillanatban s Te tétlenül nézed, miként garázdálkodik könnyörtelenül a vad orosz a mi szép hazánkban, lábbal tiporva minden isteni s emberi jogokat.

Törökországot már saját akaratától is megfosztotta az éjszaki kolosszus.

A Duna fejedelemségek már régóta nyögnek a zsarnok önkénye alatt.

Ha sikerül neki Magyarországot is leigázni, úgy el van döntve nem Magyarország, hanem Európa sorsa.

Ébredjetez tehát népei és nemzetei a szabad és keresztény Európának! Mindnyájan, kik a Megváltó tanai szerint a humanitásnak hódoltok; mindnyájan, kik egész lélekkel s ha kell véretekkel áldoztok a szabadságnak; mindnyájan, kik az emberek és nemzetek fejlődésében az isteni jogot tisztelitek! *Mi nem utolsók vagyunk a sorban; a vihar, melyet fel nem tartóztattak, titeket is tönkre fog juttatni!* A büntető Isten harmad- és negyedizíglén megfogja torolni ezt a jog-

talanságot és méltánytalanságot mindazokon, kik azt elkö-
vették; mindazokon, kik elkövetni engedték, mert minden
igaz és szabadember és nemzet azért van a földön, hogy jó

Gróf Andrássy Gyula.

egyetértésben éljenek, a gonoszok és zsarnokok pedig, hogy
egymás közt meg hasonljanak.

Ébredjétek Európa népei és nemzetei! Magyar földön
fog eldőlni Európa szabadsága. Ezzel az országgal egy Ma-

gyarországot vesz a világszabadság s ezzel a nemzettel egy hűséges hőst.

Mert mi harczolunk utolsó csepp vérig, hogy ez a föld vagy választott földje legyen a véren kivivott szent szabadságnak, vagy pedig örökké átkozott emlékköve annak, hogyan szövetkezhetnek a zsarnokok s mily gyalázatosan elhagyhatják magokat a nemzetek és népek.

Kossuth Lajos,
kormányzó.

Szemere Bertalan,
a minisztertanács elnöke.

Sajnos e történelmileg is érdekes kiáltványnak nem volt semmi gyakorlati haszna, mert a részleges leverések után mindenfelé ostromállapot uralkodott s a kormányok megegyeztek abban, hogy a forradalmat Magyarországon is el kell fojtani. Ily körülmények között azután nem lehet csodálkozni, ha követeink: Teleky László gróf Párisban, Pulszky Ferencz és az angol Brown Londonban s Berlinben, *Beöthy Ödön* s később *gróf Andrássy Gyula* Konstantinápolyban a legjobb akarattal sem tudtak kivívni semmit.

A nemzet, a veszedelmek árjával szemben a saját erejére volt utalva. És ekkor megszólalt a költők lantja:

„Itt a próba, az utolsó
Nagy próba;
Jön az orosz, jön az orosz
Itt is van már valóba.
Eljött tehát az utolsó
Ítélet;
De attól sem magamért
Sem hazámért nem félek.
Fel hazámnak valamennyi
Lakója,
Ideje, hogy tartozását
Minden ember lerója,

Ki a házból, ki a síkra
Emberek!
Legyen egész Magyarország
Legyen egy nagy hadsereg!
Minden ami szent előttünk
Koczkán van:
Ha a világ támad is meg
Győznünk kell a csatában.
Ha milljonnak kell elveszni
Vesszen el!
Ki fogna most fukarkodni
Életével, vériverel?

zengte *Petőfi Sándor* a riadót!

„Lóra magyar, lóra, most ütött az óra,
Nem is óra ütött, vészharangot vernek:
Tűz van, ég a házad, a világ fellázadt:
Most kell talpon állni a magyar embernek“

hangzott *Arany János* csatadala.

S a riadóra és a csatadalra viszhangúl felelte az egész ország:

„Kossuth Lajos azt üzente
Elfogyott a regimentje,
Ha még egyszer azt üzeni
Mindnyájunknak el kell menni.

Éljen a haza!

És e dal mellett megmozdúlt az ország apraja nagyja. A 14—15 éves fiúk, ha elutasították a honvédzászlóaljaktól, beállottak tüzereknek; a honleányok férfiruhát öltöttek,

Teleky László.

kardot szorítottak gyöngé kezükbe s oda állottak a küzdők sorai közé. A *nádor huszárok* négyszázada megszökött osztrák kísérőitől s közülök mintegy 114 június 9-én érkezett Kőszegre, hogy hazájukat a muszka ellen védhessék, a többieket körülfozták s lekaszabolták Brucknál. Kossuth Lajos pedig, ki lelki erejét az általános kétségbeesés pillanatában is megtartotta, aki reményt, kitartást, erőt öntött a csüggedezőkbe: mindenek előtt felállította az éjszaki hadtestet, az úgynevezett 9-ik hadtestet Dembinszky tábornok parancsnoksága alatt, hogy gátat vessen az orosz betörésnek. E hadtest június 18-án 16 zászlóaljból, 8 lovas századból, 34 lövegből állott,

s Wisoczky, Bulharyn ezredesek, Jaszwitz, Lázár és Zurits alezredesek voltak a dandárnokai. E hadtesthez tartozott még Kazinczynak éjszakkeleten felállított hadosztálya is.

Dembinszky mindenáron beakart Gácsországba törni s lengyel forradalmat akart csinálni. Bem azonban, aki Lengyelország ügyét nem akarta Magyarország hátrányára kizsákmányolni, nem helyezte sőt magára Galicziára is szerencsétlennek jelezte ezt a tervét, Kossuth pedig, nehogy az oroszok a hazánkba betörést törvényes okkal indokolhassák, attól Dembinszkyt egyenesen eltiltotta, mire az öreg lengyel megharagudott, állásáról leköszönt s a 9-ik hadtest vezetése a tábornokká előléptetett *Wisoczkyra* bízott.

Az országgyűlés elrendelte, hogy a hadsereg 50 ezer fővel szaporíttassék s két tartalékosztály is felállíttassék.

Görgey június hó 2-án a feldunai hadsereg főparancsnokságát is megtartva, átvette a hadügyminisztérium vezetését s rögtön központi hadműveleti irodát állíttatott fel Bayer ezredes vezetése alatt Tatán, államtitkárrá Szabó Imre ezredest, a vezérkar főnökévé Waldberg ezredest, a hadműveleti szakasz élére Gelich Rikhard őrnagyot, Klapkát Komárom várának parancsnokává, Guyont pedig az alakulóban lévő tartalék hadtest parancsnokává nevezte ki; Vettert a déli hadsereg élére állította s keresztül vitte a hadsereg új beosztását, azután Szabó Imre államtitkár által helyettesítvén magát, a táborba utazott.

XXV.

A nyári hadjárat.

Mielőtt az élethalálra szálló küzdelem leírásához fognék, lássuk milyen az arány azon haderők között, melyek szemben állottak egymással.

A magyar haderő.

A. Dunai főhadsereg Görgey Arthur főparancsnoksága alatt.

Első hadtest: Nagy Sándor tábornok parancsnoksága alatt, Máriássy, Babich, Mesterházy hadosztályával: 9½ zászlóalj, 12 század lovasság, 31 ágyú azaz 9540 ember.

Második hadtest: Asbóth ezredes (később Kászonyi) parancsnoksága alatt, Butler, Horváth, Mándy hadosztályával: 10¹/₂ zászlóalj, 9 század lovasság 45 ágyú azaz 10,400 ember.

Harmadik hadtest: Knezich ezredes (később Leiningen) parancsnoksága alatt, Czillich, Podoszky, Pikety hadosztályával: 9¹/₂ zászlóalj 12 század lovasság 40 ágyú azaz 9800 ember.

Wisoczky.

Hetedik hadtest: Pöltenberg tábornok parancsnoksága alatt, Posta, Liptay, Bercsényi hadosztályával s Weisz el gránátos és utász hadoszlopával: 12 zászlóalj, 21 lovasszázad 44 ágyú azaz 12,000 ember.

Nyolczadik hadtest: Klapka tábornok parancsnoksága alatt, Kosztolány, Eszterházy, Kmetty hadosztályával. Horváth, Görgey Ármin mozgó s Beniczky Lajos elkülönített hadoszlopával 20¹/₂ zászlóalj, 47 lovasszázad, 72 ágyú vagyis 20,900 ember.

A főhadsereg létszáma tehát 60¹/₃ zászlóalj, 83 lovasszázad 229 ágyú = 62,640 ember.

B. *Déli hadsereg Vetter altábornagy parancsnoksága alatt.*

Negyedik hadtest: Tóth ezredes parancsnoksága alatt, Bánffy, Perczy, Igmándy, Simonyi hadosztályával. Orsova Pancsova stb. őrségekkel $21\frac{1}{2}$ zászlóalj, $20\frac{1}{2}$ lovasszázad 68 ágyú vagyis 18,800 ember.

Ötödik hadtest: Vécsey tábornok parancsnoksága alatt, Przyjemszky, Rákóczy, Nagy, Bergmann, Boros dandáraival s az erdélyi határra küldött csapatosztálylyal és a péterváradi őrséggel együtt 15 zászlóalj, $7\frac{1}{2}$ lovasszázad 64 ostrom ágyú összesen 18,000 ember.

A déli hadsereg létszáma tehát: $37\frac{1}{2}$ zászlóalj, 28 lovas század, 88 táborig, 54 ostrom- és várágyú = 36,800 ember.

C. *Tartalék hadtest Guyon parancsnoksága alatt.*

Hadik és Pulszky hadosztályokkal 10 zászlóalj, 6 lovas század 12 ágyú vagyis 9800 ember.

D. *Az északi hadsereg Wisoczky tábornok parancsnoksága alatt.*

Bulharin, Lázár, Josztvitz s Jurics parancsnokok dandáraival s Kazinczy külön hadosztályával $25\frac{2}{3}$ zászlóalj, 12 lovasszázad, 57 ágyú s 3 röppentyű löveg azaz 16,500 ember.

E. *Az erdélyi hadsereg Bem altábornagy parancsnoksága alatt.*

Hatodik hadtest: Czecz tábornok parancsnoksága alatt, 21 zászlóalj, 13 lovasszázad, 45 ágyú mintegy 20,000 ember.

Portyázó csapat: Inczédy parancsnoksága alatt $1\frac{1}{3}$ zászlóalj, 3 lovasszázad, 11 ágyú vagyis 2000 ember.

Gyulafehérvári ostromló hadtest: Stein ezredes alatt 8 zászlóalj, 3 lovasszázad, 9 táborig- és 10 ostromágyú azaz 5000 ember.

Az erdélyi hadsereg létszáma tehát $36\frac{1}{2}$ zászlóalj, 19 lovasszázad, 65 ágyú = 27,000 ember.

F. *Szabadcsapatok, mozgó nemzetőrök.*

Földváry, Nemegeyi stb. parancsnokága alatt 10,000 ember.

Magyarország összes hadereje tehát:

1849. évi június közepén 162,440 emberből állott, kik 164 zászlóalj, 158 lovasszázadot képeztek 451 táborigyűléssel. (A zászlóaljak 140 honvéd zászlóaljra, 5 erdélyi honvédtartalék zászlóaljra, 3 utász, 2 vadász s 12 önkéntes zászlóaljra osztottak, melyekhez még 2 lengyel légió csatlakozott.)

Az osztrák császári haderő.

A. *A dunai osztrák hadsereg Haynau báró tábornagy főparancsnoksága alatt.*

Első hadtest: Parancsnok Schlick gróf altábornagy, Lichtenstein Ferencz herceg, Wallmoden gróf, Lobkovitz herceg altábornagyok hadosztályaival, Wyss (később Schneider) tábornok, Bianchi báró tábornok, Fiedler (később Reisach) tábornok, Sartori ezredes, Ludvig tábornok, Simbschen tábornok dandáraival összesen 21 zászlóalj, 32 lovasszázad és 60 ágyú, 2 hidkészlet.

Második hadtest: Parancsnok Csorics báró altábornagy, Collorédo herceg altábornagy hadosztályaival, Liebler tábornok, Barco tábornok dandáraival s a tartalék tüzérsereggel

összesen 15 zászlóalj, 6 lovasszázad, 42 ágyú, 2 hidkészlet.

Harmadik hadtest: Parancsnok Schwarzenberg Ödön herceg (később Moltke báró, még később Ramberg báró altábornagyok) altábornagy, Schutte báró tábornok, Moltke báró

Haynau.

altábornagy hadosztályaival Gerstner tábornok, Wolf tábornok, Veigl tábornok dandáraival s a tartalék tüzérséggel összesen 17 zászlóalj, 14 lovasszázad, 42 ágyú, 2 hidkészlet.

Negyedik hadtest: Parancsnoka *Wohlgemuth* báró altábornagy (később *Lichtenstein* Ferencz herczeg altábornagy), *Benedek* tábornok, *Heringer* tábornok, *Theisinger* tábornok, *Perin* tábornok, *Burits* báró altábornagy, *Jablonszky* herczeg tábornok, *Léderer* Károly tábornok dandáraival s a tartalék tüzérséggel s főágyú tartalékkal összesen 17 zászlóalj, 24 lovasszázad, 91 ágyú, 5 hidkészlet, 4 század hidász, és 3 árkász zászlóalj.

Az orosz hadsereg III-ik hadtestének 9 osztálya: Parancsnoka *Paniutin* altábornagy, *Kobjakoff* és *Karjakin* tábornokok dandáraival s a tüzér dandárokkal 10,780 gyalogossal, 250 lovassal s 908 tüzérrel.

A dunai osztrák hadsereg létszáma tehát 86 zászlóalj, 78 lovasszázad, 336 ágyú = 83,000 fő.

Ugyancsak a főhadsereg számára alakult két tartalék hadtest *Nobili* gróf altábornagy alatt a *Marchfelden* s *Nugent* gróf altábornagy alatt *Stiriában*. 16 zászlóaljjal 7 lovasszázaddal, 36 ágyúval összesen 16,000 emberrel.

B. *A déli hadsereg Jellasich báró tábornok parancsnoksága alatt.*

Első hadosztály: Parancsnoka *Kriegern* altábornagy, *Püffer* ezredes s *Grammont* tábornok dandáraival.

Második hadosztály: Parancsnoka *Dietrich* altábornagy, *Budisavlievich* ezredes s *Draskovich* gróf tábornok dandáraival.

Harmadik hadosztály: Parancsnoka *Rostich* tábornok, *Ocsverek* alezredes, *Reznicek* őrnagy dandáraival.

Negyedik hadosztály: (lovas) Parancsnok *Ottinger* báró altábornagy, *Fejérvary* tábornok és *Léderer* báró ezredes dandáraival.

Ötödik osztály: Parancsnoka *Knichanin* a szerb önkéntes dandárokkal.

A Péterváradot körülzáró hadosztály: Parancsnoka *Mayerhoffer* tábornok, *Mammula* és *Hallavanyn* ezredesek dandáraival.

A déli osztrák hadsereg létszáma tehát $41\frac{1}{3}$ zászlóalj, $36\frac{1}{2}$ lovasszázad, 188 ágyu = 44,100 ember.

Ehhez tartozott még a *temesvári helyőrség* $6\frac{1}{2}$ zászlóaljjal, $6\frac{1}{2}$ lovasszázaddal s tüzéreibel összesen 8,840 ember.

Clam Gallas.

C. Az erdélyi osztrák hadtest Clam Gallas gróf altábornagy parancsnoksága alatt.

Első hadosztály. Parancsnok: *Pergen* gróf tábornok, *Van der Nüll* ezredes, *Stütterhein* báró ezredes dandáraival.

Második hadosztály. Parancsnok: *Coppet* tábornok, *Eisler* ezredes, *Schönberger* ezredes dandáraival.

Urbán ezredes hadoszlopa később *Springinsfeld* alezredes vezénylete alatt a határőrökből s oláhokból alakult zászlóaljakkal.

Tartalék tüzérség s kisebb erődítések.

Az erdélyi osztrák hadsereg létszáma tehát 25 zászlóalj, 21 $\frac{1}{2}$ lovasszázad 45 ágyú = 24,000 ember.

Az osztrák összes hadereje tehát 1849-ik évi június közepén 175,940 emberből állott kik 175 $\frac{1}{2}$ zászlóaljat, 149 $\frac{1}{2}$ lovasszázadot képeztek 605 táborig ágyúval s így már magok is túlszámnyalták Magyarország összes haderejét.

Az orosz császári haderő.

Paskievics herczeg tábornagy parancsnoksága alatt.

Második hadtest. Parancsnoka *Kuprianoff* lovassági tábornok, *Glasenopp*, *Karlovics*, *Lobinzoff* tábornokok hadosztályai-
val, *Serputovszky* tábornok tüzérhadosztályával, *Grabbe*
altábornagy külön hadosztályával s az 5-ik táborig tüzér
dandárral összesen 55 zászlóalj, 38 lovasszázad, 160 ágyú =
48,967 ember.

Harmadik hadtest. Parancsnoka: *Rüdiger gróf* lovassági
tábornok, *Offenberg báró*, *Kaufmann*, *Lisietzky*, *Sass* tábor-
nokok hadosztályai-
val s a 3-ik tüzérhadosztályal összesen
55 zászlóalj, 33 lovasszázad, 176 ágyú = 44,928 ember.

Ide tartozott e hadtesthez *Panjutin* altábornagy had-
osztálya és ez azonban a dunai osztrák hadsereghez volt
beosztva.

Negyedik hadtest. Parancsnoka *Cseodojeff* gyalogsági tá-
bornok, *Sass*, *Belugoseff*, *Buschen* altábornagyok, *Sacken*,
Lanskói tábornokok hadosztályai-
val; *Sickel* tábornok tüzér
hadosztályával s *Grotenhjelm* altábornagy és *Grabbe* tábornok
elkülönített oszlopaival összesen 54 $\frac{1}{2}$ zászlóalj, 44 lovas
század 160 ágyú = 52,274 ember.

Ötödik hadtest. Parancsnok: *Lüders* gyalogsági tábornok,
Komor, *Essauloff*, *Hatford*, *Dyck*, *Jwin* tábornokok hadosz-
tályai-
val összesen 26 zászlóalj, 34 lovasszázad, 56 ágyú =
28,636 ember.

A főhadiszálláson volt 2 század lovascsendőr, 4 század
kaukazusi lovasság, 6 század Kaukazuson tuli muzulmán
lovasság összesen 12 század = 1198 ember.

Kozák századok. A hadtestekhez be volt még osztva 52
kozák század.

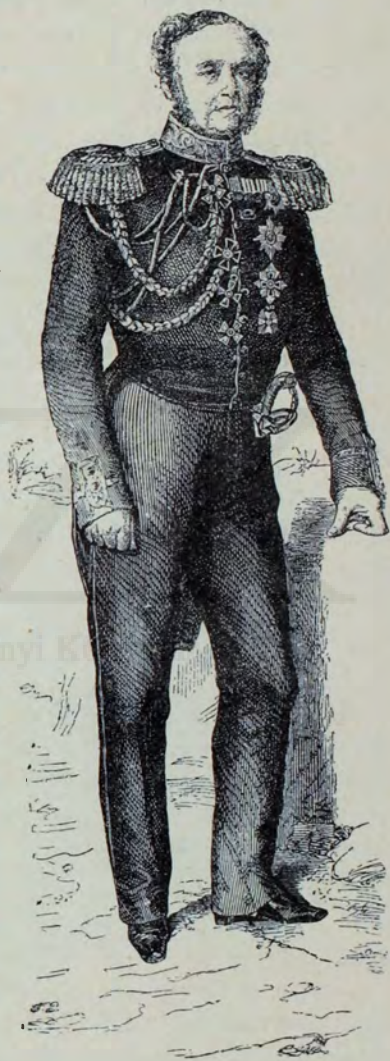
Orosz tartalék sereg.

Első hadtest. Parancsnoka *Sievers* gyalogsági tábornok, Schabelszky tábornok hadosztályával összesen 58,535 emberrel.

Az orosz császári hadsereg hadereje tehát 1849 június közepén 256,975 emberből állott, kik 190¹/₂ zászlóaljat, 161 lovasszázadot képeztek 552 ágyúval.

És így a magyar hadsereg 162,440 emberével s 451 ágyújával szemben 432,915 emberből s 1157 ágyúból álló ellenséges haderő állott szemben.

Ez óriás hadsereggel semmi esetre sem kellett volna a magyarnak megküzdenie, ha Görgey Komárom felszabadítása után tovább üldözi az ellenséget, avagy legalább felhasználja azt az időt, amelyet június 17-ig az oroszok lassú készülődése engedett neki, akik úgy látszik mindenáron azt akarták elérni, hogy szövetséges társuk az osztrák, mennél kétségbeejtőbb helyzetbe jusson. Ő azonban nemcsak hogy elkövette a „hadászati baklövést“, amint maga nevezte el Buda ostromát, hanem az oroszok betörése után is a reménytelenség színezetével birtak az elhatározásai s a hadműveletei úgy, hogy még azt a nyolcz napot sem aknáztá ki, amely időre Paskievitsch, az élelmezés hiánya s a kolera dü-

Rüdiger Frigyes.

högése miatt, beszüntette Miskolczon a hadműveleteit, pedig amíg az oroszok Galicziában gyülekeztek s a határainkat át nem lépték, Haynau maga is mindig várta, hogy Görgey öszpon-

tosított erővel fogja őt a Pozsony-győri vonalon megtámadni. E helyett, csodálatos, Görgey még mindig azzal az eszmével foglalkozott, hogy a bécsi kormánynyal egyezsége lép s így az orosz beavatkozást kártalanná teszi. Tűnődései s halogatásai következtében azután akkor kezdte meg éppen a fel-dunai hadsereggel a hadműveleteit, amidőn a szövetségesek is megindították az övéiket.

Miklós orosz czár ugyanis június hó 15-én a zmygrodi főhadiszállásra jött, meg szemlélte az ott táborozó csapatokat, azután elkísérte egész a magyar határig, ahol a Kárpátok legmagasabb csúcsáról végig szalasztotta tekintetét azon a földön, amelyet seregei június hó 17-től kezdve előzönlöttek. E napon ugyanis a III-ik hadtest a felső Vág völgybe vonult be, hogy Komárom avagy Vác ellen nyomuljon, a II. és IV. hadtest a Duklai szoroson át Kassa felé haladt az V. hadtest pedig Bukovina s Oláhországon át, két oszlopban Besztercze és Brassó felé tartott.

Az osztrák főhadisereg ez alatt, amely Komárom felszabadítása után 34,000 főre olvadt le Welden főparancsnoksága alatt, s 12,000 betege volt, annyira összeszedte magát Pozsonynál, hogy május közepén már 60,000 fölött rendelkezett s támadni készült. Ebben azonban megakadályozta őt az orosz szerződés, amely június 17-ikére tűzte ki a támadó fellépést. Welden tétlenségre kárhóztatva s betegeskedve, a főparancsnokság alóli felmentését kérte s helyére törzskari főnökét Haynau bárót hozta javaslatba. A császár mind a két kérését teljesítette s Haynau május 22-én neveztetett ki az osztrák hadsereg főparancsnokává, Magyarország helytartójává s egyidejűleg tábornagygyá léptettetett elő. Haynau, báró Ramminget nevezte ki maga mellé vezérkari főnökül, akinek fivére törzskari őrnagy volt Klapka alatt Komáromban.

Haynau azzal kezdte főparancsnokságát, hogy Pozsonyban kivégeztette Mednyánszky László báró honvéd őrnagyot és Gröber Fülöp tüzérszázadost, akik február 2-án kapituláltak Lipótvárban, csak azért, mert megtudta, hogy ők ketten ellenezték a kapitulációt.

A véreb — ezzel kezdte meg főparancsnoksági működését.

Görgey ugyan megüzente, hogy minden kivégzett magyar tisztért, három fogoly osztrák tisztet fog kivégeztetni, de nem tette s ez becsületére vált.

A kozákok előőrsei Bártfán.

És most térjünk vissza a küzdőterre és lássuk az élet-halál harczot.

Paskievics a magyar sereget Pest felé akarta mindenek-előtt üzni, hogy ott azután az osztrák hadsereg végezzen

vele, ha pedig a Tisza mögé vonulnának a magyarok, akkor utánuk megy s az Erdélyből előnyomuló orosz hadakkal két tűz közé szorítja őket.

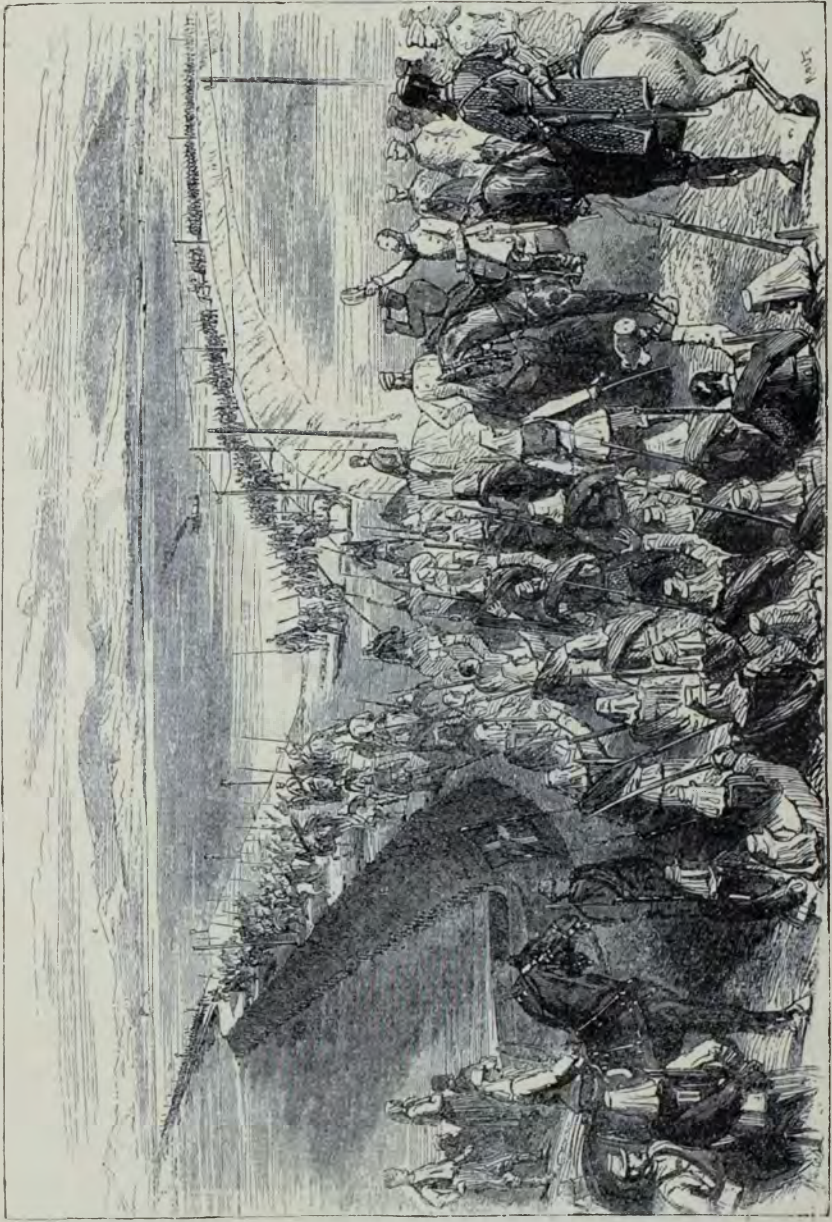
Jun. 19-én midőn az orosz, Bártfára érkezett, a Wisoczky parancsnoksága alatt álló IX. hadtest a következőleg volt elhelyezve: Lázár dandára Klusó és Lófalva között Idzikovszky dandára Palocsánál-, Bulharin dandára Demethen-, Jaswitz dandára Eperjesen-, a lengyel légió Kassán állott. A Szepeséget Liptó-Szent-Miklósig Beniczky Lajos fedezte, Husztot és Máramaros szigetét Kazinczy hadosztálya tartotta megszállva.

Paskievics Bártfáról Klusó felé személyesen tartott egy kémszemlét s ez alkalommal kíséretének kozákjai össze is csaptak egy 50 főből álló magyar osztaggal, aminek az lőn következménye, hogy Paskievics elhatározá, miszerint a magyarok hadállását megkerülteti s két oldalról támadja. Wisoczky azonban nem várta be a támadást, hanem Eperjes mögé Lemcsúcsra vonult vissza. Junius 23-án az oroszok megszállották Eperjest, mit megelőzőleg, összeütköztek Hét-hársnál Wisoczky egy hadoszlopával s a Tarcza mögé szorították.

Wisoczky Kassára, innen Forróra s Miskolczra érkezett, miután azonban Kazinczy hadosztálya teljesen elszakadt tőle, az összpontosított orosz főhadssereggel szemben itt sem tarthatta magát — meg se állott Hatvanig, ahová július 2-án érkezett.

Ezalatt Paskievics elfoglalta Kassát s szépen leszált Miskolczig, a negyedik hadtestet pedig Tscheodojeff tábornok parancsnoksága alatt Tokajon át Debreczen felé irányította.

Ekkor azonban már a kolera annyira pusztította az orosz sereget, hogy Miskolczon kénytelen volt a hadműveleteit beszüntetni, s minden arra való épületet kórházzá alakíttatott át. Junius 29-ike és július 5-ike közt, tehát 5 nap alatt 2000 embere halt meg s 1000 beteget küldött Kassára, másik 2000-et helyezett el Miskolczon. Hasonló sorsban részesült a Debreczen felé küldött negyedik hadtest is, ennek is 5000 kolera betege volt. Július 13-ig az 1. 2. és 4-ik hadtest csapataiban összesen 14,472 ember esett kolerába.

Oroszok átkelése a Tiszán.

Paskievicsnek azonban más baja is volt. Az otthon szük élelmezéshez szokott oroszok nagyon mohón neki estek a készleteknek s így csakhamar szükséget kezdtek szenvedni. *Gróf Zichy Ferencz*, az oroszok mellett lévő osztrák császári biztos ugyan mindent elkövetett, hogy a bajon segítsen, de bizony képtelen volt annyi élelmet összeharácsolni a muszka számára, mint amennyi kellett volna s Paskievics kénytelen volt Lengyelországból tömegesen hozatni az élelmiszereket, ami 8 napot vett igénybe.

E közben a Debreczen ellen küldött negyedik hadtest a Tokajhoz ért, ahol a tiszai híd lebontása után egy 300 emberből álló magyar csapat, a Tisza balpartjára huzódott vissza s mindaddig megakadályozta az átkelést, amíg az 51-ik kozák ezred Gubokin őrnagy alatt levetközve s karddal a szájában a Tiszát át nem uszta s a kis magyar csapatot megkerüléssel nem fenyegette. A magyar elkülönítmény ekkor Rakamázra huzódott vissza, az orosz pedig estefelé helyreállítván a hidat, szintén átment a Tisza balpartjára.

Tscheodajeff tábornok július 3-án vonúlt be seregével Debreczenbe s 6-ig maradt a meghódolt városban, ahol azt a parancsot kapta, hogy térjen vissza a Tisza jobbpartjára s Mező-Kövesden csatlakozzék a főhadereghez, ami július 12-én meg is történt.

Az oroszok második hadtestének egy elkülönítménye Grabbe tábornok parancsnoksága alatt június 17-én Alsó-Kubinba érkezett s 20-án megszállotta Rózsahegyét, miután az itt lévő elkülönítmény Görgey Armin vezénylete alatt a főhadereghez szállítatott be.

Görgey május hó 28- és 29-én indult el Buda alól seregével a Vág vonalhoz, ahol támadást akart intézni az osztrák ellen, s június 5-én a következő pontokon állott:

A VII-ik hadtest Győrött vala. Kmetty hadosztálya Téthén és Marczaltön; Nagy Sándor az I-ső hadtesttel Hullnál a Nyitra-völgyben; Asbóth a II-ik hadtesttel s Knezich a III-ik hadtesttel Érsekújvárott, Klapka a VIII-ik hadtest egy részével a Csallóközben Nagy-Megyeren, Szakállas és Nemes-Bogyán, a másik részével Eszterházy Pál gróf vezénylete

alatt Komárom várában. Horváth portyázó csapata Nyitra és Verebély közt; Görgey Ármin portyázó csapata Kőrmöczbánya és Beszterczebányán; Beniczky portyázó csapata pedig Turócz-, Trencsén- s Árвамеgyékben mozgott.

Orosz őrség Rózsahegynél.

Ezzel szemben az osztrák hadsereg Haynau parancsnoksága alatt, a következő állást foglalta el.

Schlick hadtestéből a *Lichtenstein* osztály Mosonynál s előcsapata Öttövénynél állott. *Wallmoden* osztályából a *Fiedler*

dandára Hédervárnál. *Wyss* dandára Csornánál, *Ludwig* lovasdandára és a hadtest főhadiszállása Magyar-Óváron volt.

Csorics hadtestéből egy osztály *Lobkovitz* alatt *Liebler* dandárával s a *Collaredo* osztályának egy dandára a Csallóközben, *Potz* dandára az alsó Vág mellett *Farkasdnál* állott.

Schwarzenberg hadtestéből a zöm *Sopronynál* volt, *Collery* dandára *Szent-Miklós* felé, *Dossen* dandára *Nyék* és *Czenk* felé haladt.

Wohlgemuth hadtestéből *Perin* dandára *Szered* és *Vágnál*; *Jablonovszky* dandára *Galgócznál* *Theising* és *Lederer* lovasdandára *Nagy-Szombatnál* állott.

Ezenkívül *Benedek* osztálya a hradiszki utat fedezte, *Barco* osztálya a budatini hidat biztosította és *Sass* orosz osztályával a közlekedést tartotta fenn.

Paniutine orosz osztálya *Pozsony* körül táborozott!

A hadmozdulatok *Görgey* hadserege részéről ugyancsak június hó 5-én kezdődtek meg s *Nagy Sándor* egész *Szeredig* nyomult előre, ahol az osztrák *Perin* dandár útját állotta s egy kis ütközet után *Verebélyen* és *Szemptén* foglalt állást. *Mig* *Nagy Sándor* *Ürményre* s *Mocsonokra* huzódott vissza. *Asbóth* a második hadtesttel, *Gután*, *Nyárasdon* át egész *Vásárutig* nyomult előre, de a *Reischach* és *Simsecken* osztrák dandárok által feltartóztatva, egy rövid hátvéd ütközet után *Aszódra* huzódott vissza.

Haynau tábornagy ekkor elrendelte, hogy *Verebély* a legvégsőig tartassék, s a magyarok tévútra vezettessenek, mert ő maga még június elején elhatározta, hogy a *Duna* jobbpartján fog támadni.

E tervnek megfelelően a *Wyss*-féle osztrák dandár már június 8-án a *soproni* uton *Kapuvárra* és *Csornára* érkezett s egész *Marczaltöig* portyázott. *Klapka* 12-én értesülvén erről, *Kmettyt* figyelmeztette az ellenséges dandár mozdulataira. *Kmetty* rögtön útnak indult *Tétről* *Csorna* felé s 13-án reggel öt órakor már bekerítette *Csornát*, a császári dsidások azonban visszaszorították huszárainkat s szabaddá tették a *Beő-Sárkány* felé vezető utat, amelyen azután három órai kemény harc után *Wyss* tábornok kivezette vert seregét *Csornáról* s e visszavonulás alkalmával két golyó

által találva ott esett el a harczytéren. A magyarok szakadatlanul üldözték a császáriakat s közbe közbe kemény harczyot vívtak huszárjaink a dsidásokkal, Schlick gróf azonban segít-

A csornai ütközet.

ségére jött a vert dandárnak s szétrombolván Beő-Sárkány mögött a gát hidját, megakasztotta a magyarok tovább haladását, Kmetty ezután, miután az ellenség, a csornai vere-

ség után Kapuvárról is elpárolgott, visszavonult Téthre. Az osztrák a *csornai ütközelben* 1 tábornokot, 11 tisztet, 246 közlegényt s 90 lovat vesztett. A magyarok vesztesége 12 tiszt s 259 közlegény.

Julius 16-án *Asbóth* a második hadtesttel elhagyta Aszódot, s *Rakovszky* őrnagyot Farkasd felé küldte, maga pedig Királyrév ellen intézte a támadást. Pott dandára csatarendben várta s rögtön megkezdte az ágyúzást. A zászlóaljok minden lövés nélkül nyomultak előre s az ellenség golyói már Asbóth kíséretét tizedelték, amidőn lovasságunk az ellenség jobbszárnya felé indult, hogy azt oldalt támadja, a középponton pedig vágatva vonult fel 12 ágyú s oly erősen tüzelt az ellenségre, hogy az rögtön megfordult és *Zsigárd* felé, majd innen is kiszorítva Pered felé vonult vissza. Miután azonban Rakovszky nem mutatkozott, Asbóth kénytelen volt az üldözéssel felhagyni s megelégedett azzal, hogy Peredet, Zsigárdot s Királyrévet megszállotta.

Éppen pihenni kezdtek az amúgyis elfáradt magyar csapatok, amidőn a csata színhelyére érkezett Pott segítségére *Henzinger* dandára s habár ágyúink egy pillanatra megállásra kényszerítették is az első három zászlóaljat s habár délutáni három óráig tartották magukat honvédeink, végre kénytelenek voltak meghátrálni s Asbóth folytonosan küzdve huzódott ismét Aszódra vissza. Rakovszky csak négy óra felé, tehát elkésve érkezett Zsigárd közelébe s látva Asbóth visszavonulását, ő is visszafordította Nagyed felé a csapatait.

Ugyanekkor *Nagy Sándor* is megtámadta Sempténél Wohlgemuth osztályát, s a semptei erős halmokat már a birtokába is kerítette, az ellenséget pedig Galgócz felé verte, amidőn egyszerre útját állották a Nagy-Szombat felől jövő röppentyűk s Wohlgemuth tartalék seregei rohammal visszavették a már elfoglalt pontokat s Nagy Sándor Sopronyára veretett vissza.

A feldunai hadsereg első támadó hadművelete tehát nem sikerült, valamint Kosztolányi is tetemes veszteséget szenvedett e napon a Csallóközben, ahol Klapka parancsára tüntetést rendezett, hogy az ellenség figyelmét ott lekösse.

Görgey e vereség hírére Komáromba majd Aszódra sietett s a június 16-ki hadművelet megismétlését június 20-ára elrendelte. Klapka ugyan igyekezett őt erről lebeszélni, de Görgey megakartá mutatni, mennyit ér az ő személyes vezetése s nem állott el tervétől.

Asbóth tehát ismét Zsigárd felé indult, csakhogy mire odaért, Rakovszky őrnagy, aki ismét csak Farkasdról jött, de ezúttal elnem késett, már kiverte Zsigárdról s *Peredre* üzte az ellenséget. Asbóth rögtön elrendelte Pered megtámadását.

Asbóth.

Rakovszky parancsot kapott, hogy kerülje meg a zsigárd-peredi erdőt s hátulról támadja meg az ellenséget, ő pedig arcvonalban ment neki.

A ellenség iszonyatos golyózáporral fogadja, a Würtemberg huszárok megrohanják ugyan az ellenséges üteget, de a vadászok golyói megtizedelik s visszanyomják huszárainkat. Asbóth ekkor kezébe ragadja a 63-ik zászlóalj lobogóját s előlmenve rohamra vezeti seregét szembe az ellenséges tüzellel. A zászlóaljak a falu közepéig nyomódnak, de a házakból s a kerítések mögül öldöklő módon tüzelnek rájuk, meginognak s visszafordúlnak. Asbóth végig száguld, zászlóaljainak

vonlát lelkesíti s újabb rohamra viszi őket — ekkor nyomúl be Rakovszky hátulról a faluba s az ellenség a legvérengzőbb harc után Galantha felé menekül.

Asbóth hadteste kimerülve Pered és Deáki előtt foglal állást.

Egy órával a győzelem után, Knezich hadteste s Görgey is a csataterre érkezett.

Görgeynek most az volt az első dolga, hogy Asbóthot és Knezichet elmozdította a hadtestparancsnokságtól, Asbóthot azért, mert az ellenséget Pereden önhatalmulag s korán támadta meg, Knezichet pedig azért, mert a csataterre későn érkezett. Asbóth helyébe *Kászonyi* ezredest, Knezich helyébe pedig *Leiningen* gróf ezredest nevezte ki hadtestparancsnokká.

Az igazság kedvéért megjegyzem, hogy Görgey, aki az ütközetet személyesen akarta vezetni, nem jelent meg az induláskor Asbóth hadtesténél, hanem az aszódi hid közelében a fák árnyában nyugodott egész délelőtti 10 óráig s akkor ült csak lóra s indult az 5 órányi távolságra fekvő harc-terre, és igaz az is, hogy Knezich azért állott a negyedik hidnál másfélórányira a harctértől tétlenül, mert parancsa volt Görgeytől, hogy a fővezér személyes rendeletét várja be.

Asbóth hadtesténél oly rossz vért szült Görgey e méltatlan eljárása, hogy az osztályparancsnokok is beadták lemondásukat.

Amíg Asbóth Perednél küzdött, addig a Csallóközben fekvő második osztrák hadtest az aszódi hid ellen intézett támadást, amelyet Klapka megbízásából gróf Eszterházy Pál s Kosztolányi védtek a csapataikkal és az ellenséget Nyaradig szoritattak.

Junius 21-én Görgey személyesen állott hadserege élére, azonban ugyan e napra Haynau is támadást rendelt még pedig azért, hogy a Vágnál elvágja a magyarok útját.

Az osztrák csapatokat Wohlgemuth altábornagy személyesen vezényelte.

A hajnali órákban Hertzinger vezérőrnagy megtámadta Kászonyit a balszárnyon s Királyrévra dobta vissza. Ugyanekkor Görgey előcsapatai is megtámadtattak s Peredre szo-

rittattak vissza. Délelőtt 10 órakor Panjutin orosz hadosztálya s Pott dandára magát Görgeyt támadta meg Pereden. Leiningen hadteste vissza kezdte nyomni a támadókat, de a balszárny megingott s hátra huzódott, Kászonyit pedig Királyrévről is kiszorította Theissing dandára. Görgey ekkor Kászonyira bizza Peredet s maga Királyrévre nyargal. Pereden a huszárszázadok iszonyatos rohamot intéznek Panjutin, Pott s Hertzinger csapataira, de a kartácstűz megtizedeli őket s a dsidások roppant tömege veszi őket körül.

Egyszerre huszárok, dsidások, vasasok mint a forgószél úgy kavarnak össze-vissza. E közben véres szuronyharc fejlődik ki a gyalogság között s honvédeink kiszoríttatnak a faluból s Gotta felé iramodnak rendetlenül. Görgey visszaérkezik Királyrét felől, Leiningennek, ki a lángokban álló falu keleti részében még tartja magát, parancsot ad, hogy vonuljon vissza Zsigárdra, maga pedig megint visszanyargal Királyrévre, mert ezt okvetlenül vissza kell nyerni.

Királyréven iszonyatos mézszárlás folyik Theissingel és Rakovszky őrnagy csapatai között. Görgeynek oda érve végre sikerül az ellenséges dandárt kiűzni a faluból s Alsó-Szelire nyomni, ekkor azonban Hertzinger dandára jön a Theissingel dandár segítségére, de miután Nagy Sándor hadteste nem érkezik a harctérre s nem támadja az osztrákot hátulról, Görgey nem folytatja a csatát s elrendeli a visszavonulást.

Este hét órakor az elkésve érkező *Csorics*, miután a magyar előcsapatokat kiverte Nyarasdról, az aszódi hid ellen intéz támadást, de Klapka helyt áll s fedezi a visszavonulást. Hertzinger a magyarok elvonulása után azonnal elfoglalta Királyrévet, ahol csak leégett házak, s honvéd és osztrák hullálmok fogadták őt.

A magyarok vesztesége a peterdi csata napján 3220 ember és 12 tiszt, a szövetségesek vesztesége 1193 ember s 28 tiszt.

A Csallóközben Klapka vesztesége 110 ember s 200 fogoly.

Mindezeknél azonban sokkal nagyobb a magyarok erkölcsi vesztesége s az ellenség erkölcsi nyeresége.

Görgey a peterdi csata után Tatára, a hadműveleti iroda székhelyére s innen Pestre ment. A miniszteri tanácsban azzal a tervvel állott elő, hogy a feldunai hadsereg maradjon Komáromnál s vonassék oda Wisoczky hadteste s a czeglédi tábor egy része, sőt jöjjön maga a kormány is a főszereghöz Komáromba, vagyis minden hadierő csak az osztrákok megveretésére fordíttassék, az oroszokkal pedig alkudozások kezdessenek, mert ha az osztrák verve lesz, meglesz mentve a haza.

Görgey úgy látszik az osztrákok megveretését, a nemzet erkölcsi szükségletének tartotta, azért akart minden áron Komáromnál maradni a főszereggel, s a kormány, tervének ezt a részét el is fogadta, csak hogy Haynau nagyon durva krétával húzta keresztül ezt a tervet, amennyiben az osztrák főhaderegnek zömét, mintegy hetvenötezer embert addig, amíg a Vágvonalon próbált szerencsét a magyar dunai hadsereg, szépen és gyorsan átsétáltatta a Duna jobbpartjára s június 27-én Győr alatt termett, s oly biztos volt győzedelmében, hogy megelőzőleg június 26-án Magyar-Óvárott kijelentette a táborban lévő fiatal császárnak I-ső Ferenc Józsefnek, hogy „hat hét alatt vége lesz a háborúnak!“ E biztonság érzetével támadta meg június 28-án a magyarokat.

Győrött Pöltenberg tábornok állott 12,000 gyalog honvéddel s 3000 huszárral. Támaszúl csak Kmetty hadosztálya szolgálhatott neki, aki Marczaltő körül szedette fel a hidakat; az ellenség azonban, mielőtt Győr alá ért, Kmettyt elvágta Pöltenbergtől, amennyiben Vár-Keszőnél hidat vert s egy egész dandárral megtámadta, Schütte tábornok vezénylete alatt Pápáig kergette, aminek következtében Kmetty a feldunai magyar főszeregtől is elvágatott.

Pöltenberg erejéhez képest megtette az intézkedéseket. Csapatait a Rába jobbpartján öt ponton állította fel, sőt még arról is gondoskodott, hogy meg ne kerülhessék amennyiben a Liphay féle hadosztályt Ménfőnél állította fel a Rába védelmére; *Lukács Sándor* kormánybiztos 18-tól 50 éves korig mindenkit „a haza védelmére“ szolgáltott; Rónay Jácint, a népfölkelésnek ez a páratlan szónoka, mindenütt meg-meg-

lobogtatta a lelkesedés fáklyáját: mind hiába, Wolf dandára Árpásnál hidat vert, átkelt a Rábán s Moltke vezérlete alatt Lipthayt Hecsére szoritotta; Wohlgemuth dandára Lesvár felől Újváros ellen nyomúlt; Schlick elősapata, a Lichtenstein osztály, Abda faluból a Rábcza hid felé nyomúlt, hol Kossuth Sándor ezredes élénk tüzzel fogadta s egy ideig fel is tartotta, ezalatt azonban Wohlgemuth elősapata, a Benedek dandár, a külváros sánczait annyira megközelítette, hogy Kossuth kénytelen volt az abdai állást elhagyni s a hidat felgyújtani, az osztrák vadászok azonban felbuzdítatva a császár, I-ső Ferencz József személyes jelenléte által, az égő gerendákon rohantak át a Rábcza jobbspártjára. Kossuth ezredes ekkor a huszárokkal intézett egy rohamot de az osztrák lovasság túlnyomó száma visszanyomta.

Schlick ekkor 42 ágyúból tüzeltetett a győri sánczokra, ahol ismét csak Kossuth ezredes állott a zászlóaljak élén, s mindaddig tartotta magát, amíg hírül nem hozták, hogy a Lichtenstein osztály behatolt a Sziget nevű külvárosba, Reisbach pedig elfoglalta Révfallut, ahol Pöltenberg maga vezényelt, e hírre azután nehogy körülkerítsék, elhagyta a sánczokat, s Gönyő felé vonúlt, ahová az időközben megérkezett Görgey parancsára a többi dandárok is visszahúzódtak.

Görgey ugyanis 26-án a hajnali órákban értesült a dolgok állásáról s lóhalálában vágatott Győr felé, de oda érkezve már csak annyit tehetett, hogy maga fődözte a lovasság élén a visszavonulást.

A császáriak elfoglalták Győr városát, Görgey pedig még azon éjjel egy levelet intézett Kossuthoz, amelyben arra szóllította fel hogy:

„A kormány meneküljön haladéktalanul Nagyváradra, vigye magával a bankot és minden készletet, mert őt túlszárnyalhatja az ellenség, s ez okból nem képes a fővárost csak 48 óráig is biztosítani. *A mi őt illeti, vele ne törődjék a kormány, hanem hagyja őt saját sorsára és küldjön neki pénzt.*

Az osztrák vesztesége Győrnél 9 tiszt, 360 közember s 78 ló — a magyarok vesztesége 5 tiszt, 478 közember s 56 ló vala.

A császáriak június 29-én és 30-án folytatták az előnyomulást s július 1-én már nemcsak a Czonczó vonalat, hanem elővédeivel az ácsi erdő egy részét is elfoglalták, amelyet azonban Görgey még esti hat órákor Lichtenstein herczegtől visszafoglalt.

XXVI.

Harcz a katonai becsületért s a kormány Szegedre költözése.

Midőn Kossuth, Görgey levelét megkapta Asbóth kíséretében rögtön a hadügyminisztériumba ment s a levél tartalmát közölve Szabóval és Waldbergel megjegyezte: „Tehát holnapután már itt lehetnek az osztrákok, bár Görgey csak tegnapelőtt biztosított róla, hogy nem kell a kormánynak székhelye miatt aggódnia!“ s e megjegyzés után rögtön haditanácsot tartott, amelyben részt vettek Dembinszky, Kiss Ernő, Mészáros. Perczel Mór, Aulich, Répásy, Schweidel, Lenkey, Török, Szabó s Meszlényi. A haditanács heves vita után, abban állapodott meg: hogy Görgey nem lehet tovább is hadügyminiszter és fővezér, az egyik állásról tehát mondjon le; hogy Görgey Komárom várát bizza 24,000 főből álló sereggel Klapkára, maga pedig hadseregével jöjjön Budára s innen menjen a Tisza vonalhoz, minthogy az összes seregek az ország déli részében fognak összpotosíttatni.

E megállapodásokat helyben hagyta a minisztertanács is s Csányi közlekedési minisztert, Aulich tábornokot és Kiss Ernő altábornagyot küldte Görgeyhez, hogy a kormány terveinek foganatosítására rábírják. Görgey kijelentette a küldöttségnek, hogy Budára vezeti seregét, de július 3-ka előtt nem indulhat.

Kossuth, ezután a bankósajtót, melynek gépei 6000 mázsát nyomtak, továbbá a fegyvergyárat, a hadszerhivatalt az összes anyagkészlettel Szegedre, a ruházati bizottságot pedig óriási készleteivel együtt Aradra költöztette s a főváros

lakosságát a kormány elköltözéséről a következő hirdetés által értesítette:

Értesítés a főváros polgáraihoz!

A hadi munkálatok természetéhez tartozik, hogy azok semmi tekintetek által nem engedhetik magokat korlátoztatni. Ha a hadi intézkedések kívánják, a kormány köteles áldozatul hozni a fontosabb közigazgatás érdekeit is, mik csak a fővárosban találnak kielégítést. Midőn Ausztria minden erejét megfeszítve, a muszka haderővel tör ellenünk újlag, ily vérszeljes időkben legfőbb tekintet a hadi munkálat, melynek minden mást fel kell áldozni.

Ezért ne legyen a fővárosnak váratlan esemény, ha éppen a főváros, de még inkább az egész haza s a szabadságra segítő diadal érdekében, a kormány némi időre székhelyét innen el és oda helyezné, hol az a hadi munkálatok kellő fejlődését nem akadályozná.

A kormánynak e lépésében sem lesz más célja, mint a haza megmentését biztosítani.

Budapest, június 30. 1849.

Az ország kormánya.

Képzeltetni mennyire meg volt döbbenve a főváros lakossága, amely annál kevésbbé gondolhatott Buda és Pest kiürítésére, miután a kormány június vége felé a két testvér városnak egy fővárossá egyesítéséről, a rendőrség államosításáról szóló törvényekkel, továbbá a Margitszigetnek s a főváros több pontjának szépítését célzó rendeletekkel kedveskedett. E megdöbbenéssel szemben annál kirívóbb volt az öröm Komáromban a fölött, hogy a kormány nagy zavarba jött.

Görgeyt egyetlen egy tény sem jellemzi oly kézzel foghatóan mint az, hogy Csányi miniszter, Aulich és Kiss Ernő eltávozása után, daczára annak, hogy már szavát adta a küldöttségnek Buda-Pestre való indulását illetőleg, mégis összehívta hadseregének a tisztjeit s a minisztertanács határozatát a haditanács elé terjesztette, hangsúlyozván, hogy szégyen volna a komáromi állást csata nélkül elhagyni. A haditanács természetesen erre kijelentette, hogy a kormány

parancsának nem engedelmeskedik. Mire Görgey kijelenté: „Nem bánom, *mondjanak inkább árulónak mint számárnak*. Nekem az a kötelességem, hogy a haza hadseregét megmentssem, nem pedig hogy bizonyos vesztére levezzem.“

A haditanács határozatáról persze a kormány is rögtön értesítettett s Kossuth már július 1-én kormánytanácsot hívott össze, amelyben elhatározott, hogy Görgey szószegése után a sereg élén nem maradhat s helyébe főparancsnokul *Mészáros*, Bayer tábornoki főnök helyébe *Dembinszky*, Ludvig kormánybiztos helyébe pedig *Bonis Samu* neveztetett ki.

A kormány e rendeletét minden hadtestparancsnoknak megküldte Kossuth, azon utasítással, hogy azt midenkivel tudassák. Görgey viszont *Kisfaludy* ezredest indítá útnak, hogy a kormányt fogja el — de Nagy-Kátáról visszahivatta.

Mészáros július 2-án indult — a kormány rendeletével Görgeyhez Komáromba, de Póth falunál megtudva, hogy Szőnynél egész napon át csatáznak, Görgeyhez egy levelet küldött, amelyben értésére adta kiméletesen kineveztetését s meg nem jelenhetését, felkérte a haza szent nevében, hogy engedelmeskedjék s megparancsolta neki, hogy Komáromban 20,000-nyi őrséget hagyva, rögtön induljon Buda felé, maga pedig a gőzössel visszatért Pestre, e tettét azzal indokolván, hogy egyedül és gyalog nem akarta magát a várba becsempészni, ami fölött határozott rosszalását fejezte ki a kormány, abban azonban igaza volt Mészárosnak, hogy július 2-án bajos lett volna Komáromba egyedül bejutni.

Haynau báró ugyanis a győri csata után elhatározta, hogy Komárom ellen nyomul hadseregével, ütközetre bírja a magyar feldunai hadsereget s kedvező kimenetel esetében az elsánczolt táborba szorítja, melyet aztán körülzár.

Mielőtt ennek kiviteléhez fogott volna, július 1-én egy kiáltványt bocsátott ki, melyben közhírré tette, hogy miután Magyarország múlt évi október 3-ka óta, Erdély pedig október 18 óta haditörvények alá van vetve, az azon idő óta elkövetett minden bűntények és vétségek, melyek e lázadással összefüggésben állanak, követték el legyen polgári avagy katonai egyének, haditörvényileg fognak fenytetni s rögtönítelő bíróság elé állíttatnak.

Ezzel ki volt mondva a halál, száműzetés, börtön, pénz-bírság, vagyonvesztés a magyar országgyűlés s a honvédelmi bizottmány tagjaira, a kormánybiztosokra, a magyar hadsereg tisztjeire s mindenkire, aki legkisebb részt vett a szabadságharcban, aki a magyar kormány rendeleteinek engedelmeskedett.

Haynau rögtön kiadta a haditörvényszékek szervezete s ügykezelésére vonatkozó parancsát is s e parancscsal kezdetét vette a rémuralom s a rém-időszak.

Leiningen.

Mindezek bölcs elintézése után június 2-án megtámadta a feldunai hadsereget. Reggel öt órakor Pusztá-Harkályra nyomult a IV-ik császári hadtest s amint Bechtold lovasosztályával s Paniutine oroszaival a tartalékban állást foglalt, rögtön Új-Szőny ellen nyomult Écsről az I-ső császári hadtest, a III-ik pedig Igmándra ment főtartaléknak. Ugyanekkor Benedek Ó-Szőny, Schlick pedig Monostor felé nyomult.

A magyarok reggel 8 órakor vették észre az ellenség előnyomulását s Leiningen kezdte meg néhány huszárszázaddal Bechtold ellen a támadást, ezeket azonban a

Simbachen lovas dandár legott visszavetette ép úgy mint ahogy Benedek gyalog dandára visszaszorította a magyar gyalog oszlopokat s birtokába kerítette Ó-Szőnyt.

Az ácsi erdőből két honvédszászlóaljat űztek ki a Sartori Bianchi féle osztrák dandárok, ellenben Monostornál keményen folyt a harc.

A vezényletet délfelé vette át Klapka a bal- s Görgey a jobbszárnyon.

Görgey a balszárnyról visszalovagolva észrevette, hogy két zászlóalj a sánczok közé fut, rögtön utánok lovagolt, két ágyút süttetett közjük s visszaiüzte őket Monostor felé az ellenségre. Ekkor parancsot adott Rakovszky őrnagynak, hogy Pöltenberg közreműködésével foglalja vissza a monostori sánczok első vonalát. Megtörtént, délután 5 órakor Schlick még Pusztá-Harkályból is kiszorítottatott. Klapka ezalatt Ó-Szőny visszafoglalását rendelte el s Leiningen háromszor újította meg az ütközetet, míg végre kiverte Benedeket a faluból.

Pöltenberg időközben a Schlick segélyére siető Paniutine orosz s Wohlgemuth osztrák dandárokat támadta meg.

Az összeütközés heves s a csata mindkét részről hosszas és elszánt volt. Az ágyúk bömbölése közben szurony szurony ellenébe volt szögezve s kard kard ellenébe villogott. Végre 6 óra tájban Görgey maga áll néhány század élére s fényes fővezéri dísz öltönyében száguld előre s rohamra vezeti őket. Előnyomulás közben észrevette, hogy egy osztrák lovas oszlop közeledik Pöltenberg jobbszárnya felé, miután nem volt idő arra, hogy tisztet küldjön Pöltenberghez, lekapta a csákóját s úgy integetett neki. E pillanatban egy hatalmas kardcsapást kapott feje hátulsó részére — meg volt sebesülve. Amíg egy tiszt első segélyben igyekezett őt részesíteni, elszáguldottak mellette a huszároszlopok, hogy az ellenség harczvonala elé jussanak. A Simbschen báró könnyű lovas és dragonyos ezredeinek egyes századai ekkor a szószóros értelmében beleékeltek magokat huszáraink közé, úgy hogy huszáraink végre futásnak eredtek.

Görgey utánok küldte Pöltenberget, megállította s újabb rohamra vezeté őket, a császári csapatok azonban

beszűntették a harczot, mire Görgey is az előbbi állásokba vonult vissza seregével.

Görgey sebet kap.

A 12 óra hosszat tartó harcban az osztrák 35 tisztet, 837 közembert s 168 lovat, az orosz 3 tisztet, 15 közembert s 25 lovat, a magyar sereg pedig 23 tisztet, 1500 közembert s 67 lovat vesztett.

E napon Görgey ismét megmutatta, hogy kitünő hadvezér, mert csak egységes, erélyes s ügyes vezetésének köszönhető, hogy a déltájban megfutamodó csapatok délután helyrehozták a hibájukat s hogy urai maradtak a csata színhelyének.

Hogy Görgey, a sebet osztrák avagy a saját katonájától kapta-e: az ma sincs kiderítve, tény, hogy a sebet hátulról kapta s hogy Ramming, Haynau vezérkari főnökének az állítása szerint az osztrák csapatoknál e megsebesülésről senki sem tudott semmit, már pedig Görgey az nap skarlátvörös atillát viselt s minden osztrák katona felismerte.

A merényletnek egyébiránt, ha az volt, csak az lón a következménye, hogy Görgey orvosi tanácsra kénytelen volt a szobát őrizni s a hivatalos teendőktől tartózkodni.

Időközben Klapka haditanácsot hívott össze, a kormány rendeleteit közölvén vele, a haditanács öt és Nagy Sándort Budapestre küldte, a hol a főszereg nevében kijelentették a kormánynak, hogy Görgeyn kívül semmiféle más vezérben nincsen bizalmuk s ha már a két hivatal közül egyiket le kell tenni Görgeynek, akkor az csak a hadügyminiszterség lehet. A minisztertanács látva a sereg ragaszkodását ez értelemben határozott, de tudomására adatott Klapkának, hogy gondoskodják róla, miszerint a haditanács csupán hadműveletekkel foglalkozzék s az országgyűlés s a kormány intézkedéseit ne bírálgassa, s Bónis kormánybiztos a haditanács minden ülésére meghivassék, hogy abban a kormányt képviselje; kötelességévé tétetett továbbá, hogy miután Görgey seblázban fekszik s így a sereg tényleges vezényletét ő viszi, maradjon 13,000 emberrel Komárom várában, a sereg többi részét pedig Nagy Sándor rögtön hozza le Budapestre.

Klapka és Nagy Sándor még azon éjjel visszautaztak Komáromba s rögtön átadták Görgeynek a kormány újabb rendeletét. Görgey, aki már jobban volt s Mészárosnak is megkapta a Póth falu közeléből irt levelét — július hó 5-én megírta lemondását a hadügyminiszteri állásról, de kijelentette büszkén, hogy *most már nem a kormány által kinevezett, hanem katonái által megválasztott fővezérnek tekinti*

magát s mint ilyen rögtön összehívta a tiszteket, kifejtette előttük a jövőt, kijelentette, hogy a Tisza s az aldunához kész veszedelem lemenni, a harczot a Duna jobb partjára, a Balaton vidékére kell áthelyezni s így a Komáromot körülzáró ellenségén átkell törni.

Klapka határozottan ellene volt az eszmének s miután még az nap a késő esteli órákban egy újabb levelet kapott Kossuthtól, amelyben tudomására adatik, hogy Visoczky már Czeglédén van, Perczel holnapután átkel a Tiszán, teljesítse tehát ő is a kötelességét: július 7-én hajnali 4 órakor útnak indította Nagy Sándort Vác felé, annál is inkább, mert a Visoczkyval és Perczellel leendő egyesülésnek misem állott útjában, amennyiben az oroszok elővéde még csak Egerhez ért. Midőn a III-ik és VII-ik hadtest is útnak akart indulni 9 óra tájban s Görgey ezt az ablakából meglátta, tekintélyét csorbitva látta s kijelentette, hogy ily körülmények között nem szolgálhat tovább s megírta elbocsátási kérvényét. Leiningen, Pöltenberg izgatottan mentek Klapkához s arra kérték, változtassa meg az intézkedéseit, egyezék bele az áttörésbe s ez esetben ők és csapataik a legnagyobb erőt fogják kifejteni, ellenkező esetben azonban semmiért sem állhatnak jót, mire Klapka — miután Görgeynek volt kezében a hadsereg s ő csak betegsége alatt helyettesítette — visszarendelte az I-ső hadttestel Nagy Sándort s az áttörésbe is beleegyezett.

A sereg tisztei ekkor küldöttség útján kérték fel Görgeyt, hogy maradjon fővezérük. Görgey ez újabb bizalom által fölbátorítva a következő őszinte szavakra fakadt: „E pillanatban nyílt ellenszegülésben állok Kossuthtal, mert a délre vonulást gyalázatos futás kezdetének tartom csak s figyelmeztetem a tiszteket, hogy követelésük, miszerint a főparancsnokságot ismét átvegyem, egyértelmű a kormányelleni nyílt ellenszegülésem helyleslésével, s hogy ez által ugyan erkölcsi érdekeik ellen nem, de az anyagiak ellen igenis cselekesznek, mert én már leszámoltam ez étellel és aki továbbra is vezetésemre bizza magát, rá kell magát szánnia, hogy hasonlót tegyen! . . . s így teljesítenie kell azon feltételemet is, melyet ez esetre vele szemben feállitok t. i. hogy a főhad-

sereg csak akkor hagyja el Komáromot, ha előbb erélyes kísérletet tett az osztrák főszereg megverésére s én becsületbeli kötelességemnek fogom tartani, mihelyt szolgálatképes leszek a sereg vezényletét újból átvenni!“

A tisztek elfogadták a föltételt és Görgey, aki június 30-án azt írta a kormánynak, hogy meneküljön a fővárosból mert ő nem tudja megvédeni, aki megígérte, hogy július 3-án útnak indítja seregét a főváros felé: július 2-től 13-ig Komáromhoz kötötte s tétlenségre kárhóztatta a magyar főszereget s időt engedett Haynau-nak, hogy seregének egy jelentékeny részét Buda felé indítsa, ami június hó 8-án meg is történt.

Kilencznapi pihenés után végre július 11-én végrehajtásra került a Görgey áttörési terve, s a hadak Klapka vezérlete alatt kezdték meg az előrenyomulást. A harcokat az ácsi erdő felé a jobbszárnyon *Ascherman* ezredes parancsnoksága alatt a Rakovszky féle hadosztály kezdte meg Pöltenberg támogatása mellett, aki a Harkály felé eső erdőrészt támadta meg. A III-ik hadtest Leiningen alatt Pusztá-Csemét vette ostrom alá, Nagy Sándor az I-ső hadtesttel, mint bal-szárny Mocsáról igyekezett kiszorítani az ellenséget. Eszterházy hadosztálya Ó-Szőny és Almás közt tüntetett; Görgey Ármin hadoszlopa pedig tartalékban maradt.

Aschermannak sikerült az ellenséget a Czonczó patakon átszorítani; heves tüzelés és szuronyroham után Klapka, személyes vezénylete alatt sikerült Csemét is elfoglalni, de Haynau, aki maga vezette a csatát rögtön segéd dandárokat küldött mind a két helyre s ezeknek sikerült — a honvédek vitézsége daczára is — Klapka s Ascherman csapatait visszaszorítani. Ekkor Klapka belátta, hogy a kitüzött cél el nem éri, parancsot adott a visszavonulásra. E jelentéktelen csatában az osztrák csapatok 32 tisztet 755 közembert s 271 lovat, az orosz csapatok összesen csak 26 közembert, a magyar csapatok ellenben 1500 közembert veszítettek el. Ennyibe került a *katonai becsület* fenntartása oly időben, amidőn minden egyes ember élete megbecsülhetetlen értékkel birt.

Görgey július 13-án a hadsereg nagyobb részével mégis csak Vác felé indult, Klapka pedig a II. és VIII-ik hadtesttel Komáromban maradt.

Kossuth ezalatt a fővárosban a legsürgösebb kiadások fedezése végett egy millió forintot vett fel kölcsön, miután a minisztérium már előre Szegedre ment — július 8-án a következő kiáltvánnyal bucsuzott el a főváros lakosaitól:

A főváros lakosaihoz!

A kormány, hittel az igazságos Istenben, és bizodalommal a hadsereg vitézségében, eltávozik körötökből.

A hadi munkálatok fordulatai úgy hozták magukkal, hogy a fővárost védelmezni a haza veszélyeztetése, a fővárosban harcolni, annak romlása nélkül nem lehetséges.

Ha ütközet nem lesz, a főváros előtt, annak oltalmára azon esetben nem kívánjuk, hogy tömegekben fölkeljetekek, mert ok és szükség nélkül nem kíván a haza áldozatot.

De aki szereti hazáját és a szabadságot, az mind jöjjön és csatlakozzék a magyar népfölkelésekhez és a táborhoz, az legyen bajnoka a keresztes háborúnak.

A veszély nagy, de bizonyosan legyőzhető és a küzdés mértéke szerint nő a nemzet dicsősége is a világ előtt.

A nemzeti kormány sajnálatát jelenti ki, hogy a keserű poharat töletek el nem fordíthatja.

De egyszersmind hiszi erős hittel, hogy ti az ellenség-től környezve is hivei maradtok az áldott szenvedő hazának és azon szent szabadságnak, melynek jótékony fényében, hogy Budapest Európa bámulása közben felvirágozzék, a visszatérő kormány legszivesbb gondoljai közé fog tartozni.

A kormány megy a táborral, fölkel a néppel és isten megáldja fegyvereinket.

Minden fegyverfogható ember ragadjon fegyvert, kövesse a tábor, győzünk, ha felkelünk az oroszán bátorsággal és a férfiú eltökélésével.

A főváros honmaradó lakosaitól pedig megvárja a kormány, hogy hiven teljesítsék kötelességöket; az igaz hazafiuság épen a kísértet közepette próbáltatik meg.

Éljen a haza!

Győzni vagy halni!

Budapest, július 8. 1849.

A minisztérium.

Julius 11-én délután 5 órakor, a Haynau által 8-án Mocsáról útnak indított hadosztály Wassin osztrák őrnagy vezetése alatt megszállotta Budát, felvonult minden ellentállás nélkül a várba s ágyúit a falakon a lánczhidra irányítva állította fel, másnap pedig Ramberg altábornagy az egész III-ik hadtesttel megszállotta Pestet.

Ugyanezen a napon azaz július 12-én érkezett Kossuth Szegedre, ahol nagy lelkesültséggel fogadtatott s fáklyás zenével tiszteltetett meg.

Ez alkalommal mondá Kossuth Görgeyre czélozva, amaz emlékezetes szavakat:

„A hadműködések központjává, e hely lévén kiválasztva, hiszem, hogy Európa szabadsága Szegedről sugárzandik ki és ha találkozni oly nyomorult, ki a hazát leigázni s diktatori hatalomra vergődni erőlködne, azt én magam gyilkolnám le!“

A kormányzó legelső teendője az volt Szegeden, hogy Aulich tábornokot kinevezte hadügyminiszterré, aki ezt a hadsereggel a következő sorokban tudatta:

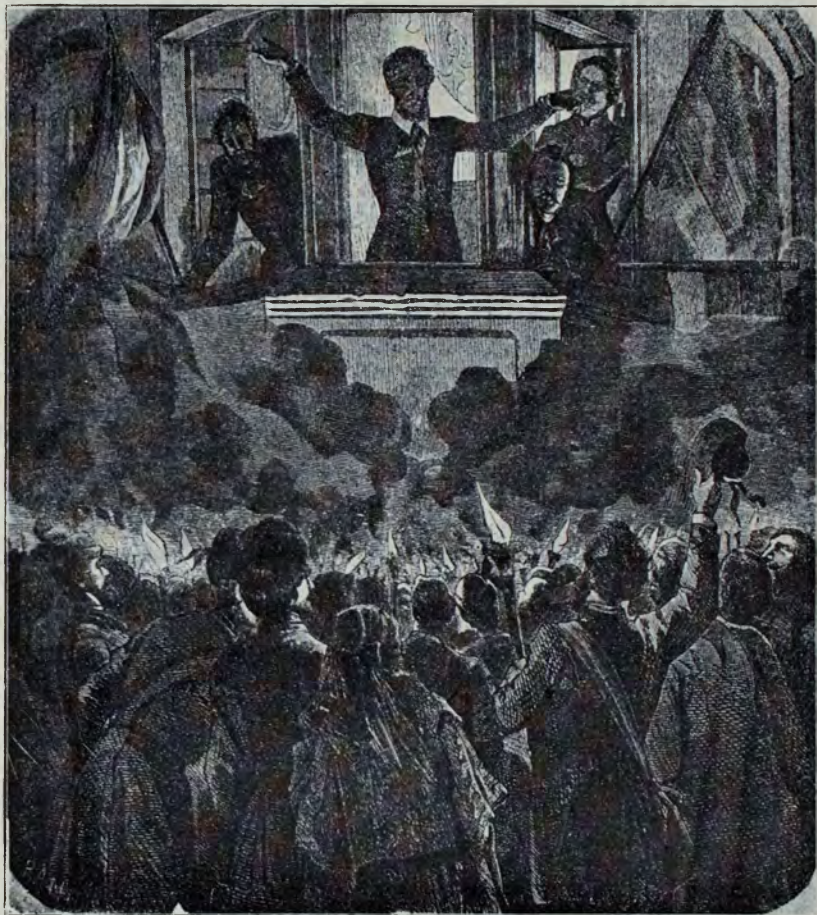
„Az összes magyar hadseregnek.

Ezennel hírül adom az összes magyar hadseregnek, hogy az ország kormányzója által hadügyminiszternek kineveztetvén, a hadügyek vezényletét a mai napon átvettem. Szeged, július 16. 1849. Hadügyminiszter Aulich tábornak.“

Aulich mint hadügyminiszter a legjobb akarattal sem hozhatta rendbe a hadügyminiszteriumot s nem is mutathatta meg e téren, hogy mire képes, mert hiszen alig egy hónapig tartott a hadügyminisztersége, a válságos idők, az egymásra tornyosuló események a mellett nagyon igénybe vették munkaképességét.

A kormány után csakhamar megérkeztek a képviselők is s július 21-én már Szegeden folytatták működésüket. Az országgyűlést, Almássy Pál alelnök leköszönvén, ismét az őszfejű Palóczy László nyitotta meg. Mindenek előtt Szemere Bertalan lépett a szószékre s oly fényes beszéddel lepte meg a képviselőházat, amelyet még soha sem hallottak tőle. Szemere a nemzetnek azon három óhajtását juttatta kifejezésre, hogy az osztrák-orsz seregek győztesenek le, a népfajok csendesítsenek le, még pedig úgy, „hogy még a

Mindenható is, ki kezébe a népek sorsát mérlegeli, azt mondhatja a magyarról: e nemzet megérdemli a szabadságot, mert igazságos tudott lenni más nemzetek iránt s öldöklötése után is elég nagylelkű volt testvéri kézzel nyújtani

Kossuth fogadtatása Szegeden.

a béke olajágát“ végre pedig a harmadik óhajtás, hogy Európa elismerje a nemzet függetlenségét.

E beszéd hatását azonban nagyon elrontotta *Hunfalvi Pál*, aki azt kívánta, hogy a kormány világosítsa fel a Görgeyvel folytatott viszályt s a mostani viszonyokat, mert

Görgey és Kossuth egymás szemére hányják az elkövetett hibát.

A kormány azonban adós maradt a felelettel, az országgyűlés elégedetlennek mutatkozott s a sajtóban, különösen egyszerre Kossuth ellenes s Görgeyt dicsőítő cikkek kezdtek megjelenni Hunfalvi tollából.

Az országgyűlési ülések ezután az értekezlet színvonálára süllyedtek s ezek egyikén *Szemere* egyenesen felhívta Kossuthot, hogy miután egyedül kormányoz, a formákon túlteszi magát s a felelősség mégis a miniszteriumot terheli: állítsa fel a diktátorságot s vagy ő vagy *még inkább* Görgey legyen a diktátor, mert különben a vezetők közti egyenetlenség elfogja veszteni a hazát! Ez alkalommal ki is jellentette Szemere, hogy hivataláról lemond.

Csodálatos, a közönség elvakítva Görgey hadvezéri kitünő képességei által, a kormányt hitte hibásnak s azon meggyőződés érlelődött meg benne, hogy csak Görgey lehet még az, aki a hazát megmentheti.

Julius 25-én a képviselőház zárt ülést tartott, mert az a hír érkezett Szegedre, hogy Haynau Pestről megindult s Szeged felé tart.

Ez ülésen Kossuth nem volt jelen.

A képviselők felvilágosítást kértek a kormánytól, a hadügyek miben állásáról. A válasz nem vala kielégítő, a képviselők vádat emelnek a kormány ellen, hogy Görgeyvel való újjhuzással a haza romlását idézte elő s *Irinyi József* képviselő féktelen dühhel azt kiáltá, hogy a bajok egyenesen Kossuth környezetéből származnak, ahol egy női kamarilla alakult, amelynek Kossuth neje áll az élén s amely a nemzet bukását sietteti azon gyűlölete által, melylyel Görgey iránt viseltetik s melyet férje: Kossuth szívébe is átönt. Szemere erre leplezetlenül s körülményesen előadja Görgey pártos magaviseletét, Vukovics támogatja Szemerét s így Irinyi azon indítványa, hogy Görgey teljesen függetlenül vezesse a hadjáratot többé szóba se jött. Miután azonban az ellenség közeledtéről egyre érkeztek hírek, mindenki érezte a szükségét annak, hogy az összes hadak vezényletét egy kézbe kell helyezni s július 30- és 31-ke közti éjjelen tartott miniszter-

tanács *Dembinszky* tábornokot nevezte ki az összes seregek parancsnokává s *Mészárost* rendelte melléje tábornokari főnök gyanánt, azon utógondolattal, hogy ha *Bem* megérkezik, kit *Kossuth* az állással megkínált, sokkal könnyebben elmozdítatják *Dembinszkyt*, mint bárki mást. Ugyanezen ülésből küldte a minisztertanács *Görgey* táborába *Szemere Bertalant* és *Batthyány Kázmért*, hogy *Görgeyt* szemmel tartsák, délfelé vonulni siettessék és ha igaz a hír, hogy az oroszok alkudozni akarnak vele, az alkudozást meg ők kezdjék.

Másnap a képviselőház utolsó ülését tartotta Szegeden ahol üléseit határozatlan időre elnapolta s az elhunyt *Répassy* tábornokot nagy pompával eltemetve, a kormány jövő székhelyéül *Aradot* tüzte ki.

XXVIII.

Az alvidéki s az erdélyi hadműveletek.

Perczel, akit május 1-én a Bessel való találkozás napján hagytunk el Zsombolyán, május 7-én már Temes felé nyomult s minden ponton megtámadta a szerbek hadállásait, akiket, *Theodorovits* megbetegedvén, *Puffer* ezredes vezényelt. A főtámadást a tomasováczi hidfő ellen intézte, az ellenséget elkergette, *Puffer* csapatait Usdinnál szétüzte, s május 10-én már Pancsovára vonult be, ahol temérdek löfegyvert, ágyút, löszert, társzekeret s gabna készletet kerített hatalmába. Ezzel a szerbek ellenállása megvolt törve, a határőrvidéki katonaság hazament, meghódolt s az osztrák hadtest jobbszárnya *Pavelich* őrnagy parancsnoksága alatt a szerb fejedelemség területére menekült.

Perczel ekkor állott dicsőségének tetőpontján. Pancsováról leveleket küldött a szerb fejedelemnek és a török basának, hogy a ráczok ezentúli becsapásait minden módon gátolják meg, mégpedig a szomszéd barátság érdekében s megküldte nekik és a Belgrádon székelő külföldi konzuloknak az április 14-ki függetlenségi nyilatkozatot is hű fordításban.

Másnap valóságos népvándorlás indult meg Belgrádról Pancsovára. Számos tábori követ, a szardiniai, angol s francia konzul küldöttei tisztelegtek a tábornoknál s kormányaik nevében, örömeiket nyilváníták a szabadság eredményei fölött.

Pancsováról Perczel a Bácskába tért vissza, hogy a titeli fensikot végre birtokába vegye, amelyet még mindig Knizsanin tartott 3000-nyi szerb szabad csapattal s 50 ágyúval megszállva. Az első támadást május 21-én intézte ellene Perczel és sikerült öt neki teljesen Titelbe szoritani. Knizsanin ekkor Jellasisch elővédének a parancsnokától gyors segílyt kért, amely 23-án Zalánkeménből meg is érkezett.

Jellasisch bán ugyanis midőn Buda környékét elhagyta, hogy délfele vonuljon, legelőször is Szegszárdot szállotta és sarczolta meg, mig Ottinger tábornokkal Bonyhádöt foglal-tatta el, s innen nyomult a Sajkás kerület felé.

Perczel május 25-én éjjélutáni egy órakor mégegyszer megrohanta Titelt s az utászok által vert hidakon a legnagyobb kartácstüz közepette vezette rohamoszlopait a sánczokig, de mindhiába — daczára annak, hogy május 27-ig folytatta a harcöt kénytelen volt belátni, hogy ereje Titel bevételére csekély s így lovasságának fedezete alatt visszavonult fáradt gyalogságával s Péterváradra ment. Innen június 4-én egy kirohanást intézett Hartlieb ostromseregére s ki is szoritotta a Karakacz köröndből s a Veziráz hegyen levő erödítményekből, de a segílycsapatok által megerősített ellenség elől kénytelen volt visszahúzódni.

Perczelnek ekkor az a szerencsétlen gondolata támadt, hogy a kovácsi erdőknel megtámadja Jellasisch főhadát. Julius 6-án éjjéltájban el is indult Ujvidékről s a római sánczok hosszában helyezé el seregét s az erdő ellen, azon hiszemben, hogy az ellenség zöme ott van fellállitva, erős ágyútüzelést indított. Ottinger hadosztálya azonban az erdő mögött várta a támadást s az ágyúzás kezdetén az erdő szelleire indította lovas dandárait s Perczel hadait minden oldalról megtámad-tatta. A meglepett gyalogcsapatok megszaladnak, a huszár-ság ugyan neki iramodik, hogy fedezze, de mire a római sánczokhoz értek 800 honvéd esett el a császári lovasság kardcsapásai alatt s 1500 fogságba került.

Néhány nap mulva *Vetter* vette át a déli hadsereg fővezérletét, *Perczel* pedig a negyedik hadtest parancsnokságáról is lemondott s Pestre utazott, helyére *Tóth Ágost* ezredes neveztetett ki az erdélyi hadseregtől ideiglenesen, később pedig *Guyon* véglegesen.

Jellasich a kovácsi ütközet után csak június 15-én folytatta előnyomulását s 25-én támadta meg Ó-Becsét, ahol maga nyitotta meg a harczot főhadoszlopával. *Perczy*, a perlaszi kis magyar helyőrség parancsnoka ugyan a Máriássy

Irinyi József.

zászlóalj élén roham oszlopokban tört előre, de a túlnyomó erő s az osztrák ütegek tüze elől kénytelen volt a Tisza balpartjára vonulni.

Az ó-becsei ütközet után, Bácska az osztrákok birtokába jutott és Szeged elszigetelten állott, mert *Tóth* hadtestének zömét szintén a Tisza balpartján vonta össze. Szerencse, hogy a bán nem zsákmányolta ki rögtön az Ó-Becsénél kivivott győzelmeket, mert különben nehezen lett volna ideje *Kossuth*nak június 29-én *Szabó* államtitkárt s *Waldberg* ezredest a hadügyminiszterumban felkeresni s hozzájuk

e szavakat intézni: „Én azt hittem, hogy Szeged kellően fedezve van, és ma reggel azt a hirt hozza nekem egy futár, hogy Jellasich már Szabadkára ért, ma tehát már Szegeden lehet.“ E szavakra Szabó és Waldberg hallgattak, Gelich Rikárd őrnagy azonban az időközben elrendelt intézkedésekkel megnyugtatta őt, mire Kossuth izgatottsága lecsillapult s a következő szavak után: „Én megteszem a hazáért, ami erőmtől telik, de katonai dolgokban szükségem van az önök támogatására s önökre uraim, kell biznom magamat“ — elhagyta a hadügyminisztériumot.

E napon az egyetlen egy örömhír abból állott, hogy Aradvára június hó 28-án kapitulált s az őrsége zenészó mellett katonai tisztelgéssel, de fegyvernélkül s azon kötelezettséggel hagyta el a várat s ment Stiriába, hogy hat hónapig nem fog Magyarország ellen harcolni.

Vécsey tábornok rögtön bevonult honvédjeinkkel a várba, birtokába vette az ott lévő 66 ágyút, 2000 mázsa löport s 1500 löfegyvert, a vár parancsnokságot azután a lábatört Damjanichnak adván át, maga Temesvár erélyesebb ostromához indult, a hol Rukavina várparancsnok, daczára annak, hogy május 18. óta folytonosan éjjel nappal ostromoltatott Szabó ezredes által, aki június végéig 2200 bombát lövetett a várba, még mindig keményen tartotta magát.

Arad átadása után július 3-án 11,000 főre és 55 ostromágyúra emeltetett a Temesvárt körülzáró hadtest s már július 5-én valóságos bomba és golyózápor hullott Temesvárra, úgy hogy voltak pillanatok, midőn a lövedékek elhomályosították az eget, de az őrségen, amely pedig már csak lóhúst kapott enni s még ezt is csak kétszer hetenkint, sehogy sem lehetett kifogni, mert Rukavina tudta, hogy az osztrák sereg közeledik felmentésére. Július 19-én Kossuth meglátogatta a körülzáró magyar hadsereget, gyújtó beszédet intézett hozzájuk s hangsúlyozta, hogy Temesvár mielőbbi bevetele égető szükségét képez. E naptól fogva július 31-ig éjjel nappal bombáztatta Vécsey, még pedig növekedő lévvel a várat s elhatározta, hogy augusztus 4-én rohammal veszi be. Ez éjjel hat zászlóaljzsold rohanta meg a czölöp-sánczokat, de az ismételt rohamokat a kartácszápor mindannyi-

szor visszaverte. Vécsey másnap daczára ennek a várba küldte Szabó ezredest egy lovasszázados kíséretében, aki az V. magyar hadtest parancsnokának nevében, az őrségnek a rendkívül lovagias védelemre való tekintettel, igen tiszteletteljes kapitulációkat ajánlott. Szabó ezredest, Sztankovics ezredes fogadta, szintén egy százados jelenlétében s azt válaszolta, hogy „a helyőrség száznapi magatartása meggyőzhette volna róla Vécsey urat, hogy az utolsó töltényig védeni fogja magát.“

Vécsey.

A feladási felhívás elutasítása után, Rukavina báró altábornagy a vár újabb bombáztatását várta, Vécsey azonban parancsot kapott, hogy ágyúit Aradra szállíttassa, az ostrommal hagyjon fel s hadtestével Dembinszkyhez csatlakozzék.

Ez idő alatt Jellasich Ó-Becsétől egész a Ferencz csatornáig nyomult, ahol már Vetter várakozott reá a IV. hadtesttel Guyon parancsnoksága alatt, az V-ik hadtesttel Vécsey parancsnoksága alatt, Perczy erdélyi hadosztályával, és Kmetty hadosztályával, aki az ihászi ütközet után a fel-dunai hadseregtől elvágtatván, Paksnál július 7-én a Duna

balpartjára szállítottatott át s Vetter hadseregéhez csatlakozott.

Jellasich bán július 13-án Verbácza előtt összegyűjtötte csapatait s 11 órakor éjjel átkelt a Ferencz-csatornán s hajnali 3 órakor egész csendben Hegyes közelébe nyomult. Ekkor Hegyesen, Szeghegyen és Feketehegyen egyszerre tűzjelek szállottak fel, amely helységeket Guyon csapatai tartottak megszállva s a tűzjelek után az egész másfélórás hosszú vonalon erőteljes tüzelést indítottak az osztrák csapatokra. Jellasich még a félhomályban csatarendbe állította csapatait s báró Dietrich hadosztályával rohamra indult Hegyes ellen. A rohamot Guyon tüzérsége visszaverte. A magyar gyalogság pedig Szeghegy és Feketehegy felől a bán jobboldalát oly erélyvel támadta meg, hogy Puffer dandára Verbász felé vonult vissza. Ekkor Budisavlievics dandára rohant Hegyesnek, de Guyon visszaverette s huszárai rárohantak Ottinger lovasságára, míg Kmetty ágyúi Jellasich háta mögött Kula és Cservenka felől szólaltak meg. Jellasich ekkor elrendelte a visszavonulást még pedig Verbászra át a Duna jobboldalára, s miután Guyon nyomon követte s a második oszlopa Földvárnál is kemény harcot állott ki, egészen Kácsig hátrált, ahol éjjel után 2 órakor táborba szállt.

Az osztrákok vesztesége a július 14-ki hegyesi ütközetben 20 tiszts s 664 közember, a magyaroké 17 tiszts, 209 közember.

A hegyesi győzelem az utolsó volt, melyet a magyar fegyverek kivívtak.

A bán egy csapással megvolt fosztva mindazon eredményektől, melyeket június elején szerencsés támadásaival kivívott s kénytelen volt seregével a Duna jobboldalára Tittelre huzódni.

Guyon a hegyesi csata után, nem lévén elég lovassága és tüzérsége nem tudta rögtön a bánra üldözni, de azért 19-én már kémszemlét tett Vilova irányában s támadásra készült Tittel ellen. Kmetty ezalatt felmentette Péterváradot. Vetter 23-ára tüzte ki a titeli fensík ellen a támadást, még pedig két ponton Vilovánál és Mocsrinnál. Az első helyen csak ágyuzásra szoritkozott a támadás, Mocsrinnál azonban

kemény harc fejlődött ki Guyon és Knizsanin csapatai között s a harmadik támadásnál sikerült is egy zászlóaljnak a titeli fensíkon megvetni a lábát, de a tartaléksereg nem támogatta kellően egyrészt, másrészt pedig Knizsanin segítséget is kapott Vilova felől s így Guyon kénytelen volt Gyurgyevóig visszavonulni.

És most lássuk mit csinált ez idő alatt Bem apó.

Erdélyben, Bem apó eltávozása után nem folyt oly erélyesen a honvédelem szervezése s a hadműveletek folytatása, úgy hogy maga a kormány sürgette Czecz parancsnokot, hogy Jankut támadja s verje meg. A támadás megtörtént, de a megveretés elmaradt s Czecz és Inczedy is Halmágyra huzódtak vissza.

Bem ekkor, miután a Bánságot az ellenségtől megtisztította, Orsovát elfoglalta s Temesvárt ostromzár alá vétette, miután meghallotta, hogy a Clam-Gallas gróf alatt újjászervezett s megerősített osztrák hadtest Lüdersz orosz hadtestével szövetkezve, Oláhországból betörni készül Erdélybe, rögtön elhagyta a Bánságot s visszatért dicsőségének színhelyére. Hadait június elején a következőleg helyezte el: a Vöröstoronynál Ihász őrnagy állott 3000 emberrel s 5 lovaszázaddal; Kiss Sándor Brassóban vala s a töröcsvári és tömösi szorosokat tartotta megszállva 4000 emberrel; Nagy-Szebenben 300 főnyi őrség vala; Csikszeredán Gaál Sándor állott 600 emberrel; a borgoprundi s tölgyesi szorost Dobay ezredes tartotta megszállva 6000 emberrel, köztük négy székely zászlóaljjal. Inczedy Zalatnát tartotta 4000 emberrel. Dévánál Forró ezredes a vár elfoglalása után 1500 emberrel; Stein báró ezredes pedig, aki nem rég jött a hadügyminiszteriumból Erdélybe, Gyulafehérvárt ostromolta.

Lüdersz orosz tábornok június 8-án lépte át a határt s Predéálnál Szabó csapatait már 19-én megtámadta s Alsó-Tömösre szorította, ahol szintén megtámadtatott s Brassón át Prázmár felé kergettetett.

Engelhard tábornok hadserege június 20-án nyomult be a töröcsvári szoroson s a magyarokat visszaszorítva egész Rozsnyóig nyomult.

Lüdersz ezalatt elfoglalta Brassót s 22-én lerakatta a vár őrségével a fegyvert s Szeben felé indult.

Hassford altábornagy a Háromszékbe tört be s Gaál egész Uranig sőt Kézdivásárig vonult vissza csapataival.

Junius 25-én ugyancsak Hassford Sepsi-Szt-Györgyöt s Kézdivásárhelyt is elfoglalta, azután Brassóba tért vissza hadoszlopaival, a hová időközben Clam-Gallas is megérkezett csapataival. Grottenhjelm a borgo-proudi szorosból Dobayt egész Beszterczéig üldözte. Ezt meghallva Bem, rögtön felkerekedett Deésről s junius 26-án már Beszterczén volt s 27-én Olaszfalunál már megütközött az ellenséggel, de a túlerő visszavonulásra kényszerítette s Beszterczén át egész Besenyőig üldözte. Itt történt, hogy Bem minden kíséret nélkül a falu közepén felállított két ágyuval, melyeket ő maga irányított, fedezte a székely fiúk hátrálását.

A csata este 9 óráig tartott s ekkor egymással szemközt táborba szállt mind a két ellenfél. Junius 29-én Grottenhjelm visszatér Borgo-Proudra, Bem pedig július 1-én megszállotta elővédül Olaszfalut, míg a zömmel Beszterczén maradt.

A szerencse más ponton sem kedvezett a magyar fegyvereknek. Így például báró Kemény Farkas sehogy se tudott boldogulni az oláhokkal. A havasok lakói olyan golyó és közáport zuditottak seregére a hegyekről, hogy kénytelen volt visszavonulni. Hasonló sorsban részesült Zorcizsky ezredes, aki két különböző irányban ment a móczok ellen. Seregének egyik részét maga, a másik részét *Buzgó* százados vezényelte. Ezt Marcellnél, Kolozsmegyében bekerítették a móczok úgy, hogy nem volt más mód a menekvésre, mint a keresztülvágás. Buzgónak sikerült a menekvés, de csapatjának legnagyobb része, köztük *Vasváry Pál* is, a Rákóczy csapat parancsnoka, ott veszett a szorosban.

Július 10-én Springinsfeld hadoszlopa támadta meg Beszterczénél Bemet s az öreg hadvezér reggel 5 órától délutáni 3-ig folytonosan hadakozva vonult vissza egész Szeretfálváig, ahol Damaszkín György alezredest 3000 emberrel s 14 ágyuval hátrahagyva, maga a sereg zömével még azon éjjel Csikszékbe indult s 17-én Csikszeredán volt. —

Egy nappal megelőzőleg Grottenhjelm megtámadta s megverte Damaszkín hadosztályát, amely e vereség után Szászrégenben egyesült Gaál Sándor s Inezédy csapataival.

Engelhardt, Móricz alezredest, aki 500 emberrel s 4 ágyuval Fogarast tartotta megszállva, úgy körülkerítette s az Olt vizénél annyit lekaszaboltatott az orosz lovasság által csekély, de vitéz seregéből, hogy Móricz a fogarasi őrség megmaradt részével kénytelen volt magát megadni.

Julius 23-án Grottenhjelm, Springinsfeld dandárával Szászrégent támadta meg s Damaszkín alezredest átützte a Maroson, aki azután Csik-Szent-Györgyig meg se állott a seregével.

Bemnek ezalatt sikerült Háromszékben s Udvarhelységben egy kis erőt gyűjteni, melylyel Brassót visszafoglalni s azután Moldvába betörni szándékozott. E czélból kémszemlélt tartott az ojtozi szoros felé, Gaál Sándort pedig 8000 emberrel Clam-Gallas állása ellen indította. Clam-Gallas azon hitben, hogy Bem már Moldvába indul, ezt megakadályozandó, a Van der Null s Eisler dandárokkal megtámadta Gaált *Sepsi-Szent-Györgynél*, gránátjaival felgyújtotta a falut s szurony-szegezve rohant Szemerianak és Sepsi-Szent-Györgynek, Gaál azonban nemcsak hogy erősen tartotta magát, sőt még éjjel 11 órakor is olyan támadást intézett az osztrákok ellen, hogy Clam-Gallas lemondott Bem üldözéséről s az Olt mögé Hermányba tért vissza. Bem pedig nyugodtan tört be 2000 főnyi gyalogsággal, 1000 lovassal s 4 ágyuval Moldvába azon hiszemben, hogy Moldva népét felkelésre birhatja. A moldvai nép azonban elolvasta a kiáltványt, amelyet hozzájuk intézett s amelyben azt ígérte, hogy „az orosz járóm“ alól felszabadítja őket; a moldvai székelyek meg is bámulták a vitéz honvédeket s a szép ezüst pénzt, amelylyel fizettek, de nem mozdultak. Annál nagyobb életrevalóságot fejtett ki azonban Moller, a Moldvában álló orosz csapatok parancsnoka s rövid idő alatt Bem haderejénél kétszer annyi erővel Aknára indult, ahol azonban Bemnek hült helyét találta, mert ez látva, hogy a várt önkéntesek elmaradnak, megelégedett azzal, hogy Hirsánál egy orosz zászlóaljat s a segítségére siető Utsogoff tábornokot visszakergette, ismét visszatért Erdélybe, s július

28-án már Maros-Vásárhelyre ért, ahol 6000 embert szedve össze, elhatározta, hogy Nagy-Szeben felé nyomul. Midőn Lüdersz meghallotta, hogy Bem visszatért s a Székelyföldön ismét csapatok gyülekeznek össze, szintén elhatározta, hogy Bemre végecsapást mér a Székelyföldön s három oszlopban indította ellene seregeit, úgy, hogy az egyik oszlop saját vezérlete alatt *Segesvár felé*, a másik oszlop Dyck tábornok vezérlete alatt Udvarhelyre, a harmadik Clam-Gallasszal Csikszeredára vonult. Nagy-Szebenbe pedig s a Vöröstorony szorosnál Hassford tábornokot hagyta. Bem nem várta Lüdersz seregét, eleibe indult és Segesvárnál július 31-én megtámadta az oroszok jobbszárnyát.

Lüdersz látva a csekélyszámu magyar sereget azt hitte, hogy ez a támadás nem komoly, s hogy Bem más csapatokkal Maros-Vásárhely felől fogja azt intézni, oda ment tehát, s a jobbszárny fölötti parancsnokságot Irin altábornagynak engedte át.

Bem visszaszorítván az ellenség jobbszárnyát, Félégyházára támaszkodott a saját jobbszárnyával, egy meredek hegyre a balszárnyval, középhada pedig a hegy lejtőjén helyezkedett el.

Az ágyúzás e pillanatban mind a két részről a legnagyobb élénkséggel megindult. A szuronyrohamok, sortűzek egymást követték — egész délutáni 2 óráig, még pedig egyenlő szívóssággal, egyenlő kitartással. Ekkor azonban a kiküldött őrző az azon jelentést hozta, hogy Maros-Vásárhely felől hire sincs az ellenségnek s Lüdersz, rögtön átadta a balszárny vezérletét Engelhard tábornoknak, maga pedig átsietett a jobbszárnyra de nem egyedül, hanem 2 zászlóaljjal és 12 ágyúval.

Ez döntött.

Lüdersz erős támadást intézett Ferhéregyháza ellen s Bem ágyúit hallgatásra bírva, hátrálásra kényszerítette; e pillanat beálltakor pedig négy dsidás századot röpitett ugyanannyi kozákkal s 2 ágyúval utána. A dsidások Fehéregyháza előtt még egy zászlóalj honvédre bukkantak. Ezek rögtön négyszöget alakítottak, de az orosz ágyúk granátjai rést ütöttek a négyszögön s a dsidások belehatolva, a szó-

szoros értelmében összekonczolták az egész zászlóaljat, azután Bem után iramodtak a kozákokkal együtt s Ördögfalváig üldözték.

Bem a segesvári esztában.

Bem jobbszárnya teljesen szétveretett, ő maga is egy mocsáros helyre juttva lovával, megsebesítettet, a lovat pedig kilőtték alóla. Az ősz tábornok ekkor szekérre ült, a

szekér azonban fölborúlt vele s Bem csak úgy menekült meg a mindent felkonczoló kozákok elől, hogy arczát köpenyegével eltakarva az árokba feküdt s holtnak szinlelte magát. Csata után keresésére indultak a huszárok, s meg is találták s magukkal vitték Maros-Vásárhelyre.

A segesvári ütközet, melyet a vezérek személyesen vezettek, s amely eldöntötte Erdély sorsát, még azon szomorú nevezetességgel is bir, hogy a magyarok első golyója Lüdersz vezérkari főnökét Skariatin tábornokot ölte meg. a kozákok utolsó kardvágása pedig Bem segédtszjtjének *Petőfi Sándornak* az életét oltotta ki.

A nagy költő fel nem ismertetvén, ott temettetett el a segesváriak által a közös sirban.

A magyarok vesztesége 1300 halott, 8 ágyu, 2 zászló, 500 fogoly. Orosz kézbe került Bem utazó kocsija és sok fontos irománynyal ama diszkard is, melylyel Kolozsvár tisztelte meg őt.

Julius 31-ke máskülönben is szerencsétlen nap volt. Gaál Sándor elkülönítményét Clam-Gallas dandárai megverték Kászonyfalunál és Bükszádnál, a Gyulafehérvárt ostromló Stein hadosztályát pedig Hassford dandárai teljesen szétverték Szerdahelynél és Szászsebesnél.

Hogy mily csodálatos, tüneményszerű ember volt Bem apó, azt legjobban bebizonyította e keserű napokban.

Alig ért Maros-Vásárhelyre, már magához vonta Stein szétszórt hadait, és Kemény Farkas hadosztályát s augusztus 2-án éjjel már Medgyesen, tehát Lüdersz háta mögött termett s augusztus 5-én megtámadta *Nagy-Szebenben* Hassford tábornokot, beszoritotta a város utczáiba, azután öt órai gyilkos utczai harc után, melyben az oroszok 364 embert vesztettek, a Vörös-torony szoros felé kergette s üldözés közben *Forró* által Tolmácsnál még egyszer megtámadtatta.

Bem tehát másodsor is bevette Nagy-Szebent, most azonban csak egy napra, mert augusztus 6-án Lüdersz tábornok egy rendkívül erőltetett menet után *Nagy-Csürnél* termett s oly iszonyatos erővel rontott neki Bem seregének, hogy ez Kis-Toronyon és Keresztényszigeten át vonult ki Szebenből felbomlott csapataival. Midőn Hassford az ágyu-

Petőfi apotheosis.

dörgést Nagy-Szeben előtt hallotta, ő is megtámadta Forró, hogy két tűz közé szorítsa Bemet, de Forró addig védte magát, amíg Bem Szebent el nem hagyta, azután pedig nyugotnak Orláth felé sietett, hogy a szász-sebesi uton egyesülhessen Bemmell.

Bem, ki a hátrálásnál mindig utolsónak maradt, itt is csak nehezen került el az elfogatást, de mégis elkerülte és szerencsésen eljutott Szászsebesre, ahol a magyar erdélyi hadsereg romjai fölötti parancsnokságot átadta Steinnak, maga pedig Temesvárra ment, hogy ott átvegye az összes magyar haderők fölötti főparancsnokságot, amely állásra őt Kossuth s Aulich hadügyminiszter kinevezte.

XXVIII.

Vácztól — Debreczenig. Haynau Budapesten és Szeged alatt.

Paskievitsch, miután a Miskolczon eltöltött nyolcz nap alatt úgy élelmezési mint egészségi tekintetben kellően gondoskodott seregéről, Hatvanon át Pest felé folytatta előnyomulását, hogy az osztrák hadsereggel egyesülhessen.

Haynau táborszernagy azonban éppen akkor, a midőn Hatvanba ért, arról értesítette őt, hogy Görgey elhagyta Komáromot s a Duna balpartján Vác felé halad. Paskievitsch e hirre, rögtön Gödöllő megszállására rendelte ki Sas tábornokot, nehogy az egész hadtest megérkezéig a IX. és X. magyar hadtest, az úgynevezett közép tiszai hadsereg, amely ez idő szerint már nem Visoczky, hanem Perczel Mór vezérlete alatt állott, Görgeyvel egyesülhessen. Ugyanekkor elhatározá, hogy Görgey hadseregére halálos csapást fog mérni Váczon s erre Rüdiger vezérlete alatt a II. és III-ik orosz hadtestet jelölte ki. A IV. hadtestet pedig Miskolczon hagyta, hogy Görgey esetleges átkelését a felső Tiszán megakadályozza.

Görgey július 15-én reggeli 4 órakor vonult be hadseregével Vácra s miután előcsapata rövid csatározás után Kis-Ujfaluig üldözte az orosz elővédet, a Hétkápolna közelében a Gombos pataknál foglalt állást, előcsapataival pedig a dukai hegyet szállotta meg. Dél tájban Sas orosz tábornok anélkül, hogy bevárta volna a 3-ik orosz hadtest megérkezését, leszorította a dukai hegyről a magyar előcsapatot, a szödi szőlőkbe nyomult be oroszaival s amíg a gyalogság a hadsereg zömét támadta meg, addig a lovasság Nagy Sándor ellen fordult, aki a jobbszárnyon vonult fel. Nagy Sándor a császár-huszár ezredet küldte az orosz lovasság ellen s vissza is verte derekasan. Délután három órakor Leiningen is felvonult még hadtestével, a Gombás patak jobbpartján s hathatósan támogatta Görgeyt, mire olyan hatalmas ágyutüzelés, még pedig kereszttüzelés vette kezdetét, hogy az orosz ágyuk fele leszereltetett, Sas pedig az éj beálltával kénytelen volt Hartyánig visszavonulni, ahová 16-án a többi seregek is megérkeztek Paskiewitschel együtt, aki 17-ére halasztotta csapatainak kimerültsége következtében a döntő támadást s az elővéd parancsnokságával Sas helyett Kaufmann altábornagyot bízta meg.

Görgey azonban ilyen nagy haderővel szemben nem tartotta tanácsosnak a szembeszállást, s elhatározta, hogy seregét az oroszok megkerülésével B.-Gyarmaton, Losonczon és Rimaszombaton át a Tiszához vezeti s Debreczen és Nagy-Váradon át a déli hadcsapatokkal egyesül. E tervének kiviteléhez hozzá is fogott még azon éjjel. Legelőször is a VII-ik, azután az I-ső hadtest, utána Görgey Ármin hadoszlopa indult útnak, a III-ik hadtest pedig Leiningennel utolsónak maradt, hogy az elvonulást fedezze.

A terv igen szép volt s ha sikerül, a VII. és az I-ső hadtest virradatkor már túl lett volna a váczi hegyeken, csak hogy a Komáromtól menekülők magánfogatai a hegyek közé vezető uton, illetőleg ez út egyetlen hidján annyira összehorlódottak, hogy a hadsereg rendes elvonulását a szó szoros értelmében megakadályozták s a visszaszorításukra rendelt huszárok sorait többször áttörték, úgy hogy az első hadtest egy része, Görgey hadoszlopa s a III-ik hadtest még

virradatkor is Váczon mozgott. Paskievitsch ugyancsak virradatkor négyszáz kozákot s utána két lovasezredet küldött kémszemlére, s ezek a magyar jobbszárnyon — ahonnan az előörsöket már bevonták — behatoltak Görgey Ármin előörseinek a háta mögé s egyszerre felhangzott a városban a rémes kiáltás: „Itt a muszka!”

Görgey Ármin rögtön harcza vezette hadoszlopát s a magánfogatok ugyan az első ágyúlövésre kereket oldottak, de az orosz lovasokkal egy erős utczai harcztot kellett honvédeinknek megküzdeni s habár sikerült is a Görgey Ármin hadoszlopát támogató Leiningennek a muszkat a városból ki, s a szödi szöllőkig szoritani, de Paskievitsch is kényszerült ennek következtében a haderőit rögtön kifejteni, s észrevevén, hogy Görgey hadserege hátrál, rögtön üldözésére küldte Rüdigert.

Görgey ezalatt ó-korba illő bátorsággal rendezte a visszavonulást. Ott állott a hegyek közé vezető szerencsétlen hidon biborszínü tábornoki öltönyében, az orosz gránátok és golyók jégesöként potyogtak körülé, a hid három helyen is meggyuladt, de ő nem mozdult mindaddig, míg hadserege teljesen ki nem siklott Paskievitsch körmei közül.

Rüdiger persze nyomon követte s már Rétságnál harcra került a dolog, itt azonban Pöltenberg a VII-ik hadtesttel késő éjjelig védte magát, mialatt Görgey július 18-án B.-Gyarmatra ért. E percztől fogva Nagy Sándor képezte az első hadtesttel a hátvédet s a muszka által folytonosan nyugtalanított.

Végre Losoncra s Rimaszombatra ért a sereg, ahol július 21-ig pihent.

E kétnapi pihenés csak úgy volt lehetséges, hogy Perczel és Dessewffy a IX. és X. hadtest egyes osztályaival az Aszódról elvonuló Tolstoj tábornok hadtestét Turánál megtámadta s így Görgey hadtestének baloldalán megjelenvé, Rüdigert gondolkozóba ejtette s így az üldözést lassúbbá tette.

Még Balassa-Gyarmaton egy igen szívélyes levelet kapott Görgey *Rüdiger* orosz tábornoktól, amelyben ez

udvariasan felszólítja, lépjen a békealkudozások ösvényére.
közölje véle föltételeit, melyek a reá nézve egyenlőtlen

Görgény az égő hidon.

küzdelemnek véget szakítanak s ő Paskievitschnél közben
fog jární.

Görgey e levélre azt válaszolá, hogy hadseregével mindaddig kénytelen harcolni, míg nemzete a leigáztatás veszélyétől megmentve nincs, avagy dicsőséggel elvész a harcban.

Ha Paskievitsch az ország ideiglenes kormányával alkudozni akar, közölje ő vele feltételeit s ő az értekezések megnyitását lehetővé fogja tenni.

E levelet egy rendkívül szép hölgy — állítólag Görgey nőrokona — vitte Rüdigerhez, *Nagy Sándor* azonban, ki Görgey ellenőrzésével vala megbizva, a levelet titokban hatalmába kerítette s átolvasta.

Rimaszombaton, az éjjeli órákban már két orosz tiszt, Katlarow és ifjabb Rüdiger gróf jelent meg, mint tábori követ, Görgey főhadiszállásán s Paskievitsch nevében kijelentették s írásban is átadták, hogy fegyverletétel esetében: a tábornokok, törzs- és főtisztek személyes szabadságuk mellett megtarthatják fegyvereiket, beléphetnek rangjuk megtartásával az orosz hadseregbe, ha pedig szolgálni nem akarnak, tetszésük szerint szabadon mehetnek; a hadsereg katonái, ha fegyvereiket, ágyúikat átszolgáltatták, szintén beléphetnek az osztrák hadseregbe avagy hazamehetnek. Görgey erre egy levelet intézett Paskievitsch herceghez, hogy a békefeltételek fölött tanácskoznia kell tábornokaival s ez egy-két napba kerül, hogy fegyverszünetet katonai és vezéri becsületének kockáztatása nélkül e két napra sem köthet; hogy határozott válaszát 48 óra alatt fogja majd elküldeni s hogy a béke érdekében, a célhoz vezető utak és módok felőli *nézetét* Katlarow századosnak négyszemközt elmondta.

E négyszemközt elmondott nézet, a magyar kormányhoz intézett jelentése szerint abból állott volna, hogy „Magyarország a legnagyobb szorultságban hajlandóbb lenne egy orosz, mintsem egy osztrák fejedelmet elfogadni, és hogy Paskievitsch ez ügyben lépjen alkudozásba a magyar kormánnyal.“

Hogy Görgey Arthur csakugyan ezt mondta-e *négyszemközt* Katlarow századosnak, azt persze senki sem tudja, de hogy azáltal a *fegyverletétel* feltételeit, egy főparancsnoki

napiparancsban komoly tárgyalás tárgyává tette s így a fegyverletétel eszméjét csaknem az összes hadsereg közé dobta; a kedélyeket nagyon lehangolta: azt tapasztalta mindenki, tudta Kossuth is, aki a napiparancsért meg is róttta Görgeyt.

Aradon nagy feltűnést okozott az is, hogy Görgey az orosz tábori követeket megvendégelte, hogy parancsörtsztjei ajándékokat is cseréltek velök.

Görgey ezután háborítlanul folytatta útját egész Miskolczig. Utközben Sajó-Szent-Péteriről, július 22-én, ismét egy levelet intézett Paskievitsch herczeghez, amelyet Gróf Batthyány László lovasszázados által küldött el s melyben hangsúlyozá, hogy „a hadsereg az V. Ferdinánd által szentesített 1848-ki alkotmányra esküdött, s hogy ezen esküjéhez ezután is hű fog maradni, fegyvereit pedig csak akkor fogja letenni, ha ezen alkotmány újból biztositatik s Magyarországnak területéről minden ellenséges hatalom kiszorittatik.“

Batthyány László gróf július 24-én tért vissza a főhadiszállásra s egy levelet és ajándékot hozott Görgeynek Sas orosz tábornoktól. Sas a levélben nagybecsülését fejezte ki a magyar csapatok iránt, melyeknek harczképességét kevésre becsülte Vácznál, ami azután egy ezredébe került, egyúttal nagybecsülésének jeléül egy pár pisztolyt küld neki, melyeket a Kaukázusban használt.

A magyar hadsereg útját folytatva miután az oroszok egyes hadoszlopaival Görömbölynél, Sajónál, Gesztelynél csatározott, Miskolczon át szerencsésen leért a Tiszához s eljutott Debreczen alá, habár Paskievitsch négy hadtesttel vadászott reá.

Görgey Gesztelyről, július 26-án az ajándék viszonzásaként, szintén egy pár pisztolylyal kedveskedett Sasnak. E pisztolyok átvételével Seher-Thos gróf és Eszterházy István gróf lovasszázadosok bizattak meg. Seher-Thos grófnak azonban diplomáciai küldetése is volt, aki ezt maga bevállá Berlinben 1881-ben kiadott röpiratában,*) amennyiben itt ő ajánlotta föl Leuchtenberg herczegnek. Görgey nevében a magyar koronát.

*) Erinnerung en aus meinem Leben.

Mikor Görgey Debreczenbe érkezett, a kormány küldöttei Szemere és Batthyány Kázmér miniszterek is utólérték őt, de Görgey csak augusztus 2-án Vámos-Pércsen fogadta őket feltünő hidegséggel s kijelentette előttük, hogy semmi kilátás nincs rá, miszerint tárgyalásokba bocsátkozzanak az oroszok, ha azonban meggyőződést akar szerezni a kormány, tegyen Szemere tüzetesen körülírt békefeltételeket Paskievitsch herczegnek, s a magyar kormány nevében ajánlja fel szent István koronáját Oroszországnak. Szemere meg is írta ily értelemben a levelet s Pöltenberg és Bethlen József gróf által, kikhez egy szakasz Miklós huszár adatott fedezetül — el is küldte Paskievitschhez.

Ugyancsak Vámos-Pércsen bocsátotta el magától eddig elválaszthatatlan vezérkari főnökét Bayert s Görgey Ármint, kinek hadoszlopa feloszlatott, nevezte ki helyébe. Bayer azonban Aradon már ismét Görgey oldala mellett volt.

Mig ezek Vámos-Pércsen történtek, azalatt Nagy Sándornak kemény harcztot kellett vívnia *Debreczennél* az oroszokkal, akik végre utólérték Görgey hadtestét. Görgey ugyanis azt az utasítást adta Nagy Sándornak, hogy „az első hadtest jobbra balra az Ujvárosnak vezető úton álljon fel és ha ellenség mutatkozik, támadja meg és verje meg!” Nagy Sándor tehát e szerint intézkedett. A zöm parancsnokságát Bobichra, a balszárnyat Máriássyra, a jobbszárnyat Korponayra bizta s azután még egyszer végig lovagolva az elő-örsökön, Debreczenbe lovagolt be Máriássyval és Pongrátzal ebédelni.

Paskievitsch augusztus 2-án reggel a II-ik és III-ik orosz hadtesttel félhárom órakor támadta meg a magyarokat, még pedig a jobbszárnyon és a zömben egyszerre. A támadás azonban nem sikerült, a magyar tüzéség nagyon kitüntette magát; Paskievitsch 5 órakor 48 ágyuval s két gyalogdandárral, három lovas hadosztálylyal s a muzulmán lovassággal a magyar jobbszárnyra vetette magát s Korponay 3000 emberét futásra kényszerítette. Időközben Bobich is két oldalról támadtatott s miután a lovat kilőtték alóla, megsérülten követte hátráló embereit. Máriássy azonban vereség nélkül huzódott vissza.

Az orosz muzulmán lovasság valóságos mészárlást vitt véghez a csatatéren s üldözés közben a városban. Nagy Sándor vesztesége 367 ember, 200 ló s 4 ágyu; az oroszoké pedig 25 tiszt s 252 ember. A sebesültek közt volt Kupriánov altábornagy a II-ik hadtest parancsnoka és Moller vezérőrnagy. Nagy Sándort az oroszok csak lanyhán üldözvén, aug. 3-án Berettyóra ért, innen pedig Nagyváradra ment, ahová augusztus 5-én Görgey is bevonult.

Paskievitsch, ki a csatát *Konstantin* főherczeg jelenlétében maga vezette, debreczeni győzelmét nagy tábori misével ünnepelte meg Debreczenben; ugyanabban a székesegyházban, ahol a függetlenségi nyilatkozat kihirdettetett, azután élelmezési anyagot szerezve be, csak augusztus 7-én indította seregeit Nagyvárad felé, amelyet már akkor Görgey elhagyott s Arad felé haladt.

Rüdiger elővéde 8-án érkezett Nagyváradra s Ártádon ütötte fel főhadiszállását. Itt jelentkezett Szemere levelével Pöltenberg és Bethlen József gróf Rüdigernél, aki őket rögtön Paskievitsch herczeghez vezette. Paskievitsch azonban nem fogadta őket s a kormányt az osztrák főparanokhoz utasította.

Hagyjuk el azonban egy pillanatra Görgeyt és az oroszokat s lássuk mit csinál az osztrák sereg.

Haynau, miután Komárom körül zárolásáról kellően gondoskodott, s elhatározta, hogy az osztrák sereget Budapesten összpontosítja s hadműveleteit szintén az ország déli részére teszi át, szintén Buda-Pestre sietett s július 19-én az ország fővárosában ütötte fel a főhadiszállását.

Megérkezése után rögtön kihirdette az ostromállapotot s lázas tevékenységgel 38,000 embert vont össze a főhadsergeből, ezt azután pihenés nélkül útnak indította Szeged felé s július 24-én maga is elhagyta a fővárost. Elvonulása előtt azonban a következő kiáltványt bocsátotta ki a főváros lakosaihoz:

„Buda-Pest lakóihoz!

Csak alig érkezék falaitok közé, azt hadseregem legnagyobb részével ismét elhagyom, hogy a csász. kir. győzel-

mes fegyveres erőt a lázadó ellenség további üzése és megsemmisítésére előbbre vezethessem. Nem távozok azonban anélkül, hogy azon várakozást ki ne jelentsem, melyet magatok alkalmazására nézve bizton reménylek és amelynek megcsalattatása önmagatokra multhatlanul a legszomorubb következményeket vonná maga után. Elvárom, hogy a béke és törvényes rendnek eme itten városokbani fentartására teljes buzgalommal s egyesített erővel közremunkálandtok. Elvárom továbbá, hogy 19. és 20-ról közzetett nyilvánításaim minden pontjait oly tiszteletben tartandjátok, mintha arra folytonosan szorítottatnátok. Elvárom végre, hogy helybenmaradandó tiszteim s katonáim, úgy nem kevésbbé a velünk azon szent célból, hogy a rend helyreállíttassék, szövetkezett vitéz hadsereg egyéneinek, egy hajszálnyi bántalmuk sem leend, ha ti eme felszólításaimat figyelem nélkül hagyni, vagy azokat, ha csak egy részetek is vakmerő gúnynyal áthágni merészelné, sorsotok megsemmisítés leendene. Én akkoron mindnyájatokat egyért és egyet mindnyájatokért kezeskedőnek s éltetek és vagyonotokat eme vakmerő merény megbosszulása áldozatául esettnek tekintendem.

Pestiek! Szépséggel diszló várostok, mely igazságos büntetéstöknek most még csak részletes nyomait viseli, akkoron csakhamar mint hűtlenségtök és ezt követő megbosszultatástok emléke rombadült halomként tűnend elő. Higyjétek el, hogy szavamat, valamint a rakonczátlanság megbosszulása, úgy az érdem megjutalmazására nézvést is megtartom.

Brescia hűtlen lakosai, kik szintúgy mint ti, a lázadás főnökei által ismételve elámíttatván, új árulást követtek el, szolgáljanak tanuság gyanánt, vajjon a lázadók iránt kiméletet ösmerek-e? Tekintsetek az ott végbement fenytékre, és őrizkedjétek, óvó figyelmeztetéseim vakmerő megszegése által engem arra kényszeríteni, hogy irántatok is hasonlólag rendelkezni legyek kénytelen.

Kelt Pesten. juli 24. 1849.

Haynau,

hadí főszertármester
s tábori főparancsnok.

Az ó-budai és pesti izraelita hitközségekkel pedig sarcz fejében az ingtól kezdve le a czipőig az egész hadseregét felruháztatta. A 22. pontban elősorolt felszerelési nemük között ilyen tételek szerepeltek, mint például 48,000 köpenyeg 95 ezer czipő, topán, félcsizma, 60,000 ing stb.

Szeged felé folytatott útjában *Csongrádot*, azért mert Kossuth, aki Szentesen időzött, egy levelet intézett hozzájuk, s mert a sarczoló katonák körmei közül botokkal kiszabadtották azokat a polgárokat, kiket magukkal akartak hurezolni, július 30-án Thun gróf dandárával felgyújtatta s rommá égette. Ezalatt Szegeden és Szeged körül a következő magyar csapatok összpontosítottak Dembinszky főparancsnoksága alatt.

A IX. és X. hadtest, mely július 28. és 29-én érkezett a szegedi táborba, melynek Desseffy illetőleg Perczel Mór helyett *Gaal László* ezredes volt a parancsnoka, Perczel Mór ugyanis, aki a minisztertanácsot, fivére Perczel Miklós miatt hevesen megtámadta, a középtiszai sereg fölötti parancsnokságtól elmozdított.

A X. és IX. hadtesthez csatlakozott *Guyon* hadteste a déli hadseregből és *Zambelly* hadosztálya 2000 emberrel.

Ezenkívül *Lenkey* hadosztálya H.-M.-Vásárhelynél Algyóval szemközt, *Knezics* Tokajnál-, *Kmetty* a Bánságból felvonulva Ó-Becsénél, Földvár és Kanizsánál állott.

Asbóth 5000 emberrel s Monti olasz legiójával a tartalékot képezte Ujszegeden.

Vetter a támadást javasolta, mert kedvezőtlen esetben megvolt a biztosított visszavonulás az elsáncolt táborba. E javaslat azonban el nem fogadtatott, mivel a sáncztábor vonala roppant terjedelmesnek találtatott, s *Vetter* ennek következtében állásáról lemondott, ami aug. 6-án el is fogadtatott.

Dembinszky ekkor kiürítette Szegedet s Ujszegedre és a szőregi töltségre vonult, *Lenkeyt* Mákóra s *Guyont* Gyulára vezényelte, hogy fedezze a balszárnyát addig, míg *Kmetty* megérkezik.

A császári sereg augusztus 2-án vonult be a főhadiszállással együtt Szegedre s Haynau már délután erősen kezdé

lövetni Ujszegetet. Hatalmas ágyutüzelésével csakhamar kiszorította az ott levő honvéddandárt s hidat kezdett veretni a Tiszán. A hid augusztus 4-én elkészült s másnap reggel 6 és 7 óra közt ágyudörgés nyitotta meg a *szőregi* csatát.

Az ellenség részéről 99 ágyu szórta arcvonalban a golyókat még pedig másfél óra hosszáig. Ekkor Dembinszky azt a hirt vette, hogy Kmetty is a Tisza balpartjára húzódott át, állását nem tartotta többé megvédelmezhetőnek s rögtön elrendelte a hátrálást. A balszárnyon *Bechtold* altábornagy orosz-osztrák lovasosztályával *Dessewffy* tábornokot szorongatta a szentványi erdőből s az ellene küldött Bocskai-huszárokat visszaüzte. A félóráig tartó lovassági harcban a bátor Woronyiczky herczeg elfogatott. A Dembinszky vezénylete alatt hátráló közép csapatot Benedek vezérőrnagy s jobbról Jablonovszky dandára rohanta meg s habár rohammal ki is szorította a hátvédet Szőregről, a visszavonulást mégis a legnagyobb rendben vitte keresztül Dembinszky, aki alól kilőtték a lovat s jó ideig gyalog, de a legjobb kedvvel vezényelt.

A *szőregi* csata után, melyben Benedek tábornok is megsebesült, a veszteség osztrák és orosz részről 243, magyarok részéről pedig a foglyokkal együtt 500—600 ember volt, ennél azonban sokkal nagyobb csapás volt az, hogy az út nyitva állott Haynau előtt Aradig.

Dembinszky, miután hátvédét, az utána küldött Ramberg gróf, Ó-Bessenyőn s Kis-Teremiánál is megverte, daczára annak, hogy Kossuthtól és a hadügyminisztertől azon egybehangzó parancs érkezett hozzá, hogy gyors menetben Aradra vonuljon, a parancsral mitsem törődve, Temesvár felé vette útját.

XXIX.

A kormány Aradon s a döntő csata Temesvárnál.

A miniszterek, Aulich és Kossuth kivételével, kik Makóra mentek, augusztus 2-án érkeztek Aradra, a kormány utolsó székhelyére, miután a bankjegysajtó s a katonai telepek fiókjai már előbb oda küldettek s az ujoncztelepek és

az alakulásban levő hadosztályok a Maros és az alsó Tisza közé helyeztettek át.

Kossuth 3-án érkezett Aradra s a várparancsnoki épületbe szállt. Másnap egy rendeletet bocsátott ki, melyben arról értesítte a hatóságokat, hogy mindent Aradra küldjenek s egyetértésre, türelemre és erős akaratra buzdította a nemzetet s a hadsereget. Miután Dembinszkyt oda utasította, hogy Aradra siessen, Vécsey bárónak is meghagyta, hogy hagyjon fel Temesvár ostromával s szintén Aradra jöjjön az ostromágyuival és seregével. Miután pedig Schlick gróf augusztus 4-én megszállotta Makót, a bankjegysajtót, minden készpénz, arany és ezüst készlettel Duschek pénzügyminiszterrel együtt Lugosra küldte. A hadfelszerelési hivatal Facseten, a fegyvergyár Ménesen, a kardgyár és ruházati bizottság pedig Radnán helyeztetett el, a működését azonban itt egyik se kezdte meg.

Kossuth, amint arról értesült, hogy Dembinszky Temesvár felé vette utját csak azért, mert Schlick a szeged-aradi uton foglalt állást — roppantul megharagudott s rögtön Bem után küldött, hogy jöjjön átvenni a főparancsnokságot.

Bem augusztus 9-én ért Dembinszkynek Temesvár előtti táborába.

Dembinszky vitéz honfitársa elé lovagolva, a legszívélyesebben üdvözölte őt.

Üdvözlés után Bem előmutatván kinevezési okmányát, tudomására adta Dembinszkynek, hogy a főparancsnokság átvétele végett érkezett Temesvárra.

Dembinszky, miután meglepetéséből magához tért, átölelte Bemet s a következő szavakat intézte hozzá: „Barátom, köszönöm, hogy leveszed e nehéz keresztet vállaimról.“

Bem megjelenése újabb reményekkel töltötte el a csapatokat, mindenütt „éljennel“ fogadták, de Bem rögtön belátta a Dembinszky által az erdőségek mentében választott állás hiányait s amennyire lehetett igyekezett azon segíteni. Az arcvonalban ugyanis erős ágyuzást folytatott s tüzelés közben kivonta a csóki erdőből a csapatokat s Szakálháza felé kerülve még aznap este Aradra akart vonulni. Haynau azonban aki nyomon követte Dembinszkyt, megakadályozta

Bemet ebben, mert 9-én már megtámadta a magyar elővédet a Nyárad pataknál. Haynau ütegei ellen Bem 6 század huszárt küldött a tartalékból, s ezek bámulatos sebességgel keltek át a patakon s merészen rohantak az ütegek ellen, de ezek visszavonattván, a Simbschen dandár 1 lovasüteggel szállott velük szembe, amely konok összecsapás után vissza is vetetett s üzőbe vétetett. Bem újabb ütegeket rendelt a harc-vonalba, Haynau pedig Paniutin hadosztálya után küldött ki Becskerekre s magához vonta a tartalékágyukat is.

Rendkívüli s eddig páratlan ágyuharcz fejlődött most ki. Osztrák részről 108 ágyu — magyar részről 120 ágyu, összesen tehát 228 ágyu vett részt e harcban. Két órai ágyuzás után azonban, miután Dembinszky Szeged elhamarkodott elhagyása alkalmával temérdek löszert hagyott ott, Vécsey báró pedig Kossuth rendelete folytán már megelőzőleg Arad felé küldte ostromágyuit s lökészetét, a magyarok részéről löszér hiány miatt gyöngült a tüzelés, míg az ellenség főágyu tartaléka éppen akkor vonult a Nyárad-patak partjáiig elő. Bem ekkor Kmettyt küldte az ellenség jobbszárnya ellen, Haynau azonban nem sokat törődött ezzel, mert tudta, hogy a IV-ik hadtestnek nemsokára meg kell jelennie, aminthogy délután 4 órakor meg is érkezett Lichtenstein herceg vezetése alatt, Herzinger és Siegenthal dandáraival együtt az aradi oszágutról, s jobboldalt és hátban egyszerre támadta meg a magyar hadsereget, s keresztűzbe véve a honvédszászlóaljokat s huszárszázadokat, oly rémületet idézett elő, hogy eszeveszetten futott mindenki az ügynevezett vadász erdő felé, mire az osztrák hadsereg zöme, a Simbschen dandár, Paniutin orosz hadosztálya s a III. hadtest is átjött a Nyárad patakon, a IV. hadtest pedig a vadász-erdő felé vette irányát, míg Kmetty Szakálházáról az 5. vértesezred és a 6-ik dragonyos ezred és ágyui elől a csóki erdőbe huzódott.

Haynau ekkor a vadász-erdő megkerülésére s az aradi összeköttetés megszakítására a Siegenthal dandárát küldte ki, maga pedig a vadász-erdőt kezdte ágyuztatni, míg a III-ik hadtest s az orosz hadosztály a temesvári országuton a csárda mellett összpontosult.

Az erdőségben, a kilencz óráig tartó nyílt harcz után, iszonyatos zavar uralkodott, a honvédek kisebb-nagyobb csapatokban bolyongtak ide s tova, s keresték zászlóaljaikat. Az egész hadseregből csak a Vécsey hadteste amelyre pedig Temesvár ostromlásának az ideje alatt 42,000 löveget röpitett a várból a várőrsége, és Kmetty hadosztálya maradt épen.

Bem a csata vége felé belátta, hogy Aradra nem mehet, Lugost jelölte ki hamarosan hátrálási pontúl, s a hátrálást Vécsey fedezte, akinek egész nap nem volt más dolga mint Rukavina báró altábornagy kitöréseit a várból visszaverni, amit meg is cselekedett becsülettel.

Hertzinger hadosztálya megtisztítván a vadász és a csóki erdőt a magyaroktól, Haynau 3 lovasszázaddal s egy lovas üteggel a vár felé vágatott s 9 órakor ért a bécsi kapu elé, amely csakhamar feltárult előtte s az agyon sanyargatott őrség örömrivalgással üdvözlé.

A vesztesség a temesvári csatában az orosz-osztrák csapatok részéről 11 tiszt s 204 közlegény, a magyarok részéről körülbelül kétszer akkora. A csatatéren elesettek s megsebesültek száma azonban össze sem hasonlítható a foglyok és az elszököttek számával.

Bem ugyanis 6000 embert vesztett foglyokban és 10,000-et megszököttekben, akik fegyverüket elhányva, a szélrózsa minden irányában elszéledtek. Bem maga is megsebesült s kocsin vitette magát Lugosra, ahol összeverődtek ugyan egyes hadosztályok, de sereg többé nem létezett.

A Temesvár alatt szenvedett vereség eldöntötte a szabadságharcz sorsát.

A magyar sereg állapotát nagyon jellemzően ecseteli Guyon következő rövid jelentése :

„Temesvár, 1849. aug. 9. A temesvári csata elveszett. Az ellenség nagyon erős volt. A sereg teljesen szétvan verve. Dessewffy Lugosra ment, hogy a lovasságot összeszedje; én is oda utazom, hogy a gyalogságot és tüzérséget összeszedjem, Bem válpereczét törte. Guyon s. k.“

A temesvári vereség semmi esetre sem történt volna meg, ha Dembinszky és Görgey Aradnál vagy Temesvárnál

egyesül, sőt ellenkezőleg, a félannyi osztrák haderő fölött fényes győzelmet arathattak volna.

Görgey augusztus 10-én ért Aradra s *Nagy Sándort*, mit sem tudva még a temesvári vereségről — Temesvár felé indította. Schlick azonban ugyancsak 10-én Arad felé nyomult már Vingáról s délután egy órakor megtámadta Nagy Sándort Saághnál s vissza is szorította Uj-Aradra, s még az nap este megkezdte a Maros balpartján az aradi vár körülzárását.

Görgey éjjel, a III-ik hadtestet Bozókra, a VII-ik hadtestet Uj-Aradra — s az I-ső hadtestet Kis-Szent-Miklósra rendelte.

Mialatt az osztrák I. hadtest Aradot a Maros balpartján körülzárta, az orosz főhadserég csapatai is közeledtek a jobbparthoz, habár véghetetlen lassúsággal, mert Paskievitsch megparancsolta Rüdigernek, hogy csak lassan haladjon előre, nagyon óvatosan járjon el s inkább csak tüntessen Arad felé s Görgey teljes körülzárását kerülje ki, az esetben pedig ha Haynau támogatásra szólítaná fel, az ő beleegyezése nélkül csatába ne bocsátkozzék.

Országos Széchényi Könyvtár

XXX.

A kormány lemondása. A világsi fegyverletétel.

A szabadságharcz szomorú játékának utolsó felvonásához értem. Augusztus 10-én délelőtt, éppen abban a pillanatban, amidőn Nagy Sándor arról értesítette Görgeyt, hogy „az ellenség túlnyomó erővel nyomul Saágh felé“ minisztertanács tartatot, amelyre Görgeyt is meghívták.

Görgey a minisztertanácsban mindenek előtt azt kérdezte, hogy miként került Bem Erdélyből Temesvárra s midőn Kossuth kijelenté, hogy ő nevezte ki Aulich ellenjegyzésével főparancsnokká, akkor *Csányi* miniszter törvénytelennek jelentette ki Bem kinevezését, mert ahoz csak a miniszter-

tanácsnak van joga. Erre Vukovics igazságügyminiszter szólalt fel s azt mondá, hogy a főparancsnokság kérdése még nincs eldöntve s miután megoldása égetően szükséges, előbb tisztázza magát Görgey, mert tudva van a kormány előtt, hogy a környezetében lévő tisztek, a kormány intézkedéseit bírálgatják, tekintélyét aláássák s katonai despotismusra törekcszenek. Ezeket a kormányellenes jellenségeket Görgey támasztotta, ezek az ő politikájának s törekvésének a kifolyásai. Szemere Bertalan ugyanis azt írta jelentésében a Görgey táborából, hogy „kardja kitünő lehet, nyelvével azonban többet árt ez idő szerint, mint a mennyit kardjával használhat... Mily sajnálattal mondom ki, hogy Görgey nem az, akinek tartottam... Ő benne ismertem fel az elpalástolt bosszú, a sértett hiuság, a reménytelenség dolyfét... Görgey eljárásában én titkos politikát látok, melynek következtében a hadsereg tönkre juthat anélkül, hogy a hadvezér maga csatát vesztené!“ — Görgey tehát tisztázza magát azonnal, mert különben a minisztertanács nem foghat hozzá elfogulatlanul a főparancsnok választásához.

Görgey erre azt válaszolá, hogy állittassék azonnal haditanács elé s ezzel otthagya a minisztertanácsot, főhadiszállására ment Ó-Aradra, Kossuth azonban utána küldött s rögtöni magánértekezésre hívta fel.

A magánértekezésen Kossuth azt kérdezé Görgeytől, hogy fogadná ő, ha a minisztertanács Bemet nevezné ki főparancsnoknak? Görgey határozottan a kinevezés ellen nyilatkozott. Mit csinálna akkor, ha Temesvárnál győzött Bem s a főparancsnoksággal Görgey ruháztatnék fel? Akkor teljes erővel megtámadnám az osztrákot — válaszolá Görgey. Hátha az osztrákok győztek Temesvárnál? megfordítja a kérdést Kossuth. Akkor — feleli Görgey — leteszem a fegyvert.

Az értekezet ezzel véget ért. Guyonnak jelentése Temesvárról éjfélt előtt érkezett meg s Kossuth azt rögtön elküldte Görgeynek. Görgey ekkor azonnal leköszönésre szólította fel a kormányt, hogy kezébe vegye a legfőbb hatalmat s hogy véleménye szerint ezáltal törvényes jelleget kölcsönözzön tervének. Kossuth csak egy miniszteri ellenjegy-

zessel ellátott szolgálati levelet küldött Görgeynek, melylyel az ideiglenes kormány reá ruházza a főparancsnokságot az összes magyar csapatok fölött s korlátlan hatalmat ad neki a béke megkötésére, de csak az oroszokkal. Görgey ezzel nem volt megelegedve s azt mondá, hogy az oroszokkal csak akkor léphet alkudozásba, ha a kormányzó s a miniszterek leköszönnek s visszalépésük közhirrre is tétetik. Görgeynek e felszólítását, Csányi, Vukovics és Aulich is támogatták sőt Kossuthot írásban is felkérték a leköszönésre: Kossuth végre beleegyezett s augusztus 11-én déltájban a miniszterekkel együtt leköszönt s a legfőbb hatalmat Görgeyre ruházta, mit a következő kiáltványban tett közhirrre:

A nemzethez!

A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmaságok ellen az önvédelem harczát siker reményével folytathassuk.

Ily körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől lévén várható s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná de károsná is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiui érzéstől indítatva, melylyel minden léptemet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a miniszterium nevében ezennel a kormányról lelépek s addig, míg a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgey Arthur tábornok úrra ruházom.

Megvárom tőle s azért Isten, a nemzet és a história előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti s tartós életének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját oly önzéstelenül mint én szerettem és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem Istene legyen a nemzettel!
Aradvára, aug. 11-én, 1849.

Kossuth Lajos,
kormányzó.

Vukovics Sebő, igazságügyminiszter,
Csányi László, közmunka s közlekedésügyi miniszter,
Horváth Mihály, kultuszminiszter.

A kiáltványt Duschek pénzügyminiszter Lugoson lévén, nem írhatta alá; Aulich hadügyminisztert nem találták; Szemere és Batthyány pedig szándékosan nem irták alá a leköszönést.

Görgey a kiáltványhoz hasonló szolgálati okmányt nyert a kormány leköszönéséről s a legfőbb hatalomnak reáruházásáról azzal a megjegyzéssel, hogy tevékenysége este 8 órakor kezdendő meg.

Görgey a következő kiáltvánnyal tudatta a hatalom átvételét:

Polgárok!

Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a miniszterek ma hivatalaikról és a kormányról önként lemondottak.

E körülmény által kényszerítve, a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

Polgárok! Mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harczczal vagy békés uton akként, mint a szükség fogja parancsolni, mindenestre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok megkönnyíttessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntetessenek.

Polgárok! Az események rendkívüliek, és a sorsnak csapásai súlyosak; ily helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulván, ellenszegülésre vagy harczba még

azon esetben se keveredjeteK, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy és vagyonbiztosságot legtöbb valószínűséggel csak úgy fogjátok elérhetni, ha házi-tűzhelyeiteknél, polgári foglalatosságaitok mellett békében maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfajthatlen végzése reánk fog mérni, tünni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökre veszve nem lehet.

Polgárok, Isten velünk!

Görgey Arthur.

A kiáltványok délután függesztettek ki s Görgey rögtön a koronázási jelvényekért küldött Kossuthhoz, ezeket azonban Szemere és Batthyány miniszterek időközben már magukkal elvittek, sőt Kossuth is elutazott.

Görgey ekkor a fegyverletétel foganatosításához szükséges lépések megtételéhez fogott. Mindenek előtt egy levelet irt Rüdigerhez, amelyben tudomására hozza a kormány leköszönését s a legfőbb hatalommal való felruháztatását, amely körülményt, hogy polgártársait a háború iszonyaitól megkímélje s az embervért megkímélje, a feltétlen fegyverletételre használja fel, mivel bizalommal viseltetik a czár nagylelkűségében és igazságszeretében, aki nem fogja derék tisztársait, kik azelőtt osztrák tiszték valának, a bizonytalan sorsnak kitenni s nem fogja a nemzetet ellenségei szilaj bosszújának kiszolgáltatni. Siessen tehát a fegyverletétel aktusát a legrövidebb idő alatt lehetővé tenni, hogy a letétel egyedül a czár ö felsége hadai előtt meheszen végbe, mert az osztrák hadak előtt, kiket minden alkalommal megvert, kik soha sem győzték volna le, nem fogja azt soha sem tenni. „Én holnap“ — végzi levelét — „aug. 12-én Világosra indulok, holnapután e hó 13-án Boros-Jenőre, 14-én Béltre; mit is azon okból közlök önnel, hogy ön, az osztrák hadak s az enyémeK közé közbe huzódhassék, körülkeritésem és azoktól való elválasztásom végett. — Ha ezen mozdulat nem talál sikerülni és az osztrák sarkamra lépne: akkor az ö támadásait határozottan vissza fogom utasítani, hogy így azon úton az orosz császári hadseregre akadhassak; mert csapatjaim kijelentették, hogy csak az előtt készek a

fegyvert letenni. Önök becses válaszát a legrövidebb idő alatt elvárom. Határtalan nagyrabecsülésem kifejezésével Görgey Arthur s. k.

E levelet Görgey mielőtt elküldte volna, felolvasta a haditanácsban, melyben az összes csapatparancsnokok, tábornokok és törzstisztek meghivattak, s kijelentette, hogy ha a haditanács másképp határozna, ő meghajlik akaratak előtt, de vegyék fontolóra a következményeket is.

A haditanács elfogadta Görgey javaslatát s a levelet esti 8 órakor vitték Bethlen Gergely, Eszterházy István és Schmiedegg Kálmán grófok, mint hadi követek, Rüdiger tábornokhoz. A levél tartalma azonban titokban tartatott.

Görgey augusztus 12-én reggel csakugyan Világosra ért, miután csapatjait már az éjjel útnak indította.

Világoson Bohus Antal kastélyába szállt, ahol vendégszerető fogadtatásban részesült több magasabb tiszttel, továbbá Csányi és Duschek miniszterek. Ez utóbbit Kossuth utasította Lugoson és Radnán átutaztában, hogy a készletben levő arannyal és ezüsttel menjen Görgeyhez.

A csapatok félkörben állottak fel Világos körül s köztük és a kastély között igen pezsgő élet uralkodott. A segédtisztek és tisztek ide-oda jártak, a nyargonczok ide-oda vágattak. Legrosszabb dolga Görgey főhadbiztosának volt, akinek mindazokat ki kellett elégítenie, kik Görgeytől ellen nyugtát hoztak. Már pedig ezek száma egy légió vala, mert Görgey mindenkinek kiutalványozta a zsoldját, csak annak az 1400 tisztnak nem, akik a Dembinszky-féle hadseregből Temesvár mellől elfutottak.

A Rüdiger grófnál járt hadikövetek délfelé Világosra érkeztek. Velük jött Froloff, Rüdiger vezérkari főnöke is néhány tiszttel s egy kis kozákfedezet kíséretében s kijelentette Rüdiger részéről Paskievitsch herczeg nevében, hogy Görgey ajánlata elfogadtik s hogy a fegyverletételnél osztrák csapatok nem lesznek jelen. Görgey Froloffal, a másnap keresztülviendő fegyverletétel módozatait rögtön megállapította. Froloff ekkor tudomására hozta azt is Görgeynek, hogy a hadseregnek semmi kedvezményeket sem nyújthat, kész azonban méltányos kivánalmaikat felsőbb helyre ajánlólag

felterjeszteni. Görgey fel is szólitotta rögtön a hadtestparancsnokokat, hogy tudassák azonnal a tisztikar kívánalmait. E kívánalmak a következők valának: 1. A kard megtartása a tisztek részéről. 2. Kegyelem kieszközlése a hadsereg és a polgári egyének számára. 3. Személyes szabadság és rendelkezési jog a kéznél levő ingóságok fölött. 4. A magyar bankjegyek beváltása. 5. A czár közbenjárása az 1848-ki alkotmány visszaállítása érdekében. 6. Engedély a jelentkező magyar tiszteknek orosz szolgálatba leendő lépésre az általuk betöltött rangban.

Ezeknek az óhajoknak csak az volt az eredménye, hogy a fegyverletétel simán végződött, ami különben, ha ez óhajok beteljesítésével nem kecsegtették volna a tiszteket, semmiesetre sem történt volna. Hogy pompás fogás volt az egész, bizonyítja azon körülmény, hogy Paskievitsch herceg ugyancsak aug. 12-én érintkezésbe lépett a foglyok kiszolgáltatása tárgyában Haynau báróval. Az előbbeni állításomat pedig bizonyítja az, hogy délután 5 órakor azt a hirt hozták Görgeynek: zendülés készül a táborban. Ekkor jutott neki eszébe, miszerint a fegyverletételt elfeledték kihirdetni. Kiss Ernő s Aulich rögtön a táborba lovagoltak s alkalmas beszéddel, de különösen a fenti pontozatok mézes madzagával lecsendesítették a zajongókat.

A Bohus kastélyban is izgatott jelenetek fordultak elő. Froloff eltávozta után ugyanis Luzsinszky Pál képviselő azt kérdezte Görgeytől: mit végzett az oroszokkal? „Furcsák vagytok,“ válaszolá Görgey „Nem megmondtam már, hogy minden az orosz czár kegyelmére van bízva.“ „Beszélni szeretnék veled“ — szólalt meg ekkor Irányi Dániel, „nem mint képviselő a diktátorhoz, hanem“. . . „Mint ember emberhez,“ vágott közbe Görgey. „Legyen“, mondá Irányi, ki „barátot“ akart mondani. „Te a legfőbb hatalommal ruháztattál fel úgy katonai mint polgári ügyekben. Hallom, hogy leakarod tenni a fegyvert, lehetséges volna, hogy a kapitulációba nem foglald be csak a katonákat?“ „Nem igaz, ki mondja azt?“ — „Épen az imént hallottam!“ — „Ugyan félsz meghalni!“ — „Ép úgy mint te!“ — „Nos menj az osztrák előörsökhöz s fogasd el magadat!“ — „Az én szemé-

lyem keveset nyom a latban. Itt ezer és ezer polgárról van szó, kik a haza szolgálatának szentelték magukat“ . . . — „Ugyan mit tettetek ti a hazáért? . . . — Igen, a szájakokkal! . . . elvesztettétek a hazát!“ — „Kicsoda, én?“ — „Te úgy, mint a többiek!“ — „A történelem elfogja dönteni, ki vesztette el“ . . . „Már eldöntötte! . . . Kiss tábornok azt képzelvén, hogy Irányi a hadsereget támadta meg, közbekiáltott: „Ami minket illet, remélem a történelem nem ítél kedvezőtlenül meg!“ — „Tábornok úr!“ viszonzá Irányi — „nem hiszem, hogy egy szavamat is a hadsereg becsmérélsének lehetett volna venni. De megjegyzem önnek, e történelem nem fogja kérdezni, karddal vagy másképen szolgáltuk-e a hazát, hanem, hogy betöltöttük-e kötelességünket.“ „Közlendöm van a tisztikarral — mondá ekkor Görgey Irányihoz fordulva kurtán, — hagyj magunkra, le fogsz kötelezni!“ — „Látom, hogy itt mit sem tehetek, megyek tehát!“ válaszolá Irányi s eltávozott.

Ejfélkor még egy orosz vezérkari ezredes jelent meg Görgeynél s tudatta vele, hogy Rüdiger egyetért a fegyverletétel foganatosítására vonatkozó javaslatokkal, s hogy csapatai Szent-Anna felől már elzárták az osztrákok elől a világosi útat, s a Szöllöstől délre eső tért, a fegyverletétel helyét, keletről, délről és nyugotról körülzárta, kozák csapatai pedig Arad és Világos közt állanak.

Másnap augusztus 13-án délelőtt tiz órakor az összes tábornokok, segédtsztek s parancsörtsztek kíséretében elhagyta Görgey a kastélyt és Világos és Szöllös felé lovagolt, ahová a csapatok követték.

Görgey az úgynevezett malom-csatorna közelében találkozott Rüdigerrel s miután kezet fogtak egymással, Görgey átnyújtotta neki a sereg kivánalmainak ismert pontjait s egy másik jegyzéket, mely a seregéhez csatlakozott polgári egyének névsorát foglalta magában. Rüdiger megigérte szóval is, hogy támogatni fogja kivánalmaikat s megengedte, hogy a tsztek tartsák meg kardjaikat s magukhoz vett ingóságikaikat.

Görgey azután oda lovagolt a csapatjaihoz, arcvonalba állította őket; a gyalogsággal gúlákba rakatta a fegyvert a

huszárokat leszállította a lovaikról, a nyeregkázába akasztotta a felszerelésüket; az ágyúkat szorosán egymás mellé állította, a zászlók s lobogókat a lefegyverzett csapatok elé a földre fektette.

Ilyen állásban tartott szemlét Rüdiger gróf a magyar sereg fölött, melynek létszáma a Görgey által átadott kimutatás szerint 11 tábornokból, 1426 törzs- és főtisztből, 23,163 gyalogból, 4830 huszárból, 2551 tüzérből, 144 ágyúból, 7012 lóból, hidászvonatból, társzekérvonatból összesen 32.314 harczosból állott. Átadatott az oroszoknak ugyanekkor 60 zászló, 28,063 ágyútöltény 34,500 puskatöltény, 42,700 pisztolytöltény, 20,395 puska, 3235 pisztoly, 6783 kard s 13848 tölténytáska.

Fegyverletétel után a legénységet az orosz csapatok a Zarándfálvánál kijelölt táborozó helyre innen pedig Sarkadra vitték, ahol később az osztrákoknak adták át. A lerakott fegyvereket Nagy-Váradra szállították.

Görgeyt 13-án éjjel az oroszok főhadiszállására Kis-Jenőre vezette egy orosz tiszt. Oda mentek másnap a kíséretében lévő tisztek s polgáriak is, ahol Rüdiger megvendégelte őket. Másnap Nagyváradra kísértettek a tisztek, ahova Görgey már éjjel elszállíttatott.

Nagyváradon Paskievitsch elé vezették Görgeyt, ki eleinte szemrehányást tett neki azért, hogy már Vácznál le nem tette a fegyvert, azután kijelentette, hogy *biztosítja az ő életét*. Nyolcznap mulva tudatták, hogy a czár megkegyelmezett neki s hogy a trónörökös nagyherczeg bizatott meg az osztrák császárnál kieszközölni a kegyelmet, mi ha megtagadtatnék, a czár parancsára Oroszországba fog vitetni. Augusztus 28-án a következő két iratot kézbesítették neki.

I.

Cs. kir. főparancsnokság Magyarországon.

168.
titkos sz.

Ő Felsége, az én legkegyelmesebb uram és császárom legmagasabb kegyelmével, bocsánatban részesíti önt. A tartózkodás Magyarországon azonban nincsen Önnek megen-

gedve, hanem valamely más koronatartomány, és pedig egyelőre Karinthia jelöltetik ki e célra, hová Andrássy cs. kir. őrnagy kíséretében haladéktalanul kell indulnia. Családját és ingóságait minden akadály nélkül magával viheti.

Aradi főhadiszállás, 1849. aug. 26.

Haynau tábornagy, s. k.

Czim: Görgey Arthur úrnak.

Világosnál a fegyverletétel.

II.

Görgey Arthur és neje kötelesek Haynau báró tábornagy ő Excellenciája szárnysegédének nagyságos Andrássy Norbert őrnagy úrnak társaságában addig a helyig utazni, melyet a fennevezett szárnysegéd úr mindkettőjüknek ki fog jelölni.

Nagyvárad, 1849. aug. 27.

Szirmay István gróf, s. k.

cs. kir. alezredes.

Zichy Ferencz gróf,

cs. kir. főkormánybiztos ő excellentiájának helyettese.

Andrássy őrnagy Görgeyt augusztus 29-én Krakón és Bécsen át Klagenfurtba vitte. Görgey alparancsnokait s a többi tábormokokat, és tiszteket augusztus 15-én eleinte Nagy-Várad felé — Nagy-Szalontáról azonban nagy meglepetésükre Sarkadra, majd Békés-Gyulára vitték s ott augusztus 23-án gróf Neiperg tábormoknak s osztrák csapatparancsnoknak adták át, aki azután az osztrák hadbiróság elé, ez pedig az akasztófára s a börtönbe szállította őket.

Ime ez volt a vége ama hadseregnek, melyet győzelemről győzelemre vezetett eleinte Görgey s a melyről azután egy cseppet sem gondoskodott.

Minek is! Elég, ha az ő személyének megkegyelmezett még Haynau is!

Mennyivel jobb sorsuk volt azoknak, kik ott Világosnál a fegyverletétel alkalmával összetörték kardjaikat, leszúrták lovaikat s fejbe lötték magukat; ezek, ha öngyilkosokká lettek is, de nem kerültek a hóhér kezébe, nem sinlődtek évekig a börtönök büzös falai között s nem ették a száműzetés, a bujdosás keserves kenyerét.

„Magyarország felséged lábai előtt fekszik!“ jelenté Paskievitsch herczeg a fegyverletétel után az orosz czárnak: tényleg pedig a bresciai hyena: Haynau, a hóhér kezébe jutott Magyarország.

XXXI.

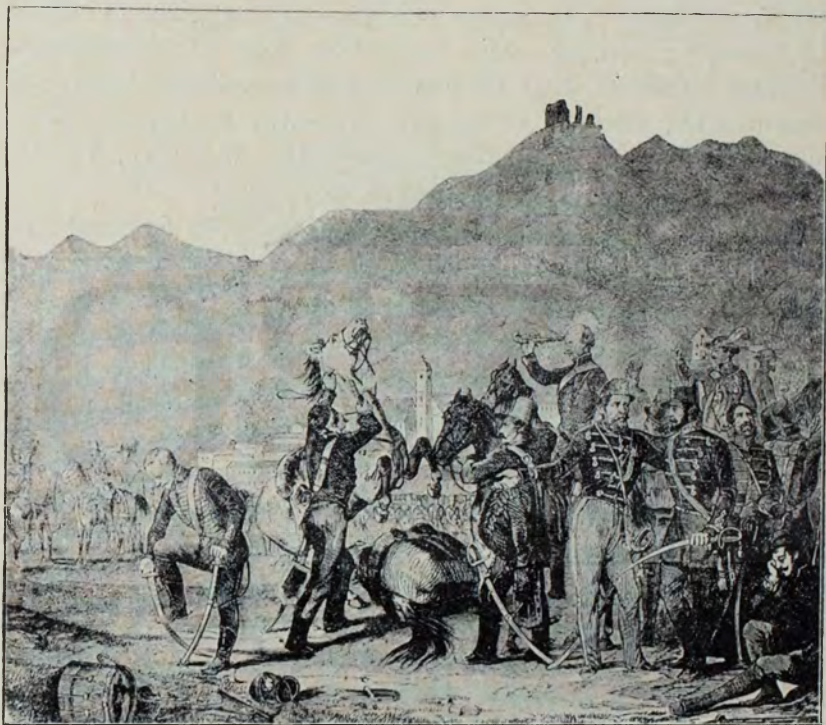
A magyar sereg feloszlása, Komárom átadása s a véres napok.

A világosi fegyverletétel napján Magyar- és Erdélyországban még 80,000 főből állott az összes működő magyar csapatok ereje.

A világosi fegyverletétel után, nagyon természetes, bekövetkezett a többi magyar hadtestek fegyverletétele s feloszlása.

Midőn Kossuth augusztus 12-én Lugosra érkezett, Bem minden áron folytatni akarta a háborút, s azt akarta, hogy

Kossuth vegye át ismét a kormányt. Kossuth azonban még az nap Törökország felé vette útját s Teregováról azt írta Bemnek: „Meggyőződtem, hogyha Görgey megadja magát, a lugosi sereg 24 óráig sem tartható, a fenntartási eszközök hiányozván. Egy sereg tarthatja ugyan magát ellenséges földön rekvirálás s adóztatással, de saját honában! Én részem-

Gyászos jelenetek a világosi fegyverletétel alkalmával.

ről soha sem nyujtok kezét enyéim elleni erőszakos és ellenséges rendszabályokhoz; szívesen felszabadítanám enéletem feláldozásával, de elnyomni, soha!¹⁴

Midőn Görgey seregének sorsát a Lugoson lévő vezérek megtudták, három oszlopban hagyták el a várost. A legerősebb oszlopot 10 zászlóalj, 12 lovasszázad, 42 ágyú Bem és Guyon vezette Facseten át Dévára, ahol a Stein vezérlete alatti sereggel egyesült. A haditanács azonban, tekintve, hogy

Dévaig csoportokban szökött haza a legénység, kimondá, hogy nem harcol tovább. Bem ekkor Guyon, Stein s Hollán kíséretében a régi Nádor-huszárok s lengyel dzsidások fedezete alatt szintén Törökország felé menekült, a hadoszlopa pedig Beke alezredes alatt 6000 emberrel s 50 ágyuval Lüdersz előtt rakta le a fegyvert.

A második oszlopot 4500 emberrel s 52 ágyuval Dessewffy és Lázár Karánsebes felé vezette s augusztus 19-én Lichtenstein herczeg előtt kapitulált. Egy elkülönítménye Foktner vezérlete alatt Orsovánál török területre lépett és szerencsésen elérte Viddint, ahol Kossuth, Batthyány Kázmér, Mészáros, Dembinszky, Perczel Mór, Visóczky, Asbóth s mintegy 5000 honvédhez csatlakozott.

A harmadik oszloppal 7440 emberrel s 36 ágyuval Vécey gróf Soborsinen át Borosjenőre sietett, hogy az oroszoknak adhassa át seregét: ami sikerült is neki.

Kmetty 3000 emberre olvadt hadosztályával Oláhország felé vette utját, de Mörul községben elhagyták a csapatai, őt pedig 8 kísérelőjével együtt elfogták az oláh parasztok. Szerencséjére éppen akkor ért oda kísérelőjével Bem s kiszabadította őt.

A fegyverletételeket Gaál Sándor, br. Kemény Farkas, Kazinczy és Inczedy zárták be Erdélyben, Zsibónál 11,000 főnyi hadtesttel.

Munkács vára 1300 főnyi őrségével augusztus 26-án, Arad vára Damjanich parancsnoksága alatt 3800 főnyi őrséggel s 200 ostromágyuval augusztus 17-én hódolt meg az oroszoknak, Pétervárad pedig Kiss Pál s Hollán Ernő parancsnoksága alatt 8000 emberrel s 400 ágyuval szeptember 17-én rakta le az osztrákok előtt a fegyvert.

És így nem maradt más hátra, mint Komárom vára.

Nevezetes, hogy úgy az osztrák — mint az orosz parancsnokok mindenütt Görgey levelének az előmutatása mellett hívták fel a magyarokat a fegyverletételre s megadásra és ugyanazon kívánalmak teljesítését ígérték nekik, amelyekkel Görgey hadserege átmittatott.

E levél azonban legkisebb hatást sem gyakorolt Klapkára és a komáromi várőrségre.

Klapka, miután Görgey hadseregének a legnagyobb részével elvonult Komáromból, az osztrák zárlat ellen, melyet Csorich altábornagy vezényelt, oly szerencsével működött, hogy már augusztus 3-án Asserman ezredes és Kosztolányi sikeres kirohanása következtében teljesen felmenté a várat a zárlat alól, s a Csallóközbe szorította az ellenséget, amely 12000 ember s 75 ágyú fölött rendelkezett Haynau elvonulása után.

Lázár Vilmos.

Midőn Gyulay, osztrák hadügyminiszter Csorich hadtestének a szétveretéséről értesült, Nobili altábornagyot Alsó-Ausztriából s Nugent tábornagyot Pécs vidékéről rendelte Komáromhoz.

Klapka ujonczokkal jócskán megerősített seregével épen Stayermark felé készült, hogy az osztrákokat nyugtalanítsa, amidőn augusztus 18-án hírül hozták neki, hogy Görgey kapitulált. Augusztus 19-én pedig Csorich szólitotta őt fel a Csallóközből egy tábori követ által, hogy kövesse Görgey példáját. Augusztus 20-án a bécsi hadügyminiszter

hasonló felszólítást intézett Klapkához: a haditanács azonban mind a két esetben visszautasítólag felelt.

Időközben azonban számos menekült érkezvén Világos alól, kik valamennyien megerősítették a magyar sereg feloszlását, Klapka 14 napi fegyverszünetet kötött az osztrákokkal, hogy tábori követei által meggyőződést szerezhessen a dolgok állásáról.

Thaly Zsigmond alezredes és Katona el is utaztak rögtön Temesvárra, Rutkay alezredes s Csapó alispán pedig Nagy-Várad felé küldetett.

Ez idő alatt, *Grabbe* orosz tábornok, aki a legnagyobb kegyetlenséggel rommá égette, kirabolta s elpusztította Lonsz városát csak azért, mert Gracza portyázó csapata egy orosz csapatot megtámadott a városban s az étkező tisztet agyonlövöldözte, szintén megközelítette a várat s augusztus 26-án már Paskievitsch fővezér segéde *Anitskoff* ezredes szintén feltétlen feladásra szólította fel a várat.

Az orosz hadsegéd Klapka számára is hozott Görgeytől egy levelet, amelyben a volt diktátor, békesség okáért feltétlen megadást ajánl neki.

Klapka azonban hallani sem akart a föltétlen megadásról.

Küldöttei szept. 2-án érkeztek vissza s megerősítették a szomorú híreket. Thaly egy felhívást is hozott magával Haynau ó-aradi főhadiszállásáról, amire Klapka ismét csak azt válaszolta, hogy szó sem lehet a feltétlen megadásról.

Időközben megérkezett *Nugent* altábornagy s szeptember 3-án már felmondta a fegyverszünetet s egy újabb, aug. 31-éről kelt s Haynautól származó levelet küldött be a várba Klapkának. E levélben óva inti Klapkát Haynau, nehogy ő is az oroszok előtt hódoljon s egyszersmind teljes biztonságot ígér az ő személyére nézve s tudomására hozza, hogy Görgey teljes bocsánatot nyert.

A haditanács erre a levélre azt válaszolta, hogy alkudozásokba bocsátkozik Csórichcsal, de csak a következő feltételek mellett:

1. Kegyelem a nemzetnek.
2. Általános kegyelem az összes magyar hadseregnek, minden nemzetiségi kivétel nélkül, mely már lerakta a fegy-

vert s a jövőben még lefogja rakni, valamint az eddig hadifogságba jutott magyar katonák rögtöni szabadon bocsátása hazájukba.

3. A magyar kincstár által kiadott papírpénz értékesítése.

4. A tartózkodási hely szabad megválasztása mindenki számára a bel- vagy külföldön s a szükséges útlevelek kiszolgáltatása külföldre vonulók számára.

Kazinczy.

5. A komáromi őrség szabad elvonulása. Az elvonulás katonai díszel történik.

6. A tiszt számára egy havi illeték, a legénységnek tiz napi zsold, úgy a bel- mint a külföldön teljes értékű pénzenben.

7. A magán tulajdon megtarthatása mindenkire nézve.

8. E feladási feltételek jóváhagyott példányainak mától számítva 8 nap alatti kicserélése.

9. Komárom város és lakosainak teljes feledés és semmi nemü politikai üldözés; továbbá a várparancsnokság által kiadott összes papirpénz beváltása.

10. Ama szerződő felek kártalanítása kik a komáromi várigazgatósággal szerződéseket kötöttek.

Csorich altábornagy a vele közölt feltételekre a következő választ adá:

„Miután 4-én déli 12 órakor a kötött fegyverszünet lejár és a vár feladására vonatkozó felállított feltételek a feltétlen átadás követelményének meg nem felelnek, a fegyverszünet ezennel felmondatik. *Csorich*, altábornagy.“ Nugent egyuttal a csapatok általános előnyomulását rendelte el a vár felé.

Pétervárad feladása után Haynau, harmadszor is irt Klapkának, Klapka azonban harmadszor is azt válaszolta neki, „hogy inkább az utolsó emberig tartja magát, semhogy becsületes feladási feltételek nélkül feltétlenül megadja magát, s hogy erre komolyan el volt határozva, bebizonyította azáltal, hogy a hazakivánczó Bocskay-huszárok közül minden tizediket, a 61-ik zászlóalj tót szökevényei közül pedig 8-at fejbe lövetett, s a várat minden kigondolható módon megerősítette.

Szeptember 19-én Nugent báró két tisztje által tudomására adta Klapkának, hogy az alkudozásokat szeretné ismét fölvenni, de csak katonai szerződés alapján. A komáromi őrség feltételeinek négy első pontját terjeszszék kérvény alakjában ő felségéhez.

Nugent ajánlatát támogatta Hartmann ezredes, a császár szárnysegéde is, aki Bécsből érkezett Klapkához s utasításokat hozott Nugent számára is, melyek abból állottak, hogy ő felsége teljes kegyelmet ad a komáromi várőrségnek, hogy a legénység az osztrák seregbe sorozandó be, a tisztiek pedig kötelesek vagy a haditörvényszék elé állani, vagy 10—12 nap alatt az osztrák területről eltávozni.

E feltételek elfogadása iránt 48 óra alatt nyilatkozni kellett az őrségnek.

Klapka a haditanács elé terjesztette ő felsége felételeit s azokra újabb, a később tényleg elfogadott feltételekkel

felelt. Nugent báró erre megüzente Klapkának, hogy nem térhet el a Bécsből nyert utasításoktól, Klapka pedig a következő napiparancsot adta ki.

„A megegyezés útja, melyben mi a hazának, — nem ma-gunknak, nem! — csak a szegény elvérzett hazának szolgálni akartunk, most már el van vágva, mert a részünkről kikötött követelések visszautasítottak, e szerint kényszerítve vagyunk, a már kialvóban volt harcot *újból folytatni életre, halálra, hogy vagy legdrágább kincsünket, fegyvereink becsületét megmentjük vagy férfiasan dicsteljes halált haljunk a hazáért.*“

Mily különbség Görgey és Klapka eljárása között!

Augusztus 26-án az ellenségeskedések újra megkezdődtek, nevezetesen Ó-Szölynénél, de persze eredménytelenül.

Végre Haynau báró táborszernagy maga is Komárom alá érkezett, átvette az ostromló csapatok vezetését. E minőségében személyes találkozásra s értekezésre hívta meg Klapkát. Az értekezés kellő számú kíséret jelenlétében meg is történt P.-Harkályon s néhány órai tanácskozás után a következő feltételek állapították meg:

Komárom vár feladása a következő feltételek alatt:

1. Az őrség szabad elvonulása fegyver nélkül; a tisztek kardja tulajdonuk marad.

Azon tiszteknek, kik korábban a cs. k. seregben szolgáltak, útlevelek adatnak külföldre; azoknak, kik ilyent nem igényelnek, megengedtetik, hogy szabadon hazájokba vonuljanak, kivéve azokat, kik önként szolgálatra jelentkeznek.

A honvédtiszteknek, azaz azoknak, kik korábban nem szolgáltak, szabad tartózkodásuk hazájukban, jövődő alkalmaztatásuk fenntartása nélkül megengedtetik.

A császári kir. ezredek legénysége kegyelmet kap s úgy mint amaz egyének, kik időközben tisztekké léptek elő, szintén szabadon bocsáttatnak s az itt általában részt vettek semmi további birói üldöztetésnek nem lesznek kitéve.

2. Utlevelek külföldre adatnak mindazoknak, kik azt 30 nap alatt kívánják.

3. Egy havi fizetés a tiszteknek és tíz napi zsold adatik ki az őrség legénységének osztr. nemzeti bankjegyekben, a cs. kir. hadiilleték szerint.

4. Az őrség által, hadipénztári utalványokat elvállalt különböző kötelezettségek fedezésére 500,000 mond ötszáz ezer forint fizettetik ki osztrák bankjegyekben.

5. A Komáromban lévő nyomorékok s a kórházakban fekvő beteg harcosok elláttatnak.

6. Ingó és ingatlan magánvagyon általában megtartatik.

7. A fegyverletétel helye, ideje és módja utólagosan állapittatik meg.

8. Mindennemű ellenségeskedés mindkét részről azonnal beszünttetetik.

9. Az erőd hadi szokás szerint s megtörtént kölcsönös ratifikáció után adatik át. Kelt Pusztá-Harkály, 1849. szept. 27. *Haynau*, s. k. tábornoszernagy. Takács, s. k. százados. Gaspartz, s. k. százados. Mednyánszky alezredes. Prágay János alezredes. Ruttkay István alezredes. Zichy Ottó gróf alezredes. Eszterházy Pál gróf ezredes. Janich János ezredes. Szabó Zsigmond ezredes. Kászonyi József ezredes. Assermann Ferencz ezredes, várparancsnok. Klapka György vártérparancsnok és csapatparancsnok. Az eredetivel egybehangzó. Komárom, szept. 29. Szillányi alezredes, vezérkari főnök.

E feltételeket Klapka Komárom várába visszatérve, a haditanács elé terjesztette s miután ez kifogás nélkül elfogadtatott, a maga részéről is megerősítette.

A vár átadása október hó 2-án vette kezdetét s október 4-én fejeztetett be, amely napon 519 ágyu adatott át az osztrákoknak.

Klapka a következő kiáltványt intézte a vár átadásakor az őrséghez :

Bajtársak!

Keblem elszorul, midőn utolszor szólok hozzátok, hozzátok, akikhez annyi szenvedés és öröm, oly drága honfi vér árán vásárolt magasztos hirnév, s egy szent kötelesség általánossá vált érzete elválhatatlanul csatolt.

Nem rég léptünk a szép, de küzdelemteljes pályára. A legmagasztosabb önfeláldozással törtünk a kitűzött cél felé. Megtettük, amit emberi erő megtenni képes s pirulás nélkül léphetünk a világ és a Mindenható ítélőszéke elé.

A sors könyvébe azonban máskép volt megírva! És így lelépünk a pályáról, a melyre a közjó iránti érzület egykor oly szép reményeket hintett és amelyen ugyan még elvérezhetünk, azáltal azonban a haza ügyének semmi szolgálatot nem tehetünk többé. Mi lelépünk, mert a haza úgy kívánja, amelynek a jövőben is hű fiakra lesz szüksége; lelépünk, mert szent kötelességeink vannak, ama haza irányában, mely a jövőben minden vigaszát, ami törhetlen ragaszkodásunkban találja.

Maradjatok azért továbbra is a haza oszlopai és támaszai. A feladatot, mely reátok hárult, férfiasan és következetesen teljesítettétek az utolsó pillanatig. Meghajoltatok, mert meg kellett! az események vashatalma előtt hajlottatok meg, ez a körülmény és a megmentett becsület mindnyájatokat megnyugvással tölthet el.

Fogadjátok tehát férfias elszánt küzdelmeitekért a haza legforróbb háláját! Fogadjátok egyuttal az én legbensőbb szívélyes búcsúmat is. Isten veletek! Komárom, 1849. okt. 3-án. Klapka, tábornok.

Ugyancsak október 3-án délután 4 órakor megjelent a vár őrsege előtt, amely 18,000 főből állott. A csapatok tisztelegtek s a zenekar a „Rákóczy“ és „Klapka“-indulót játszotta.

Klapka végig lovagolt a hadesapatok előtt. Azután megállott a közepén s „Imára“ vezényelt.

Ima után gúlába rakatta a fegyvereket; a legénység sirva bucsuzott el zászlóitól s ágyuitól s október 4-én már egyetlen fegyveres honvéd sem volt a várban. Október 5-én Klapka maga is elhagyta Komáromot s külföldre utazott.

E perczben olyan sötét felhők szállottak Magyarország egére, melyeket egy negyedszázad sem vala képes eloszlatni.

Az oroszok azonnal elhagyták az országot, a hazai földben maradt azonban 13,554 ember közülök. Ennyit pusztított el közülök a magyarok fegyvere s a kolera.

Paskievitsch hálajelül a Mária Terézia rendet kapta. Ferencz József császár pedig köszönetet szavazott „a haza nevében“ katonáinak s a Schönbrunnban kiadott napiparancsban elismeré, hogy „vitéz hadserege új és enyészhetlen érdemeket szerzett az uralkodóház és a haza iránt!“

A szabadságharcz költsége éppen 84 millióba került a magyar nemzetnek, de e millióknál sokkal drágább az a vér, amely a csatatéren folyt ki és sokkal többet ért azon lelkes honfiak élete, amelyet — Görgey könyelmű fegyverletétele következtében a bakó oltott ki s a börtön senyvesztett el.

Haynau ugyan is, alig érkezett vissza Buda-Pestre, rögtön máglyákra hordatta az összes Kossuth bankókat s katonai törvényszékek elé állittatá úgyszólván az egész nemzetet.

Batthyány Lajos utolsó utja.

A szabadságharcz vértanuinak Gróf *Batthyány Lajos*, az első független magyar miniszterium elnöke volt az első vértanuja.

Batthyány grófot már Windischgrätz haditörvényszék elé állította s néhány évi börtönre íteltette és Laibachba, majd Olmützbe vitette. Haynau most Batthyányt Pestre hozatta Olmützből az „Ujépületbe“ s nem törődve az első ítélettel, kötél általi halálra íteltette.

Az ítélet azzal volt megindokolva, hogy miniszterelnöksége alatt, oly határozatokat hozott és hajtott végre, vagy engedett végrehajtani, amelyekkel Ausztria és Magyarország

között a pragmática sanctió által megállapított törvényes kapocs meglazult s az állam felforgatására vezetett; hogy miniszteri hivatalának letétele után a fölkelők soraiba lépett, az ő felsége által feloszlatott országgyűlésbe ismét bevásztatta magát s ezzel a forradalmi pártot támogatta: mind-ezen bűnökért élet és vagyonvesztésre ítéltetett.

Batthyány Lajos kivégeztetése.

Gróf Batthyány az igaztalan ítélet ellen óvást emelt, de az óvás nem használt semmit, a törvényszék elől egyenesen a siralomházba vezetett. A gróf egy törzsürással akart a halál e gyalázatos nemétől megszabadulni. A töröcske löszőr várkosában volt elrejtve s onnan húzta azt ki éjjel s a takarót a fejére húzva négy helyen szúrta meg magát. A porkoláb reggel eszméletlenül találta őt megaludt vérében fekvődni.

Az örök, kik közvetlenül az ágya mellett állottak, egyetlen egy sóhajt, egyetlen egy sziszszénést se hallottak tőle.

A szúrások közül azonban egyik se vala halálos s csak a vérvesztés következtében ájult el. A gyors orvosi segély annyira helyreállította, hogy ha a nyak sebe miatt fel nem is akasztották, de október 6-án délután 4 órakor a kivégzés helyére vitték s öt vadász golyója kioltotta nemes életét!

Éljen a haza! kiáltá a gróf utoljára s kilehelte lelkét.

A kivégzés után holtteste a Rókus kórház halottas kamrájába vitetett s rendelet szerint, a szegények közös sirjába volt fektetendő. Éjfél tájban azonban a ferenczrendiek zárdájába vitetett s az ottani sirboltban október 7-én éjjélkor beszenteltetett és eltemettetett, miről Dank Agápius a ferencz-rendiek főnöke és Szántóffy Antal józsefvárosi plébános és esperes bizonyítványokat állítottak ki.

Gróf *Károlyi István* ugyanaz nap, melyen Batthyány kivégeztetett, két évi börtönre s 400,000 frt bündijra ítéltetett.

Batthyány Lajos gróf után az aradi vértanúk következtek. A magyar szabadságharcz diszei, vitéz tábornokai Görgey bálványozói, barátjai: Kiss Ernő, Aulich Lajos, Damjanich János, Nagy Sándor, gróf Vécsey Károly, Török Ignác, Lahner György, Knezich Károly, Pöltenberg Ernő, gróf Leiningen Károly, Schweidel, Dessewffy Arisztid és Lázár Vilmos halálra ítéltettek.

Ha végig tekintünk, szeretett hazánk térségein, kutató szemünk alig képes egy olyan darab földet felfedezni, amelynek rögeit s porszemeit drága vérükkel meg nem áztatták, meg nem szentelték volna őseink s elődeink, mert hiszen történetkönyvünk minden lapja arról tanuskodik, hogy egy ezredév előtt *hont szerzett ugyan az ősi kar, de ezer év óta vérrel őrzi a magyar.*

És a honfi vérrel áztatott porszemek, rögek és mezők között, egyetlen egy sincs olyan drága, olyan szent, mint az *aradi vérmező*, nincs pedig azért, mert e mező fölött, hol vértanuinak vére ömlék, a megvédett haza maga egy örök emlék, már pedig ott az aradi síkon nem egyedül a tizenhárom hős tábornok, hanem egy egész nemzet, fulasztatott

A tizenhárom vértanu kivégzése Aradon.

vérbe; ott az aradi sikon nem egyedül a tizenhárom vértanu, hanem egy egész nemzet sírja fölött tombolt a bosszút lihegő zsarnoki önkény, amely azt hívé, hogy akasztófák, puskapor és golyóval felépítheti az abszolút egységes Ausztriát s örökre megsemmisítheti a magyar nemzeti államot!

Szombat napja volt az a szomorú nap!

Az őszi felhők mögül még ki sem bújt a reggeli fény sugar, midőn megnyílt az aradi várnak az északkeleti kapuja; az őszi ködön még át sem tört a napsugár, midőn ott a közeli sánczban puskaropogás hangzott fel és szabadságharczunk négy dicső hősének: *Kiss Ernő*, *Lázár Vilmos*, *Desseffy Arisztid* és *Schweidel József* tábornoknak megszűnt a nemes szive dobogni!

Két órával később még kilencz tábornokot kísért ki a várból a katonaság, még kilencz magyar tábornokot vezetett ki oda arra a helyre, a hol kilencz bitófa várt reájok.

Néhány percz mulva *Lahner György*, *Knezych Károly*, *Pöntenberg Ernő*, *Aulich Lajos*, *Nagy Sándor*, *Török Ignác*, *Véche*y, *Leiningen* és *Damjanich* tábornok eltorzult arczát s a bitófákon függő hulláját világitotta be a felhők mögül kibontakozott nap.

Bevilágitotta azért, hogy keresztfákká avassa fényével a szégyenoszlopokat; bevillágitotta azért, hogy Golgatává avassa azt a helyet amelyen a zsarnoki önkény bakója oly kitűnően működött.

Kiss Ernő maga vezényelte szabad szemmel a tüzet. Damjanich pedig, büszkén, hidegen lépett a bitófa alá s a könyező Sujánszky lelkésznek azt mondá: „Mit sir tisztelendő úr, hiszen a kit kezében tart — a feszületre mutatva — azt is az igazságért akasztották fel.“

A királyi vérből származó Leiningen Károly, midőn már négy társa függött a bitón, nejének kegyelemmel biztató levelére azt írta, hogy „négyen függenek előttem . . . min-dennek vége . . . Isten veled!“

Nagy Sándor, reggeli pongyolában csüggedés nélkül lépett a bitófa alá s még ott is *Görgeyt szidta*.

Vécseyt hagyták a tigrisek utolsóinak! Nagyon haragudtak reá, hogy Temesvárt ostromolta.

A kivégzés után reggei nyolcz óraker mint a Kálváriára, úgy zarándokolt a nép és zokogva imádkozott a tizenhárom vértanu hullája mellett.

Gáspár tábornok ugyancsak Aradon 10 évi börtönre ítéltetett, szerencséjére volt nála egy Görgeytől szóló szabadságlevél, melyből kiderült, hogy lábfájása miatt szabadságolták, különben ő lett volna a 14. tábornok.

Török Ignác.

Haynau bosszúszomját azonban még ez sem elégítette ki. A pesti s aradi törvényszéken kívül 16 haditörvényszék működött az országban.

Pesten október 10-én felakasztatta *Csányi Lászlót*, a volt közlekedési minisztert; 20-án *Woroneczky* lengyel herceget. A 24 éves fiatal ember fényes ebédet rendezett 19-én este s másnap rettegés nélkül lépett a vesztőhelyre. Hasonló sors érte

Fekete Imrét, a népfelkelés vezérét, *Abencourt Károlyt* Dembinszky segédét, *Geron Pétert*, a német legió parancs-

nokát, báró *Jeszenák János* kormánybiztost, báró *Perényi Zsigmond* felsőházi elnököt, *Szacs vay Imrét*, a képviselőház jegyzőjét, *Csernus*, pénzügyminiszteri tanácsost, akit Csernátonival, a „Május 15-dike“ szerkesztőjével tévesztett össze. *Gonzeczki*, tábori papot, *Razga* evang. lelkészt, *Kazinczy Lajos* tábornokot, *Hanák Lajos* Bem segédjét, *Murmann* őrnagyot, Ormay ezredest.

Halálra ítéltettek még s kegyelem útján 20—10 évig terjedő várfogságot szenvedtek a katonai rendből: Gál Miklós,

Knezich Károly.

Gáspár András, Lenkey János, Pikety Gusztáv tábornokok: Abrahamy Károly, Asbóth Lajos, Albrich Károly, Bayer József, Benitzky Lajos, Beöthy György, Bencsik József, Berzsenyi Leonárd, Bezeredy Lajos, Csapó Vilmos, Cserey Ignác, Csutak Kálmán, Czillich Ede, Damaskin György, Dippold Antal, Dobay József, Farkas Károly, Fekete János, Földváry Károly, Forget Henrik, Forró Sándor, Galvagni Cézár, Görgey Ármin, Hadik Gusztáv gróf, Hauzer Károly, Harkalovics Károly, Jarosy Ádám, Jeszenszky János, Inczedy László, Kisfaludy Mór, Kiss Ferencz, Kökényesi Szaniszló, Kölygyei Ferencz, Komá-

romy István, Kürthy István, Korponay János, Kossuth Sándor, Krain János, Lenkey Károly, Lukács Dániel, Makray László, Máriássy János, Marzsó Imre, Mesterházy István, Messzéna István báró, Meszlényi Jenő, Mezey Károly, Mihailovich Mihály, Molnár Ferdinánd, Nagy Jenő, Nyeregyártó János, Parcsetics Zsigmond, Pollák Vilmos, Perczy Mihály, Psotta Mór, Puchli János, Querlonde Ferdinánd, Rapaics Dániel, Rohonczy István, Salamon Sándor, Sebő Alajos, Simonffy József, Szentiványi Kázmér, Szathmáry Mihály,

Lahner György.

Szekulits István, Szottfried Ferdinánd, Tóth Endre, Tóth Ágoston, Waldberg Károly, Wanner József, Wartensleben Ágost gróf, Zikó János, Zsarnay Lipót, ezredesek stb. stb.

A képviselők s kormánybiztosok közül: Bernáth József, Besze János, Boczkó Dániel, Bónis Samu, Arányi László, Csertány Sándor, Csiky Sándor, Joszipovics Antal, Jankovics József, Eötvös Mihály, Farkassányi Samu, Fiáth István, Hatzel Márton, Hódossy József, Kún Gotthard gróf főispán, Luzsinszky Pál báró, Maárk József, Mihályi Gábor főispán, Komáromy József, Návay Tamás főispán, Nikolasy Sándor,

Nyáry Pál, Osztrovszky József, Pajor István, Ragályi Miksa főispán, Szeless Lajos, Szentiványi Ödön főispán, Szlávi György Wimpeller és még számosak szintén fogságra íteltettek.

Halálra íteltettek s kegyelem útján 20 évi várfogságot kaptak a magyar testőrök egytől egyig, mert kivétel nélkül szökevényeknek tekintettek.

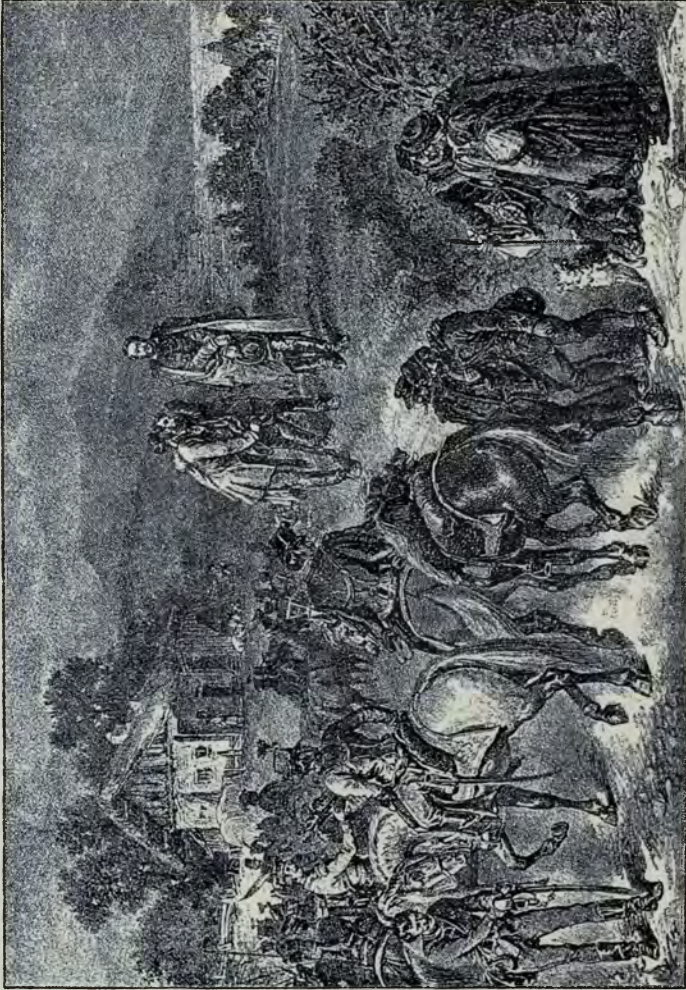
Kötéláltali halálra s megkegyelmezés útján vasban eltöltendő 20 évi várfogságra íteltettek a Galiczia, Cseh- és Stayerországból századaikkal megszökött huszártisztek.

Schweidel József.

De ki tudná mind előszámlálni azon vértanukat, kik Haynau örvöngő bosszújának áldozatául estek. Akiket élve el nem érhetett: azoknak a neveit akasztotta fel, de akasztania minden áron kellett. „In effigie“ vagyis névleg akasztattak fel: Almásy Pál, Andrassy Gyula gróf, Balogh János, Batthyány Kázmér és Batthyány István gróf, Beöthy Ödön, Csernátony (Cseh) Lajos, Gorove István, Guyon Richard, Hajnik Pál, Házmán Ferencz, Horváth Mihály, Irányi Dániel, Jósika Miklós báró, Kmetty György, Korniss Károly, Kossuth Lajos, Ludvig János, Madarász László, Majthényi

József, Mérei Mór, Mészáros Lázár, Oroszhegyi Józsa, Perczel Mór, Perczel Miklós, Puky Miklós, Rákóczy János, Pulszky Ferencz, Sárvizy Gyula, Somogyi Antal, báró

Kossuth Lajos bucsuja a hazától.

Splényi Lajos, báró Stein Miksa, Szemere Bertalan, Szontagh Samu, Táncsics Mihály, Teleky László gróf, Vetter Antal, Vukovics Sebő. Ezek persze külföldre menekültek ideje korán s így csak a száműzetés kenyerét ették 6000 társukkal s Kossuth Lajossal együtt.

Kossuth Lajosnak, midőn augusztus hó 17-én bucsuzott el Orsován a haza földjétől, mindössze csak ezer darab aranya, háromezeröttszáz pengő forintja ezüstben és kétszáz nyolczvan forintja osztrák bankjegyekben volt. Így tehát nagyon igaztalan gyanu volt az, amelyet még a hetvenes években is sokan hangoztattak, hogy a kormányzó temérdek pénzt vitt ki magával.

Szemere Bertalan pedig, a legnagyobb kincset, a magyar koronát is itthagya Orsovánál, ahol Grimm, Házmán s Lovódi segélyével egy fűzesben ásta el nagy gonddal. Grimm mint jó rajzoló, le is rajzolta egy lapra a tájt s a rajzot átadta Szemerének, aki megesküdttette társait, hogy mindaddig, míg haza nem jönnek, fel nem fedezik a korona helyét.

Négy év múlva azonban, mégis kiemelték az osztrákok a fűzesből azt a ládát, amelyben a szent korona vala s fel is vitték szerencsésen Bécsbe.

Hogy mikép jutottak hozzá a titokhoz, az még ma sincs felderítve. Azok, akik Komárom, Munkács, Kufstein, Jozefstadt s Therezienstadt várainak börtöneiben szenvedtek a hazáért, bizonyára nem árulták el, valamint azok sem, akik rejtőzve, idegen név alatt bujdosnak szerte szét a hazában; azok pedig még kevésbbé, akik némán, csendesesen szántották a zsarnokság igája alatt nyögve, a földet.

Igen a zsarnokság igája alatt, mert a bécsi kormány egy szép reggelen nyugalomba küldte a vérengző Haynau bárót, még pedig megkérdezése nélkül s akarata ellenére, de azért Magyarország népeinek sem engedte meg a szabababb lélegzést, nem még azon nemzetiségeknek sem, amelyek mellette s ellenünk harczoltak.

Mire az 1849-ik évnék lejárt az utolsó órája is: szegény hazánkra az önkényuralom keresztje nehezült. S az önkényuralom nem ismert alkotmányt, nem türt köz és társadalmi életet; lakatot tett a nyilvánosság s a sajtó szájára s amíg nemzetiségek szerint feldarabolta az országot, addig feldúlta a magánéletet is, úgy hogy az apa nem bizott a fiában s a testvér a testvérben.

A nemzet, az ország jövője fölött kétségbe esett még a költő is, amiről eléggé tanuskodik Vörösmarty Mihálynak itt következő verse, mely nemcsak érzelmeinek, hanem a saját kezeirásának hű tükre:

Az Elvohérról ország.

Az ország, ne kerdjetelek,
Mire oly halovány:
~~Legnagyobb fiaim~~ Legbátrabb fiaim
Elessek a' csatán,
~~És legneemesebbek a' fennmaradtak~~
Vad inség kergeti:
Nincs ki, ková' fejé
Csak egy is tehesi.
Hő kebleme, halóh
Lágyan jétközenek,
Mott a' kővégtetés?
Kigyó: jündenek.
Es látni nincs remény
Többi jó napomat:
Boprus ki állana,
Nem szülhetek fia!

Várkonyi.

És a nemzet, hála az Égnek, nem vesztette el reményét; bizott igazságos ügyében, ezredéves létében; tudta, hogy e vérrel áztatott földből csak a szabadság virága nőhet ki, s évtizedeken át buzgón imádkozott:

„Áldj meg minket magyaroknak
Hatalmas nagy Istene!
Oltalmadban ne véthessen
A magyarnak ellene,
Sem kelet, sem nyugot mérge,
Sem árulás belső férge,
Sem irigység ingere,
Sem az önkény fegyvere!”

És az Isten, meghallgatta a magyarok imáját. Ma már van koronás királyunk, van alkotmányunk, van kormányunk; Európa előtt van hitelünk és tekintélyünk; a műveltségben, tudományban, művészetben, ipar- és kereskedelemben bátran versenyezünk a világ összes államaival; és ma már ott áll ős Budavárában a „Honvéd szobor“, amely fennen hirdeti, hogy a harctéren elesett, s a zsarnokság által halálra ítélt szabadsághősök vére: nem folyott ki hiába! Igen,

„Él a magyarok Istene; hazánkat
Átöelve tartja atyai keze;
Midőn minket annyi ellenséges század
Ostromolt vak dühhel: ő védelmeze:
Nézzetek belé a történet könyvébe,
Mindenütt meglátni vezérnyomdokát,
Mint a folyó vizen által a nap képe,
Athuzódik rajta arany híd gyanánt!”

ÉLETRAJZOK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

É L E T R A J Z O K .

Az előbbi fejezettel befejeztem ugyan a szabadságharcz eseményeinek a leírását, de történetem nem volna egész, ha nem csatolnám hozzá azon férfiak életrajzát, kik csakugyan az életüket áldozták fel a magyar nemzet szabadságáért, s akiknek az élete úgy összefolyt a nemzet történetével, mint ahogy a vérük összefolyt a haza földjével.

Ime itt következnek azon sorrendben, amelyben a szabadságharcz terén egymásután feltűntek s amint azokat *Gelich Rikhard* tábornok, aki a szabadságharcz kezdetétől fogva végeig a hadügyminiszterium kiváló tagja volt, jellemezte.

Báró Baldacci Manó.

1807-ben született Kolozsvárott és a cs. kir. katonai akadémia növendéke volt, Bécs-Ujhelyben, honnan 1827-ben mint osztályának egyi: legkitünőbb tanulója jött hadnagyi minőségben a Waquant-Geozelles nevét viselő 62-ik gyalogezredhez. Ebben az ezredben 1831-ben főhadnagynak és 1832-ben alszázadosnak léptettetett elő a Dom-Miguel nevét viselő 39-ik gyalogezredben. 1833-ban ugyanitt századossá lön. 1841-ben következett be előléptetése őrnagygyá a Zsigmond főherczeg nevét viselő 45-ik gyalogezrednél, valamint polgári és katonai kormánysegéddé is kineveztetett Dalmáciába. 1846-ban Baldacci alezredessé, 1848-ban pedig ezredessé lön a Károly Ferdinánd nevét viselő 51-ik gyalog-

ezredben, mely akkor az ő szülővárosában állomásozott. 1848. év május 1-én bizatott meg Batthyány Lajos gróf miniszterelnök felterjesztése következtében a nemzetőrség szervezésével és a nemzetőrségi tanács főnökévé neveztetett ki. 1848. október havában saját kérelmére ez állásától felmentetvén, ismét átvette ezrede parancsnokságát. De már október 27-én a magyar ideiglenes kormány által vezérőrnagygyá és dandárnokká Kolozsvárott, egy másik rendelet által pedig az Erdélyben állomásozó összes magyar haderő parancsnokává neveztetett ki. Mint ilyen vivott a nemzetőrség és néhány honvédszászlóalj élén egy csatát a császári csapatok ellen, mely az ő haderejének megveretésével végződött. November 30-án a parancsnokságtól felmentetett és a honvédelmi bizottmány, Kolozsvár feladása miatt, haditörvényszék elé rendelte őt állítani. Pestre hivatott, hol a császári sereg bevonulása után ismét egy másik haditörvényszék előtt kellett magát védelmeznie. Január 5-én elfogatott s 1849. év április havában nyugalmaztatott, utólagosan azonban 1851. augusztus 8-án a felsőbb katonai törvényszék által „*fegyveres felkelésben való részvétel*” miatt ezredesi rangjának elvesztésére s két évi várfogságra ítéltetett és Olmützbe vitetett, hol már 1852-ben szívbajban meghalt.

Baldacci kitünő katonatiszt volt, kit szomorú sorsa miatt csak sajnálni lehet.

Bakonyi Sándor báró.

Az 1845-ben meghalt altábornagy és Mária Terézia-rend lovagjának, Bakonyi Imre bárónak fia, született 1805-ben Léván, Barsmegyében; gondos nevelés után mint önkéntes tűzér lépett 1822. év október 28-án a 2. tábori tüzérezredbe Bécsben, hol apja akkor dandártábornok volt. Ugyanazon év december 21-én belépett a bombászkarba hol hadapróddá lett. A következő év december 1-én áttétetett a báró Máriássy nevet viselő 37-ik gyalogezredbe mint hadnagy, és 1825-ben főhadnagygyá lépett elő a Gyulay Ignác gróf

nevét viselő 60-ik sorgyalozezredbe és ugyanabban az évben az atyja nevét viselő 33-ik soezredbe tétetett át, 1828-ban második osztályú, 1831-ben pedig első osztályú századossá lett. Ugyanabban a rangban tétetett át a Sándor czár nevét viselő 2-ik sorgyalozezredbe 1836-ban, még abban az évben őrnagygyá, 1844-ben alezredessé és 1848. ezredessé neveztetett ki április 29-én. Ugyanekkor Hontmegye táblalibrájává is kineveztetett. Az általa parancsnokolt ezred már több év óta volt Pozsonyban helyőrségen és innét egészítettetett ki, a honnét a szerb felkelés kitörése után a déli hadsereghez rendeltetett. Ezredét nagy ügyességgel vezényelte és igen elszánt vitéz tiszt volt, jelesül az 1848. évi augusztus 19-iki támadásnál Szent-Tamás ellen rendkívüli higgadságot tanusított, midőn gyalog, karddal kezében, vezette rohamra ezredét. Október 30-án a honvédelmi bizottmány vezérőrnagygyá nevezte ki, s ebben a minőségben szolgált a déli hadseregnél. Midőn a dolgok Magyarországon határozott forradalmi fordulatot vettek, betegnek jelentkezett és a cs. kir. csapatoknak Budapestre vonulása alkalmával Windischgätz herczeg alatt visszamaradt; itt szabad lábon védelmezhetette magát az ellene indított vizsgálat alatt. A vizsgálat tartalma alatt 1848. év január 18-án mint ezredes ideiglenesen nyugalmaztatott. De e kinos helyzetben is igen kellemetlen eset érte. Ápril havában ugyanis engedelmet nyert Windischgrätz herczegtől családja meglátogatására, mely neje, született bellusi Baross Albertina asszony jószágán lakott, és ekkor történt, hogy az uton egy cs. kir. szállitmányhoz csatlakozott, mely vele együtt egy huszárcsapat kezei közé került. Debreczenbe kísérték erős fedezet alatt, hol már árulónak volt híresztelve, kit fegyverrel kezében fogtak el. Megérkezésekor a dolog felvilágosult és Mészáros, ki őt azonnal magához hívatta és nagy részvéttel fogadta, gondoskodott róla, hogy egész bántatlanul maradhasson. A háboru befejeztével ismét megindította a cs. kir. haditörvényszék a vizsgálatot Bakonyi ellen. Ezredesi rangjától egyszerűen megfosztatott, s 1853-ban halt meg hontmegyei birtokán. Bakonyi elegáns külsővel birt s minden izében gentleman és vitéz katona volt.

Répássy Mihály.

Született 1817-ben, mint tanuló a báró Knezerics-féle 3-ik dragonyosezredbe hadapródnak vétetett fel, hol a 20-as évek elején báró Jellasich Józseffel együtt hadnagyoskodott. Mint százados a magy. kir. testőrségbe mint másod őrmester és tanító a lovassági szolgálatba osztatott be, utóbb őrnagygyá léptetett elő. 1847-ben a Württembergi király nevét viselő 3. cs. kir. huszárezredbe tétetett át, mely minőségben az ezred-parancsnokságát Pákozdnál átvette. Itt lépett elő al ezredesnek, ezredesnek és ezredparancsnoknak. Épügy Pákozdnál hol a balszárny fölött parancsnokolt Móga alatt, mint Schwechátnál igen jól tudta az alatta álló lovasságot felhasználni és a magyar hadsereg általános visszavonulásánál 1849. év január havában, Perczel Mór hadtestébe osztatott be, mely Szolnokot megszállotta. Innét Répássy mint pótlovazási felügyelő és osztályfőnök neveztetett ki a hadügyminiszteriumba, hol igen jó szolgálatokat tett. Ebben az állásban lépett elő vezérőrnagyságra és május 8-tól ugyanazon hó végéig a hadügyminiszteri állást töltötte be. Mint pótlovazási felügyelő követte a kormányt Pestre és a város második elhagyásakor Szegedre ment, hol július 30-án kolerában hirtelen meghalt. Répássy kitünő lovastiszt, igen jó lóismerő volt és a pótlovazás ügyében és a honvédlovasság szervezéseért igen sokat tett.

Schweidel József.

Született 1796-ban Zomborban, Bácsmegyében, 1815-ben a maga emberségéből mint közvitész a Hessen-Homburg nevet viselő 4. cs. kir. huszárezredbe lépett, melyben a cs. kir. hadseregnél félbeszakítás nélkül szolgált s 1846-ban őrnagysáig vitte. 1847-ben ősszel ezredével, mely az 1846-ki lengyel fölkelés alatt dicsően viselte magát, ennek jutalmául Bécsbe ment helyőrségi szolgálatra s az ezredet a cs. kir. hadügyminiszterium rendelete következtében Magyarországra

vezette. Itt Schweidel rövid időszakokban alezredessé, ezredessé és ezredparancsnokká lön. Miután az ezredével a Drávánál állott volt, résztvett a pákozdi és schwehati csatákban, azután hosszabb ideig tartó szabadsággal távozott. 1849. év május 9-én Klapka, ki ez időben ideiglenesen a hadügyi tárczát vette volt át, Schweidelt debreczeni katonai parancsnoknak nevezte ki, mely állást ő töltötte be aztán mindenütt, hol a kormány időzött. A világosi fegyverletétel után Schweidel elfogatott és a cs. kir. haditörvényszék golyó általi halálra ítélte, mely ítélet rajta október 6-án Aradon végre is hajtatott. Schweidel kitünő lovastiszt és vitéz harcos volt.

Perczel Mór.

Született Bonyhádon, családja ősi székhelyén Tolna megyében 1811. november 11-én. Első nevelését Vörösmarty Mihály ünnepelt költőtől nyerte, s miután tanulmányait bevégezte, a katonai élethez való hajlamát követve, mint hadapród lépett be a Pesten állomásozó cs. kir. 5-ik tüzérezredbe, a melyben akkori időben a magy. arisztokraczia több tagja is szolgált. Ekkor tört ki a lengyel forradalom, mely a vállalkozó Perczelt és néhány barátját nem hagyta nyugton. Elhatározták, hogy Lengyelországba mennek, de ebben megakadályoztattak és Perczel kilépett az ezredből, hogy politikai pályára lépjen. Perczel a radikális haladó párt egyik előharczosává lön, Tolna- és Baranyamegyékben, hol nemsokára nagy népszerűségnek örvendett. Elragadó ékesszólása által ott folyton izgatott és működött. 1839-ben követnek választatott az országgyűlésre és egészen 1848-ig Kállay Ödömmel együtt a legszélsőbb bal elveit és érdekeit védte, Kossuthtal a legbensőbb baráti viszonyban állott. A márczius előtti időkből Perczelt az *egyetlen magyar forradalmárnak* nevezték. Határozott ellensége volt minden üres frázisnak és álloyalitásnak, szabadon szólott, úgy hogy mindenki tudta, hányadán van vele. E tekintetben ugyan nem volt *politikus*, hanem *egyenes* és *őszinte* és ép azért méltán

mondható a legtisztább politikai jellemek egyikének. Mint forradalmár, sans phrase az 1848—49-ki izgalmas időkben következetesen a tett embere maradt. Miután Perczel kormánybiztosnak neveztetvén ki, a szószerket elhagyta, a nyolcz századból álló Zrinyi-csapatot legrövidebb idő alatt két fivérével, Miklóssal és Sándorral egyesülve szervezte, valamint két honvéd-zászlóaljot is Tolna- és Baranyamegyékben. Végre csapatvezérré és tábornokká lön. Mint ilyen ugyan nem volt tudós katona, de oly tulajdonságokkal birt, melyek őt ezért bőven kárpótolták. Perczel a kezdeményezés embere volt, jó fölfogási tehetséggel, gyors elhatározási képességet kötött össze. Katonai ügyekben nem volt épen ujoncz és a fegyelmet jól fenn birta tartani, még saját kárára sem szenvedett soha ellentmondást bárkitől is, általánvéve véralkatának szenvedélyessége sokszor okozott neki kellemetlenségeket. Perczel a magyar forradalom egyik legtevékenyebb és legérdemesebb tábornoka volt. Sokoldalú tevékenységét a különböző harcztereken az olvasó e könyv hadműködési részéből megfogja ismerni.

Itt csak azt akarjuk kiemelni, hogy a magyar hadsereg általános téli visszavonulása alkalmával 1849. év elején Budát január 5-ig fődte, azután pedig Szolnoknál történt fölállítására és támadó előnyomulása által a főváros felé lehetségessé tette a magyar kormány berendezését Debreczenben és biztosította a működési bázist a felső Tiszánál. Perczel a Pákozdi, Ozora, Letenye, Fridau, Moór, Szolnok, Czegléd, Szöreg, Verbász, Kula, Szent-Tamás, a római sánczok, Villova, Becse, Mokrin, Kikinda, Basahid, Melencze, Uzdin, Kamenicz és Tura mellett vívott csatákban mint parancsnok vett részt és Péterváradot felszabadította az ostrom alól, Moórnál, Kulánál és Turánál a túlnyomó ellenség legyőzte ugyan, de ennek más részről a hiányos intézkedések is voltak okai, melyek Pestről és Debreczenből hozzá küldettek, azonfelül pedig erejének túlbecsülése is sokat járult e vereségekhez. Mindennemű cselszövények, melyek minden időben tevékenyek voltak, a barátságos viszonyt közte és Kossuth között, minden kiengeztelési kísérlet daczára ellenségeskedéssé változtatták. A temesvári csata után, melyben mint önkéntes vett részt Török-

országba menekült és Kiutáhiába belebbezettett a forradalom vezéreivel együtt. 1851. márczius vége felé megszabadulván, Angliába ment, hol harmadfélévig csendes visszavonultságban élt, Londonban és Norwoodban nagy családjával, innen átköltözött Jersey szigetére. 18 éves száműzetéséből az ő felesége által 1867-ben adott amnesztia alkalmával tért vissza honába és ismét képviselőnek választatott, mely minőségben egyszersmind a honvéd-bizottság elnökévé is lön és résztvett a védkérdés fölötti fontos tárgyalásokban. 1870-ben a magánéletbe vonult vissza és Bonyhádon élt. Neje, született Sárközy Julia, az egykori komárommegyei első alispán leánya, kit 1844-ben vezetett oltárhoz, 15 gyermeket szült, kik közül 10 még él, pár évvel ezelőtt, miután férje iránti ritka hűséggel és önmegtagadással megosztotta a sors minden csapásait meghalt. Perczel a valódi forradalmi tábornok típusa és ennek tudatában tehetette a kormányhoz 1849. év nyarán a Bácskából intézett philipikájában azt a megjegyzést, hogy az isten Magyarországnak csak egy olyan tábornokot adott mint ő.

Móga János.

Cs. és kir. altábornagy 1785-ben Beczkóban Nyitra-megyében született, és 1802. év április 22-én lépett be mint hadapród a cs. és kir. Sándor muszka czár nevét viselő 2-ik gyalogezredbe, hol nemsokára főhadnagysáig vitte. Ebben a minőségben harczolt 1809-ben a véres wagrami csatában, hol bátorsága és határozottsága által kitünt. Itt egy golyó a lábán és egy kartács-töredék mellben életveszélyesen megsebesítette. Ez a kétszeres sebesülés Móga szolgálatkép-telenségét vonta maga után, minek következtében 1810. év nov. 10-én mint másodrangú százados s tényleges rokkant, nyugalmazott állapotba helyeztetett. De a bátor katona az első francia császárság alatti háborúban a nyugalmat nem igen tűrhette, és tényleges szolgálatba helyezésért folyamodott, mi csakugyan megtörtént. Móga mint valóságos másodrangú százados a 40-ik gyalogsorezredbe osztatott be, melyben majd-

nem 16 évig szolgált mint százados és csak egy évig mint őrnagy, ezután a báró Bakonyi nevét viselő 33-ik gyalogsorezred alezredeséül lépett elő. Már 3 év múlva ezredessé neveztetett, s a Ferencz Károly főherceg nevét viselő 52-ik gyalogsorezredbe ezredparancsnokká, 1842 aug. 20-án vezérőrnagygyá és kassai dandárparancsnokká lön és 1848 június 21-én rangfokozatában altábornagygyá és osztályparancsnokká. Itt Pesten, hol a nagy politikai mozgalom alatt sok tapintatot tanusított, Szeptemberig érintetlen hagyták őt az események, midőn azonban a bán ellen működő magyar hadsereg számára főparancsnok szükségeltetett, a választás ő reá esett. Miután a bán Pákozdnál megverte, a magyar hadsereget a Lajtháig vezette és Schvechatnál inkább kényyszerülve, mint önként parancsnokolt. Ezután leköszönt, a cs. és kir. hadseregnek Windischgrätz herceg alatti bevonulása alkalmával elfogatott és Olmützbe vitetett, hol 1849-ik év aug. 8-án a haditörvényszék rangja és rendjelei elvesztése mellett 5 évi várfogságra ítélte őt. Móga 1810-ben, nagy Jókai Farkas Elizát a Csallóközről vette nőül, ki szerencsétlen férjét Olmützbe követte, hol azonban már 1850-ik év jul. 3-án meghalt. Négy gyermeke közül egyik leányát, Eleonórárt százhegyi gróf Lázár vette nőül; ki 1848-ik év május havában az 1-ső honvéd zászlóalj parancsnokává neveztetett ki és már ugyanazon év október havában magyar tábornokká lépett elő. Windischgrätz herceg azon kiáltványánál fogva, mely a volt cs. és kir. tiszteket a császári zászlók alá való visszatérésre hívta fel, Lázár is jelentkezett. Őrnagyi rangja elvesztése mellett ez is több évi várfogságra ítéltetett, de utóbb kegyelmet nyert. 1861-ben szász-erkedi birtokán Erdélyben ápril 24-én meghalt. Hét hóval veje halála után 1861-ik év november 10 én Móga János is meghalt veje jószágán, hol élete végnapjait töltötte. Két fia mint jeles tiszt szolgált a cs. és kir. hadseregben, Lajos mint százados halt meg Pozsonyban 1854-ben, Antal mint cs. kir. nyugalmazott alezredes 1860 óta ugyanott él még. Móga Gelich Rikkarnak dandárparancsnoka volt, nagyon képzett és vitéz katona, szigorú, de humánus fellebvaló és lovagias jellemű férfiú volt.

Görgői és toporczi Görgey Arthur.

Született 1818-ik év január 30-án Toporczon Szepes megyében. Miután gymnáziumi tanulmányait a löcsei és késmárki evangélikus nevelőintézetekben, a retorikát pedig az eperjesi kollegiumban kitüntetéssel végezte, 1832-ben mint hadapród lépett a Wasa herceg-féle 60-ik sorgyalogezredbe, majd tullni utász iskolába vétetett föl. E kitünő katonai intézetben is kitünt Görgey képzettsége és szorgalma nemkülönben jeles magaviselete által többi társai közt. Miután a négy éves tanfolyamot befejezte, bevonult akkor Kremsben állomásozó ezredéhez. Itt azonban egy egész évet sem töltött, mert 1837-ik év június havában átlépett a magy. kir. testőrséghez mint alhadnagy. Egészen ellentétben többi bajtársaival, kiknek egy része inkább hajházta a fővárosi élveze- teket, semmint tanult, Görgey a kínálkozó alkalmat ismeretei bővítésére használta fel és tudványa még a bécsi egyetem aulájába is bevitte. 1842-ben főhadnagygyá neveztetett ki a cs. és kir. 12-ik nádor huszárezredhez, mely akkor Welsen állomásozott. 1844-ben Klattauba Csehországba tétetett át. Ott nem sokára ezredsegéd lett. De még e kinevezés se birta őt a katonai élet békébeni egyhanguságával megbarát- koztatni és egy közte és ezredese közt fölmerült nézetelté- résből eredt viszály következtében, melynek egy igazgatási kérdés szolgált alapul, benyújtotta lemondását. 1845-ben végkép kilépett a hadsereg kötelékéből, s az ezen időből eredő katonai minősítvényi táblázata arról tanuskodik, hogy Görgey Arthur a cs. és kir. hadseregnél becsülettel szolgált. A katonai szolgálatból történt kilépése után előbb a hazában akart magának állást biztosítani, de e határozatát megvál- tóztatta és Prágába ment, hogy ott a polytechnikumban tanuljon. Az ottani egyetemen vegyész lett. Mint ilyen szakadatlanul tanult és a vegytani kísérleteknél a munka műhelyben nagy előhaladást tett, úgy hogy vizsgálatairól Redtenbacher tanár egy értekezletet nyújtott be a császári tudományos akadémiának. Tudományos munkái közben tört

ki az 1848-ki tavaszi politikai vihar, mely őt egyébiránt Prágában nem zavarta föl nyugalmából. Azonban egy nagyjénének végrendelete, mely őt ennek jószága kezelésére haza szőlította, véget vetett tudományos működésének. Előbb Auboin Etelka kisasszonynyal, egy svájcei hölgygyel kelt házasságra kívül Prágában ismerkedett volt meg, és visszatért Magyarországra. De alig lépett hazai területre és alig pillantotta meg a honvédeket, máris fölébredt benne a katonai szellem és nem volt szükség nagy rábeszélésre, hogy a hon harczosainak sorába lépjen. Görgey századosnak neveztetett ki az 5-ik honvédzászlóaljhoz, mely Győrött állítottatott föl. Itt időzése csak rövid tartamu volt, mert megbízást kapott egy gyutacs-gyár berendezésére. A szükségletet egy évre a külföldről fedezték s ez alatt Görgey más gyárintézeteket vizsgált meg és jó források után járt. Midőn azonban visszatért őrnagygyá és a tiszáninneri kerület mozgósított nemzetőrsége parancsnokává lett. *Mit tett mit vékezett* ez időtől egész a magyar forradalmi hadsereg legmagasabb polczának eléréséig, azt a jelen munka részrehajlatlanul és elfogultság nélkül ki mutatta. Görgey határozott és bátor katona volt, mint vezér kitünő alak. Jobb strategikus mint taktikus lévén, személyében mindazokat a tulajdonságokat egyesítette, melyek a tiszteket és katonákat hozzá bilincseltek. De az *engedelmesség* nem tartozott katonai jó tulajdonságaihoz és e körülményben rejlett sorsának főforrása.

Elleméri és ittebei Kiss Ernő.

Magyarország egyik leggazdagabb családjából származott. 1800-ban született Temesvárott és hajlamánál fogva, mint fiatal ember katonai szolgálatba lépett a császári lovaságnál, 1824-ben már főhadnagygyá lett a Károly főherczeg nevét viselő 3-ik dzsidadsezredben, honnét mint százados lépett elő az 5-ik huszárezredbe. Ezen ezrednél az mozdította elő gyors előléptetését, hogy 80,000 frttal a rangban előtte lévők közül többeket rábirt nyugdijaztatásra, úgy hogy nemsokára őrnagygyá lett. Mint ilyen szolgált Mészároossal ugyan-

abban az ezredben, ezután jött mint alezredes a 10-ik és mint ezredes és ezredparancsnok a hannoveri király nevét viselő 2-ik huszárezredhez, mely Uj-Pécsett állomásozott. Nem volt véletlen, hogy mint ezredes jött széles kiterjedésű jószágai közelébe. Itt találták őt az 1848-iki viharteljes napok és ezrede nemsokára működni kezdett a szerbek ellen. Kiss a változó szerencsével folytatott 1848-ki hadjáratban kitüntetőleg vett részt, személyes bátorságának számtalan jeleit adta és leginkább a Perlasz elleni sikerült támadásban tünt ki mint önálló parancsnok. Miután a szerbek szokásos makacssággal újra elfoglalták Perlaszt, Kiss másodizben is elűzte őket onnét, és a helyet, midőn az ablakokból embereire lőttek, fölgyújtatta. Ő ugyan szeptember 12-én a szerbeket saját uradalmában Aradácsnál megverte, de ezért a szerbek keserűn állottak bosszut, mivel Ellemérből, uradalma egy fő helyéből huszárjai egy századát kiszorították és ott borzasztón pusztítottak. Kiss pompás kastélyából pár óra alatt csak a puszta falak maradtak meg, a fényes butorzatot és nagybecsű ritkaságok gyűjteményét tökéletesen megsemmisítették. Időközben szeptemberben a vezérőrnagyságra lépett Kiss — ő volt az első honvédtábornok — átvette a magyar csapatok fölött a parancsnokságot a déli harcztéren, de Tomasováczt bevételeivel hadi működése megszűnt. Kiss nem birt vezéri képességgel s ezt maga is jól tudta, kivált nagy hadtestek vezénylésénél, jelesül abban az időben, amidőnt kitűnt, hogy a háborút nagyobb mérvben kell folytatni s így ő 1849. év február havában főparancsnokló tábornokká lett, a mely állásban a forradalom végeig megmaradt. Miután Mészáros a függetlenségi nyilatkozat után a hadügyminiszterségről leköszönt, Kiss lett pár hétre helyettese a hadügyminiszteriumban egész Görgey kinevezetéséig erre az állásra, midőn több tábornok fölváltva helyettesítette a leköszönt volt hadügyminisztert.

Kiss is csatlakozott a fegyverletételhez Világosnál, honnét Aradra kísérték, hol a haditörvényszék által golyó általi halálra ítéltetett és 1849. évi október 6-án agyonlővetett. Roppant vagyonával együtt Kiss így feláldozta életét a hazáért. Kiss tökéletes gavallér volt elégáns magatartással

és ruházattal és kitünő bajtárs. Debreczenben Mészárosnak és többeknek egy ebéd alkalmával elbeszélte, hogy az osztrák hadsereg különféle rangu tisztjei közt akkoron 300,000 frtot nyugta nélkül és ugyannyit nyugta mellett kölcsönzött ki. Kiss katonai tudománya nem igen terjedt a felületességen túl, általánvéve ama régi császári lovassági tisztek közé tartozott, kik vagyonuk által emelik állásuk fényét, képviselői a lovassági szellemnek és a lovagiasságnak. Ezrede, a melyre mindig nagy összegeket adott ki, példás állapotban volt. Midőn annak ezredesévé lön, saját költségén vitt egy alantas altisztekből és néhány közhuszárból álló küldöttséget, kiket saját egyenruháival látott el, Hannoverbe, hogy őket a királynak bemutassa. Kiss a hannoveri Guelf lovagrend középkeresztjét és a pápai Krisztusrendet is birta. Annak lehetőségére, hogy életét ugy végezze, mint azt végezte élete végperceig nem gondolt.

Gróf Teleki Ádám.

Vezérőrnagy, már 1814-ben mint hadapród lépett a cs. kir. hadseregbe és 1848 elején ezredessé és a cs. kir Nádorhuszár 12. ezredben ezredparancsnokká és később vezérőrnagygyá és dandárparancsnokká neveztetett ki Magyarországra. Teleki haditörvényszék elé állíttatott és vezérőrnagyi rangját vesztette.

Holtsche Ferencz vezérőrnagy.

Egy sziléziai földmives fia, katonai pályáját mint közdragonyos kezdette és önkiképzés valamint kitünő katonai tulajdonságai által tábornokságig vitte. Holtsche őrnagyságig szolgált a Rosenberg herczeg nevét viselő 17-ik könnyű lovasezrednél, melyben majd mint egyedüli nem nemes oly főnemeselek közt, mint Weipperg gróf, Montmorency örgróf, Blacas herczeg, Windischgrätz Alfréd herczeg (stb), a legnagyobb tiszteletben tartatott. Minden tekintetben jeles

lovasezredes és jó vezérnök. Mini vezérőrnagy Székesfehérvárra áttétetvén dandárparancsnokká lett Rosenberg alatt. Holtsche katonai állását úgy fogta föl, mint mindazokat, melyeket addig viselt. Kötelezettségérzett által rá mért buzgalommal a szolgálatban mindig első volt a kirendelt helyen és katonái közt táborozott. A Lajthán át történt későbbi átmenetel fáradhatatlan tevékenységének véget vetett. Koporsójába az első szögeket önkénytelenül Kossuth Lajos verte, midőn a képviselőházban kijelentette, hogy a magyar sereg Holtscheben a legjobb és legigyekezőbb tábornokát veszti, ki Magyarországnak barátja és a haza ügyének hű embere volt. Sajnálja mondá Kossuth, Holtsche visszalépését, ki kijelentette, hogy Magyarország ügye a legigazságosabb a világon, de hogy ő mint cs. kir. katona cs. kir. csapatok ellen nem harcolhat és az ő nyíltan kimondott meggyőződését tisztelni kell. Midőn Holtsche Budapesten a bánnal találkozott, ez így szólott hozzá: „*Tábornok ur, ön nagyon későn jön!*“ Holtsche is törvényszéki leg vesztette el tábornoki rangját, de nemsokára kegyelemdíjat nyert és két évvel az ötvenes években bekövetkezett halála előtt ő felsége kegyelem utján ismét vissza helyezte őt rangjába és illetőségeibe.

Ivánka Imre.

1816-ban Nagy-Szemréden Hont megyében született, katonai kiképzését a tullni utásziskolában nyerte, melyben 1831-ben vétetett föl. Miután mint hadapró a cs. kir. 19. sereznél rövid ideig szolgált, 1834-ben hadnagy lett a Nádor huszároknál (12-ik huszárezred). Mint kitünő és sokoldalulag képzett tiszt rendkívüli alkalmaztatásban is részesült, így jelesen dandársegéd volt gróf Walmoden Károly tábornoknál és Lobkovitz herczegnél. 1848-ban mint főhadnagy leköszönt tiszti állásáról és századossá lett a 2-ik honvéd zászlóaljnál, és később hadsegéd Batthyányi Lajosnál, hol igen jó szolgálatokat tett. Ivánka bizonyára kiváló szerepet játszott volna, ha fogságba nem kerül.

Bem József.

1795-ben Krakóban, Gácsországban nemesi családból született, a krakói egyetemen nyerte kiképzését, hol kivált matematikai tudományokban kitűnt. 1810-ben az I. Napoleon által alapított varsói hadapród karba vétetett föl. Bevégzett tanulmányai után a lovas tüzérséghez lépett be, résztvett az 1812-ki hadjáratban és a francziák visszavonulásánál, Danzigba jött, hol tanusított vitézségeért, Rapp parancsnokló tábornoktól a becsület légió rendjelét nyerte. A vár feladása után Bem Párisba tért vissza. Itt 1815-ben az újjászervezett francia hadseregbe mint tüzértiszt lépett és 1819-ben századossá lőn. Tanítónak neveztetvén ki a varsói tüzériskolába, ott tudománya és jó előadása által tűnt ki. Ezt az állást Bem politikai nézetei következtében elvesztette, és ezek miatt 1820. óta sok üldöztetésnek volt kitéve. 1825-ben leköszönt. Bem már előbb is irt jó szervezéseket a tüzérségről, a congrève röppentyűkről (Weimar 1820) és a lőpor előállításról. Elbocsátása után gróf Potocki Ferencz jószágán építéssel, irodalmi és technikai munkálkodásokkal foglalkozott.

Midőn 1830-ban a lengyel forradalom kitört, Bem Varsóba sietett, hol őrnagygyá és egy lovasüteg parancsnokává neveztetett ki; az iganiei csata után alezredessé lett. Miután az osztrolenkai csatában heves kartácstűz által föltartóztatta az előnyomuló muszka hadoszlopokat, ezredessé és nemsokára a lengyel tüzérség főparancsnokává, végre midőn a lengyel hadsereg Varsónál összpontosult, tábornokká neveztetett ki. A szeptember 6. és 7. válságos napok alatt összes ágyuival résztvett a csatában, sőt 6-án 40 ágyúval egészen a muszkák által elfoglalt Voláig nyomult elő, de mivel sem a lovasság, sem a gyalogság idejekorán nem támogatta őt, egyedül nem boldogulhatott. Midőn a lengyel hadsereg szeptember 7-én Prágába vonult vissza, Bem ágyuival a hidat tartotta megszállva, azonban 8-án reggel, arra a hirre, hogy a muszkákkal megállapodás történt, Mala-

chovszki parancsa következtében Modlinba kellett visszavonulnia. Varsó eleste után Bem, a lengyel hadsereg egy részével porosz területre lépett át, egyideig mint a lengyel emigráció főnöke Németországban élt, és végre 1832-ben Párisba ment. Itt a lengyel emigráció egyik pártjához sem csatlakozott, de folytonos tevékenységgel új meg új hatáskört keresett. 1833-ban Don Pedroval egy lengyel légió föllállítása fölött értekezett, de az emigrációban uralkodó egyenetlenség miatt — *a mi minden emigráció főbaja* — ez nem jött létre. A következő éveket tudományos foglalkozásokkal és utazással töltötte Portugáliában, Spanyolországban, Belgiumban és Németalföldön. Az 1848. márcziusi napokban Bem Franciaországból Lembergbe és október 14-én Bécsbe jött, hol mint tudva van, a város védelmét Windischgrätz herczeg hadseregével szemben vezette. Ez kivált a Jägerzeile kijárásánál föllállított csillagsánczra vonatkozik, a hol személyesen jelen volt és erélyesen vitte a védelmet. Bécs eleste után sikerült elmenekülnie és Pozsonyba ment, hogy az ott jelenlevő Kossuth Lajosnak, mint a honvédelmi bizottmány elnökének följánlotta szolgálatát. Miután a Simunich ellen működő Guyon ezredes oldala mellé mint tanácsadó küldetett, az erdélyi hadsereg parancsnokságával bizott meg, mely akkor még újjászervezésének első stadiumában volt. Mit vitt végbe Bem Erdélyben alig elégséges haderővel, azt munkákban részletesen adtuk elő. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy az ő haditettei, az összes katonai világ elismerését kiérdemelték. Bem rendkívül éleslátó, gyors felfogású és tájékozási képességű férfiú, intézkedéseit rögtönözve tette és még a legválságosabb helyzetben is hidegvérű és merész vezér volt. E katonai tulajdonságokon kívül Bem még a hadvezérnél annyira szükséges politikai jártassággal is birt. Midőn a forradalmi magyar kormány Erdély meghódítása után a szász és oláh népfelkelés által elkövetett rémtetteket legszigorubb visszatorlás által akarta büntetni, Bem éppen az ellenkezőt tette és általános bünbocsánatot hirdetett.

Sokszor felmerült a kérdés, vajjon Bem mint nagy hadsereg vezére is bebizonyította-e tehetségét és erre némely-

kor tagadó lön a felelet. Mint nagy hadsereg vezére, Bem csakugyan nem jött abba a helyzetbe, hogy tehetségeit bebizonyítsa, de a lehetőség nincs kizárva, hogy azt amit ő Erdélyben tett, egy nagy hadsereg élén és nagy harczterén épp úgy vitte volna keresztül. Bem mint hadvezér oly tulajdonságokkal birt, melyek ritkán találhatók egy emberben egyesülve. És aztán a hadicsel, melyet Nagy-Szebennél keresztül vitt és mely által egy csapással Erdély urává lett nem tartozik a kis háboruk körébe. Legtalálóbban jellemezte Bemet Haynau egykori tábornoki főnöke, Ramming báró tábornok-nagy, a maga munkájában: „A hadjárat Magyarország és Erdélyben 1849. év nyarán“, melyben a többek közt ezt mondja: „Julius 31-én napkeletkor visszatérő kozák őrzáratok jelentették, hogy nagy ellenséges haderő közeledik, Kereszturról Segesvár felé. Bem maga volt az összes haderejével mintegy 6—7000 emberrel és 12—18 ágyuval, ki Marosvásárhelyről Udvarhely felé tartott és épen szándékolt hadműveletét kísérletre meg *nagy merészséggel* Medgyesen át Nagy-Szeben ellen. *Valóban igazságot kell szolgáltatni e vezérnek, ki alig fegyelmezett csapatokból álló kis haderővel, tulnyomó haderők-től körülvéve és napról-napra mindinkább szűkülő területre szoritva, mindig idejekorán és a döntő perczen jelenik meg, hogy jelenléte és példája által a csapatokat lelkesítse és a minden esetre egyenetlen harczot oly makacssággal és ügyességgel vezesse, a mennyire az, e sok jó ut által átszelt hegyes országban lehetséges. Helyzetének előnyeit kiválóan tudja felhasználni és csapatai rendkívüli mozgékonyasága által, minden fenyegetett pontra, ha nem is tulnyomó de elegendő haderőt tud vetni, hogy a hegyes terület előnyei által a küzdelmet fölvehesse és a támadót majd itt majd ott feltartóztassa. Ez ügyes és gyors hadműveletek által mintegy sokszorosítja haderejét és több ízben még döntő csatákat is vív. Valahányszor a szerencse és a haderők aránya ránézve kedvezőtlen, mindig el tudja kerülni a teljes vereséget és jó eleve visszavonul egyik vagy másik szárny felé, hogy a győztest rövid idő mulva megint fenyegeesse. Váratlanul és merészen jelenik meg mindig. Így tette Segesvárnál is.“ — E nagy képzettségű cs. kir. tábornok e megjegyzéseiben*

minden elvan mondva, mi egy hadvezérnek becsületére válik és őt legnagyobb képességében jellemzi.

Egy másik nem katonai író, ki bizonyosan nem áll abban a hirben, hogy Magyarországgal és 48-as forradalmával rokonszenvez, Levitsdennigg lovag Bemről a következőket mondja: „Mi Bemet egyszer tréfából egyenruhás Kunst Vilmosnak neveztük el, de megvalljuk, hogy vendégszerepe a Királyhágón túl minden szolgált katonát csodálkozásra ragadt és csak azt sajnáljuk, hogy pompás tehetségeit nem királyi szinpadon játszotta.“ Ha azonban Levitsdennigg azt hiszi, hogy Bem nem volt royalista, nagyon téved. Midőn Görgey Komáromot fölmentette az ostrom alól, Bem egy francia nyelven irt emlékiratot küldött Kossuthoz, melyben a módról szól, miként érheti el a földunai hadsereg Bécsset. Ebben az emlékiratban, Bem azt mondja: *„És Bécsben a dynasztiának békét fogunk szabni.“* Miután Bem, az osztrák és orosz hadtestek által a közreműködő szász és oláh népfölkelés segedelmével elnyomatott, főparancsnokká neveztetése következtében a már hibásan tervelt temesvári csata vezénységét vette át, melynek hasztalan igyekezett jobb fordulatot adni, s a csata elvesztése után a Dembinszky-féle hadsereg töredékeivel Lugosnál az ellenséggel megmérkőzni nem sikerült és így Oláhországba menekült. Amurat pasa néven a török hadseregbe lépett s ennek ujjaszervezésével lett megbizva, de Ausztria és Oroszország kötekedésére Aleppóba belebbezett hol, 1850. év december havában meghalt. Bem teste, mely különben sem volt erős, romhoz hasonlított, 9 nehéz sebnymait viselte. Mint mondják egy Omer pasa főhadiszállásán meghalt tisztnél leveleket találtak, melyek egy ellene szervezett merényletet engedtek sejtetni.

Doggenfeldi Vetter Antal.

Egy cs. kir. alezredes fia. 1803-ban julius 3-án Velenzében született és 1815-ik év ápril 17-én a bécsujhelyi katonai akadémia tanítványául vétetett föl, honnan 1823-ban szeptember 18-án mint zászlótartó a cs. kir. 38-ik sor-

gyalozredbe osztatott be. 1832-ben alhadnagygyá neveztetett ki a 27-ik cs. kir. sorgeyalozredbe, egyidejűleg tanárrá lön a gráci hadapród-iskolában, melyben 13 évig felváltva matematikát, katonai mértant, erődítéstaut, fegyvertant és gyakorlati szabályokat a legnagyobb sikerrel tanította. 1835-ben főhadnagygyá lépett elő a 19-ik cs. kir. sorgeyalozredbe és 1839-ben alszázados lön a báró Máriássy nevét viselő cs. kir. 37-ik sorgeyalozredben, melyben 1841-ben százados és 1846-ban őrnagy lett. Mint ilyen a 3-ik zászlóalj parancsnokságát vette át ezredében, mely Nagy-Váradon állomásozott. 1848-ban alezredessé lépett elő és Lembergbe kellett volna mennie az ezredhez, de mivel zászlóalja a rácok ellen küldetett, állomásán megmaradását kérte, hogy zászlóalját az ellenség ellen vezethesse, mit meg is engedtek neki. Zászlóaljával a déli harcztérre indult, hol több alkalommal, jelesül 1848-ban szept. 2-án a perlászi rác tábor bevételénél, mint a gyalogság parancsnoka, vitézsége és határozottsága által kitűnt. Miután a bánsági hadtestet mint ezredes vezényelte, október vége felé Pestre hivatott, hogy a magyar tábornok szervezéseinek előkészületeit megtegye, melynek főnökévé neveztetett ki novemberben. Midőn decemberben Mészáros hadügyminiszter a gróf Schlick altábornagy ellen működő hadtestparancsnokává lön, Vetter ideiglenesen a hadügyminiszteri teendőket végezte és midőn a kormány és az országgyűlés Debreczenbe költözködtek, Kossuth rá a főváros polgári és katonai hatalmát ruházta. E válságos időben Vetter rendkívül tevékenységet fejtett ki, mert a csapatok számára ki kellett dolgoznia minden visszavonulási intézkedéseket és valamennyi katonai intézetről gondoskodnia, a melyeket a honvédelmi bizottmány rendeleteinek értelmében a Tiszán túl biztonságba kellett helyeznie. A polgári és katonai hatalom kezelése közben december utolsó napjaiban, tapintatossága és tanusított nyugodtsága által lényegesen hozzájárult a bizalom fentartásához a haza ügye iránt és a rend példás volt alatta a fővárosban. Elnöksége alatt tartatott azon haditanács Görgey Arthur és Klapka György őrnagy jelenlétében, a melyben a hadsereg további hadműveleteinek terve készült. Debreczenbe érkeztén, Vetter itt a

hadügyminiszteriumot rendezte be, melynek tevékeny kiterjedését báró Stein ezredessel nem sokára megalapította és midőn Mészáros a Kassánál szenvedett vereség után Debreczenbe jött, Vetter a táborokar ügyeit vezette. 1849-ik év márczius elején Vetter altábornagygyá neveztetett ki és egy országgyűlési határozat folytán, némely hadosztály kivételével az összes magyar hadsereg főparancsnokává lön, és Tisza-Füredre ment. Visszaemlékezvén Dembinszky előbbi főparancsnok ellen szűnre hozott pártütésre, mely nem volt helyes mód eltávolításának keresztülvitelére, Vetter a főparancsnokság átvételekor, azonnal a tábornokok bemutatásánál, erélyes szavakban hangsúlyozta, hogy mit vár tőlük. Ekkor lépett elő Damjanich és kínos jelenetet idézett elő, minek az lett a következése, hogy Vetter igen erős fölindulásból hirtelen megbetegedett és a főparancsnokságot ideiglenesen, de valóságban mindenkorra kénytelen volt átengedni Görgeynek, mivel Debreczenbe kellett magát vitetnie, hol igen veszedelmes epelázba esett, mely őt április végeig ágyba szegezte. Junius végén Vetter a déli hadsereg parancsnokságát vette át, Jellachich bárót Hegyesnél erősen megverte és Péterváradot fölmentette. Midőn a magyar forradalom vége felé járt, Vetter Radnán volt. Perczig sem kételkedett a fölött, mi történik vele ha magát a világozi fegyverletelnek alá vetné, s így személyes biztonságáról gondoskodott. De azonnal nem mehetett külföldre, és 1850-ik év május haváig rejtve maradt és azután egy grófnő segélyével Hamburgba jutott. A külföldön jelesül Angliában hosszabb ideig élt, hol néhány évig egy magán katonai iskolában — minő ott több van — harczásatról tartott fölolvadásokat, azután Franciaországba, Olaszországba és Svájcba ment. Vetter mindig katonai tudományokkal foglalkozott, melyek nála első sorban állottak és egész valója a régi komoly katonát árulta el, a minőket a forradalom nem kedvel. De Vetter ép úgy a cs. kir. mint a magyar hadseregben nagy tiszteltben állott, és azon kevés magyar tábornokok egyike volt, kik minden körülmények közt engedelmeskedni tudtak. Egészben véve Vetter legbecsületesebb jellemű ember, alaposan képzett tábornok, jó és határozott vezér, szigorú főnök

és barátságos bajtárs volt. Az 1876-iki amnesztia után visszatért Magyarországra, hosszabb ideig Pozsonyban, utóbb pedig Budapesten lakott. Midőn 1869-ben az új védtörvény elfogadása után Andrassy Gyula gróf egybehívta ama bizottságot, mely a honvédelmi miniszterium irodájában megkezdte az előmunkálatokat a magy. kir. honvédség és annak hatóságai felállítására, Vetter mint szakértő szintén meghívott. A bizottság tagjai voltak: Gelich Rikhard, mint a honvédelmi miniszterium vezetője, Aschermann akkor e miniszterium titkára és mint szakértők Vetter és Schweinitz gróf. A bizottság előtt többnyire kész tervezetek feküdtek, melyeket az tárgyalás alá vett. Az 1882-ik év július 26-án barátaitól és bajtársaitól mélyen gyászolva, erősen hányatott élete 78-ik évében meghalt.

Beniczky Lajos.

A legtevékenyebb kormánybiztosok egyike, egyszersmind igen vállalkozó és ügyes portyázó mint azt jelesül Losoncz ellen intézett támadása által igazolta, miről a magahelyén bővebben szözlöttünk. Rendkívüli tevékenységeért a forradalom leverése után 20 évi várfogságra ítéltetett, de több évi bünhödés után kegyelmet nyert. Az 1860-ik évi októberi diploma után képviselőnek választott az országgyűlésre. Beniczky a határozati párthoz 1868-ban az ellenzékhez tartozott. Ebbe az évbe esik titokzatos meggyilkoltatása, mely még mai napig sincs felderítve. Beniczkyt akkor levél által, melyet hordár hozott neki a Kammon kávéházba állítólag egy haldokló honvédhez hivatott. Ő egyszersmind a budapesti honvéd egyeslet elnöke is volt, katona társai szerették és tisztelték, úgy hogy egészen ki kell zárni a föltevést, hogy szomorú vége azokból a körökből eredt volna. Különös volt azonban a körülmény, hogy egy nappal később a képviselőház elnökét levélben értesítették, hogy Beniczky többé nem él. Három hóval később végre megtudták, hogy holtteste a Csepelsziget partján van beásva. A holttestet csakugyan meg is találták ott és nyakkendőjéről rá ismertek,

mivel az enyészés már fölismerhetetlenné tette. Vajjon föl fog-e derülni valaha e sötét titok? Beniczky, ki szilárd jellemű férfiú és kitünő hazafi volt, jobb sorsot érdemelt volna.

Czetz János.

1822-ben született Gidó falván Erdélyben hol atyja székely huszárszázados volt. Fiatalkora óta katonailag neveltetve, 1834-ben a bécsujhelyi katonai intézetbe lépett mint növendék, melyből mint osztálya legjobb tanulója a felsőbb tanfolyam bevégezése után 1841-ben mint elsőosztályú alhadnagy a Wacquant báró nevét viselő 62-ik sorgyalogezredbe osztatott, hol 1844-ik év augusztus 1-én főhadnaggyá lépett elő. 1846-ban Bécsben a táborkarhoz osztatott be és 1848-ban június havában a cs. kir. táborkari igazgatóság parancsára a magyar hadügyminiszteriumba hivatott meg. Ez állásában szerkesztette a jelentéseket és utasításokat az akkor a szerbek ellen kitört háborúról, utóbb Mészáros hadsegédévé lett és a verbászi táborba követte őt. A hadügyminiszter visszatérte után mint katonai előadó alkalmaztatott a honvédelmi bizottmánynál. Századossá lépvén elő, nemsokára őrnaggyá és táborkari főnökké neveztetett ki Erdélybe, mely minőségben Baldacci visszahivatása és Katona veresége után az erdélyi hadsereg maradványának parancsnokságát vette át. Midőn Bem az erdélyi hadsereg főparancsnokságát átvette, Czetzet táborkari főnökké nevezte ki mely minőségben Bem teljes bizalmát bírta. Czetz Abrudbányánál, Vizaknánál, Szász-Régennél, Alvincznél, Medgyesenél, Nagy-Szebennél és Feketehalomnál parancsnokolt és harczolt s oly sikeres tevékenységet fejtett ki, hogy Bem alezredessé és ezredessé léptette elő és Erdély visszahódítása után a Bánságba történt előnyomulásánál tábornokká s Erdély főparancsnokává is. Kossuth tábornokká előlépését eleinte nem akarta megengedni, de Bem azzal a megjegyzéssel követelte, ezt, hogy ő már kinevezte. Kossuth ellenkezésedése, mi cselszövények által szítottott igen természe-

tesen, ezzel bevégződött. Czetz nagyon képzett katona volt, eszes és nagy nyelvészeti fölfogással birt. Lóról való bukás következtében huzamos ideig gátoltatott tevékenységében és nem is vehetett részt az oroszok elleni hadműveletekben. A világosi fegyverletétel után 1850-ik év tavaszáig Magyarországon rejtőzködött, de utóbb szerencsésen külföldre menekült. Előbb Hamburgban élt, hol 1850-ben „Bem hadjárata Erdélyben 1848—49-ben“ czimű könyvét adta ki. Innét Párisba ment, s onnan időnkint Angliába rándult, végre 1857-ben Spanyolországban az egykori argentin köztársaság elnöke, Rosas hugát vette nőül és Buenos Ayresben telepedett le.

Klapka György.

1820-ik év ápril 7-én született Temesvárott. Apja e városban nagy érdemeket szerzett egykori polgármester Klapka József volt, anyja pedig a verseczi származású szül. Kehrer Julia. Első tanulmányait Kecskeméten és Szegeden végezte, azután a karánsebesi katonai nevelőintézetbe jött, honnan 1838-ban mint hadapród a 2-ik cs. kir. tábori tüzérezredbe lépett, mely Bécsben volt őrségen. 1840-ben áthelyeztetett a cs. kir. bombászkarba, melynek növendékei kitünőkiképzésben részesültek a matematikában, természettanban és erömtanban, valamint más tüzéri tudományokban is. Klapka a 4 évi tanfolyamot harmadfél év alatt végezte be és 1842-ben mint alhadnagy a magy. kir. testörségbe vétetett föl, melyből főhadnagynak neveztetett ki a cs. kir. német bántási 12-ik határörvidéki ezredbe, de később a cs. kir. hadsereg kötelékéből kilépett. 1848 ban a magyar hadügy-miniszteriumnak ajánlotta föl szolgálatait és századosnak osztatott be a 6-ik honvédszászlóaljba, melynek soraiban eleinte a szerbek ellen harczolt. De nemsokára fölsimerték, hogy Klapka oly tiszt, ki magasbb katonai szolgálatokra van hivatva. Így legelőbb is Hajnik Pállal és Gál Sándorral Erdélybe küldetett, hogy ott a székely népfölkelést szervezzék, utóbb pedig gróf Batthyány Lajos miniszterelnök

széles kiterjedésű titkos fölhatalmazással esetleges használatul Komáromba küldötte őt, hogy e rendkívül fontos vár birtokát biztosítsa Magyarországnak és rendes védelmi állapotba helyezze. E küldetés bevégzése után a magyar táborkar szervezésekor őrnagynak neveztetett ki és Kis Ernő tábornok mellé mint tábornoki főnök rendeltetett, mely minőségben egész december közepéig működött, mire a táborkar osztályfőnökévé lett a hadügyminiszteriumban. Ez állásban, melyet csak rövid ideig foglalt el, mert nemsokára legfontosabb katonai működésének ideje következett be, a Görgey-féle hadtest visszavonulása alatt Budára, Vetter tábornok akkori tábornoki főnökkel az első hadművelet tervén dolgozott a magyar hadsereg számára, mely kellő időben történt összpontosítása által az összes magyar hadtestek áprilisi hadjáratának sikeréhez vezetett. Midőn Schlick január 4-én Kassánál teljesen megverte Mészáros, és hadműveleti alapunk nyugot felől ily módon nagyon veszélyeztetve volt, egy embert kellett találni, ki képességgel bírjon egy új hadtest képzésére és vezérlésére. A választás Klapka őrnagyra esett, ki még csak 28 éves volt és ki az alezredesi rang mellőzésével ezredessé és hadtestparancsnokká neveztetett ki. Klapka összegyűjtötte a Mészáros féle hadtest maradványait Tokajnál, rendezte és fegyelmezte, és új csapatokkal erősítve nem csak a tiszai átkelést, ezáltal a kormány székhelyét és hadműveleti alapunkat is fedezte, hanem a vállalkozó Schlickkel is a legjobb sikerrel megverekedett és addig működött ott, míg megtörtént az összeköttetés a bányavárosokból érkező Görgey-féle hadtesttel. Klapka működésének ezen korszaka volt a legfontosabb és ezzel szerezte a legnagyobb érdemeket. Ezután Görgey alatt a II. hadtestet vezérelte és valamennyi ütközetben és csatában dicsőségesen részt vett, az áprilisi hadjárat alatt egész Komárom fölszabadításáig, a tápió-bicskei csatában ugyan, miután előcsapatai vigyázatlanul nyomultak elő a faluba, visszaveretett és hadteste zavarba jutott eleinte, de utóbb összeszedte azt és Damjanich hadtestével újra előre nyomult. Egy fényes hadjárat tetteinek megítélésénél az ily közbeeső esetek mitsem jelentenek. — Midőn Mészáros a függetlenség kinyilatkoztatásánál a had-

ügyi tárczát letette, Klapka vette azt át mint a hadügy-miniszterium ideiglenes igazgatója április végeig. Tevékenysége ebben az állásban rövid tartamu volt, de mégis nagy jelentőségű. Igy ő volt az, ki a főtámadó hadműveletek tervét körvonalalaiban elkészítette. E terv, noha az a miniszterium által Görgeyvel, valamint az összes hadtestparancsnokokkal közöltetett, ép oly kevésbé vitetett keresztül, mint a később tervelt fővédelmi hadműveleti terv. — Görgeynek hadügyminiszterré kineveztetése után, Klapka Komárom parancsnokává neveztetett ki. Görgey megsebesülése után mint legidősb tábormok a földunai hadsereg parancsnokságát is átvette, és ő vezényelte azt a július 11-ki komáromi csatában. Görgey visszavonulásánál a Duna balpartjára és az osztrák hadsereg előnyomulásánál a jobb parton Klapka mint komáromi várparancsnok, a cs. kir. körülfároló hadtest által el lévén szigetelve, a várban megmaradt. Miután július 30-ától augusztus 3-áig győzelmes csatározások által foglalkoztatta az ellenséget, az utóbbi napon egy jól kiszámított és erős kitörés által, melyben Aschermann ezredes csapatparancsnok különösen kitűnt, szétugrasztotta és tetemes veszteséggel a legénységben és ágyúknban a Vág felé vetette vissza az osztrákokat s Győrig az egész területnek urává lett. Klapka ezt az alkalmat igen czélirányosan zsákmányolta ki a várőrség szaporítására és a vár élelmiszerral ellátására, hová több ezer ujonczot, fölszerelési tárgyakat, vágó marhákat és gabonát vitt be. Az volt terve, hogy betör Ausztriába, de ezt nemsokára kivihetetlennek látta. Dembinszky temesvári veresége után és Görgey világosi fegyverletétele után Magyarország sorsa el volt döntve. Igaz ugyan, hogy némely avatatlanok azon védbástyát látták Komáromban, honnan még hihetetlen dolgokat vártak, melynek árán még Magyarország alkotmányát is meglehetett volna menteni. Klapka a Duna jobbpartján Haynau hadserege, a balon Grabbe orosz hadteste által körülfárolva, egy várőrséggel, melynél a cselszövények megmételtyezték a szellemet és a várba menekülők által terjesztett hírek elcsüggedést csepegtettek: Haynau fölszólítását a vár föltétlen föladására határozottan visszautasította ugyan.

de mint mély belátású férfi, miután a föladás ellen szavazó két tisztet az osztrák hadsereg parancsnokának beleegyezésével kiküldötte, hogy a beállott katasztrófáról meggyőződjk, ezeknek visszatérte és egy haditanács határozata következtében alkudozásba lépett az osztrákokkal és szept. 27-én megkötötte a várföladási szerződést, melynek alapján a vár átadatott a császáriaknak október 2-án. Klapka egyike volt a leglángeszübb magyar vezéreknek, magasabb katonai műveltséggel bírt, melylyel világi műveltséget is kötött össze. Igen jó hadvezér volt és magas katonai eszmék által tünt ki, de sokkal inkább az érzelem embere volt, sem hogy Görgey merev erélyességével bírjon. Egyéni viszonyaiban is mint katona Görgey felé hajlott ugyan, de sokkal jobb hazafi volt, sem hogy a kormánynyal ne tartson. E viszony azonban gyakran megbénította határozati képességét. Igen humanus főnök volt, e mellett kitünő bajtárs. Ellensége volt minden erőszaknak s ha válságos percekben erélyességet kellett kifejteni, humanitását még akkor is érvényesítette. Élete és működése az emigráció alatt nem tartoznak e munka keretibe. De említésre méltó abból az időből, hogy a külföldön két nevezetes munkát írt a magyar háborúról. 1867-ben az Ö Felsége által adott általános amnesztia alkalmával visszatért Magyarországra és szülővárosában képviselővé választatott az országgyűlésre. Andrassy Gyula gróf 1869-ben mindent megtett, hogy Klapkát tábornokká nevezzék ki, de itt áthághatatlan akadályra talált Klapka részvételében az 1866-iki háboruban a poroszok részén. A lehetetlenséggel szemben, hogy Klapka tábornokká neveztesék ki, miután elvileg meg volt állapítva, hogy az 1848—49-iki magyar honvédtábornokok kinevezése egészen ki volt zárva, Klapka ki egy Brüsszelben telepedett angol nagykereskedő lányát vette nőül, és két fi-gyermek atyjává lön, azóta rendesen Cognacban Franciaországban lakott, a későbbi években azonban Budapesten tartózkodott s itt is halt meg 1892-ik évben s nagy pompával temettetett el.

Gróf Dembinszky Henrik.

Született 1791-ben a krakkói vajdaságban; anyja gróf Mozsinszki főudvarmester leánya, kitünő nevelést adott neki, 1807-ben a cs. kir. mérnökkari akadémiába Bécsbe jött, hol szorgalmasan tanult, de csak 2 évi tanfolyamot végzett, mert 1809-ben katonai szolgálatba akart lépni. Egy előkelő osztrák pártfogó, valamint Poniatowszky herceg tisztii állást akart számára kieszközölni, de Dembinszky érdemet keresett abban, hogy katonai pályáját alulról kezdje és mint közlovas lépett az 5-ik lengyel könnyű lovasezredbe, melyben az 1812-iki hadjárat kitörése előtt hadnagygyá lett. Szmolenszk bevétele-nél annyira kitünt, hogy Napoleon a harcmezőn századossá nevezte őt ki. Dzsidaszurás által súlyosan megsebesült s így nem vehetett többé e hadjáratban részt. 1813-ban részt vett ezredével a szász hadjáratban és itt személyes bátorsága által annyira kitünt, hogy a francia becsületlégio keresztjével diszítettett fel. A visszavonulásnál Franciaországba jutván, Vielohovszky tábornok segédtisztjévé nevez-tett ki. Párisban mint Varsó hercegség ideiglenes had-ügyminisztere működött. Napoleon leköszönése után Lengyel-országba ment, hol 1815-ben megnősült és teljes visszavo-nulásban kis jószágán nagy szorgalommal és nyereséggel gazdálkodott. Az 1830-iki lengyel forradalom kitörésekor egy lovasezred őrnagya volt, de nemsokára a krakkói vajdaság-ban felállított mozgó nemzetőrség főparancsnokává lett s e minőségben ezredessé lépett elő. A grockovi csata napján nemzetőrségi gyalogdandárával Varsóba érkezvén, Skrzénecki főhadparancsnoktól saját kívánságára egy lovasdandárpa-rancsnokságát nyerte. Ennek élén a kuflevi ütközetben egész napon át sikerrel harczolt egy túlnyomó orosz haderő ellen és ezért dandártábornokká neveztetett ki. Dembe-Wielkénél ő döntött lovasdandárával. Néhány héttel később egy mind a három fegyvernemből alakított hadtest parancsnokságával bizatott meg. Ezzel a lengyel hadsereg balszárnyán állott és a Narev fölötti hidat elfoglalta, miáltal a hadsereg visszavo-

nulását biztosította. Késő éjig védte a hidat a Diebitsch alatti túlnyomó orosz hadsereg ellen és ez által lehetővé tette a lengyel hadsereg egyesülését Varsónál. Ezután kis hadtestével Gielgud seregéhez tétetvén át egész Varsóig kellett nyomulni. Miután a hosszú utat egész a Vilna forrásáig és a Niemenig megtette 1831. év július végén 4900 emberből és 6 ágyuból álló hadoszlopával Varsó elé megérkezett. Itt diadalmasan fogadtatott, a város kormányzójává és nemsokára főhadvezérré neveztetett, mely állást azonban csak rövid ideig töltötte be. Az ismert lengyel meghasonlás, melynek ez ország lassankint áldozatul esett, egészen kitört, midőn az oroszok Varsó kapui előtt állottak. Egyébiránt Dembinszky heves jelleme is tarthatlanná tette állását. A forradalom bevégeztével Franciaországba ment, hol rövid félbeszakítással 1833-ban, mely évben több honfitársával Mehemed Ali szolgálatába lépett azon reménnyel, hogy Oroszország ellen fog harcolhatni, mivel II. Mahmud szultán hozzáfordult segítségért, egész 1848-ig tökéletesen visszavonulva élt. E mozgalmas időben május havában elhagyta Párist és mindenek előtt Boroszlóba ment, hol a Mieroslavszki-féle pucscsot Pozenben mint téves politikai kombinációra fektetett vállalatot közönyösen tekintette. Ép oly kevésbé várt valamit a krakkói és lemergi zavargásoktól. Miután a Boroszlóban nagy számban tartózkodó lengyel menekültekből egy 5—6 tagból álló kormány alakításának terve az illetők meghasonlása miatt füstbe ment, a lengyelek két irányban kezdetek működni, hogy előnyöket biztosítsanak hazájoknak. Egy részök a szláv kongresszusra ment Prágába és azon nézetben volt, hogy érdekek kívánja miszerint Magyarország ellen harcoljanak, másik részök pedig és ehhez tartozott Dembinszky a szlávok kibékülését akarta és mindenekelőtt a horvátokét a magyarokkal és egyesülést Ausztria ellen. Mind a két esetben az volt a lengyelek célja, hogy kizsákmányolják az összeköttökést Ausztria és Magyarország közt hazájuk érdekében. Dembinszky kívánsága tehát az volt, hogy rész vehessen a magyarok függetlenségi harcában. Ezen kívánságát gróf Teleky László, akkora Magyarország kormányá-

nak képviselője Párisban, annyiban teljesítette, a mennyiben érintkezésbe lépett Dembinszkyvel egy angol közbenjárása által, ki Dembinszkyt ismerte. Dembinszky az ajánlatot örömmel fogadta és Teleky ez ügyben irt is Kossuthnak. Szabó Imre ezredes Kossuth megbízásából nemsokára Párisba érkezett, hogy lengyel tiszteket nyerjen meg Magyarország számára és ekkor Dembinszky és Teleky abban állapodtak meg, hogy előbbi azonnal utazzék Debreczenbe. Dembinszky akkor határozottan a magyar hadsereg főparancsnokságának átvétele ellen nyilatkozott. 1849. év január 3-án elhagyta Páris és hosszas kalandos kerülő utakon át január 17-én Ujvárosra érkezett, hol Répássy tábornokkal találkozott, ki azon tanácsot adta neki, ne szálljon meg Debreczenben sehol hanem menjen egyenesen Kossuthhoz. Ugyis történt. A honvédelmi bizottmány elnöke tárt karokkal fogadta őt és más nap három óra hosszán át értekeztek egymással, mely alkalommal Kossuth lefestette előtte az általános helyzetet, keserű panaszokban és szemrehányásokban tört ki Görgey Arthur ellen, kit mint mondá ezen állásra emelt és a ki most ezt hálátlansággal fizeti vissza. Ő, mond Kossuth, Váczott kiáltványt bocsátott ki, melyben kijelenté, hogy a kormányt nem akarja elismerni. És gyalázatára be kell vallania, hogy küldönczök kiküldése daczára sem tudja, hová lett Görgey. Egy sorral sem hallat magáról. Miután fölindulása csillapodott nagy elismeréssel szólt a lengyelekről, de a beszélgetés folyamában a következő nyilatkozatot tette: „Tábornagy ur! Az ön honfitársai úgy harcolnak mint az oroszok. Mindenütt példányképei a vitézségnek, de őszintén bevallva, sokkal több bajt okoznak nekünk, mint egész hadseregünk. Mindennap új követelésekkel állanak elő, mindennap új meg új veszekedés tör ki köztük, úgy hogy azt se tudhatjuk, mit akarnak tulajdonképen. Ma azt kívánják, hogy a magyar kormány szedje őket össze és alakítson belőlök egy lengyel legiót, holnap mást kíván mindegyik. Mondja meg ön, kérem mit tart e követelésekről? E nyilatkozatra Dembinszky határozottan ellenezte a lengyelek légióba egyesítését. Oszszába őket századonként a különböző csapattestekbe, ahol jó szolgálatokat fognak tenni, minthogy, mint ön mondja, pél-

dányul szolgálnak. Dembinszky javaslata főökát elhallgatta, hogy Kossuthban ne ébresszen korai aggodalmakat. Miért ellenezte egy lengyel légió alakítását, azt emlékirataiban a következő nevezetes szavakkal fejezi ki: *„Attól tartottam, hogy egy lengyel légió föllállításával könnyen Ausztria és Oroszország szövetsége támadhatnék, mely Magyarország jövőjét megsemmisíthetné, de Kossuth sajnálkozásomra csakhamar megfelekezett tanácsomról.*“ Említésre méltó még, hogy Dembinszky a kibékülést a szerbekkel és horvátokkal némi engedékeny-ség által mint szükségest hangsúlyozta, mit Kossuth nem szívesen hallott. Másnap Dembinszky megkapta altábornagyi kineveztetését azon ranggal, melylyel a lengyel hadseregben birt, t. i. 1831-től és fölhivatott, hogy be nem várva egyenruhája elkészítését, azonnal induljon Perczel Mór hadtestéhez, hol inkább mint tanácsadó működjék. De midőn a kormánytól parancsot kapott, hogy a Perczel hadteste 4000 gyalog, 500 lovas és 12 ágyujával Klapka erősítésére Tokajba induljon, legelőbb is nehézségekre talált, Perczel ugyanis kijelentette, hogy ő maga szervezte a hadtestet, hogy Debreczenben ármányok szövetnek ellene és ő a kormánynak ez esetben nem fog engedelmeskedni. Hosszabb alkudozások után Perczel végre kijelentette, hogy visszalép a parancsnokságtól. Január 31-én Dembinszkyre a Perczel- és Klapka-féle hadtestek és nemsokára a Vécsey- és Damjanich-féle hadtestek főparancsnoksága is ráruháztatott mindössze 37,000 emberrel. Görgey és Klapka hadtesteinek egyesülése után Dembinszky az összes magyar hadsereg főparancsnokává neveztetett ki és hadműveleteit a Windischgrätz alatti cs. kir. hadsereg zöme ellen a Tarna felé történt előnyomulásával kezdte meg. A kápolnai csata után, mely az összes hadtestek nem helyes időben történt közreműködése által hiúsult meg: Dembinszky, a Tisza mögé történt visszavonulására Görgey és a többi hadparancsnokok által bizalmatlansági kifejezés következtében, mely *pártütési ténynek* mutatkozott, a főparancsnokságtól elmozdítatott. 1849. márczius havától júniusig rendelkezés alatt maradt Debreczenben mint katonai tanácsadó utóbb pedig Bártfán az ujonnan föllállított északi hadtest főparancsnokságát

vette át, melyet azonban nemsokára azon okból tett le, mert Kossuth nem fogadta el a Gácsországba való berontásra vonatkozó tervét. Miután a Kossuth és Görgey közt egyre élesebbé váló villongások kitörtek, előbbi azon nem szerencsés segédeszközhöz nyult, hogy Mészároszt nevezte ki főhadparancsnoknak, Dembinszkyt pedig tábornoki főnökének és a két öreg be nem juthatott Komáromba. Most tehát Dembinszky a tiszai hadsereg parancsnokságát kapta, mely Szegeden pontosított össze. A szőregi csata után augusztus 5-én Haynau balszárnya által tulszárnyaltatván, visszavonulását nem Arad, hanem az ellenség által megszállott Temesvár felé vette, hol augusztus 9-én csatát fogadott el, melyet déltől kezdve Bem vezényelt és a mely nyolcz órai harc után a magyar hadsereg szétbomlásával végződött. Dembinszky ezután Kossuthal és több kitünő férfakkal török területre lépett. Midőn azonban az emigránsok Vidinből Sumlára indítottak, ő magát a francia kormány által mint francia polgár reklamáltatta és 1851. év július havában Párisba ment, hol emlékiratai kidolgozásával foglalkozott, melyek német és magyar nyelven jelentek meg. Dembinszky kipróbált jeles tábornok volt, de midőn Magyarországon a vezéri pálczát kezébe vette, már kissé túléltte magát, minek az lőn következése, hogy többnyire jó eszméit hiányos keresztülvitel követte. Dembinszky finom műveltséggel bírt, de véralkata sokkal hevesebb volt, hogysem ellentéteket kiegyenlíthessen, melyek már az ő állásából mint külföldiekből származtak. Ha Dembinszky akkor, mint óhajtotta, csupán mint tanácsadó szolgál, bizonyosan többet tehetett volna. Minden esetre nagy hiba volt Kossuth részéről, hogy Dembinszkyt akkor nevezte ki az összes magyar hadsereg főparancsnokául, midőn Görgey mintaszerű visszavonulását tette a bányavárosokon át, hogy a tiszai hadsereggel egyesüljön. Ez nem volt alkalmas idő arra, hogy idegent állítson a hadsereg élére, — Dembinszky 1864-ben Párisban rekesztette be mozgalmas és tevékeny életét.

Guyon Rikhárd.

Tévesen grófnak czimezve, mint minden angol gentleman esquirenek neveztetett. Született angol és a márczius előtti időben egy ideig a cs. kir. hadseregben szolgált honnét mint főhadnagy a 2-ik huszárezredből lépett ki. Splényi báró kisasszonynyal nősülve, kis nemesi kuriájában élt szerény viszonyok közt; utóbb a kamarai Csata jószágot vette haszonbérbe Esztergom közelében. Az 1848-ki mozgalom őt is a honvédek soraiba vitte. Hirét mint vállalkozó merész vezér a schveháti csatában nyerte, hol a háromszinü lobogóval kezében Mannsvörth falut rohanta meg. Ha Guyon egész a vakmerőségig menő vitézségével és nagy vállalkozási szellemével magasb katonai képzettséggel bir; még nagyobb sikereket vivott volna ki. De így csak ritka katona volt, ki se hadászati, se harcászati tudománnyal nem birt, és némely fontos szolgálati ágakra, jelesül a biztonságira nem fordított kellő figyelmet. Nagyszombatnál vitézül harczolt, de a szükséges előintézkedések nélkül. Iglónál nem állittatott ki előőrsoket és egy ellenséges csapat egy röppentyü-üteggel támadta meg őt, úgy hogy észrevétlenül nyomult elő a városba és borzasztó zavart idézett elő csapataiban. Legfényesebb fegyvertette volt Branyiszko bevétele, mely által az összekötő ut Görgey és Klapka hadtesteik közt egyengetve volt. Valóságos vakmerő tett volt egy huszárszázaddal a Komáromot ostromló hadtesten átlovaglása, melynek parancsnokát ő tudósította Görgey hadseregének közeledéséről és a vár fölmentéséről. Az ácsi ütközetnél Guyon erőteljes kirontás által négy zászlóaljjal döntőleg működött. Rövid ideig Guyon volt Komárom parancsnoka, azután a déli hadsereghez rendeltetett, hol a hegyesi csatában július 14-én Vetter alatt kitünt. Miután a Szőregnél és Temesvárnál vivott csatában részt vett, ő is török területre menekült és anélkül, hogy az izlamra térne, török hadiszolgálatba lépett mint Ferik pasa Kurdsid név alatt. Mint osztálytábornok szolgált Damaszkuszban.

Guyon kis mérvben olyan volt mint Damjanich, angol nidegvérrel ennél fogva ép oly közönyös jó — mint balszerencséiben. Tökéletes gentleman volt, hirneves sportman és bátor lovas. Guyon 1856-ban halt meg Konstantinápolyban.

Aulich Lajos.

1792-ben — Pozsonyban született, 1810-ben mint hadapród lépett a cs. kir. 2. sorgealozezredbe, mely akkor születése helyén, egészítettetett ki. Ebben fokonkint lépett elő egészen alezredesi rangig és a magyar hadseregben ezredességig és ezredparancsnokságig. Aulich már 1813-ban és 1814-ben mint tisztt vett részt az első francia császárság elleni két utolsó hadjáratban; tehát már akkor birt a hadi tapasztalat némi fokával, midőn Pozsonyban állomásozó ezredével 1848-ban a déli harcztérre rendeltetett. A ki az öreg Aulichot látta és ismerte miként teljesítette már a bántásba indulásnál szokott szigorúsággal és majdnem pedáns pontossággal a szolgálatot és miként gyakorolta zászlóalját a pihenő állomásokon, mintha valamely katonai szemlére készülne, alig sejthette, hogy hazája szabadságának egyik legelszántabb előharczosává lesz, de Aulich férfias jellemű ember volt, komoly természetű, ki mindig egyenes uton szokott járni. Miután ezredével a magyar alkotmányra esküjét letette, semmi sem tántorithatta el elfoglalt állásától. Midőn Lamberg legyilkoltatása után a cs. kir. tisztek egy része az alsó táborban és így ezredében is ingadozni kezdett és Vitte őrnagy a magyar szolgálat elhagyása mellett izgatott, Aulich nyugodtan és szilárdan képviselte a nézetet, hogy a tisztek e sajnálatos esemény által ne ingadozzanak esküjükben és kötelességökben. A mi őt magát illeti ő a magyar alkotmányos háboru minden fázisai alatt egészen azon pillanatig harczolt, mig fizikai ereje győzte. Aulich ezredével, a mely mindig vitézül harczolt, a déli harcztér minden nagyobb hadműveleteiben részt vett és utóbb Görgey feldunai hadtestének erősítésére vezette azt, önzetlen kötelesség érzetétől áthatva, Aulich mint régóta szolgáló ezredes egy fiatal leköszönt főhadnagy

parancsainak rendelte magát alá, kinek még be kellett azt bizonyítania vajjon az-é, a mivé őt Kossuth tette, *főhadvezér*. De Aulich többet gondolt az ügygyel, mint a személylyel és mindenekelőtt tiszteletben tartotta a kormány parancsait. Görgey hadserege kötelékében előbb mint hadosztályutóbb mint hadtestparancsnok kiválólag vett részt, a téli és később az áprilisi hadjáratban, mely utóbbiban szemesége és ügyessége által tünt ki, midőn tüntetései által Pest alatt Görgey előhaladását a Duna balpartján mesterileg fedte. Neki jutott a föladat, hogy a megifjodott Magyarország vélt győzelmét április 24-én a fővárosban hirdesse és a lakosság leirhatatlan örömére annak fellobogózott falai közzé bevonuljon. Budavár bevétele után Aulich köszvény által, melyet hihetőleg a téli hadjárat fáradalmi idéztek nála elő, kénytelen volt a Császárfürdőt használni. Julius közepén hadügyminiszterré neveztetett ki, mely minőségben föladata az volt, hogy ő tegye meg az utolsó intézkedéseket Magyarország hadműveleteinél. A kormány leköszönése után nem gondolt személyes biztonságra, hanem mint nem harczoló követte Görgey seregét Világosra. Ő is osztotta a többi tábornok borzasztó sorsát, kik Görgeyt követték, kötélt általi halálra ítéltetvén október 6-án Aradon végeztetett ki. Aulich egy kitünő hadvezér minden tulajdonságaival birt. Hadtesében a rend és fegyelem fenntartásához jól értett, ezek ugyanis az ő személyében összpontosulva és megtestesülve voltak, mert azon föltétlen engedelmességet, melyet alárendeltjeitől követelt, ő maga is szigoruan követte a kormány nyal szemben. Korteskedés és henczegés előtte ismeretlenek voltak. Zajtalanul, de annál nagyobb sikerrel működött azon ügy mellett, melynek nagy fáradsággal szerzett állását és életét áldozta. Aulich azon kevés magyar tábornokok egyike volt, kik alapos katonai tudományossággal ügyességet kötnek össze a csapatok vezénylésénél. Nyugodtan és biztonsággal intézkedett, a keresztülvitelben gyors, a harczmezőn bátor és határozott volt, szóval dicső hadtestparancsnok. Kossuth őt Gödöllőről április 7-én kibocsátott hadi jelentésében mint a legérdemteljesebbek egyikét említette föl.

Török Ignác.

1795-ben Gödöllőn Pestmegyében született, katonai kiképzését a bécsi cs. kir. akadémiában nyerte és abból mint kitünő tanuló lépett a cs. és kir. mérnökarba hadnagyi minőségben. Mint mérnökkari őrnagy 1838-ban a magyar nemesi testőrséghez másodőrmeisterül neveztetett ki, hol mint az ideiglenes és tartós erődítések tanára egész 18 évig jó sikerrel működött. Jó tanítványai közé tartoztak akkor Görgey Arthur és Klapka is. 1846-ban Török ismét vissza helyeztetett a mérnökarhoz, és mérnökkari helyi igazgató volt előbb Lembergben, utóbb Horvátországban, és végre Komáromban. Ekkor alezredes volt és Komárom erődítési munkáit igazgatta ősszel és 1848—49. évi télen, mit nagy buzgalommal és értelemmel végzett. A volt várparancsnok Majthényi ezredes eltávolítása után a várparancsnokság reá ruháztatott. Budavár bevétele után Török lett megbízva az erődítések lerombolásával, végre Szegedre rendeltetett, hogy az ottani járatlan embereket a Tisza jobbpartján építendő sánczmunkáknál, melyek nagyobb mérvűek voltak, igazgassa. Ekkor már mint tábornok és mérnökkari főigazgató működött, helyzetére nézve már Szegeden tisztában volt, és a sánczok erődítésénél így nyilatkozott: „A mennyire lehet ezen 80—100 ezer emberre kiszámított sánczokat rendezni fogjuk, de ha megbukunk, *főlakasztanak*.” Mindezek daczára mint, *nem harczoló* követte Görgey hadseregét Világosra, alávetette magát a kapitulácziónak és tábornok társai sorsát osztotta. Török szept. 26-án haditörvénszék által kötél általi halálra ítéltetett és október 6-án Aradon ki is végeztetett. Török a maga szakmájában igen jártas tiszt volt.

Pöltenbergi Pölt Ernő lovag.

1813-ban Bécsben született, hol atyja gazdag ügyvéd volt, ki Gácsországban két uradalommal birt. Pöltenberg 1830-ban mint hadapród lépett a hadseregbe és 1832-ben

már hadnagy volt a Sándor nagyherceg nevét viselő 4-ik huszárezredben, mely 1848-ban Bécsben állomásozott. Akkor Pöltenberg a legidősebb lovasszázados volt az ezredben és a márcziusi napok után századával Gráczba küldetett. Midőn ezredének más három osztálya juniusban Bécsből Magyarországra rendeltetett. A negyedik osztály egész októberig Gráczban maradt. Ekkor ez is Magyarországra küldetett. Így jött Pöltenberg Magyarországra; résztvett Jellasich üldöztetésében, azután a magyar szabadságharcban is, annak minden fázisain át egészen a világosi fegyverletéltelig. Midőn Görgey Buda ostromára indult, ő mint a 7-dik hadtest parancsnoka Győrnél maradt, az ellenség szemmel tartására. Junius 2-án tábornokká neveztetett ki. Védte az állást Győrnél junius végéig és hadteste fölött Görgey fegyverletéltelig parancsnokolt. Görgey mint parlamentairet küldte őt az oroszokhoz, kik elég ravaszok voltak, hogy bizalmát megnyerjék. Küldetésének eredménye abból állott, hogy üres ígéretekkel tért vissza, melyek mindig azzal végződtek, hogy egyelőre szépen le kell rakni a fegyvert, azután minden jól fog menni. Pöltenberg ott volt az aradi haditanácsban is augusztus 10-én, s ő is a föltétlen fegyverletétel mellett kardoskodott. Ez megtörténvén, osztotta bajtársai sorsát és első volt, ki október 6-án a veszthelyre lépett. Pöltenberg elegáns ember volt, noha alacsony termetű, nagy társadalmi műveltséggel bírt, és egy kitünő lovastiszt minden tulajdonságát egyesítette magában. Különös vezéri képzettséggel ugyan nem bírt, de állását jól betöltötte, vitéz és határozott férfiú volt.

Dessewffy Arisztid.

1801-ben Csákányban, Abaujmegyében született, 1819-ben mint hadapród lépett a Radeczky gróf nevét viselő 5-ik huszárezredbe, hol századossáig vitte. Mint többen, úgy Dessewffy is, ki képzett jeles tiszt volt ezen állással végezte katonai pályáját, már 1839-ben mint lovasszázados nyugdíjaztatta magát. 1848 őt is fölzavarta saját maga által keresett

nyugalmából, Dessewffy őrnagyi állásért folyamodott a lovas nemzetőrségnél, hogy hazájának szolgálhasson. Különféle harcmezőkön küzdött és épügy, mint lovasparancsnok, valamint magasb állásban is kitüntette magát és azért gyorsan lépett elő, érdemei jutalmazásául. Eleinte az északi hadtestben alezredesséig vitte és utóbb ezredesséig Klapka alatt s egy hadosztály parancsnokává lön. Május havában tábornokká neveztetett ki és ismét az északi hadsereghez jött, végre ennek a Tisza mögé vonulása után a déli hadseregnél a 10. hadtest parancsnoka volt Dembiszky alatt. A temesvári csata után hadteste maradványaival megkezdte visszavonulását Lugoson át és midőn Görgey Világosnál a fegyvert lerakta, 4—5000 emberrel, néhány lovasosztálylyal és 52 ágyúval Orsova vidékén állott. Ekkor egykori barátja és ezredbeli bajtársa Lichtenstein Ferencz herczeg altábornagy felszólította, tenné elébe a fegyverlerakást a számkivetésnek és enyhébb elbánást ígért neki. Dessewffy barátja lovagias szavára megadta magát, ki Haynaunak elő is terjeszté adott ígérését. Dessewffy Aradra vitetett és a haditörvényszék kötél általi halálra ítélte őt, de kegyelem útján október 6-án agyonlövetett. Midőn Lichtenstein herczeg Dessewffy kivégeztetéséről értesült, heves vita támadt közté és Haynau közt, melyet az utóbbi azzal végzett, hogy kijelenté, miszerint ő enyhítette a büntetést.

Hajnácskői Vécsey Károly gróf.

1806-ban Pesten született. 1848-ban a cs. kir. aranykulcsos és a hamnoveri király nevét viselő 2. huszárezrednél őrnagy volt. Atyja ugyanekkor cs. kir. lovassági tábornok és a magyar királyi testőrség kapitánya. Ezrede Magyarországon a bánságban Uj-Pécsett lévén elszállásolva, azonnal a szerbek ellen alkalmaztatott. Vécsey tehát leghosszabb ideig a déli harctéren harczolt, hol ezredessé lett. Midőn gróf Eszterházy Sándor tábornok Nádosy ezredessel december végén a bács-bánsági hadtest tisztjeit Windischgrätz herczeg kiáltványa alapján a magyar szolgálat elhagyására akarta

birni: Vécsey erélyesen lépett közbe és jelesül a bácskai hadtestet a föloszlástól megmentette, melynek parancsnokául kineveztetett. Mint ilyen Damjanichsal együtt a közép Tiszát védte, a szolnoki győzelmes ütközetben résztvett és általában a függetlenségi harc alatt rendkívüli tevékenységet fejtett ki. Ő ostromolta ugyanis Arad várát, mely neki adta meg magát, azután Temesvárt egész a Haynau általi fölmentésig. A temesvári csata után Lugoson át Orsováig vonult. Bem eleinte a küzdelem folytatására, azután pedig a külföldre való menekülésre akarta őt bírni. De Vécsey nem hagyta magát rábeszéltetni és hadteste maradványaival Nagyváradra vonult és ott a fegyvert lerakta. Aradra vitetett, hol szeptember 21-én haditörvényszék által kötél általi halálra ítéltetett és október 6-án ő volt az utolsó szerencsétlen bajtársai közt a veszthelyen. Vécsey nem volt nagy képzettségű, de vitéz és határozott vezér és tetőtől talpig gavallér. Az általa kibocsátott kiáltványok nagy szeretetet árultak el a haza iránt és rendkívüli szilárdságot annak jogai védelmében.

Nagy Sándor József.

1803-ban született Nagy-Váradon Biharmegyében és mint hadapród lépett a hannoveri király nevét viselő 2-ik huszárezredbe. Nagy Sándor is, mint a cs. kir. hadsereg legtöbb lovas és gyalog századosa, az akkori kedvezőtlen előléptetési viszonyok, és jó nyugdíjazás következtében a lovasszázadosi rang elnyerését tűzte ki katonai pályája céljául, s mint legtöbb honfitársaink e cél elérére nyugdíjaztatta magát. 1848-ban Pestmegye lovas nemzetőrségének őrnagyává és parancsnokává neveztetett és a déli harctéren a legtöbb bántási hadműveletekben kitünő részt vett a szerbek ellen s mint ezredes a 2. huszárezred parancsnoka a szolnoki ütközetben különösen kitűnt. Ezután egy hadosztály és ápril havától az első hadtest parancsnoka lett Görgey Arthur alatt. A téli hadjáratban és utóbb Görgey alatt az áprilisi és nyári hadjáratban, szóval az egész függetlenségi

háboruban igen tevékeny és gyakran kitünő részt vett. Így jelesen Budavár bevételénél hol hadtestével ő volt az első, ki a várba nyomult. Minthogy Görgeynek az a különös szokása volt, hogy azokat a hadtestparancsnokokat, kik nem bírták hajlandóságát s kiket nem tartott különösen képzeteknek, az elővéd vagy hátvéd nehéz vezetésével bízta meg, így váltakoztak egymással e szolgálatban Nagy Sándor és Guyon.

A Tisza mögé vonulásnál 1849. nyarán parancsot kapott annak fedezésére és Debreczennél csata elfogadására. Itt az oroszok zömével volt dolga és megkapta leczkjét. Nagy Sándor nem birt különös vezéri tehetséggel, de jó és vitéz alvezér volt, ki Görgeyvel nem jó lábon állott. Ő volt az egyetlen hadtestparancsnok, ki nem tartozott Görgey kamarillájához. Politikai irányánál fogva inkább a republikánizmus felé hajlott és általán véve a kormánnyal tartott. Ő is részt vett a világosi fegyverletételben, és a többi magyar tábornokokkal Aradra vitetett, hol szeptember 26-án haditörvényszék által kötél általi halálra ítéltetett, mely ítélet 1849. év október 6-án végre is hajtatott rajta.

Damjanich János.

1804-ben Staván a 2. báni gyalogezred határőrvidéki kerületében született és 1822-ben mint hadapród lépett a Saint-Julien cs. kir. 61. sz. serezedbe, mely hosszas ideig Olaszországban feküdt. 1848-ban Damjanich azon ezred egy granátos százada fölött parancsnokolt Milanóban, melylyel az 1848-iki hadjáratban résztvett Radetzky alatt. Az első tíz honvédszászlóalj felállításánál Damjanich őrnagygyá és az alatta híressé lett 3. honvédszászlóalj parancsnokává lett. E zászlóalj élén győzelemről győzelemre haladt a délkeleti harctéren, és neve az alibunári és lagerdorfi rohamoknál a legszélesebb körökben nevezetes lett. Legfényesebb fegyvertette volt a szolnoki roham márczius 5-én, de az áprilisi hadjárat győzelmes csataiban is igen dicsően vett részt. *Damjanich büszkeséggel hivatkozott rá, hogy az egész magyar*

hadjárat alatt egyetlen vereséget sem szenvedett. Sikerei nem kitünő lángész és katonai képzettség sikerei voltak. E tekintetben Damjanich egy derék katona színvonalán állott. Már mint százados igen szigorú és szolgálatban buzgó tiszt hírében állott. A mi nála lángészben és tudományban hiányzott, *azt tiszta észszel, jó felfogási tehetséggel, hirtelen tájékozással, gyors elhatározással és ritka erélyességgel* pótolta. Ezekben a tulajdonságokban rejlett minden érdeme és dicső alvezérsége. Azon föladatot, mely reá háramlott, gyorsan és pontosan teljesítette. Damjanich az ellenséget megtámadta, megverte és nem bocsátotta többé ki. Katonai tevékenységének egy baleset tökéletesen véget vetett. Komárom bevétele után kocsijával fölborult és bokában lábát törte. Buda eleste után Pestre hozatott, hol a Döring-féle villában lakott. Hogy bénasága daczára ne legyen kénytelen a további hadi eseményeknél tétlen szemlélő lenni, átvette Arad vára parancsnokságát. E minőségben vitte őt politikai rövidlátása arra, hogy egy mindennel gazdagon ellátott várat, melyben több milliónyi vagyon volt biztonságba letéve, Görgey felszólítására az oroszoknak engedjen át. Az osztrákoknak, kik alatt Arad vára Berger altábornagy alatt az utolsó falat lóhús elköltéséig makaesul tartotta magát, Damjanich megtagadta Arad kiszolgáltatását, melyet az oroszoknak készségesen engedett át. Ezáltal oly helyzetbe jutott, mely a hadi történelemben, példanélküli, hogy ő, mint egy erős vár parancsnoka, anélkül, hogy legcsekélyebb ellenállást fejtse ki, abban találja börtönét és hóhérját. Valóban irtózatossors! Miképen fogta föl Haynau az oroszoknak történt föladást, azt Arad és Pétervárad parancsnokainál is megmutatta. Az utóbbi vár parancsnoka Kiss Pál tábornok Komárom kapitulációja előtt adta meg magát föltétlenül az osztrákoknak és senki-nek egy hajszála sem görbült meg. Damjanich egész Komárom fölmentéséig Görgey Arthurnak vak tisztelője volt, kinek kedvéért Tisza-Füreden a főparancsnokul kinevezett Vetter tábornokot majdnem halálig boszantotta. Ez akkor történt, mikor Vetter a főparancsnokság átvételére Tisza-Füredre érkezett. A Dembinszky elleni pártütésen okulva, Vetter azt hitte, hogy azonnal erélyesen léphet föl, és az összegyűlt

tábornokokhoz igen határozott hangon tartott beszédet az engedelmességet illetőleg, mire Damjanich igen kedvetlen jelenetet idézett elő, melynek következtében Vetter epelázba esett. Vettert Debreczenbe kellett szállítani és Görgey ideiglenes főparancsnok maradt. Azon jelenetről, melyet Tiszafüreden előidézett, Budapesten később Vetter előtt kifejezte sajnálkozását. Noha szerb születésű volt Damjanich, mégis a magyar ügy leghűbb előharczosa volt, és az események lefolyása alatt oly gyűlölség fejlődött benne honfitársai ellen, hogy midőn Bácskát ki kellett ürítenie, a ráczokhoz rövid kiáltványt intézett, melyben megszólításul e kifejezést: „*kutyák*“, használta.

Ez a nyersség némi fokára mutat, mely tulajdona volt a fölindulás perczeiben. Különben Damjanich jó bajtárs, szigorú, de igazságos felebbvaló volt. Mint alvezér páratlanul állott. Oriási alakjára és egyéb katonai tulajdonságaira nézve némileg hasonlított Kleberhez. Damjanich Görgey többi alvezérei sorsát osztotta, haditörvényszék által kötél általi halálra ítéltetett és Aradon 1849. október 6-án kivégeztetett.

Tóth Ágost.

A magyar hadsereg egyik legkitünőbb tisztje, a bécsi hadmérnöki akadémián nyerte katonai kiképeztetését, melyből 1831-ben mint hadnagy a porosz herczeg nevét viselő 34. gy. ezredbe lépett, melyben 1848-ig századossá lépett elő. Az osztrák hadseregben töltött szolgálati ideje alatt teljes 8 éven át a vezérkarba volt beosztva. Midőn Tóth 1848-ban ezredével Lembergől Magyarországra jött, ő maga folyamodott egy honvédszászlóalj parancsnokságának ráruházásáért s mint őrnagy a 30. zászlóalj parancsnokává neveztetett. Ezredesi rangjának elnyeréséig Erdélyben harczolt Bem alatt, ki mint egyik legkitünőbb törzstisztjét a besztercei katonai kerület parancsnokságával bizta őt meg. Onnan Magyarországra rendeltetett. A forradalom után több évi várfogságra ítéltetett, pár év múlva azonban kegyelmet

kapott. 1867-ben mint főmérnök a közlekedési miniszteriumban nyert alkalmazást, és 1869-ben ezredessé neveztetett a m. kir. honvédség szabadságolt állományában 1873-ban egészségi tekintetéből nyugdíjba lépett.

Wisoczky József.

1809-ben született Podolinban Lengyelországban, 1828-ban befejezte tanulmányait s 1836-ban a lengyel forradalom kitörésekor a nemzeti hadseregbe lépett, melyben hadnagygyá lett. A forradalom szerencsétlen kimenetele után külföldre menekült s leghuzamosabban Franciaországban élt, hol a metzi katonaiskolát is látogatta, mint több honfitársa is tette, hogy kissé alaposabban kiképezzék magokat a katonai szolgálatra. 1848-ban Magyarországra jött Wisoczky, hogy szolgálatba álljon. Kezdetben mint őrnagy a lengyel légió egy osztagának volt a parancsnoka, később a III. magyar hadtestben Damjanich alatt mint dandár- és hadosztályparancsnok ezredességig vitte. Május hóban a felső-tiszai hadsereghez jött, melynél azonban tábornokká lépett elő s Dembinszky visszalépése után egy ideig ideiglenes parancsnoka is volt e seregnek. Wisoczky eleinte a déli táborban harczolt, de azután részt vett a magyar háboru legtöbb ütközeteiben és elszánt vitéz tisztnek bizonyult. Különösen nagy bátorságot árult el a nagysarlói makacs utczai harczban. Magasabb katonai tehetséggel nem birt, de jó alparancsnok volt. Az emigrációban a demokrata párthoz tartozott s Dembinszkyvel és Bemmel nem a legjobb lábon állott, fondorkodó természete miatt. A világosi fegyverletétel után külföldre menekült; további sorsa ismeretlen előttünk.

Lázár Vilmos.

1815-ben született Nagy-Becskeken, mint tiszthelyettes a porosz főherczeg nevét viselő 34. gyalogezredbe lépett s később hadnagygyá lett a Ferdinánd császár 1. huszár-

ezredben. Ebből az ezredből 1848. előtt kilépett katonai jellegének megtartása nélkül, megnősült és gazdálkodott. Az 1848. év őt is arra bírta, hogy a magyar hadsereg soraiba lépjen, hol csakhamar századossá és ezredessé mozdított elő. Mint ilyen 1849-ben az ujonczozó bizottság elnöke volt Ungváron s aztán az ország északkeleti részében felállított hadosztály második dandárának parancsnokságát nyerte, mely mint már említettük, az egész nyári hadjárat alatt nem vett részt a hadműveletekben. Ugy látszik azonban, hogy Lázár később a déli hadsereghez került, minthogy a temesvári katasztrófa után Guyonnal Karánsebesig hátrált, s ott 3000 emberrel s 15 ágyuval aug. 19-én letette az osztrák csapatok előtt a fegyvert. E szerencsétlen tiszt különös hadi tényeiről mitsem tudunk s így mai napig sem érthető, miért ítélte őt Haynau halálra s lövette agyon 1849. okt. 6-án. Lázár amaz osztrák tisztok kategóriájába tartozott, kik 1848. előtt kiléptek a katonai szolgálatból és a kik pár hónappal a forradalom leverése után a magyar hadseregben viselt rangra való minden tekintet nélkül — Görgey törzskari főnöke. Bayer ezredes is ezek közé tartozott — kegyelmet nyertek. A felette szept. 26-án hozott haditörvényszéki ítéletben egyszerűen mint volt magyar alezredes és egy hadosztály (?) parancsnoka van megnevezve.

Leiningen-Westerburg Károly gróf.

1818-ban Illenstädben Hessen nagyhercegségben született, a legrégibb és az Angol királyi házzal sógorosodott német családok egyikének sarja, melyből az osztrák hadseregben több tag szolgált mint kitünő tábornok. Életpályáját mint katona a Don-Miguel nevét viselő 39. gyalog seregzredben kezdé és 1841-ben mint hadnagy volt ezen ezred gránátos osztályában elszállásolva. 1843-ban soronkívül az István főherceg nevét viselő 58. seregzredbe főhadnagygyá és 1844. a 31. seregzredben második osztályú századossá mozdított elő, mely ezrednek nagybátyja, Leiningen Ágost

gróf altábornagy és arcier testőrség kapitánya, tulajdonosa és fennevezett ezred ezredese s ezredparancsnoka, unokafivére Leiningen Keresztély gróf volt. Az ezred Gácsországban állomásozott, és tudvalevőleg csak egy zászlóalj jött belőle, az ezred törzskarával késő ősszel Magyarországra, és Temesvárra küldetett őrségül. Leiningen Károly gróf Bécsben volt hosszabb szabadságoltatással, — neje és magyarországi birtokai által úgyszólván a hazához tartozott. Midőn Bécsben szabadságoltatáson volt, mint egykori pesti őrségi bajtárust és barátot megkérdezték mit fog most tenni szabagsága lefolyta után, visszafog-e menni ezredéhez Gácsországba? Azt válaszolta, hogy Magyarországra megy és ott fog szolgálni. Leiningen október havában Pestre jött, fölajánlotta szolgálatát a hadügyminiszternek és a 19. gyalogsorezred 3. zászlóaljának őrnagyává és parancsnokává neveztetett ki, mely a szerb harctéren állott. E perctől kezdve Leiningen a Damjanich hadosztály és utóbb hadtest minden működésében résztvett. Márczius közepén mint ezredes dandárparancsnokká és utóbb hadosztályparancsnokká, júniusban pedig Knezich eltávolítása után, a feldunai hadseregtől a 3-ik hadtest parancsnokává és tábornokká lépett elő. Leiningen igen vitéz katonatiszt volt, bátor vezér, ki mindig jó példával szolgált katonáinak, mint dicső elődei is mindig tették. Mig a honvédség soraiban harczolt, unokafivére, Keresztély Temesvárrott tábornokká neveztetett ki, Rukavina alatt és György fivére őrnagy volt. A 10. cs. k. sorezredben Haynau alatt, másik fivére Viktor pedig Olaszországban harczolt mint ezredes a 30. sorgyalogezeredben. Leiningen Károly valódi gavallér volt, de önhittség és döllyfösség nélkül. Egyik legbuzgóbb párthive volt Görgeynek, barátságát egész a vesztőhelyig vitte magával. Ő is csatlakozott az aradi haditanács határozatához, és Görgeyvel Világosnál lerakta a fegyvert. Görgey itt a külföldieknek szabadságot engedett a hadsereg elhagyására, jelesül Leiningennek, ki már azon a ponton állott, hogy e felszólításnak engedjen, midőn Csáky egy ugyanerre vonatkozó felhívásban, oly megjegyzést tett, melyet Leiningen véletlenül meghallott. Erre szilárdul eltökélte, hogy osztozkodni fog bajtársai sorsában.

És szavai — fájdalom — beteljesültek. A szeptember 26-ki haditörvényszék ítélete által ő is kötél általi halálra ítéltetett és október 6-án ki is végeztetett.

Asbóth Lajos.

1803-ban Keszthelyen született. Katonai kiképeztetését a bécsi mérnökkari akadémián nyerte, honnan 1822-ben mint hadnagy lépett a szász király nevét viselő 3. vértesezredbe. Miután ebben az ezredben több évig szolgált, mint a legjelesebb századosok és századparancsnokok egyike egy hadszemle alkalmával történt csekély surlódás következtében felhagyott a tényleges szolgálattal, és nyugdíjba lépett s jószágán gazdálkodással foglalkozott. 1848-ban ismét kardot kötött. A nemzetőrségnél őrnagygyá neveztetvén ki, a bán-sági oláh felkelésnek elnyomásánál nagy tevékenységet fejtett ki és jelesül Bogdánbányánál 1848. november 15-én Appel tábornok ellen kitünt. Deczember 15-én a resiczai nagy gép és vasgyárat védelmezte, hol ágyúcsövek és ágyugolyók is öntettek a magyar tüzérség számára, és ezt a leg-sikeresebben megvédte az oláhok támadásai ellen. A nemzeti kormány Debreczenbe áttételekor oda hivatott. Itt előbb a tér-, utóbb a katonai parancsnokságot vette át és nemsokára Ujvároson egy tartalékhadosztály képezésével bizatott meg, melylyel a támadás újra megkezdésénél Czibakházánál az ellenség ámitására czélzó igen ügyes tüntetést vitt keresztül. Az áprilisi hadjárat alatt hadosztályával a főhadserégbe osztatott be, az Aulich által Pest előtt nagy ügyességgel keresztül vitt tüntetésnél nagyon kitünt, mialatt a főhadserég a Duna balpartján Komáromig nyomult; különösen kitünt Asbóth ápril 11-én egy híres ütközetben a kun lovasság, egy Bocskay huszárosztály és a 43. és 69. zászlóaljak élén. Akkor ezredes volt és Görgey a II. hadtest parancsnokává nevezte őt, mely alkalommal Zsigárdnál és Perednél rendkívüli vitézséget tanusított, de mivel a hadművelet nem sikerült, Görgey elmozdította őt és Knézichet a hadosztály parancsnokságától.

Utódaik kinevezéséből ítélve a két hadtestparancsnok elmozdításánál nem a képzettség volt a döntő mozzanat. Kossuth erre egy tartalékhadtest képezésével bizta meg Asbóthot, mely 12,000 emberből állott és a felső Tisza fedezésére volt szánva. A legénységet ugyan elég gyorsan összegyűjtötte, de ruházatuk, fölszerelésök, fölfegyverezésök egész a háboru végéig tökéletlen maradt. Asbóth tehát csak tünnetőleg léphetett föl. A világosi katasztrófa után elfogatott és 18 évi várfogságra ítéltetett, de nemsokára kegyelmet nyert. Asbóth magyar képzett katona volt és mint író is nagy sikerrel működött a magyar tudós társaság tagja volt. Egészben véve szép és elegáns külsejű férfiú, tökéletes gentleman volt igen vitéz katonatiszt és merész vezér 1881-ben halt meg Pesten élete 78. évében.

Kmetty György.

1813. nov. 24-én született Pokorágyon Gömörmegyében, hol atyja lutheránus lelkész volt; 1833-ban mint ex propriis hadapród a 19. Hessen-Homburg gyalogezredbe lépett, mely akkor Bécsben állomásozott. Kmetty nagyon csekély tudományos képzettséggel kezdte meg katonai pályáját, minthogy otthon semmi szorgalmat és tanulási vágyat nem tanusított s így az iskolában a leggyöngébb tanulók közé tartozott. Amint azonban katonai szolgálatba lépett, teljes változáson ment át. Az ezred hadapród iskolájában kiváló szorgalmat fejtett ki, szabad idejét is önképzésre fordította s szolgálati teendőit oly buzgalommal teljesítette, hogy használhatósága folytán már 1837-ben hadnagygyá léptettetett elő, — oly időköz, mely az akkori előléptetési viszonyok mellett midőn sok esetben a legjobb hadapródoknak is nyolcz-tizenkét évig kellett a tiszti rangra várniok, valóban rövidnek mondható. 1847-ben főhadnagy volt Kmetty és ezredhadsegéd Melczer ezredes oldala mellett, ki mint igen derék és szigoru ezredes volt a hadseregnél ismeretes. Melczer 1848-ban mint tudjuk, államtitkárrá neveztetett ki a magyar hadügyminiszteriumba

s Kmetty mint százados a honvéd hadsereg soraiba lépett, melyben csakhamar végig emelkedett a törzstiszti rangfokozatokon, s Görgey alatt hadosztályparancsnokká lett. E minőségben vett részt a téli az áprilisi és a nyári hadjáratokban egész a Rábavonalig, hol a főhadseregtől elvágtván, hadosztályával a déli hadsereghez rendeltetett. Ebben résztvett Kmetty Vetter alatt a hegyesi csatában Jellasich ellen és aztán a temesvári döntő csatában. Kmetty a különböző csatatereken kifejtett szakadatlan tevékenysége közben, ismételve kitüntette magát, kitünő alparancsnok volt, elszánt vitéz katonatiszt s ennek következtében tábornokká küzdötte fel magát. A függetlenségi háboru végével Oláhországba menekült, ott több bajtársával együtt török szolgálatba lépett s Kursid basa néven hadosztály-tábornokká lett. 1852-ben kilépett a szolgálatból s Londonban települt meg, hol mint Görgey Arthur leghívebb embere magára vállalta felelni Görgey emlékirataira, melyek nagy bosszúságot idéztek elő az emigrációban. A kísérlet, melyet egy Trübner és társánál megjelent röpiratban Görgey megczáfolására tett, már csak azért is meghiusultnak tekintendő, mert egykori főparancsnokának szegénységi bizonyítványt akart kiállítani, azt állítván róla, hogy katonai tudománya nem multa fölül egy osztrák őrmesterét. — A krími háboru előtt korábbi minőségében ismét török szolgálatba lépett, és résztvett Karst védelmében. A krími háboru után nyugalomba lépett és ismét Londonba ment, hol 1865-ben kitört rajta egy éven át belsejében lapangott betegsége (csigolyarák.) Kmetty egész ünnepélyesen a leuszell-greenyi sirkertben temettetett el, hol Kemény Farkas br. is nyugszik.

Lenkei és zádorfalvai Lenkey János.

1810-ben született és 1826-ban mint hadapród a württembergi 6. huszárezredbe lépett, melyben 1848-ban százados és ama századparancsnoka, mely a Magyarországból vett, legelső kedvezőtlen hirre galicziai állomásáról önhatalmulag hazájába indult s minden akadály nélkül Máramaros megyébe

ért. E század saajátságos szökését, mi akkor nagy feltűnést keltett, már említettük s még csak azt kell megjegyeznünk, hogy Lenkey és Fiáth főhadnagy, kiket féligmeddig kényszerített a legénység az együtt menetelre, nagyon népszerű férfiakká váltak. A déli táborba a szerbek ellen rendelve, nagyon vitézül harczolt Lenkey századának élén, ép úgy Fiáth is ki később elesett a harcztéren. Gyors előmenetele közben az ujonnan felállított 13 Hunyadi huszárezred ezredésévé neveztetett ki Lenkey, melyet nagyon jól szervezett és vezényelt. Április hó első napjaiban történt vezérőrnaggyá neveztetése, mely esetben Guyonnal együtt a komáromi vár esetleges parancsnokává neveztetett ki. Sikerült is neki bejutni Komáromba mint Guyonnak és átvette a parancsnokságot, midőn azonban utóbbi is megérkezett, erre szállott a parancsnokság. Ápr. 23-án Lenkey vezette a kitörést a Csallóközbe s kiüzte onnan az ellenséget. Ezután hosszabb időn át rendelkezési állapotba helyeztetett mit Kossuth, ki több talentumot sejtett benne, mint a mennyivel valóban birt, erősen rosszállott. Végül a tartalék lovashadtestparancsnokává neveztetett, mely a Tisza mentén alakult. Lenkey jó lovastiszt, derék ezredparancsnok, de gyenge tábornok volt mint sok mások. Ezért e minőségben semmi különös szerepet nem játszott. A világosi fegyverletételhez Lenkey is csatlakozott. Már a Gyuláról Aradra szállítása közben kitünt, hogy nem képes sorsát állhatatosan viselni s amint börtön czellájába lépett, szeme elkezdett sötétülni. A kórházba szállítva őrjönésben tört ki s nemsokára meghalt börtönében.

Kazinczy Lajos.

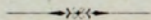
Az 1831-ben elhunyt híres Kazinczy Ferencz író és Török Zsófia grófnő legifjabb fia 1820-ban született az előbb Abauj — most Zemplénmegyéhez tartozó Széphalmon. Első oktatását nagyműveltségű anyjától nyerte, kinek mint a Kazinczy Ferencz által hátrahagyott hét gyermek közt legifjabbnak élénk szellemi felfogásáért kiválóan kedvenceze

volt. Kuriozum gyanánt felemlítjük itten, hogy anyja 1829-ben gyermekei oktatására egy könnyen felfogható magyar és latin nyelvtant szerkesztett, mely tulajdon kéziratában mint a mai napig megvan. További iskolai kiképeztetését Sáros-patakon nyerte Kazinczy s mivel anyja a katonai pályára szánta, 1835. november havában a tulni utász-hadapród-iskolába került, honnan legszebb sikerrel végzett tanulmányai után 1839-ben mint hadapród a Miklós ezár nevérol nevezett 9. huszárezredhez osztatott be. Ebben az ezredben 1841-ben hadnagygyá lépett elő, s 1847-ben mint főhadnagy tette le rangját. Ezzel azonban nem ért véget katonai pályafutása nemsokára mozgalmas folytatást és tragikus véget kellett érnie. 1848. junius havában mint főhadnagy belépett az első 18. honvédzászlóaljba, majd mint százados az I. utász-zászlóaljhoz tétetett át, már 1848. november havában mint őrnagy a II. utász-zászlóalj felállítását vette át, melylyel kezdetben Görgey hadtesténél működött. Azután Klapkához került a felső Tiszához az áprilisi hadjárat előtt, egyideig annak hadtestében a hadosztály parancsnoka lett. Magasabb alkalmazhatóságánál fogva ezután egy fontos önálló parancsnokságot és pedig az éjszaki megyék védelmére felállított hadosztályét kapta, hol nagy óvatosságról tett tanuságot. Noha e hadosztály később az éjszaki seregbe kebeleztetett be eredeti rendeltetésében önálló maradt. A nyári hadjárat alatt egymásnak ellentmondó parancsnak következtében, melyeket a kormánytól, Görgeytől és Bemtől kapott, haszontalan ide s tova menetelre lön kárhoztatva. Végre miután Görgey vel nem egyesülhetett, Nagybányán át Erdélybe vonult s aug. 17-én Deésre érkezett, honnan 18-án Zsibón Gaál Sándorral találkozott. Minden oldalról bekerítve, csapatának egy részével megadta magát az oroszoknak. Nagyváradra, majd Aradra kísértetett, hol kötél általi halálra íteltetett, s okt. 20-án daczára annak, hogy ő Felsége a halálbüntetést beszüntette, agyonlövetett. Kazinczy elszánt és vitéz tiszt és körültekintő csapatparancsnok volt; e mellett nagy társadalmi műveltséggel birt s kitünő bajtárs volt.

Gáspár András.

1804-ben Kecskeméten született, mint közhuszár lépett a Miklós czár nevét viselő 9. huszárezredbe, hol fokoncént századossáig és századparancsnoksáig lépett elő és a Szent-Wladimir orosz rendjellel diszítettetett. E minőségben jött Prosznitzból (Morvaország) ezredével Magyarországra, s itt mint vitéz és határozott jellemű tiszt tábornoksáig vitte. Kitünő hadi tevékenysége már Róth osztrák tábornok hadteste ellen kezdődött, melynek elfogatásában részt vett. Midőn Gáspár ez eset után szolgálati ügyben két napra Pestre jött, meglátogatta az október 8-ki országos ülést s hol a következő érdekes jelenet játszódott le: „Perczel jelentéséből hihetőleg sietségből egy körülmény ki is maradt. Én tehát mint szemtanu jelentem“ — mondá Bogdánovics képviselő, ki észrevette Gáspárt, „hogy Róth elfogatásánál legnagyobb érdeme volt „az itt jelenlevő Gáspár huszárszázadosnak.“ (Éljen Gáspár hangzott fel erre a teremben és a jelenlevő karzati közönség is zajosan tapsolt). Erre Kossuth állott fel és ezeket mondá: *„A honvédelmi bizottság nevében szerencsés vagyok Gáspár őrnagy urat üdvözölni.“* És így nevezetett ki a házban Gáspár százados őrnagygyá, mi ismét új éljenzést idézett elő. Október havában egy hadoszlop élén Kottorinál megverte a horvátokat és biztosította magának az átkelést a Murán. Mindjárt ezután új diadalt vívott ki Dombovárnál 2000 horvát ellen és a csáktornyai ütközetről szóló jelentésében nagy elismeréssel van Gáspár felemlítve. Friedau bevételénél kitünőleg vett részt és általában a Muraköz megtartásánál mindig nagy vitézséget és szemességet tanusított. Gáspár ezután egész a Tiszáig vonult vissza a Perczel-féle hadtesttel részt vett a tüntetésekben a vasuti vonal mentében, azután Dembinszky parancsnoksága alá jutott és Görgey hadtestének egyesülése után a Tiszánál a folyó mögötti többi hadtestekkel a magyar főhadserg kötelekébe lépett s Görgey után átvette a VII. hadtestparancsnokságát és 1849. ápril 2-án Hatvan megrohanásánál kitün-

tetvén magát, tábornoki rangra emeltetett. Isaszegnél is kellőleg működött közre hadseregével. Ápril 14-ke arra határozta őt, hogy kilépjen a tetteleges szolgálatból és e körülménynek köszönhette, hogy bajtársai borzasztó sorsát nem osztotta. Az aradi haditörvényszék ugyan őt is hasonlóképp kötéltálati halálra ítélte, de tekintetbe vétetvén, hogy a függetlenségi nyilatkozat után nem szolgált többé a magyar hadseregben, 10 évi várfogságra kegyelmeztetett meg, mi azonban amnesztia osztás által megrövidítettetett. Gáspár igen jó alvezér volt, kitünő természeti képességgel bírt, és szilárd jellemű férfiú volt, sokoldaluan gyakorlott, képzett és rendkívül vitéz tiszt. Egy magyar író igen helyesen jellemzi őt, midőn azt mondja róla, hogy jelszava ez volt: „Rajta magyar. Csak rajta!” kiszabadulása után visszavonultan élt, az 1867-ki kiegyezés után, nyugdíjat élvezett és országgyűlési képviselőnek is megválasztatott. 1884-ben hunyt el 80 éves korában.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
ELŐSZÓ	5
I. A nemzet ébredése	7
II. A vérnélküli forradalom márczius 15-én	25
III. Az első független magyar minisztérium s az 1848-ki törvények	39
IV. Horvát-szerb-oláh testvéreink lázadása és Erdély egyesülése	57
V. Hadi készülődések	69
VI. A szerb lázadás kitörése s a miniszterek lemondása	80
VII. Jellasic betörése s a nádor eltünése	89
VIII. A népfölkelés szervezése. Lamberg gróf meggyilkolása s Jellasic leveretése	94
IX. A nemzet és a korona közti szakadás. A bécsi forradalom. Latour hadügyminiszter meggyilkolása	106
X. Kossuth mint kormányelnök s a Bécs alatti csata	113
XI. Erélyes szervezkedés s főpapjaink	119
XII. A ráczok réme s az oláhok vérengzése	124
XIII. I. Ferencz József	132
XIV. Támadás mindenfelől. Bem Erdélyben	142
XV. A kormány menekül, Budapest osztrák kézbe kerül	158
XVI. A magyar kormány Debreczenben s katonauralom Budapesten	168
XVII. A magyar harczterek további eseményei	172
XVIII. A vezérek egyenetlensége. A kápolnai s a szolnoki csaták	182
XIX. Az első kitüntetések s Bem további hadműveletei	194
XX. Görgey főparancsnok	208
XXI. Komárom várának felszabadítása. Perczel győzelmei	220
XXII. A függetlenségi nyilatkozat s az új minisztérium	232
XXIII. Budavár bevétele s a kormány visszaköltözése Pestre	252
XXIV. Orosz beavatkozás s magyar keresztes háború	265
XXV. A nyári hadjárat	282
XXVI. Harez a katonai becsületért s a kormány Szegedre költözése	304
XXVII. Az alvidéki s az erdélyi hadműveletek	317
XXVIII. Vácztól-Debreczenig. Haynau Budapesten és Szeged alatt	330
XXIX. A kormány Aradon s a döntő csata Temesvárnál	340
XXX. A kormány lemondása. A világosi fegyverletétel	344
XXXI. A magyar sereg feloszlása, Komárom átadása s a véres napok	354

ÉLETRAJZOK.

	Oldal		Oldal
Báró Baldacci Manó	379	Guyon Rikárd	409
Bakonyi Sándor báró	380	Aulich Lajos	410
Répássy Mihály	382	Török Ignác	412
Schweidel József	382	Pöntenberg Ernő	412
Perczel Mór	383	Desseffy Arisztid	413
Móga János	385	Vécsey Károly gróf	414
Görgey Arthur	387	Nagy Sándor	415
Kiss Ernő	388	Damjanics János	416
Gróf Teleki Ádám	390	Tóth Ágost	418
Holtzsche Ferencz	390	Wisoczky József	419
Ivánka Imre	391	Lázár Vilmos	419
Bem József	392	Gróf Leiningen Károly	420
Vetter Antal	395	Asbóth Lajos	422
Benitzky Lajos	398	Kmetty György	423
Czetz János	399	Lenkey János	424
Klapka György	400	Kazinczy Lajos	425
Gróf Dembinszky Henrik	404	Gáspár András	427

K É P E K.

1. Szabadság, egyenlőség, test- testvériség	3	17. Hajnik Pál	37
2. Gróf Széchenyi István egy évi jövedelmét felajánlja	9	18. Szemere Bertalan	39
3. Deák Ferencz	11	19. Pulszky Ferencz	43
4. József nádor	12	20. Pázmány Dénes	45
5. Kossuth Lajos 1841-ben	13	21. Báró Jósika Sámuel	47
6. Lovassy László	15	22. Ghyczy Kálmán	49
7. Kossuth Lajos követté vá- lasztása	17	23. Egressy Gábor	51
8. Gróf Batthyány Lajos	19	24. A szentesített törvények át- adása	53
9. Jelenet a francia forrada- lomból	21	25. Vasvári Pál	55
10. Jelenet a bécsi forradalomból	23	26. István nádor	57
11. Jókai Mór	25	27. Jellasics József	59
12. Petőfi Sándor	27	28. Janku Ábrahám	61
13. A szabad sajtó első terméke	29	29. Báró Puchner Antal	63
14. Nyári Pál	31	30. Báró Wesselényi Miklós	65
15. Táncsics Mihály	33	31. A redoute-épület Kolozs- várott	67
16. Szógyényi	35	32. Lemény János	69
		33. Az első honvéd-zászló fel- szentelése	71

	Oldal		Oldal
34. Az országgyűlés megnyitása Pesten	73	73. Palóczy László	169
35. A felsőház első ülése a nem- zeti muzeumban	75	74. Windischgrätz	171
36. Megadjuk!	77	75. Perczel Miklós	173
37. A huszárok hazaszökése	79	76. Klapka György	175
38. Danjanih János	81	77. Desseffy Arisztid	177
39. Kiss Ernő	83	78. Hurbán fellázadt tótjai	179
40. Szentkirályi Mór	85	79. Aulich Lajos	181
41. Huszár-járás Nagy-Kanizsá- nál	91	80. Dembinszky	183
42. Kossuth fegyverre szólítja a népet	95	81. Máriássy	185
43. Báró Vay Miklós	97	82. A kápolnai csata	187
44. Madarász József	99	83. Kossuth imája a kápolnai csatatéren	189
45. A honvédek első harcza Pá- kozdnál	101	84. Woronyevky	193
46. Perczel Mór	103	85. Mészáros Lázár	195
47. Roth seregének lefegyvere- zése	105	86. Vetter	197
48. Kossuth a tiszai nép között. 107		87. A vizaknai útközetből	200
49. Honvéd ujonczozás	109	88. Gábor Áron ágyúműhelye 205	
50. Görgey Arthur	117	89. Bem érdemrendjének át- adása	207
51. Benitzky Lajos	119	90. Gáspár András	213
55. Knizsanin, a szerbek vezére Szent-Tamásostrománál	129	91. Huszárok Isaszeg előtt	215
56. A zalatnai vérfürdő	131	92. Földváry Károly	217
57. Bem apé	133	93. Czillich Ede	219
58. V. Ferdinánd	135	94. Lenkey Károly	221
59. I. Ferencz József	139	95. A szőnyi sánczok elfogla- lása	223
60. Schlick	145	96. Zentai halottfejkoszorú a Szentháromság szobrán	227
61. Guyon	147	97. Földváry Sándor	229
62. Ernő huszárok	148	98. Szent-Tamás bevétele	231
63. Kmetty	149	99. Almásy Pál	235
64. Pöltenberg	151	100. Kossuth Lajos 1849. április 14-én	239
65. A moóri csata	153	101. Kossuth kormányzóvá vá- lasztatik	243
66. Czech	155	102. Irányi Dániel	245
67. Bem szuronycsatája	157	103. Gróf Ratthyány Kázmér	249
68. Menekvés a fővárosból	159	104. Vukovics Sebő	251
69. Perényi Zsigmond	161	105. Görgey Arthur hadügy- miniszter 1849-ben	253
70. Madarász László	163	106. A képviselőház összebom- bázott ülésterme	257
71. Majláth György	165	107. Behatolás a várba	259
72. Windischgrätz herczeg be- vonulása Budapestre	167	108. Hentzi megsebesül	261

	Oldal		Oldal
109. Nagy Sándor	263	128. Irinyi József	319
110. I. Miklós czár	267	129. Vécsey	321
111. Paskievics	271	130. Bem a segesvári csatában	327
112. Itt a próba, az utolsó nagy- próba!	273	131. Petőfi apotheozisa... ..	329
113. Beöthy Ödön	277	132. Görgey az égő hidon ...	333
114. Gróf Andrássy Gyula... ..	279	133. Világosnál a fegyverletétel	333
115. Teleky László	281	134. Gyászos jelenetek a világsi fegyverletétel alkalmával	355
116. Wisoczky	283	135. Lázár Vilmos	357
117. Haynay	285	136. Kazinczy	359
118. Clam Gallas	287	137. Batthyány Lajos utolsó útja	364
119. Rüdiger Frigyes	289	138. Batthyány Lajos kivégezte- tése	365
120. A kozákok előőrsei Bártfán	291	139. A 13 vértanu kivégzése Aradon	367
121. Oroszok átkelése a Tiszán	293	140. Török Ignác	369
122. Orosz őrség Rózsahegynél	295	141. Knezich Károly	370
123. A csornai ütközet	297	142. Lahner György	371
124. Asbóth	299	143. Schweidel József	372
125. Leiningen	307	144. Kossuth Lajos bucsúja a házától	373
126. Görgey sebet kap... ..	309		
127. Kossuth fogadtatása Sze- geden	315		

MELLÉKELT KÉPEK.

145. Az első független felelős magyar minisztérium.
146. I. Ferencz József trónralépte.
147. Az összebombázott Pest.
148. A branyiszközi csata.
149. Magyar honvéd-tábor 1849-ben.
150. A magyar hadsereg átkelése a Stureczhegyen.
151. A nagyszebeni csata.

KOSSUTH LAJOS

GR. BATTYÁNY LAJOS

DEÁK FERENCZ

KLAUZÁL CSEIK

HG. ESZTERHÁZI PÁL

SEBÉNYI GYÖRGY

MESZÁROS LÁSZLÓ

GR. SZÉCHÉNYI ISTVÁN

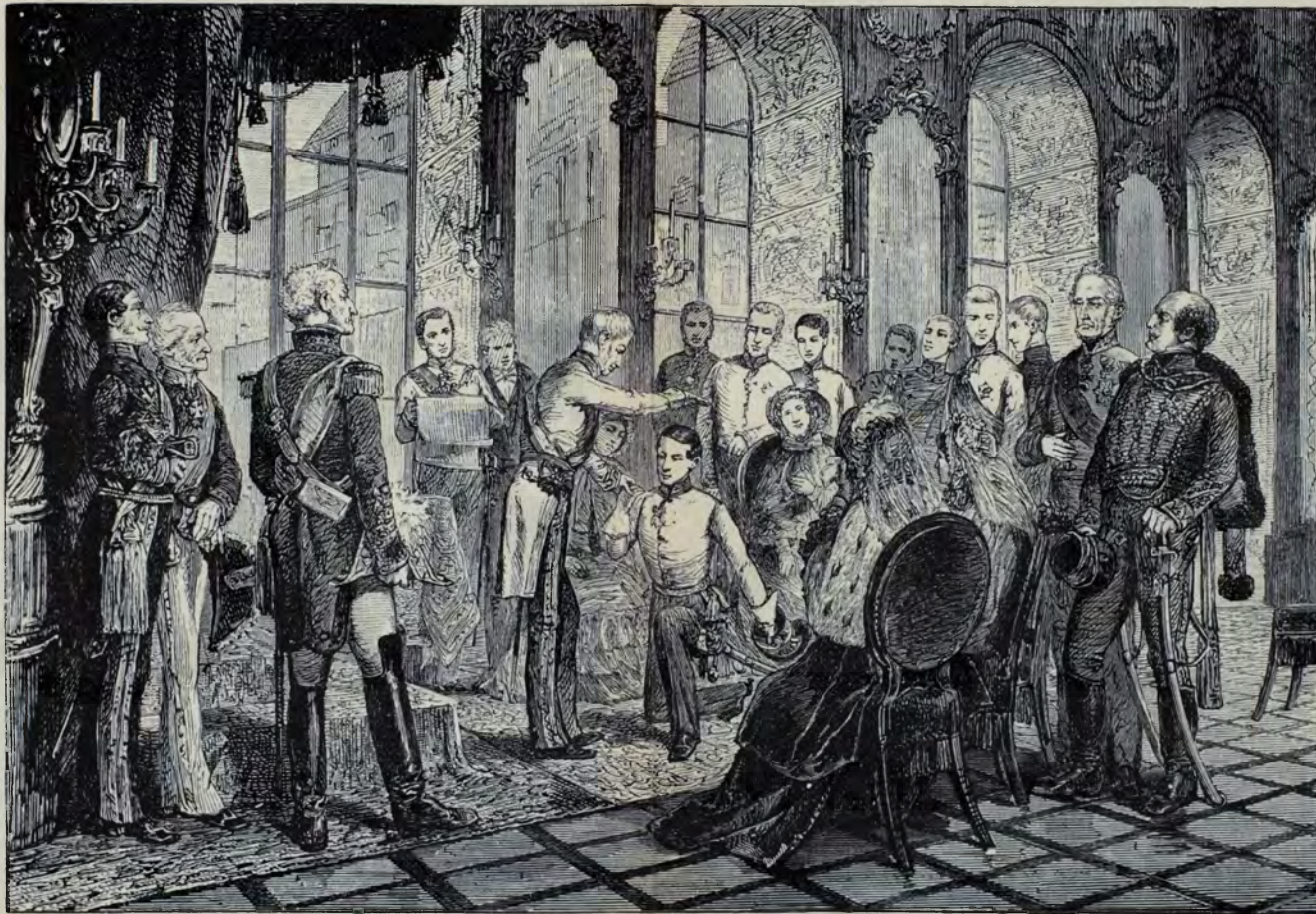
B. EÖTVÖS JÓZSEF

ELSŐ
ÜGGETLEN FELELŐS
MAGYAR
MINISZTERIUM
1848

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

I. Ferencz József trónralépése.

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

Az összebombázott Pest.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A branyiszközi csata.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Magyar honvéd-tábor 1849-ben.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A magyar hadsereg átkelése a Stareczhegyen 1849 január 26-án.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A nagyszebeni csata.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

